

PL ISSN 0033-202X

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH  
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

# przeгляд biblioteczny

Rok założenia 1927

ROCZNIK	84
<hr/>	
zeszyt	2

Warszawa 2016

## RADA REDAKCYJNA

Jerzy Franke – przewodniczący (IINiSB UW), Mariola Antczak (KBiIN UŁ),  
Shifra Baruchson-Arbib (Bar Ilan University, Israel), Ewa Głowacka (IINiB UMK),  
Elżbieta Gondek (IBIN UŚ), Artur Jazdon (BUAM), Maria Juda (IBiIN UMCS),  
Dariusz Kuźmina (IINiSB UW), Krystyna Matusiak (University of Denver, USA),  
Maria Próchnicka (IINiB UJ), Marta Skalska-Zlat (IINiB UW),  
Barbara Sosińska-Kalata (IINiSB UW), Elżbieta Stefańczyk (SBP),  
Jolanta Stępnia (Biblioteka PW), Katalin Varga (National Educational Library  
and Museum, Hungary), Maja Žumer (University of Ljubljana, Slovenia).

## REDAKCJA

Elżbieta Barbara ZYBERT – redaktor naczelna  
Dorota GRABOWSKA – sekretarz redakcji  
Dariusz GRYGROWSKI – redaktor tematyczny  
Anna WOŁODKO – redaktor językowy  
Anna GRZECZNOWSKA – redaktor statystyczny

Anna LIS – redakcja techniczna i korekta  
Agnieszka KASPRZYK – tłumaczenie na język angielski

Adres redakcji i wydawcy:  
Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich  
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7  
tel.: (+48 22) 827-52-96  
e-mail: [przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl](mailto:przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl)

Niniejsza wersja papierowa jest pierwotną wersją czasopisma

*„Przegląd Biblioteczny” jest wykazywany w Europejskim Indeksie Referencyjnym ERIH+,  
a zawartość kwartalnika indeksowana jest w bazach:  
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities,  
Pol-Index i Polska Bibliografia Bibliologiczna.*

Pełne teksty roczników 1927-2013 dostępne są  
w Archiwum Cyfrowym SBP: [www.sbp.pl/archiwumcyfrowe](http://www.sbp.pl/archiwumcyfrowe) oraz  
w Bibliotecznej Bibliotece Cyfrowej: [www.bbc.uw.edu.pl/dlibra](http://www.bbc.uw.edu.pl/dlibra)

# PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

## LIBRARY REVIEW

Rocznik 84

2016

zeszyt 2

Kwartalnik „Przeгляд Biblioteczny” jest wykazywany na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego z liczbą 9 punktów

## TREŚĆ

### ARTYKUŁY

- JADWIGA SADOWSKA: Bibliografia zalecająca w Polsce. . . . . 177
- KRYSZYNA K. MATUSIAK: Digitization and the Changing Roles of Libraries in Support of Humanities Research: The Case of the Harrison Forman Collection. . . . . 196
- MAREK NAHOTKO: Ewolucyjne i rewolucyjne procesy powstawania gatunków tekstów elektronicznych . . . . . 214
- KRYSZYNA HUDZIK: Biblioteki niemieckie idą w chmurę! Infrastruktura danych bibliotecznych na bazie cloud. . . . . 244
- MAGDALENA WÓJCIK: Wirtualność i realność informacji – kontekst filozoficzny, informatyczny i informatologiczny . . . . . 257

### SPRAWOZDANIA

- „Książka i technologie”. Konferencja Naukowa (Warszawa, 15-16 marca 2016 r.) (Mikołaj Ochmański) . . . . . 271

### RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

- Michał Rogoż: *Fantastycznie obecne. Anglojęzyczne bestsellerowe cykle powieściowe dla dzieci i młodzieży we współczesnej polskiej przestrzeni medialnej*. Kraków: Wydaw. Naukowe, Uniwersytetu Pedagogicznego, 2015 (Michał Zajac) . . . . 279
- Kronika Państwowego Instytutu Książki (1945-1949)*. Wstęp, przypisy i opracowanie Małgorzata Korczyńska-Derkacz. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015 (Zbigniew Gruszka) . . . . . 282
- Teatr w bibliotece. Doświadczenia i praktyka*. Pod red. Małgorzaty Pietrzak. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015 (Edyta Kosik) . . . . . 284
- Przeгляд piśmiennictwa krajowego (Barbara Koryś) . . . . . 286
- Z lektur zagranicznych (Jacek Wojciechowski) . . . . . 291

- Z ŻYCIA SBP. . . . . 307

- KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO 2015 (Oprac. Dorota Grabowska) . . . . . 317

### KOMUNIKATY

- Nagroda Naukowa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich im. Adama Łysakowskiego za rok 2015 (Jadwiga Sadowska) . . . . . 343

## Z ŻAŁOBNEJ KARTY

Barbara Sordylowa (1934-2016). Wspomnienie (*Hanna Tadeusiewicz*) . . . . . 345

Jadwiga Piotrowska (1928-2016) (*Magdalena Rzadkowolska*) . . . . . 352

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW . . . . . 355

# PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

## LIBRARY REVIEW

Volume 84

2016

Number 2

In 2015 "The Library Review" was awarded nine points in the official register of journals of Polish Ministry of Higher Education and Science

### TABLE OF CONTENTS

#### ARTICLES

JADWIGA SADOWSKA: Reading Lists in Poland . . . . .	177
KRYSZYNA K. MATUSIAK: Digitalizacja i zmieniające się role bibliotek we wspieraniu badań z zakresu humanistyki na przykładzie kolekcji Harrisona Formana . . . . .	196
MAREK NAHOTKO: Evolutionary and Revolutionary Processes of Electronic Text Genre Development. . . . .	214
KRYSZYNA HUDZIK: German Libraries Choose the Cloud! Cloud-Based Library Data Infrastructure . . . . .	244
MAGDALENA WÓJCIK: Virtual and Real Information – Philosophical, Computer and Information Science Contexts . . . . .	257

#### REPORTS

„Books and Technologies” – a scientific conference (Warszawa, March 15-16, 2016) (Mikołaj Ochmański) . . . . .	271
--	-----

#### REVIEWS AND LITERATURE SURVEYS

Michał Rogoż: <i>Fantastycznie obecne. Anglojęzyczne bestsellerowe cykle powieściowe dla dzieci i młodzieży we współczesnej polskiej przestrzeni medialnej. (Fantastically present. English bestselling book series for children and young people in contemporary Polish media space).</i> Kraków: Wydaw. Naukowe, Uniwersytetu Pedagogicznego, 2015 (Michał Zajac) . . . . .	279
<i>Kronika Państwowego Instytutu Książki (1945-1949). (The chronicle of Polish Book Institute (1945-1949). Preface, footnotes and editing – Małgorzata Korczyńska-Derkacz. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015 (Zbigniew Gruszka) . . . . .</i>	282
<i>Teatr w bibliotece. Doświadczenia i praktyka. (The theater in libraries. Experience and practice). Ed. Małgorzata Pietrzak. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015 (Edyta Kosik) . . . . .</i>	284
Polish literature survey (Barbara Koryś) . . . . .	286
Foreign publications (Jacek Wojciechowski) . . . . .	291

NEWS FROM SBP (POLISH LIBRARIANS ASSOCIATION) . . . . .	307
---	-----

CHRONICLE OF SCHOLARLY LIFE 2015 (Oprac. Dorota Grabowska) . . . . .	317
--	-----

## MESSAGES

2015 Adam Łysakowski Scientific Award ( <i>Jadwiga Sadowska</i> ) . . . . .	343
---	-----

## OBITUARIES

Barbara Sordylowa (1934-2016). In memoriam ( <i>Hanna Tadeusiewicz</i> ) . . . . .	345
Jadwiga Piotrowska (1928-2016) ( <i>Magdalena Rzadkowolska</i> ) . . . . .	352

GUIDELINES FOR AUTHORS . . . . .	360
----------------------------------	-----

JADWIGA SADOWSKA  
Uniwersytet w Białymstoku  
e-mail: jadvigasadowska@o2.pl

## BIBLIOGRAFIA ZALECAJĄCA W POLSCE



Jadwiga Sadowska, dr hab., absolwentka polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego i studiów doktoranckich w zakresie lingwistycznych podstaw systemów informacyjnych na Wydziale Neofilologii UW. Pracownik Biblioteki Narodowej (1974-2007), kierownik Instytutu Bibliograficznego (1993-2007), zastępca dyrektora Biblioteki Narodowej (1994-1998), profesor w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego (2005-2012), od 2008 r. profesor Uniwersytetu w Białymstoku. Autorka ok. 300 publikacji z zakresu języków informacyjno-wyszukiwawczych, opracowania rzeczowego do-

kumentów, bibliografii, współczesnego rynku wydawniczego. Ważniejsze publikacje: *Hasła przedmiotowe w teorii Adama Łysakowskiego i praktyce „Przewodnika Bibliograficznego”* (2000), *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej: studium analityczno-porównawcze* (2003), *Książki i czasopisma w Polsce w świetle liczb (1990-2010)* (2013), rozdziały i red.: *Prasa regionalna i lokalna na terenie województwa podlaskiego w latach 1989-2010* (2013), *Prasa na terenie województwa podlaskiego w latach 1944-2012* (2014).

**SŁOWA KLUCZOWE:** Bibliografia zalecająca. Bibliografia wyborowa. Formy bibliografii zalecającej. Ideologizacja bibliografii. Bibliografia a polityka. Zakład Bibliografii Zalecającej.

**ABSTRAKT: Teza/cel artykułu** – celem artykułu jest przedstawienie rozwoju bibliografii zalecającej w Polsce w okresie powojennym, jej założeń teoretyczno-metodologicznych i realizacji praktycznej oraz przyczyn jej zaniku. **Metody** – zagadnienie przedstawiono na podstawie analizy piśmiennictwa, przykładów bibliografii zalecającej oraz tematyki poradników bibliograficznych, wydawanych w Bibliotece Narodowej. **Wyniki/wnioski** – Bibliografia zalecająca w Polsce opracowywana w okresie powojennym, a zwłaszcza w latach 40. i 50. wzorowana była na bibliografii zalecającej radzieckiej, w kolejnych dekadach pełniła

rolę raczej bibliografii wyborowej, głównie jako pomoc w bibliotekach publicznych i szkolnych. Na zanik bibliografii zalecającej w Polsce w latach 90. XX w. złożył się splot różnych okoliczności, takich jak: niski poziom zainteresowania społecznego tym typem bibliografii i niewielkie jej wykorzystanie, pracochłonność, zwłaszcza przy znaczącym wzroście produkcji wydawniczej, dostęp do bibliograficznych baz danych, a także rezygnacja Biblioteki Narodowej z jej opracowywania.

Termin „bibliografia zalecająca” upowszechnił się w Polsce pod koniec lat 40. XX w. pod wpływem terminu rosyjskiego „рекoмeнdатeл’ная библиография”. Jak stwierdzała Helena Hleb-Koszańska, ówczesna dyrektor Instytutu Bibliograficznego w Bibliotece Narodowej, nastąpiło to na przełomie lat 1949/1950. Do wyrażenia takiej opinii upoważniały działania władz państwowych i partyjnych wobec bibliografii, nasilone pod koniec 1949 r., zatwierdzone na posiedzeniu III Plenum KC PZPR (11-13.11.1949), które obradowało pod hasłem „Zadania partii w walce o czujność rewolucyjną na tle sytuacji obecnej”<sup>1</sup>. W listopadzie 1949 r. zawieszono, wznowiony w 1946 r. przedwojenny „Przewodnik Literacki i Naukowy” (kierowany przez Wandę Dąbrowską), zastępując go czasopismem „Nowe Książki”. W tym samym czasie zmieniono kryteria doboru książek w katalogu wzorcowym dla bibliotek publicznych, zapoczątkowanym w 1946 r. edycją *555 książek wydanych w okresie powojennym* (autorstwa W. Dąbrowskiej, Jadwigi Czarneckiej i Józefy Słomczewskiej), dostosowując je do sytuacji społeczno-politycznej, wymogów ideologii marksistowskiej, potrzeb polityki i oświaty Polski Ludowej. W listopadzie 1949 r. zastąpiono również własną klasyfikację „Przewodnika Bibliograficznego” klasyfikacją stosowaną w bibliografii radzieckiej, opracowaną we Wszechzwiązkowej Izbie Książki w Moskwie (obowiązywała do 1985 r.). Należy uznać, że rok 1949 zakończył etap rozwoju bibliografii nawiązującej do okresu przedwojennego, zwłaszcza w odniesieniu do bibliografii wyborowej, opracowywanej z myślą o bibliotekach publicznych (powszechnych) i szkolnych, o podnoszeniu poziomu oświaty i upowszechnianiu czytelnictwa. Od tego momentu, jak stwierdzała H. Hleb-Koszańska, widoczny jest wyraźny nacisk na społeczną rolę bibliografii, czego wynikiem był „programowy postulat bibliografii zalecającej, która poprzez krytyczny dobór piśmiennictwa oraz opis adnotowany uwytatniający cechy danej książki (wartość naukową, ideologiczną, czytelniczą) zmierza do urobienia świadomości szerokich mas czytelniczych i włączenia ich do nurtu przebudowy społecznej” (Hleb-Koszańska, 1954, s. 221).

Trzeba jednak zauważyć, że już wcześniej, od końca 1946 r. zaczęto przygotowywać w Bibliotece KC PPR pierwsze bibliografie zalecające o cha-

<sup>1</sup> Wytyczne dla bibliotek przedstawił E. Iwańczak w artykule *III Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej a zadania Związku Bibliotekarzy i Archwistów Polskich*. „Przegląd Biblioteczny” 1950, R. 18, z. 2, s. 98-104.

rakterze ideologicznym. Jak pisała Hleb-Koszańska „Nie były to jeszcze bibliografie zalecające, skoro obejmowały także pozycje autorów ideologicznie obcych, ale zwiastowały ten typ bibliografii, której nieliczne okazy dopiero miały się pojawić na naszym gruncie” (Hleb-Koszańska, 1954, s. 218). Przygotowywano je również w latach 50. w Wydziale Propagandy i Agitacji PZPR jako pomoce do szkolenia partyjnego oraz w Centralnym Zarządzie Bibliotek Ministerstwa Kultury i Sztuki, zwłaszcza z myślą o imprezach okolicznościowych (np. święto książki, czyli późniejsze Dni Oświaty, Książki i Prasy, Dni Książki Radzieckiej).

Czym była bibliografia zalecająca? Jaki był jej związek z bibliografią wyborową? Jaki wpływ na jej kształt miały doświadczenia radzieckie? Jakie były opinie o jej roli?

#### BIBLIOGRAFIA WYBOROWA A BIBLIOGRAFIA ZALECAJĄCA

**Bibliografia wyborowa**, to rodzaj bibliografii specjalnej, selekcyjnej, w której kryterium doboru stanowi krytyczna ocena publikacji, uznanych przez bibliografa za szczególnie **wartościowe**, cenne, godne poznania, przydatne ze względów naukowych, kulturalnych, oświatowych, artystycznych. Ten typ bibliografii był w Polsce znany przynajmniej od połowy XIX w., jako „bibliografia społeczna”, „bibliografia oświatowa”, „bibliografia krytyczna”, „katalog rozumowany”. W nazwach tych zawierało się główne przeznaczenie tej bibliografii (społeczna, oświatowa) oraz metoda (rozumowana), odwołująca się do kryteriów opartych na krytycznym doborze dokumentów, odpowiednim ich układzie i opisie (adnotacje).

Bibliografie wyborowe wydawane były jako druki zwarte lub zamieszczone na łamach czasopism naukowych, społeczno-kulturalnych oraz przeznaczonych dla jakichś grup (np. kobiet, młodzieży) w postaci działów recenzji i anonsów. W XIX w. recenzje i omówienia nowości literackich publikowano m.in. na łamach „Pamiętnika Warszawskiego”, „Gazety Literackiej”, „Biblioteki Warszawskiej”, „Ateneum”. Na łamach „Dziennika dla Dzieci” i „Tygodnika dla Dzieci” pojawiały się anonse proponujące książki odpowiednie dla dzieci i młodzieży. Były też czasopisma w całości poświęcone czytelnictwu, polecające nowości wydawnicze, jak np. „Poradnik dla Czytających Książki: dwutygodnik sprawozdawczo-literacki, ilustrowany”, ukazujący się w Warszawie (1901-1904), pod kierownictwem literackim Ludwika Krzywickiego.

Bibliografie wyborowe opracowywali pedagodzy i działacze oświatowi, duchowni, z czasem także bibliotekarze, a adresowano je głównie do wychowawców dzieci i młodzieży, do ludu i osób podejmujących samokształcenie (np. Jan Karłowicz *Poradnik dla osób wybierających książki dla dzieci i młodzieży*, Wilno 1881; *Katalog rozumowany książek ludowych*, red. Cecylia Niewiadomska, Warszawa 1907; *Poradnik dla samouków*, red. Stanisław Mi-

chalski i Aleksander Heflich, Warszawa 1898-1902), ale także do tzw. czytającego ogółu, czyli inteligencji. Polecano w nich wybraną literaturę (piękną, popularnonaukową, rzadziej naukową), dostarczając informacji o książkach, budząc zainteresowania czytelnicze społeczeństwa. Istotne zasługi w okresie międzywojennym miała Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich (Schabowicz, 2011, s. 112-113), gdzie w 1934 r. opracowano obszerny katalog (rozumowany) *Książka w bibliotece* (pod red. Wandy Dąbrowskiej i Jana Muszkowskiego).

Nie ulega wątpliwości, że bibliografie wyborowe miały charakter zalecający (w dosłownym tego słowa znaczeniu), ponieważ polecały pewien wybór dokumentów i wzór czytelniczy. Nie można ich jednak podciągać pod termin „bibliografia zalecająca” w takim sensie, jak to rozumiano w bibliografii radzieckiej i wzorowanej na niej od końca lat 40. XX w. bibliografii zalecającej polskiej. Trzeba przy tym zauważyć, że od 1950 r. termin „bibliografia zalecająca” zaczął wypierać terminy wcześniejsze („bibliografia oświatowa”, „bibliografia społeczna”, „katalog rozumowany”), a nawet zaczął być używany w odniesieniu do wyborowych bibliografii XIX-wiecznych, co mogło sugerować błędnie, że był to już wówczas termin używany. Przykładem może być tekst Wandy Rogozińskiej (Rogozińska, 1970), w którym autorka upatruje początków bibliografii zalecającej w latach 70. i 80. XIX w. Podobieństwo do powojennych bibliografii zalecających widzi w sposobie doboru materiału w zależności od przeznaczenia, formułowaniu adnotacji, w których często zajmowano określone stanowisko ideologiczne, wreszcie w czymś, co można określić jako misję, przekonanie, że tego typu poradniki bibliograficzne mają znaczenie dla rozwijania zainteresowań czytelniczych. Podobnie traktowała bibliografię zalecającą Krystyna Ramlau-Klekowska, która pisząc o metodyce tej bibliografii, wskazywała formy znane w XVIII- i XIX-wiecznej bibliografii wyborowej (adnotowane spisy książek, poradniki dla samouków, katalogi wzorcowe dla bibliotek) (Ramlau-Klekowska, 1963). Trzeba jednak pamiętać, że te XIX-wieczne formy bibliografii nie były narzuconym z góry państwowo-partyjnym orężem walki ideologicznej, ale miały służyć przede wszystkim podnoszeniu oświaty.

Co zatem jest istotne w bibliografii zalecającej, tak jak rozumiano ją w Polsce w latach 50. XX w., wzorując się na doświadczeniach i metodyce bibliograficznej radzieckiej?

**Bibliografia zalecająca**, to specjalny rodzaj bibliografii wyborowej, w której kryterium doboru stanowi **wartość** publikacji z punktu widzenia osiągnięcia założonych celów (ideowych, światopoglądowych, politycznych, społecznych, wychowawczych) wobec określonych grup odbiorców. W Związku Radzieckim od lat 20. XX w. rolę bibliografii zalecającej określano jednoznacznie: była ona elementem wychowania komunistycznego całego społeczeństwa (Schabowicz, 2011, s. 104-110). Autorzy radzieccy pisali wprost: „Postawienie na pierwszym miejscu propagandowej, wycho-

wawczej i popularyzatorskiej strony bibliografii jest jednym z najbardziej postępowych rysów przodującej przedrewolucyjnej bibliografii rosyjskiej, rozwiniętej dalej w przedrewolucyjnej bibliografii bolszewickiej. (...) Bolszewicy – propagatorzy zestawiając przewodniki bibliograficzne, zadanie swoje widzieli w kształtowaniu marksistowskiego światopoglądu czytelnika i tylko z tego punktu widzenia rozpatrywali zalecane książki” (Smirnova, 1953, s. 58-59). Była w tym szczególna rola bibliografa i bibliotekarza: „Zakres wiedzy ludzkiej jest nieobjęty, dlatego bibliograf kierując się dyrektywami CK WKP(b) [komunistycznej partii bolszewików] i naszej prasy partyjnej powinien wydzielić najważniejsze dyscypliny naukowe i poszczególne problemy oraz najbardziej aktualne tematy, których poznanie stwarza horyzonty nieodzowne dla budownictwa społeczeństwa komunistycznego” (Smirnova, 1953, s. 63).

Propagatorami takiej roli bibliografii w Polsce na początku lat 50. byli funkcjonariusze partyjni, urzędnicy ministerialni, dyrektorzy, zajmujący się bibliotekarstwem (np. Władysław Bieńkowski, ówczesny dyrektor BN, Wanda Michalska, kierowniczka Biblioteki KC PZPR, Adam Wróblewski, kierownik Zakładu Bibliografii Zalecającej w Instytucie Bibliograficznym BN, Edward Iwańczak, naczelnik w Naczelnej Dyrekcji Bibliotek).

W 1954 r. Adam Wróblewski pisał o poradnikach bibliograficznych: „Bibliografie te powinny objąć w setkach tematów wartościowe piśmiennictwo, oświetlające cały wszechstronny dorobek przebytej drogi do socjalizmu, postępowe tradycje narodu polskiego, osiągnięcia i plany rozwoju poszczególnych dziedzin życia Polski Ludowej oraz całą problematykę wsi (Wróblewski, 1954, s. 113). Zasady bibliografii zalecającej najpełniej zostały przedstawione polskiemu czytelnikowi przez Wróblewskiego w zbiorze 17 tekstów autorów radzieckich, opublikowanych w 1956 r. *Bibliografia zalecająca a czytelnictwo* (Wróblewski, 1956a). We wstępie do tej publikacji autor scharakteryzował znaczenie i cele radzieckiej bibliografii zalecającej jako wzorca dla bibliografii polskiej:

„1. bibliografia zalecająca służy całemu narodowi, dąży do zaspokojenia potrzeb wszystkich środowisk społecznych i zawodów. Jej ambitnym zadaniem jest nie tylko zaspokajać potrzeby robotników, kołchoźników, inteligencji miejskiej i wiejskiej, dorosłych i młodzieży, ludzi różnych zainteresowań, różnego stopnia wykształcenia i kultury – ale tworzyć nowe potrzeby, pobudzać zainteresowania, czynnie wpływać na podnoszenie poziomu kultury mas. Jest ona ofensywna i masowa z przeznaczenia;

2. służba jej i rola polega na upowszechnianiu i pogłębianiu materialistycznego poglądu na świat, niesieniu merytorycznej i metodycznej pomocy każdemu, kto w drodze samokształcenia chce podnosić poziom swego wykształcenia ogólnego i zawodowego, na popularyzowaniu najnowszych zdobyczy nauki, wiedzy i dzieł literatury pięknej. Ma ona wychowywać i kształcić;

3. cechuje ją bolszewicka partyjność. Ocena piśmiennictwa w bibliografii zalecającej dokonywana jest według kryteriów teorii marksizmu-leninizmu oraz w oparciu o uchwały partii w sprawie zagadnień ideologicznych” (Wróblewski, 1956a, s. 10-11).

Podkreślmy to, co istotne: bibliografia dla wszystkich grup społecznych i zawodowych (masowość); bibliografia aktywna, ułatwiająca kształcenie i wychowanie, ale tylko w duchu i w zgodzie z ideologią marksistowską; bibliografia, w której dobór materiałów wynika z zaleceń partii komunistycznej. A więc: masowa, marksistowska, partyjna.

Ten model bibliografii zalecającej nie mógł być powszechnie akceptowany w Polsce. Niemniej jednak próby przeniesienia go były czynione, zwłaszcza na początku lat 50. XX w. Wzorem bibliografii radzieckiej, bibliografia zalecająca miała pełnić przede wszystkim funkcję ideologiczną i wychowawczą, kierując się marksistowskimi kryteriami oceny treści książek. Tę właśnie rolę podkreślał W. Bieńkowski w referacie z 1951 r., opublikowanym dwa lata później w formie słynnej broszury pt. *O pseudo-nauce bibliologii i o najpilniejszych zadaniach bibliografii*, w której pisał: „jedynie marksizm-leninizm może dać bibliografowi precyzyjne narzędzie oceny naukowej i społecznej wartości książki. Bibliografia, która przejdzie do krytycznej oceny treści, zerwie z burżuazyjnym «obiektywizmem», będzie rozpoznawała klasową treść książki, stanie się narzędziem w walce klasowej przeciwko pozostałościom burżuazyjnego reakcyjnego myślenia, przeciwko antynaukowym idealistycznym koncepcjom” (Bieńkowski, 1953, s. 41). „Cechą bibliografii zalecającej – pisał – winno być ideologiczne kryterium doboru i oceny książki mającej służyć socjalistycznemu wychowaniu, socjalistycznemu budownictwu” (Bieńkowski, 1953, s. 48).

Myśl Bieńkowskiego kontynuował Wróblewski, charakteryzując bibliografię zalecającą w referacie podczas pierwszej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów (1956). Widział jej związek z wcześniejszą bibliografią społeczną i oświatową, ale zasadniczą różnicę upatrywał w tym, że w tamtych bibliografiach dobierano książki z punktu widzenia tzw. obiektywizmu naukowego, w tej zaś książki oceniano z klasowego, marksistowskiego punktu widzenia. „Dzisiaj – pisał autor – mówiąc o bibliografii zalecającej, mamy na myśli zestawienia piśmiennictwa, opracowane jako pomoc dla szeroko pojętej propagandy książki, która jest środkiem podnoszenia poziomu wiedzy ogólnej i zawodowej określonego czytelnika oraz wyrabiania i utrwalania w nim naukowego poglądu na świat” (Wróblewski, 1956b, s. 34). I dalej: „pomagając ludziom pracy w zdobywaniu właściwej orientacji w zagadnieniach politycznych i społecznych, w ugruntowaniu naukowego poglądu na świat, w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych – bibliografia zalecająca służy potrzebom budownictwa socjalistycznego na wszystkich jego frontach” (Wróblewski, 1956b, s. 35).

Rola bibliografii zalecającej według modelu radzieckiego i ocena treści książek według kryteriów ideologicznych była podważana przez polskich bibliografów, przede wszystkim przez Adama Łysakowskiego, który doceniał rolę bibliografii społecznej (tak określał bibliografię zalecającą). Pisał: „Do bezpośrednich zadań Instytutu Bibliograficznego należy dzisiaj dołączyć również rzecz nową, jaką wnosi życie Polski Ludowej, tj. bibliografię przystosowaną w sposób szczególniejszy do zaspokajania aktualnych potrzeb różnych dziedzin życia społecznego. Dążeniem współczesnej polityki kulturalnej jest upowszechnić czytelnictwo, oddziaływać za pomocą lektury na wychowanie ideologiczne szerokich rzesz obywateli, wzbudzić przez książkę i pogłębić zainteresowania dla nowych przejawów życia. W tych celach należy wskazać czytelnikom wyborową lekturę, dać im książki najlepsze, ustrzec przed czytaniem dzieł nieodpowiednich. To zadanie spełnia bibliografia zalecająca, która obejmuje przewodniki lektury ogólnokształcącej dla bibliotek i poszczególnych czytelników na różnych poziomach, jako też zestawienia bibliograficzne, dotyczące najważniejszych zagadnień budownictwa socjalistycznego, spraw aktualnych itp.” (Łysakowski, 1950b, s. 6). Ostatnie zdanie tej wypowiedzi dowodzi nie tyle przekonania Łysakowskiego co do roli ówczesnej bibliografii zalecającej, ale jest „znakiem czasu” koniecznym w oficjalnych wypowiedziach.

Niemniej jednak byli też bibliotekarze oceniający tę bibliografię inaczej. W 1956 r. podczas Ogólnokrajowej Narady Bibliografów J. Piątkowski z Biblioteki Wojewódzkiej w Toruniu wskazywał „potrzebę opracowania i wydania drukiem w jednym łącznym tomie wykazu prohibitów (książek wycofanych, zastrzeżonych i zarezerwowanych), bez którego praca w bibliotekach powszechnych natrafia na duże trudności, przede wszystkim przy sporządzaniu bibliografii zalecających” (Ogólnokrajowa ..., 1956, s. 50, głos w dyskusji).

Mimo aprotaty i nacisku władz państwowych (ministerialnych) oraz dyrekcji bibliotek, bibliografia zalecająca nie rozwijała się jednak w Polsce tak, jak w Związku Radzieckim. We wstępie do wspomnianego zbioru tekstów autorów radzieckich pisał Wróblewski: „Jeszcze dzisiaj można spotkać się z twierdzeniem, że bibliografia zalecająca nie zasługuje na większą uwagę dlatego, że nie posiada ona wartości naukowej oraz że publikacje z tego zakresu to przeważnie tak zwane «chwilówki», «propagandówki» itp. Taki sąd o bibliografii zalecającej jest całkowicie błędny. [...] Bibliografia ta nie ogranicza się do propagandy broszury politycznej. Stoi ona na gruncie określonej ideologii, służy jej upowszechnianiu i ugruntowaniu, ale równocześnie walczy o wszechstronny rozwój czytelnika” (Wróblewski, 1956a, s. 21-22). Autor powtórzył powyższe stwierdzenia w referacie podczas Ogólnokrajowej Narady Bibliografów, zwracając uwagę na panujące wśród bibliografów uprzedzenia wobec bibliografii zalecającej, kwestionujące jej celowość w ustroju socjalistycznym, traktowanie jej jako bibliografii

gorszego gatunku. Stwierdzał też, że stan tych bibliografii w Polsce jest niezadowolający, nie ma w bibliotekach zrozumienia dla idei bibliografii zalecających, nie są one w pełni wykorzystywane, nie opracowano metodyki tej bibliografii, ani publikacji popularyzujących ją, wreszcie, że „bibliografia zalecająca nie wyszła dotychczas z okresu eksperymentowania” (Wróblewski, 1956b, s. 39). Po 12 latach potwierdzał ten stan rzeczy Jan Brudnicki z Instytutu Bibliograficznego BN: „Wytworzyła się chyba u nas fałszywa sytuacja, w której bibliografia zalecająca jest traktowana wstydliwie, jako niższa, drugorzędna forma bibliografii. Inna rzecz, że mniemanie to najczęściej podzielają ci, którzy nie pracowali w tej dziedzinie. Atmosfera jest jednak wyczuwalna” (Brudnicki, 1968, s. 269). Zagrożenie dla bibliografii zalecającej Brudnicki widział w rozwijającej się dokumentacji (przeglądy dokumentacyjne piśmiennictwa). Pisał: „Nie ujmując niczego dokumentacji trzeba z całą mocą podnieść w opinii społecznej wagę bibliografii zalecającej, przeprowadzić jej pełną rehabilitację. Uznawana dotychczas za drugorzędną formę pracy bibliograficznej rzadko jest sporządzana w sposób odpowiadający elementarnym warunkom stawianym wobec tego typu spisów” (Brudnicki, 1968, s. 270). Nie wydaje się, aby Brudnicki miał rację w ocenie jakości metodycznej tej bibliografii. Trzeba też przyznać, że zarówno w Bibliotece Narodowej, jak i w bibliotekach publicznych starano się, aby bibliografia zalecająca była naprawdę przydatna w pracy bibliotek. Zmiany te można kojarzyć z adnotowanym rocznikiem „Literatura Piękna”, a także tematyką poradników bibliograficznych, opracowywanych po 1956 r.

Metodyka bibliografii zalecających (wybór tematu, adres czytelnicy, dobór materiału, układ, opis, adnotacje, kompozycja, typy) została dobrze opisana przez K. Ramlau-Klekowską (Ramlau-Klekowska, 1963). Przypomnijmy za autorką, że bibliografia ta występowała w kilku odmianach, w zależności od poziomu i przeznaczenia. Były to: plany czytania, poradniki dla samouków, poradniki tematyczne, katalogi wzorcowe, roczne spisy książek, adnotowane karty katalogowe, ulotki bibliograficzne.

**Plany czytania** były najprostszym typem zawierającym nie więcej niż 10 pozycji, miały odpowiednie wprowadzenie w tematykę, a książki były podane według stopnia trudności. W Polsce ten typ bibliografii zalecającej występował raczej rzadko (np. w Centralnym Instytucie Dokumentacji Naukowo-Technicznej przygotowywano plany czytania i plakaty bibliograficzne o tematyce rolniczej dla pracowników PGR-ów i spółdzielni produkcyjnych).

**Poradniki dla samouków** znane były w okresie międzywojennym i wcześniej. Zwykle odwoływały się one do programu nauczania, a podany w nich materiał (podręczniki, książki popularne, naukowe) był uporządkowany według stopnia trudności.

**Poradniki tematyczne** należały po wojnie do najbardziej popularnych form bibliografii zalecającej, a ich tematyka była bardzo zróżnicowana (czę-

sto okolicznościowa). Zwykle zawierały znaczny wybór publikacji na jakiś temat, a kierowane były do bibliotekarzy, nauczycieli, pracowników kulturalno-oświatowych, uczniów.

Kolejny typ to **katalogi wzorcowe** podające spis książek przydatnych dla bibliotek określonego typu (najczęściej publicznych i szkolnych). Miały one pomagać uzupełniać księgozbiór, zwłaszcza w małych bibliotekach. Katalogi wzorcowe znane były w okresie międzywojennym, opracowywano je w Poradni Bibliograficznej w Warszawie, a od końca lat 50. XX w. w Instytucie Książki i Czytelnictwa w Bibliotece Narodowej.

Następny typ to roczne **adnotowane spisy książek**. Przykładem takiej bibliografii w Polsce powojennej była „Literatura Piękna”, a w okresie międzywojennym i bezpośrednio po wojnie „Przewodnik Literacki i Naukowy”, który z kolei był kontynuacją poradnika-katalogu *Książka w bibliotece*.

Znaną odmianą bibliografii zalecającej były też **karty adnotowane** dla literatury pięknej opracowywane w Bibliotece Narodowej i rozsyłane do bibliotek publicznych i szkolnych.

Ostatnim typem były **ulotki bibliograficzne** wydawane przez bibliotekarzy, wydawców i księgarzy. Rolę taką pełniły też zakładki do książek.

W tym pierwszym powojennym okresie podstawowe znaczenie w bibliografii zalecającej miał dobór rejestrowanych w niej materiałów oraz formułowane na ich podstawie adnotacje. Były one pisane dosyć schematycznie z wyeksponowaniem elementów społeczno-politycznych, wychowawczych, walki klasowej itp. Dopiero z czasem, w kolejnych dekadach XX w. można było spotkać książki nienacechowane ideologią marksistowską, co pociągnęło za sobą również zmianę stylu adnotacji.

Oto przykłady adnotacji sporządzonych w Centralnym Zarządzie Bibliotek w latach 1952-1953.

Książka Tadeusza Konwickiego *Na budowie*: „Tłem opowiadania – reportażu Konwickiego jest budowa nowej linii kolejowej. Zatrudnieni przy tej pracy robotnicy rekrutują się przeważnie z biedoty wiejskiej. Autor obrazuje pracę partii nad wyrobieniem politycznym i społecznym, jak również fachowym i oświatowo-kulturalnym tego surowego jeszcze elementu. W ogniu współzawodnictwa kształtuje się właściwy, socjalistyczny stosunek robotników do pracy: zagadnienie kadr rozwiązane zostaje przez zorganizowanie kursów szkolenia zawodowego i ogólnego, życie świetlicowe podnosi poziom kulturalny zespołu pracowniczego. Opowiadania bardzo ożywiają zawarte w nich elementy humoru. Książka ta została w r. 1950 odznaczona Państwową nagrodą” (AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki, 1952-1953).

Książka Witolda Zalewskiego *Traktory zdobędą wiosnę*: „Pięć opowiadań – reportaż z życia nowej wsi polskiej, potraktowanych bardzo realistycznie. Autor odtworzył znakomicie sceny konfliktu między rodzącym się ruchem spółdzielczo-produkcyjnym a kułactwem wspartym przez kler.

Zalewski podkreśla znaczenie pomocy udzielanej biedocie wiejskiej przez zorganizowanych robotników fabrycznych. W roku 1950 książka została odznaczona Państwową Nagrodą" (AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki, 1952-1953).

W kolejnych dekadach adnotacje mają zupełnie inny charakter.

Książka Zofii Kossak *Rok polski*: „Książka pisana w l. 1953-1954, w okresie gdy autorka przebywała w Anglii, przedstawia dzieje polskich obrzędów i obyczajów ludowych typowych dla poszczególnych pór roku. Zamierzeniem autorki było ukazać współzależność obyczajów stanowiących relikty słowiańskich wierzeń pogańskich z chrześcijańską liturgią kościelną. Drobne obrazki, impresje o charakterze osobistym, refleksje, anegdoty, «porzekadła» ludowe odznaczają się dużą wartością literacką. Utwór pisany piękną rytmiczną prozą jest wyrazem wielkiej tęsknoty i miłości pisarki do polskiej ziemi, do rodzinnych tradycji, jest ponadto wyrazem jej katolickiego światopoglądu" („Literatura Polska” 1974, s. 59).

Można powiedzieć, że część bibliotekarzy chciała widzieć w bibliografii zalecającej kontynuację przedwojennej bibliografii wyborowej społecznej. A. Łysakowski w artykułach *Polska służba bibliograficzno-dokumentacyjna* (Łysakowski, 1950b) i *Określenie bibliografii* (Łysakowski, 1950a) zwracał uwagę na jej rolę w upowszechnianiu książki i czytelnictwa w społeczeństwie. Niewątpliwie jednak zdawał sobie sprawę z prawdziwych pobudek wprowadzenia w powojennej Polsce bibliografii zalecającej.

#### BIBLIOGRAFIA ZALECAJĄCA W BIBLIOTECE NARODOWEJ I W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH

W listopadzie 1953 r. utworzono formalnie w Bibliotece Narodowej Dział Bibliografii Zalecających (późniejsza nazwa Zakład Bibliografii Zalecającej, istniał do 1991 r.), choć poradniki bibliograficzne typu zalecających zaczęto opracowywać już nieco wcześniej. Włączenie Instytutu Bibliograficznego do prac nad bibliografią zalecającą świadczyło o jej ważności. Zakład zatrudniał 12 osób i miał dwa główne zadania: opracowywanie bibliografii zalecających dla bibliotek publicznych, szkolnych i związkowych oraz opracowywanie adnotowanych kart katalogowych dla książek (ok. tysiąca tytułów rocznie), zakupywanych centralnie dla bibliotek publicznych i szkolnych. Od 1954 r. przygotowywał trzecią formę bibliografii, mianowicie adnotowaną bibliografię literatury pięknej (Michalak, 1986). Opracowywane w zakładzie bibliografie miały pomagać bibliotekarzom w zapoznaniu się z piśmiennictwem, a zwłaszcza literaturą piękną, rozbudzać zainteresowania czytelnicze, natomiast czytelnikowi, za pośrednictwem adnotacji, miały ułatwiać samodzielny wybór lektur.

Do prac nad bibliografiami zalecającymi włączyły się również biblioteki publiczne. Część bibliografii była publikowana w „Poradniku Bi-

bliotekarza" lub na łamach lokalnych czasopism bibliotecznych, takich jak np. „Materiały Metodyczne” (WBP we Wrocławiu), „Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny” (MBP w Krakowie) lub czasopism fachowych, jak np.: „Praca Księgarska”, „Praca Świetlicowa”, „Wychowanie Fizyczne w Szkole”, „Wiadomości Historyczne”, „Kultura i Oświata w Wojsku Polskim”. Znaczna część bibliografii zalecających miała postać niepublikowanych maszynopisów rozprowadzanych przez biblioteki (wojewódzkie lub powiatowe) w podległej sobie sieci bibliotek publicznych. Opracowywano je także w niewielkim zakresie w niektórych bibliotekach naukowych (np. Centralnej Bibliotece Wojskowej, Centralnej Bibliotece Rolniczej) i pedagogicznych oraz w Centralnym Instytucie Dokumentacji Naukowo-Technicznej.

Od 1961 r. Zakład Bibliografii Zalecającej podjął się koordynacji prac nad bibliografią zalecającą w kraju, polegającej na: ocenie planów tematycznych bibliotek publicznych, przedstawianiu własnego planu wydawniczego, uzgadnianiu tematyki i wykonawców (bibliotekarzy, czasem pisarzy lub pracowników naukowych), udzielaniu konsultacji, a w niektórych przypadkach udziale w redagowaniu poradników przygotowywanych przez biblioteki publiczne.

W latach 1954-1981 w Zakładzie Bibliografii Zalecającej opracowywano i rozsyłano do bibliotek publicznych karty adnotowane, zawierające krótką charakterystykę książki. Służyły one bibliotekom do tworzenia kartotek tematycznych i wystaw, a przede wszystkim dawały bibliotekarzom orientację w tematyce książek i ułatwiały popularyzację czytelnictwa. Początkowo karty adnotowane opracowywano dla książek zakupionych centralnie oraz zakwalifikowanych do zakupu przez Centralny Zarząd Bibliotek w MKiS i Ministerstwo Oświaty. Powodowało to, że adnotacje były opracowywane dla zbyt dużej liczby tytułów, a jednocześnie nie były wykorzystywane, ponieważ część bibliotek nie miała w swoich zasobach tych tytułów (np. w 1956 r. przygotowano 1836 adnotacji, a wykorzystano tylko 906). Od końca 1954 r. wysyłano je tylko do tych bibliotek, które je zamawiały, od 1955 r. rozprowadzano je za pośrednictwem Domu Książki dla książek zakupionych centralnie dla bibliotek przez tę instytucję. Zaopatrywano w ten sposób około 3 tys. bibliotek publicznych i 25 tys. bibliotek szkolnych. Nakład kart wynosił od 50 do 27 tys. egz. dla tytułu Ponadto dla każdej książki przygotowywano 600 kart z myślą o innych bibliotekach (Biblioteka Narodowa, 1958, s. 108). W następnych latach zamówienia przysyłały wojewódzkie biblioteki publiczne i pedagogiczne. Karty adnotowane, podobnie jak karty centralnie drukowane, były wielkim przedsięwzięciem organizacyjnym i niewątpliwie ułatwiały pracę w bibliotekach publicznych i szkolnych, choć, jak można przypuszczać, wiele kart marnowało się z powodu opóźnień, a także w związku z trudnościami w skoordynowaniu zakupów bibliotecznych i zamówień

kart. Trzeba też dodać, że karty adnotowane były rozprowadzane do bibliotek nieodpłatnie. Formy tej zaniechano w grudniu 1981 r. (wprowadzenie stanu wojennego) z powodu trudności poligraficznych Biblioteki Narodowej (Karamać, 1992, s. 26). Można jednak przypuszczać, że biblioteki otrzymujące przez 25 lat karty adnotowane nie wykorzystywały ich w pełni, skoro mogły się bez nich obyć i nie należały zbytnio na wznowienie tej usługi.

Od 1954 r. w Zakładzie Bibliografii Zalecającej przygotowywano adnotowaną bibliografię „Literatura Piękna: adnotowany rocznik bibliograficzny” (pierwotny tytuł do 1958 r. „Literatura Piękna. Przewodnik bibliograficzny”). Współwydawcą było Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Prezentowała ona polską produkcję wydawniczą z zakresu szeroko rozumianej beletrystyki (literatura piękna, reportaże, szkice literackie, felietony, pamiętniki, monografie biograficzne). „Literatura Piękna” rejestrowała wszystkie wydawnictwa o charakterze literackim (bez książek dla dzieci przedszkolnych), zamieszczane w bieżącej bibliografii narodowej („Przewodnik Bibliograficzny”), bez względu na artystyczną wartość utworów. Zamieszczane adnotacje miały ułatwiać bibliotekarzom i czytelnikom orientację w treści utworów literackich. Pierwszy rocznik objął materiały za 1954 r., a ukazał się w 1956 r. Ostatni opublikowany dotyczył literatury za 1986 r. Dwa pierwsze roczniki wydano tylko do użytku wewnętrznego i rozprowadzono nieodpłatnie przez Bibliotekę Narodową. Rocznik przestał ukazywać się w 1988 r. Materiał bibliograficzny każdego rocznika zawierał ok. 1500 pozycji i ujęty był w trzech działach:

I. Literatura polska (podział według rodzajów i gatunków literackich).

II. Przekłady (podział według krajów, a dalej według rodzajów i gatunków literackich, na początku literatura starożytna w układzie alfabetycznym).

III. Literatura dla dzieci i młodzieży (podział na literaturę polską i obcą, wewnątrz każdej grupy układ alfabetyczny według autorów). Ten dział wprowadzono od 1956 r.

Każdy rocznik zaopatrzonej był w indeksy: autorski, tytułów i nazw serii wydawniczych oraz przedmiotowy (tematyczno-zagadnieniowy), natomiast przy adnotacjach wskazywano również recenzje książek. Mankamentem tej bibliografii były opóźnienia druku, zazwyczaj rocznik ukazywał się po trzech latach od opublikowania książki. Odbiorcami bibliografii mieli być nie tylko bibliotekarze i czytelnicy, ale także nauczyciele, dziennikarze i inne osoby zainteresowane ruchem wydawniczym w Polsce (Michalak, 1981, s. 3-6).

W 1961 r. w Departamencie Pracy Kulturalno-Oświatowej i Bibliotek MKiS zaczęto opracowywać ilustrowane karty bibliograficzne dla dzieci. Był to album bibliograficzny zatytułowany „Czy znasz te książki?”, w którym prezentowano w wyborze literaturę dla dzieci w wieku 8-10 lat. Album wydawany był w formie dużych ilustrowanych kolorowo

kart, które opracowywano dla kilkunastu najbardziej wartościowych nowości literatury pięknej i popularnej, opublikowanych w poprzednim roku kalendarzowym. Nakład kompletu kart wynosił 10 tys. egz. i kierowany był do bibliotek publicznych i szkolnych. Karta składała się z trzech elementów: nazwiska autora i tytułu książki, ilustracji zaczerpniętej z książki, krótkiej adnotacji zachęcającej do przeczytania książki. W 1966 r. zadanie to przekazano Zakładowi Bibliografii Zalecającej. Wydawcą kart była „Nasza Księgarnia”. Zaprzeszono tej działalności w 1991 r. Ponadto w Zakładzie tworzone też karty biograficzne o pisarzach (Nowak, 1981, s. 13, 18).

Kolejną formą bibliografii zalecającej były katalogi wzorcowe dla bibliotek publicznych. Na zlecenie Centralnego Zarządu Bibliotek MKiS, Zakład przygotował we wczesnych latach 50. XX w. zestaw książek z zakresu nauk społecznych dla biblioteki gminnej (gromadzkiej). Zadanie to ostatecznie zostało przekazane w 1955 r. powołanemu wówczas w Bibliotece Narodowej Instytutowi Książki i Czytelnictwa, gdzie do końca lat 80. przygotowywano dla bibliotek publicznych katalogi wzorcowe, wydawane przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Pierwszy katalog *Książki dla bibliotek* ukazał się w 1959 r. i zawierał wybór książek dla bibliotek publicznych gromadzkich. Katalog opracowały W. Dąbrowska, Leokadia Opławska i Klara Siekierycz. W latach następnych ukazywały się kolejne *Książki dla bibliotek* obejmujące okres 1959-1962. Katalog składał się z trzech tomów: t. 1: *Literatura piękna*, t. 2: *Literatura dla młodzieży*, t. 3: *Literatura popularnonaukowa i materiały audiowizualne*. Katalog opracowały: W. Dąbrowska, L. Opławska i K. Siekierycz. W 1964 r. ukazały się katalogi wzorcowe: *Księgozbiór podręczny biblioteki gromadzkiej* (1964, wyd. 2 zm. 1970), *Księgozbiór podręczny biblioteki miejskiej oraz powiatowej miejskiej* (1964), autorstwa L. Opławskiej, K. Siekierycz i Heleny Wiącek. Kolejne wydanie *Książek dla bibliotek*, t.1: *Literatura piękna 1958-1965* w opracowaniu L. Opławskiej ukazało się w 1967 r. W 1974 r. przygotowano w IKiCz katalog wzorcowy książek dla dzieci i młodzieży w opracowaniu Barbary Białkowskiej (*Książki dla bibliotek. Literatura dla dzieci i młodzieży 1945-1970*). Wypada też tu wymienić *Spis książek przestarzałych w bibliotekach publicznych. Literatura społeczno-polityczna i ekonomiczna* (1990) autorstwa L. Opławskiej. Po 1990 r. katalogi wzorcowe przestano opracowywać. Biblioteka Narodowa i biblioteki publiczne wchodziły w etap automatyzacji, co wpływało na zmiany organizacyjne w pracy bibliotek, które pobierały od BN (za niewielką opłatą) zawartość „Przewodnika Bibliograficznego”. Zwiększała się też i zmieniała produkcja wydawnicza w Polsce, co wymagało istotnego powiększenia zespołu opracowującego bibliografię zalecającą, a takiej możliwości BN nie miała. Istniejący niewielki zespół zajmujący się bibliografią od 1992 r. został skierowany do dystrybucji bibliografii narodowej na nośnikach elektronicznych.

## EWOLUCJA BIBLIOGRAFII ZALECAJĄCEJ

W historii bibliografii zalecającej w Polsce można wskazać trzy okresy, pierwszy – to lata 1946-1956, drugi – 1957-1990, trzeci – po 1990 r. W pierwszym okresie bibliografia miała raczej charakter propagandowy, polityczny, z nastawieniem na popularyzację piśmiennictwa ujmującego zagadnienia z ideologicznego punktu widzenia. Propagowano książki o aktualnej tematyce: budowa socjalizmu, wielkie budowy przemysłowe, przeobrażenia społeczne na wsi, walka z Kościołem, awans społeczny, walka klas. Były też bibliografie przygotowane z myślą o doskonaleniu aktywu partyjnego dotyczące poznawania dzieł klasyków marksizmu, opracowań nt. gospodarki socjalistycznej, literatury narodów ZSRR, partii bolszewików, przyjaźni polsko-radzieckiej itp. Przygotowywano je poza Biblioteką Narodową i bibliotekami publicznymi (Sadowska, 2010, s. 261-265). Trzeba też zauważyć, że tematy poradników bibliograficznych wydawanych w BN w pierwszej połowie lat 50. XX w. miały charakter polityczny, realizujący w pewnym stopniu wzorzec bibliografii radzieckiej (*Komuna Paryska 1871-1951* (1951); *Osiem lat Polski Ludowej* (1952); *Wybory* (1952); *Bibliograficzny przewodnik po ZSRR* (1953); *Dziesięć lat Polski Ludowej* (1954); *Młódzież polska buduje socjalizm* (1954); *Wybory do Rad Narodowych* (1954); *Wieś polska na nowej drodze* (1955); *Radzieckie wyprawy polarne* (1956); *W 40 rocznicę Rewolucji Październikowej. Materiały do wystawy w bibliotece* (1957).

Drugi etap rozpoczyna się po 1956 r. Widać to dobrze, gdy analizuje się poradniki bibliograficzne wydawane przez Zakład Bibliografii Zalecającej w BN. Nie miały one nacechowania ideologicznego, choć oczywiście pojawiały się poradniki okolicznościowe z okazji kolejnych rocznic rewolucji październikowej czy urodzin Lenina. Nie ulega też wątpliwości, że dobór piśmiennictwa do niektórych tematów historycznych (jak np. Druga Rzeczypospolita, Ludowe Wojsko Polskie, Gwardia i Armia Ludowa, Wrzesień 1939 r.) określilibyśmy jako tendencyjny i nieprawdziwy, a na pewno ocenzurowany.

Już w 1955 r. przygotowano poradnik *Adam Mickiewicz (1798-1855)* w setną rocznicę śmierci twórcy, a od 1959 r. zaczęła się seria poradników dotycząca pisarzy i innych osób: *Od Puszkina do Erenburga* (1959); *Juliusz Słowacki* (1959); *Fryderyk Chopin* (1960, wyd. 2, 1965); *Eliza Orzeszkowa* (1960, wyd. 2, 1966); *Maria Konopnicka* (1960, wyd. 2, 1965); *Bolesław Prus* (1962, 2 wyd. 1964); *Stefan Żeromski* (1964); *O Władysławie Broniewskim* (1964); *O Leonie Kruczkowskim* (1964); *O Julianie Tuwimie* (1964, wyd. 2, 1969); *Zofia Nałkowska* (1965, wyd. 2, 1969); *Tadeusz Kościuszko* (1967); *Henryk Sienkiewicz* (1967); *Maria Dąbrowska* (1969); *Włodzimierz Lenin* (1970); *Konstanty Ildefons Gałczyński* (1970); *Piśmiennictwo o Cyprianie Kamiliu Norwidzie* (1971); *Mikołaj Kopernik* (1973); *Janusz Korczak* (1978); *Jarosław Iwaszkiewicz* (1982).

Opracowywano również poradniki o tematyce historycznej, np.: *Powstanie styczniowe 1863 r.* (1963); *O walkach Ludowego Wojska Polskiego 1943-1945* (1963); *Narodziny Polski Ludowej* (1964); *Wrzesień 1939 w książce i filmie* (1964); *Szlakiem Gwardii i Armii Ludowej* (1965); *Rewolucja Październikowa* (1967); *W stulecie Komuny Paryskiej* (1971); *Druga Rzeczpospolita 1918-1939* (1978); *Powstanie listopadowe 1830/1831* (1980). Zapewne ta grupa poradników może dziś budzić najwięcej zastrzeżeń co do polecanej literatury.

Były też poradniki o zupełnie innej tematyce, pojawiające się od początku lat 60., mające charakter popularnonaukowy, np.: *Rodzina współczesna* (1963); *Sport na wsi* (1963); *Poznajemy plastykę* (1964); *Wzdłuż i w szerz Polski* (1966); *Uczymy się języków obcych* (1966); *Nasz kraj* (1969); *Współczesna biologia* (1969); *O książce dla wszystkich* (1972); *Wśród planet i gwiazd* (1973); *Ochrona naturalnego środowiska człowieka* (1979); *Czas wolny i Twoje hobby* (1979); *Polska w baśni, podaniu i legendzie* (1981).

W latach 1951-1990 opublikowano w BN 108 poradników bibliograficznych, które częściowo rozprowadzano bezpłatnie do bibliotek publicznych i szkolnych. Prowadzone od połowy lat 70. analizy wskazywały jednak, że nie są one należycie wykorzystywane, co potwierdzały badania prowadzone przez Zakład Bibliografii Zalecającej oraz badania Instytutu Książki i Czytelnictwa (Adamiec, 1986, s. 86). W 1977 r. przeprowadzono sondaż w bibliotekach publicznych, który wykazał nieprzygotowanie bibliotekarzy do korzystania z bibliografii zalecających, ale również słabość kolportażu BN. Zapewne należałoby tu uwzględnić także opóźnienia w druku, zwłaszcza „Literatury Pięknej”, które sięgały 3 lat (Nowak, 1981, s. 14).

W 1982 r. bibliografia zalecająca była przedmiotem polsko-radzieckiej konferencji (*Zagadnienia...*, 1986), na której przedstawiono jej stan w Polsce, scharakteryzowano rolę w rozwijaniu czytelnictwa dzieci i młodzieży oraz wykorzystanie w bibliotekach publicznych. Referenci radzieccy podkreślali wychowawczą i światopoglądową rolę bibliografii zalecającej. Strona polska widziała raczej w bibliografii środek wspomagający czytelnictwo. W dyskusji Witold Adamiec z Instytutu Książki i Czytelnictwa BN postulował, aby polecać książki naprawdę „zasługujące na zalecenie”, opierając się nie na opiniach specjalistów (krytyków, recenzentów), ale opiniach bibliotekarzy, którzy najlepiej wiedzą, czego poszukują czytelnicy. Adamiec proponował przygotowywanie przewodników czytelniczych, które stanowiłyby rzeczywistą pomoc dla czytelników, bezradnych wobec tysięcy wydawanych książek. To była propozycja całkiem innego spojrzenia na bibliografię zalecającą, niestety, niezrealizowana. Z przedstawionych referatów i dyskusji wynikało, że najmniej zbadanym zagadnieniem jest wykorzystanie tej bibliografii. Kto powinien być adresatem – bibliotekarz czy bezpośrednio czytelnik? Adamiec stwierdzał wprost, że „z rozmaitych badań czytelnictwa wynika, że bibliografie, w tym bibliografie zalecające, są ostatnim źródłem informacji o książce, z jakich czytelnicy korzystają” (Adamiec, 1986, s. 86).

W 1986 r. Zakład Bibliografii Zalecającej przeprowadził kolejny sondaż w 12 bibliotekach publicznych Warszawy i województwa warszawskiego. Badanie potwierdziło brak poradników tematycznych w bibliotekach lub zupełnie przypadkowy ich dobór, co wynikało z niemożliwości zakupu poradników w księgarniach (były rozprowadzane wewnątrz przez BN), ale z drugiej strony nieumiejętność bibliotekarzy bibliotek publicznych posługiwania się źródłami bibliograficznymi. Istotnym mankamentem była też rozbieżność między zalecanymi publikacjami a ich obecnością w księgozbiorach bibliotek. Badania potwierdzały potrzebę skupienia się bardziej na literaturze pięknej niż popularnej czy naukowej oraz bardziej na odbiorcy dziecięcym i młodzieżowym niż na dorosłym (Nowak, 1981, s. 16-17).

W latach 80. pogłębiały się trudności poligraficzne w BN, czego wynikiem było wydłużanie cyklu wydawniczego poradników bibliograficznych prawie do roku (nie były one priorytetem wobec bieżącej bibliografii narodowej). Zmniejszało się zatrudnienie w Zakładzie Bibliografii Zalecającej (z 12 do 4 osób). Od początku lat 90. zaczęły się również zmieniać warunki technologiczne w bibliotekach. Wszystko to doprowadziło do likwidacji w 1991 r. Zakładu Bibliografii Zalecającej w Instytucie Bibliograficznym Biblioteki Narodowej.

## ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, można stwierdzić, że bibliografia zalecająca w Polsce, która w latach 40. XX w. nawiązywała do tradycji przedwojennych bibliografii wyborowych, w latach 1949-1956 miała już wyraźne nacechowanie ideologiczne, zarówno w zakresie tematyki, doboru książek, ich oceny, jak i charakteru adnotacji. Niewątpliwie stopień ideologizacji bibliografii uzależniony był od instytucji, które ją opracowywały i ogólnej sytuacji politycznej w kraju. W tym pierwszym okresie bibliografie zalecające opracowywano m.in. w Bibliotece KC PPR, potem w Wydziale Propagandy i Agitacji KC PZPR, w Centralnym Zarządzie Bibliotek MKiS, w ZG Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

Po 1956 r. bibliografia zalecająca była opracowywana w Instytucie Bibliograficznym oraz w wojewódzkich bibliotekach publicznych, pełniąc raczej rolę bibliografii wyborowej z ograniczonym nacechowaniem ideologicznym. Według badań Zakładu Bibliografii Zalecającej w latach 1946-1969 biblioteki publiczne (głównie wojewódzkie) opracowały ok. 1500 bibliografii zalecających (60 rocznie), w latach 1970-1974 około 250 (40 rocznie), natomiast w latach 1975-1980 ponad 900 bibliografii (150 rocznie) (Nowak, 1986, s. 80-83).

Pod koniec lat 80. rola bibliografii zalecającej zaczęła się zmniejszać, co było wynikiem sytuacji gospodarczej (trudności poligraficzne, próby wprowadzenia odpłatności za karty adnotowane), potem zmian społeczno-

-ustrojowych oraz technologicznych. Zaniechano opracowywania kart adnotowanych oraz rocznika „Literatura Piękna” – ze względu na zmiany na rynku wydawniczym i wzrost produkcji beletrystyki utrzymanie tego wydawnictwa w latach późniejszych byłoby praktycznie niemożliwe. Z kolei ze względu na powstające od lat 90. bibliograficzne bazy danych i możliwość samodzielnego szybkiego wyszukiwania informacji, poradniki bibliograficzne stawały się coraz mniej przydatne, bowiem czytelnik sam mógł dokonywać wyboru dokumentów, które go interesowały. Wszystkie te okoliczności wpłynęły na stopniowy zanik bibliografii zalecającej w Polsce. Nie oznacza to jednak, że współcześnie bibliografie zalecające nie powstają w bibliotekach. Nie mają one jednak charakteru typowych bibliografii adnotowanych, ani tym bardziej politycznych, ale są raczej wyborami literatury „na temat” z ogólnym komentarzem (np. *Aktywny senior w bibliotece XXI wieku. Bibliografia zalecająca adresowana do bibliotekarzy podejmujących działania na rzecz seniorów*, Wrocław 2010), pojawiają się też spisy określane jako zalecające (w potocznym tego słowa znaczeniu) w Internecie.

Na zakończenie dodajmy, że od ponad ćwierćwiecza bibliografia zalecająca nie jest przedmiotem dyskusji ani badań w Polsce (wyłączając prace licencjackie lub magisterskie oraz przyczynki z ostatnich lat: Sadowska, 2010; Nowak, 2011). Przeglądowy charakter ma opracowanie Olgi Schabowicz (Schabowicz, 2011). Faktem jest, że społeczna rola bibliografii zalecającej nie była w przeszłości, ani nie jest współcześnie oceniana jednoznacznie. Dodatkowe zamieszanie stwarza stosowana dotąd terminologia. Wydaje się, że celowe byłoby wyraźne oddzielenie metodyczne i terminologiczne bibliografii zalecającej oświatowej i popularnonaukowej, realizowanej w Polsce do okresu międzywojennego od bibliografii zalecającej politycznej, wzorowanej na bibliografii radzieckiej, realizowanej zwłaszcza w latach 40. i 50. XX w. W tym kontekście warto też zwrócić uwagę na sugestię Marty Skalskiej-Zlat, aby badanie dziejów bibliografii zalecającej potraktować „jako ważny i znamienny przyczynek do polityki kulturalno-oświatowej naszego kraju” (Skalska-Zlat, 2002, s. 137-139).

## BIBLIOGRAFIA

- Adamiec, Witold (1986). [głos w dyskusji]. W: *Zagadnienia bibliografii zalecającej. Materiały z seminarium polsko-radzieckiego, Warszawa, 13-15 października 1982*. Warszawa: BN, s. 86-91.
- Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny Zarząd Bibliotek. Bibliografie opracowywane przez CZB, 1952-1953, sygn. 46, k. 1-9.
- Biblioteka Narodowa w latach 1945-1956* (1958). Warszawa: BN.
- Bieńkowski, Władysław (1953). *O pseudo-nauce bibliologii i o najpilniejszych zadaniach bibliografii*. Warszawa: ZBiAP.
- Brudnicki, Jan Zdzisław (1968). O bibliografii zalecającej w Polsce. Kilka aktualnych uwag. *Przegląd Biblioteczny* R. 35, z. 3-4, s. 265-271.

- Hleb-Koszańska, Helena (1954). Dziesięciolecie bibliografii polskiej 1944-1954. Zarys dziejów i kierunki rozwoju. *Przegląd Biblioteczny* 1954, z. 3, s. 213-233.
- Karamać, Barbara [red.] (1992). *Informator o Instytucie Bibliograficznym* (1992). Warszawa: BN.
- „Literatura Polska: adnotowany rocznik bibliograficzny”, R.1974, Warszawa: SBP 1978.
- Lysakowski, Adam (1950a). Określenie bibliografii. *Biuletyn Instytutu Bibliograficznego*, t. 3, nr 2, s. 15-43.
- Lysakowski, Adam (1950b). Polska służba bibliograficzno-dokumentacyjna. *Biuletyn Instytutu Bibliograficznego*, t. 3 nr 1, s. 1-13.
- Michalak, Halina (1986). Koncepcja bibliografii zalecającej w Polsce. W: *Zagadnienia bibliografii zalecającej. Materiały z seminarium polsko-radzieckiego, Warszawa, 13-15 października 1982*. Warszawa: BN, s. 11-23.
- Michalak, Halina (1981). Zakład Bibliografii Zalecającej. Prawie wszystko o „Literaturze Pięknej”. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej* nr 1-4, s. 3-6.
- Nowak, Adam (2011). Bibliografia a polityka. W: *Bibliologia polityczna*. Praca zbior. pod red. Dariusza Kuźminy. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 423-438.
- Nowak, Aleksandra (1986). Działalność wydawnicza bibliotek publicznych w zakresie bibliografii zalecającej. W: *Zagadnienia bibliografii zalecającej. Materiały z seminarium polsko-radzieckiego, Warszawa, 13-15 października 1982*. Warszawa: BN, s. 80-83.
- Nowak, Aleksandra (1981). Główne kierunki działalności i aktualne problemy Zakładu Bibliografii Zalecającej. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej* nr 1-4, s. 12-18.
- Ogólnokrajowa Narada Bibliografów. Warszawa 19 lutego 1956* (1956). Warszawa: SBP.
- Ramlau-Klekowska, Krystyna (1963). Bibliografia zalecająca. W: *Metodyka bibliograficzna*. Warszawa: SBP, s. 265-290.
- Rogocińska, Wanda (1970). Bibliografia „w służbie czytającego ogółu”. Z dziejów bibliografii zalecającej w Polsce. W: *Z problemów bibliografii*. Warszawa: BN, s. 115-131.
- Sadowska, Jadwiga (2010). Bibliografia i polityka w Polsce w latach 1946-1990. W: *Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Zbiór studiów pod red. Doroty Degen i Jacka Gzelli. Toruń: Wydaw. UMK, s. 255-273.
- Schabowicz, Olga (2011). Bibliografia zalecająca w Polsce – czy przestała być potrzebna? *Bibliotekoznawstwo*, t. 30, s. 101-118.
- Skalska-Zlat, Marta (2002). *Bibliografia w Polsce 1945-1996. Naukoznawcza analiza dyscypliny*. Wrocław: Wydaw. UWr.
- Smirnowa, B.A. (1953). Bibliografia a kierowanie czytelnictwem. *Przegląd Biblioteczny* R. 21, s. 58-79 [oryg. 1949].
- Wróblewski, Adam (1956a). *Bibliografia zalecająca a czytelnictwo (z doświadczeń radzieckich)*. Zebrał, przełożył i wstępem opatrzył A. Wróblewski. Warszawa: SBP. Dostępne także w WWW: <<http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=643>>.
- Wróblewski, Adam (1954). O aktualnych sprawach czytelnictwa i bibliografii. (Artykuł dyskusyjny.) *Przegląd Biblioteczny* R. 22, z. 2, s. 4-14.
- Wróblewski, Adam (1956b). Stan i zadania bibliografii zalecającej w Polsce. W: *Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*. Warszawa: SBP, s. 33-40.
- Zagadnienia bibliografii zalecającej. Materiały z seminarium polsko-radzieckiego, Warszawa, 13-15 października 1982* (1986). Warszawa: BN.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 7 listopada 2015 r.

JADWIGA SADOWSKA  
Białystok University  
e-mail: jadwigasadowska@o2.pl

## READING LISTS IN POLAND

**KEYWORDS:** Reading lists. Selected bibliography. Forms of reading lists. Ideologization of bibliography. Bibliography and politics. Reading Lists Department.

**ABSTRACT:** **Thesis/Objective** – The paper offers a discussion of reading lists development in Poland in the postwar period together with their theoretical and methodological fundamentals and reasons for their gradual disappearance. **Methods** – The issue is discussed on the basis of the literature analysis, examples of reading lists and topics of bibliographic guides published by the National Library of Poland. **Results/Conclusions** – Reading lists developed in Poland in the postwar period (1940-1950) were based on the Soviet reading lists and used as selected bibliographies in the following decades, usually as reading aids in public and school libraries. The disappearance of reading lists in Poland in the 1990s was caused by a number of various factors, including low social interest in that type of bibliography and its poor reuse, significant time and staff engagement needed to produce it, in particular along with the growing number of publications, improved access to bibliographic databases and the National Library of Poland decision to stop building that type of data.

KRYSTYNA K. MATUSIAK  
Morgridge College of Education  
University of Denver  
e-mail: krystyna.matusiak@du.edu

## DIGITIZATION AND THE CHANGING ROLES OF LIBRARIES IN SUPPORT OF HUMANITIES RESEARCH: THE CASE OF THE HARRISON FORMAN COLLECTION<sup>1</sup>



Krystyna K. Matusiak is an Assistant Professor in the Library and Information Science Program (LIS) at the Morgridge College of Education of the University of Denver. She received a Master's degree in Theater Studies from the Jagiellonian University and a Master's in Library and Information Science from the University of Wisconsin-Milwaukee. She earned her PhD from the University of Wisconsin-Milwaukee. Prior to accepting her position at the University of Denver, she worked as a Digital Collections Librarian and was involved in establishing a digitization program at the University of Wisconsin-Milwaukee. Her research and teaching interests focus on the digitization of cultural heritage materials, digital libraries, the indexing and retrieval of digital images, and user studies. Her book, *Digital Libraries: Theory and Practice*, co-authored with Iris Xie, will be published by Elsevier in summer 2016.

aching interests focus on the digitization of cultural heritage materials, digital libraries, the indexing and retrieval of digital images, and user studies. Her book, *Digital Libraries: Theory and Practice*, co-authored with Iris Xie, will be published by Elsevier in summer 2016.

**KEYWORDS:** Digitization. Primary sources. Cultural heritage materials. Digital collections. Thematic collections. Historical photography. Digital humanities.

**ABSTRACT:** **Objective** – this article examines the role of libraries in expanding access to primary sources through digitization and in providing support for humanities research. **Research method** – the author analyzes the literature on information behavior of humanist scholars in light of the increased use of digitized primary sources. Next, using the example of the digitized photographs and diaries from the Harrison Forman Collection, the author explores the emerging role of libraries in creating a new source of scholarly materials and supporting re-

---

<sup>1</sup> This article is an updated and expanded version of the paper presented at the International Scientific Conference Fons Largus, May 16, 2012, Warsaw, Poland.

search in humanities. **Results and conclusions** – digitization increasingly matters not only for practical reasons of ease of use and access but also by offering a new potential for humanistic research. Digitization projects provide enhanced intellectual control of primary resources, offer an opportunity to uncover hidden collections, and bring together scattered materials. Digital collections in their present design demonstrate some limitations in supporting scholars' browsing behavior and in providing contextual information. Creating digital collections in support of humanities research requires the transformation of library roles and collaboration with digital humanities scholars.

## INTRODUCTION

Throughout history libraries have played an important role in advancing scholarship through collecting, organizing, preserving, and making available all forms of recorded knowledge. Primary sources in the form of textual documents, visual resources, or oral testimonies are at the heart of humanities research as they represent a key source of historical evidence. Humanities scholars have always depended on research libraries and archives as repositories of primary sources and rare materials. In the past, conducting historical research often involved travelling to distant archives or libraries in order to gain access to original source materials. Digitization and the development of digital collections, however, have transformed the way humanities scholars access primary resources and carry out their research. As Katz notes, "our work has been profoundly changed by the whole range of developments in digitisation and telecommunications" (Katz, 2005, p. 107). Recent studies demonstrate that indeed digitization has made an impact on the research practices in humanities and changed scholars' information behaviors (Fenlon et al., 2014, pp. 4-6; Rutter & Schonfeld, 2012, pp. 7-11; Sinn & Soares, 2014, pp. 1800-1806).

The development of digital libraries in support of humanities scholarship represents a new area of research and practice with shifting priorities and the transformation of library roles. Many questions still remain unanswered. How should libraries organize and present the new body of digitized primary sources to support and enhance scholarship in humanities? How can libraries address humanities scholars' ways of research, preferences, expectations, and concerns regarding the quality and stability of digitized content?

This article explores the potential created by digitization for humanities research and the evolving roles of libraries in supporting humanities scholars in discovering, accessing, and making sense of digitized primary sources. The author uses a digitization project undertaken by the American Geographical Society (AGS) Library as a case study to examine the emerging role of libraries in creating a new source of valuable scholarly materials and supporting research in humanities. The AGS Library digitization initiative, funded partially by the National Endowment for Humanities, aimed at digitizing and preserving over 70,000 film negatives of historical and documentary photo-

graphy<sup>2</sup>. This large-scale digitization project led to the discovery of a significant body of previously unknown photographs. This article focuses on the photographs documenting the German invasion of Poland in the Harrison Forman Collection. This unique set of images was discovered during the digitization project.

## HUMANITIES SCHOLARS AT WORK

The development of digital collections in support of humanities research cannot occur in a vacuum. Understanding user needs and preferences is a prerequisite for developing any new technologies and services, but it is especially important for building collections of digitized archival materials where context is critical to sense making and there is no mediation from a librarian or an archivist (Sexton et al., 2004, pp. 33-34). The digital transition in libraries and archives needs to be informed by research on the scholars' information needs and actual practices in information seeking, discovering, and using scholarly materials. Digital technology and digitization have been gradually changing research practices of humanities scholars (Maxwell, 2010, pp. 25-27). The picture depicted by Tibbo in the article from the early 1990s of a 'typical' humanist, who works alone and may use selective print bibliographies but not electronic databases, is no longer true (Tibbo, 1994, p. 608). The wide availability of digital resources and new tools for working with text and visual resources has led to the adoption of digital technology by the researchers and the emergence of digital humanities.

The evolving scholarly practices in the humanities are the subject of an increased research interest and a number of empirical studies. Brockman et al. (2001) examine how humanities scholars conduct and collate their research and focus on activities and information resources used in scholarly work practices. This study found that the four core activities – reading, networking, researching, and writing – were interrelated in the scholars' work processes (pp. 6-13). As the study indicates, primary sources are central to the research inquiry in humanities. As Brockman et al. note, "humanities scholars are interpreters of documents" (p. 15). The authors of the study also find that browsing rather than keyword searching is the most common form of information seeking. Browsing is part of an exploratory research process and is fundamental to humanities scholars as it can lead to new inspirations and serendipitous discovery. Browsing as a key information seeking strategy was also identified in recent studies that focused

---

<sup>2</sup> For a description of the project, please see: Matusiak, Krystyna K.; Johnston, Tamara K. (2014). Digitization for preservation and access: Restoring the usefulness of the nitrate negative collections at the American Geographical Society Library. *The American Archivist* 77 (1), pp. 241-269.

on information behavior and research practices of historians (Rhee, 2012, section: Findings; Maxwell, 2012, p. 29).

The importance of primary sources in humanistic scholarship is underscored in other research studies and publications on scholarly communication. Palmer emphasizes, "for many humanities scholars, key primary and secondary are central sources of evidence, and research is conducted through interaction with these materials" (Palmer, 2005, p. 1144). She compares the research process in the sciences and humanities and notices that the science model is problem-centered, while the humanities research model follows an interpretive course and information paths are longer and meandering. Borgman (2007) also points out the disciplinary differences in information practices of scientists and humanists especially in regard to the type of data used in research. Scientists generate data in the process of exploring a research problem, while humanists aggregate and integrate existing primary sources in order to analyze and interpret historical or cultural phenomena (Borgman, 2007, pp. 180-226). Borgman, however, notes that humanities scholarship in the digital age is becoming more data-intensive as scholars have an opportunity to collect a wide variety of digitized primary sources. This observation is supported by the findings of a study where humanities scholars report assembling digital collections not only for analysis in a given research project but also for reuse and future scholarly work (Fenlon et al., 2014, pp. 4-6).

The centrality of primary sources in humanities research is confirmed by a number of recent studies that explored historians' research practices and their use of digital collections (Maxwell, 2010; Rutner & Schonfeld, 2012; Sinn & Soares, 2014). The use of primary sources remains at the heart of the historical research, although history scholars increasingly interact with digitized versions of source materials (Rutner & Schonfeld, 2012, p. 8). Primary sources used in humanistic research include not only textual documents but also other types of materials, such as photographic images, films, and oral histories. Discovery of primary sources is essential to historical research and locating relevant materials still represents a major challenge (Rutner & Schonfeld, 2012, p. 15; Sinn & Soares, 2014, p. 1806).

Humanities scholars have adopted digital technology and explore electronic databases and digital collections in information seeking, but the research on the perceived value of digitized primary sources and their use for research purposes is still inconclusive. Dalbello (2004) notes the limited ability of digital collections to support scholarship because of the questions about the authenticity of digitized objects and the lack of coherence in digital assemblage and presentation (pp. 284-288). Digitized objects as presented in digital collections appear to be isolated, de-contextualized, and removed from their roots in cultural traditions and communities. Digital collections in their present state of development lack the tools to contextualize the ob-

jects and place them in the larger cultural narrative. The concerns about the lack of context and authenticity of digitized primary sources were also found in the study conducted by Rimmer et al. (2008). Humanities scholars interviewed for this study state a clear preference for working with original primary sources rather than their digital representations. The study participants perceived physical artifacts as more reputable and appreciated the tactile experience in interacting with them (Rimmer et al., 2008, pp. 15-16). The scholars' reservations about using digitized versions stem primarily from the uncertainty about the fidelity of digital representation and digital objects' integrity and permanence.

The preference for working with original primary sources was also expressed by some historians in the studies conducted in the last few years. However, this recent research presents a more diverse picture and points to a gradual shift in the scholars' attitudes towards digitized primary sources (Rutner & Schonfeld, 2012, pp. 8-11; Sinn & Soares, 2014, pp. 1802-1803). While digitized collections may not replace the richness of the field experience in the physical archives, the availability of online findings aids and digitized collections represents a significant change and improvement for historians. Increasingly, some historians opt to work with only the digitized copies. The perception that digital versions are not the same seems to be changing (Sinn & Soares, 2014, p. 1803). The studies also indicate that historians found collections of digitized primary materials invaluable for their research, which represents a change from the early, more cautious attitudes.

Humanities scholars express concerns about the quality or stability of digital resource and may talk with certain nostalgia about the richness of interaction with physical artifacts and original documents. Nevertheless, many of them embrace the digital environment as it offers not only the convenience of access to research materials, but also new research opportunities and innovative ways for aggregating, analyzing, and presenting scholarly materials. The interdisciplinary field of digital humanities advances the scholarship through an application of humanist methodology to digitized or digitally born content and through creative use of digital tools. The editors to *A Companion to Digital Humanities* emphasize a combination of humanist principles with the use of information technology as primary goals of the field, using information technology to illuminate the human record, and bringing an understanding of the human record to bear on the development and use of information technology" (Schreibman et al., 2004, p. xxiii). Dalbello (2011) traces the development of digital humanities and notices that the creation of humanists' laboratories became possible in the last decade due to the availability of critical body of multimedia resources, and the expansion of digitized collections, especially focused thematic archives (p. 492).

## DIGITIZATION IN SUPPORT OF HUMANITIES RESEARCH

Digitization has offered a tremendous opportunity to expand access to unique primary sources stored in research libraries, archives, special collections, and other cultural heritage institutions. The benefits of digitization in providing access to unique cultural heritage materials have been widely acknowledged in the research literature (Besser, 2004, pp. 557-558; Cohen & Rosenzweig, 2006, pp. 80-86; Daigle, 2012, p. 252). Digitization is access – lots of it, emphasizes Smith in her influential publication *Why digitize?* (Smith, 1999, p. 7). The added value of digitization, however, goes beyond the mere convenience of remote access to digital copies of original documents. Researchers point out the extended search capabilities of digital text, the advantages of digital image enhancement, the potential to integrate resources in multiple modes of representation, and the ability to bring together dispersed research materials (Conway, 2000, pp. 2-3; Kenney & Rieger, 2000, p. 1). Deegan and Tanner (2004) note, the digitization of resources opens up new modes of use for humanists, enables a much wider potential audience, and gives a renewed means of viewing our cultural heritage (Deegan & Tanner, 2004, p. 491).

Moreover, digitization has contributed to the discovery and wider availability of visual resources. Historically, photographic images were recorded on a variety of analog formats including glass plates and different types of film such as nitrate and safety negatives. Photographers would print a limited number of images for publications and exhibits, but the vast majority of photographic images remained on difficult-to-access film negatives and slides. The inaccessibility of photographic film formats seems to be one of the major factors in limited awareness of those collections and in their scholarly use.

The nature of photographic collections, their organizations in research libraries, and the difficulty in accessing the visual content of analog formats pose significant challenges to using them in research. The collections are often far removed from scholars and scattered across different departments or even different libraries. Photographic collections are usually arranged by original creators or donors and have very little item-level or even collection-level indexing. Even knowledgeable photo curators, familiar with collections, will find the task of locating images on a particular subject daunting.

Photographs and other visual resources are very rich in content but at the same time they are inherently difficult to describe. They lack the basic descriptive information, 'the title page,' which in traditional cataloging serves as a source of authoritative bibliographic information. Professional photographers, and even scholars who took images in their scientific expeditions, varied in their documentation and annotation practices. Very few collections will have annotations of individual images or the consistency and

accuracy of description will vary from item to item. The lack of item-level description and standardized access points hinders the discovery and use of photographic materials and other audiovisual materials (Turner, 2010, pp. 85-87). In recent years many libraries and archives have begun creating finding aids and publishing them online to raise awareness of their unique collections and to provide minimum access points.

Digitization has removed one of the major impediments in accessing photographic archives and exposed them to the community of scholars, students, and the general public. The advancements in imaging technology have enabled the conversion of fragile and inaccessible analog formats and made possible to view the visual content of historical images in high resolution digital representations. Many of the images became available for public viewing for the first time and digitization has contributed to making 'visible' a large body of historical visual evidence. In addition, digitization projects undertaken by libraries and archives assisted with preservation of fragile and deteriorating materials and contributed to uncovering hidden collections or discovery of misplaced resources.

The process of converting analog source materials into digital format is still ongoing and is far from being complete, but as Palmer (2004) notes, "as research libraries continue to undertake these projects, substantial bodies of previously hidden source materials are coming into public view" (Palmer, 2004, p. 359). Digitization offers a new chance to shed light on unique historical collections that were previously inaccessible due to the limitations of analog formats. In fact, digitization has expanded the range of primary sources and presents scholars with a new body of historical evidence and even a critical mass of materials for analysis or comparison (Matusiak & Johnston, 2014, pp. 242-245).

However, the conversion of analog materials to the digital format represents only the first step in making the unique body of historical sources available to scholars. The barriers in the organization of analog collections of visual materials and their intellectual control remain largely unsolved, but now researchers can access digital representations of original materials and trace the links to analog collections, if necessary. Digitization, *de facto*, is forcing the item-level indexing of visual resources and other non-textual materials, since it's impossible to create digital collections without providing subject terms and other access points. Libraries involved in building digital collections of digitized primary sources and visual materials face many challenges in indexing those resources, providing item-level description and contextual information, and presenting them in a meaningful way to enable their discovery and future scholarly use. The author will use the case of digitizing the Harrison Forman Collection to explore some of those challenging issues and exemplify the points discussed in the paper.

## THE CASE STUDY: DOCUMENTARY PHOTOGRAPHY OF HARRISON FORMAN

Harrison Forman (1904-1978) was a prominent photojournalist, an explorer, and also the Fellow of the American Geographical Society (see Figure 1 for the portrait of Harrison Forman). He witnessed and photographed many important historical events of the twentieth century including the Sino-Japanese War, the bombing of Shanghai in 1937, World War II activities in East Asia, and the conflict between Chinese Nationalists and the communists in the 1940s. Forman's primary interest was in East Asia. In August 1939 however, he happened to be in Paris. At the news of the imminent German invasion of Poland, he decided to travel to Warsaw. He was one of the few Western journalists to document the outbreak of World War II in Poland in September 1939<sup>3</sup>.

Forman wrote several books vividly describing his travels around the world, in which he used many of his images as visual documentation. His photographs were also published in many American newspapers and popular magazines such as *Life*, *Travel*, *Reader's Digest*, and *New York Times Magazine*. The published photographs and prints represent only a small percentage of his photographic collection. In 1987, Forman's photo collection was donated to the American Geographical Society (AGS) Library, which is currently housed at the University of Wisconsin-Milwaukee Libraries<sup>4</sup>. The collection consists of approximately thirty thousand negatives, fifty thousand color slides and transparencies, four thousand photographic prints, scrapbooks, and motion picture films. The original film collection, consisting of nitrate and acetate negatives, was stored by the Kodak Company for several years prior to arriving at the AGS Library. The Kodak Company created the initial inventory of his negatives, ba-



Fig. 1. Harrison Forman in Gansu province, China; around 1936. From the American Geographical Society Library, University of Wisconsin-Milwaukee Libraries.

<sup>3</sup>Forman's biography is based on his personal papers and scrapbooks housed at the American Geographical Society Library. For more information about his collection, see the Forman Photo Inventory at <<http://uwm.edu/libraries/agsl/harrison-forman-collection/>>.

<sup>4</sup>For more information about the American Geographical Society Library, visit the library's website. <<http://www4.uwm.edu/libraries/AGSL/index.cfm>>.

sed on Forman's notes on the negative sleeves and grouped the images by country. For some unknown reason the small set of images documenting the German invasion of Poland never appeared on the inventory list.

University of Wisconsin-Milwaukee Libraries (UWM Libraries) began the digitization of unique photographic collections from the AGS Library vast holdings in 2001. Forman's documentary photography featured prominently in the early projects, including a set of images of Afghanistan<sup>5</sup> and a unique visual record of the expeditions to northern Tibet in the 1930s<sup>6</sup>. The real impetus to the more extensive digitization of his collection was given by the plan to digitize and preserve all nitrate film negatives housed in the AGS Library. The two-year project, "Saving and Sharing the AGS Library's Historic Nitrate Negative Images" was funded by a grant from the National Endowment for the Humanities (NEH). The goals were to reformat, provide access to, safely re-house the AGS Library's large collection of cellulose nitrate photographic negatives and ensure their proper storage, and provide long-term preservation of their digital representations. The selection of the negatives from the Harrison Forman Collection was chosen for the pilot project. The Harrison Forman Collection is one of the 17 photographic collections digitized as a result of the NEH-funded project.

The digitization of Forman's negatives involved not only the conversion to the digital format, but also an extensive research process to provide access points and accurate description in the metadata records. His negatives came with little or no descriptive information, but included rich historical images that warranted additional research. While conducting research on the images, the librarians came across references to Forman's photographs of World War II in Poland in his 1938-1939 scrapbook. Since the original inventory did not list Poland as one of the countries he visited, locating the images in this extensive collection proved difficult. Forman's film negatives of the Warsaw bombing were accidentally misfiled under Paris and other locations. Eventually 88 unique images documenting the beginning of World War II in Poland were identified during the digitization project.

Forman arrived in Warsaw in late August, 1939, and was able to capture images of the city just a few days before World War II broke out. Forman remained in Poland during the first weeks of the war and documented the German invasion of Poland. His photographs depict the desperate efforts of the Polish military to defend the country, the bombing and destruction of Warsaw, and the participation of the civilian population in the city's defense (see Figures 2 and 3 for images of Warsaw in September 1939). A selection of Forman's photographs of the German invasion in Poland appeared

---

<sup>5</sup> *Afghanistan: The Harrison Forman Collection*. University of Wisconsin-Milwaukee Libraries, 2002. <<http://collections.lib.uwm.edu/cdm/landingpage/collection/af>>.

<sup>6</sup> *Tibet – From the Collections of the American Geographical Society Library*, University of Wisconsin-Milwaukee Libraries, 2009. <<http://collections.lib.uwm.edu/cdm/landingpage/collection/tibet>>.



Fig. 2. Warsaw bombing in September 1939, civilians cleaning debris from a destroyed apartment building. Harrison Forman, 1939. From the American Geographical Society Library, University of Wisconsin-Milwaukee Libraries.

in the American press in 1939 in papers such as *The New York Post*, *The New York Daily News*, and *Travel* magazine. Forman evacuated from Poland through Romania at the end of September and managed to bring some of his negatives with him. According to his estimates, about twenty percent of the images finally reached the United States. Many of the photographs, discovered in the Forman Collection at the AGS Library, were never published.

The nitrate negatives were scanned at 4000 ppi resolution, according to the digitization standards to create digital master files. A handful of photographic prints that were also discovered were used as a source for scanning when negatives were missing. The scanning resolution for capturing photographic images was adjusted depending on the size of the print to achieve a minimum of 4000 pixels on a long side. All master files were reviewed for quality, saved as uncompressed TIFF files, and deposited in the campus digital repository for long-term preservation. A second copy of TIFF files, a so called "service master," was created for post-processing and to serve as a source of derivative images for online presentation. Service copies were processed to remove dust marks, scratches, and to improve contrast in faded images. Derivative images were generated in the JPEG2000 format as a result of an automated process in CONTENTdm, a content management system used for building the online collection.



Description	
<b>Title</b>	Warsaw bombing in September 1939, civilians digging trenches in front of the Zachęta Gallery building
<b>Date</b>	1939-09
<b>Photographer</b>	Forman, Harrison, 1904-1978
<b>Description</b>	Civilians digging trenches in front of the Zachęta National Gallery of Art at the Malachowski square. The gallery was built by the Society for the Encouragement of the Fine Arts (Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych) at end of the 19th century. Center: Peowiak Monument commemorating Polish Military Organization from 1914. The monument was destroyed in 1940 and reconstructed in 1999.
<b>Subject</b>	World War, 1939-1945--Poland World War, 1939-1945--Campaigns--Poland World War, 1939-1945--War work --Poland Civilians in war--Poland Galleries & museums--Poland--Warsaw Monuments--Poland--Warsaw
<b>Continent</b>	Europe
<b>Country</b>	Poland
<b>City</b>	Warsaw
<b>Related Resources</b>	Harrison Forman Diary, Poland, August-September 1939 accessible at <a href="http://collections.lib.uwm.edu/cdm/ref/collection/forman/id/9">http://collections.lib.uwm.edu/cdm/ref/collection/forman/id/9</a> . <sup>c</sup> See related item in the Harrison Forman Papers, 1927-1983: Writings, Clippings, Male, "Blitzkrieg in Poland", 1957, Box 2, Folder 14; and Travel, "Filming the Blitzkrieg", 1939, Box 10, Folder 7. The Harrison Forman Papers finding aid can be found at: <a href="http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/wararchives.um-agsl-agslms0017">http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/wararchives.um-agsl-agslms0017</a> <sup>c</sup>
<b>Type (DCMI)</b>	Image
<b>Original Collection</b>	Harrison Forman Collection
<b>Original item medium</b>	Black-and-white negatives Cellulose nitrate film
<b>Original item Size</b>	35 mm
<b>Original item ID</b>	Forman nitrate negative

Fig. 3. Digitized image with an associated metadata. A full record is available at: <http://collections.lib.uwm.edu/cdm/ref/collection/pol/id/113>.

The photographs were researched and indexed as part of the project to provide additional points of access to the content of the collection. Metadata records were created at item-level for each photograph. Metadata creation represented a significant part of the digitization project and was undertaken to provide access points to digitized images and to extend their usefulness as information resources. Dublin Core metadata standard was used as a foundation for developing a customized metadata application profile. Several Dublin Core elements were refined and new were added to expand the number of access points. New elements were mapped

to Dublin Core schema to enable cross-collection searching and metadata harvesting. *The Library of Congress Subject Headings* were used as source of subject headings. Forman's captions, when available, were transcribed and included in the records. They are labeled in the metadata records as 'Photographer's Note' to indicate that they were transcribed verbatim from the original source. Forman's comments, often critical of the Polish military leaders, represent the American photojournalist's perspective on the events in Poland. The resources available in the Harrison Forman Collection, including his scrapbooks and his publications, were used during the research process. Figure 3 presents an example of a metadata record.

A separate digital collection was created to present this unique set of historical photographs and documents. The online collection, *Nazi Invasion of Poland in 1939: Images and Documents from the Harrison Forman Collection* is open to researchers and the general public at: <http://collections.lib.uwm.edu/cdm/landingpage/collection/pol/><sup>7</sup>. In addition to the 88 photographs that were discovered in the AGS Library, the collection also includes digitized copies of newspaper clippings and Forman's articles in an effort to bring together scattered research materials. Digital collection building involved selecting batches of images, extracting metadata records from the local database, and uploading the images with associated metadata into CONTENTdm, the proprietary digital collection management system used for constructing UWM Libraries' digital collections. The collection's home page was customized to highlight unique images and supplementary materials. In addition, the records are searchable from the UWM Libraries' Digital Collections portal<sup>8</sup>.

The online collection also includes a link to the diary that Forman kept during his stay in Poland in September 1939. The diary presents Forman's analysis of the complex political situation in Europe in 1939 and his observations of the Polish military and civilian life in Warsaw at the outbreak of World War II. Forman provides a vivid account of the everyday activities in the city and describes preparations for air strikes, women and children digging trenches, and people keeping gas masks with them at all times. Forman notes,

"Quiet clop-clop of horse & buddies in blackout. An anachronism. Cabarets open, but no gaiety. In critical days no longer checked gas masks with hats + coats when entering restaurants, etc. Even danced with masks, for knew you'd had no time, no strength to fight someone who'd picked up your masks at an alarm. It was a grim thought and picture of to what animalistic depths the world has descended in this Twilight of Civilization". Gas masks for babies! Tak! Tak! Tak (Forman, 1939, p. 15)

<sup>7</sup> *Nazi Invasion of Poland in 1939: Images and Documents from the Harrison Forman Collection*. University of Wisconsin-Milwaukee Libraries, 2009. <<http://collections.lib.uwm.edu/cdm/landingpage/collection/pol/>>.

<sup>8</sup> University of Wisconsin-Milwaukee Libraries Digital Collections <<http://collections.lib.uwm.edu/cdm/>>.

The link to the digitized diary was added to the online collection later, since the manuscript was discovered after the digital collection, *Nazi Invasion of Poland in 1939* was created. The diaries were not found in the Forman Collection housed at the AGS Library. During the research process associated with digitization, however, the librarians learned that Forman had maintained field notes containing information directly relevant to his photography. Forman's diaries were eventually located at the University of Oregon Libraries where they are part of the Harrison Forman Papers 1931-1974, housed at the Special Collections & University Archives. The AGS Library arranged for a loan from the Special Collections & University Archives at the University of Oregon Libraries and digitized all diaries to accompany the digital collections of Forman's photographs. These diaries were extremely helpful in the identification of Forman's photos and in creating descriptive records. A separate digital collection of all Forman's 62 diaries was created and is available from the UWM Libraries digital collections portal<sup>9</sup>.

## DISCUSSION

As the case study presented in this paper demonstrates, digitization projects lead in some cases to uncovering 'hidden' collections and bringing together scattered primary sources. Digitization supports research in the humanities by making available a new body of historical evidence, aggregating dispersed materials, and providing subject description and multiple access points to digitized resources. The enhanced intellectual control of primary sources is one of the added values of digitization. Digitization requires item-level records in order to enable the discovery of these materials in the digital environment. In addition to creating a standardized metadata record, a task familiar to library professionals, the process often requires extensive research to identify people, places, dates, and events. The research component necessary to provide access points, especially for visual resources, represents a new and a challenging aspect of librarians' work in intellectual control. On the other hand, this significant effort in providing description assists researchers in the discovery and use of those materials. As a recent study indicates, extensive and accurate metadata is essential for humanities scholars in the process of evaluating digitized resources and building their own collections (Fenlon et al., 2014, p. 7).

The structure of digital collections and interface design represent another set of challenges. It is unclear whether digital collections in their present design truly support scholars' information seeking behaviors and address their concerns about the authenticity and stability of digitized objects. Digital col-

---

<sup>9</sup> *The Forman Papers: Travel Diaries and Scrapbooks of Harrison Forman 1932 – 1973*. University of Wisconsin-Milwaukee Libraries, 2011. <<http://collections.lib.uwm.edu/cdm/landingpage/collection/forman/>>.

lections, based on the metadata record model and designed with the omnipresent search box, tend to prompt keyword searching rather than browsing. The design of digital collections should consider the preference of humanities scholars for browsing and take advantage of rich metadata to create browsing pathways. The concerns about the quality and permanence of digitized objects need to be addressed by libraries and archives through their adherence to digitization standards and best practices in the conversion process and by establishing an active digital preservation program. As digitization is becoming a mainstream activity in libraries and archives worldwide, more emphasis is being placed on sustainability of digital collections, quality of digitized objects, and digital preservation (Conway, 2010, pp. 68-73). Hopefully, the active engagement of libraries and archives in digital preservation will alleviate scholars' questions and concerns and will contribute to the building of trust and credibility that has been characteristic of the print environment.

Undertaking digitization projects requires from libraries and archives a major investment of resources not only in the conversion and description of analog materials but also in the infrastructure for presentation of digital collections and in the preservation of digitized objects. Nevertheless, the fundamental roles of libraries and archives in collecting, organizing, preserving, and making available scholarly materials remain the same, although the format of resources and methods of delivery change. The digital environment in which scholarly materials are presented to researchers, however, may require a transformation of some of the roles or undertaking new approaches if digital collections are to provide contextual information and place digitized objects in the historical and cultural tradition.

Thematic digital collections have been proposed as a solution for addressing the lack of context in the presentation of digitized primary sources and for providing additional information to enable their understanding and interpretation. Thematic digital collections bring together digitized primary sources and related materials to support research on a theme. Palmer presents them as a new scholarly genre and notes, "the thematic framework allows for coherent aggregation of content" (Palmer, 2004, p. 359). In addition to a significant pool of digitized primary sources organized around a theme, the collections also include contextual materials, teaching resources, and scholarly contributions, created as a result of using the primary sources in the research process. Thematic collections are heterogeneous in nature with resources drawn from multiple archival collections and supplemented by commentaries and bibliographies. Although there are some notable exceptions, the thematic approach is rare in digital collections built by libraries and archives, but is more common in digital humanities projects.

The online collection described in this paper, *Nazi Invasion of Poland in 1939*, represents a partial attempt at creating a thematic collection. It brings together scattered photographic images and relevant archival documents,

including the photographer's diary, but it lacks additional information that would place those materials in a broader historical context. In addition, the description of primary sources that are of potential interest to Polish humanities scholars and students is created exclusively in English. Multilingual metadata is a new research area in digital library development (Diekema, 201, p. 166; Matusiak et al., 2015, pp. 137-139). It needs to be considered not only in the context of resource discovery but also as a way of connecting the digitized materials to their respective cultures and traditions.

Thematic digital collections provide a model for supporting research in the humanities, but will require a transformation of library roles and building collaborative partnerships with researchers. In Palmer's opinion, "the thematic collections concentrating on contextual mass and activity support are coming closest to creating a laboratory environment where the day-to-day work of scholars can be performed" (Palmer, 2004, p. 356). Thus, digital collections as 'humanities laboratories' have been envisioned as collaborative, dynamic environments where humanities scholars can interact with digitized sources, annotate them, and contribute their knowledge.

The digital collection, *Nazi Invasion of Poland in 1939* was created in 2009. Since then, there has been a significant progress in building partnerships between libraries and scholars active in digital humanities projects. In recent years, academic institutions began to create humanities labs to provide a structure and a physical space for collaborative projects between librarians, technology specialists, and humanities scholars (Earhart, 2015, p. 394). A discussion about the nature of the collaboration between libraries and digital humanities has emerged in the library literature (Sula, 2013; Vandergrift & Varner, 2013; Zhang et al., 2015). The researchers emphasize that "digital humanities offer libraries multiple ways to prove their value but they involve expanding beyond collection building and partnering with scholars in the act of creation" (Vandergrift & Varner, 2013, p. 69).

## CONCLUSION

Digitization projects often bring to light unique collections that were previously inaccessible and open new lines of humanities research. Digital collections created as a result of digitization initiatives bring together scattered primary sources, provide additional access points, and enhance the description of original materials by adding annotations and contextual information. In many cases, digital collections offer a new potential for humanistic research and facilitate new kinds of scholarly investigation by presenting resources in multiple formats, including a wide range of non-textual resources as well as unique materials that were previously inaccessible due to the limitations of analog formats or the lack of intellectual control. Digital collections in their present form, however, demonstrate

some shortcomings in regards to contextualizing digitized primary sources. The development of digital collections in support of humanities research may require the transformation of library roles and engaging scholars in building collaborative digital projects.

#### REFERENCES:

- Besser, Howard (2004). The past, present, and future of digital libraries. In Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth (Eds.), *A companion to digital humanities* (pp. 557-575). Malden: Blackwell Publishing.
- Borgman, Christine L. (2007). *Scholarship in the digital age: Information, Infrastructure and the Internet*. Cambridge: The MIT Press.
- Brockman, William S.; Neumann, Laura; Palmer, Carole L.; Tidline, Tonyia J. (2001). *Scholarly work in the humanities and the evolving information environment*. Washington, DC: Council on Library and Information Resources.
- Cohen, Daniel J.; Rosenzweig, Roy (2006). *Digital history: A guide to gathering, preserving, and presenting the past on the web*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. [accessed on: 15.01.2016]. Available on WWW: <<http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/>>.
- Conway, Paul. (2000). Overview: rationale for digitization and preservation. In Maxine K. Sitts (Ed.), *Handbook for digital projects: A management tool for preservation and access* (pp. 5-20). Andover, MA: Northeast Document Conservation Center.
- Conway, Paul (2010). Preservation in the age of Google: Digitization, digital preservation, and dilemmas. *Library Quarterly*, 80 (1), pp. 61-79.
- Daigle, Bradley J. (2012). The digital transformation of special collections. *Journal of Library Administration*, 52(3/4), pp. 244-264.
- Dalbello, Marija (2004). Institutional shaping of cultural memory: Digital library as environment for textual transmission. *Library Quarterly*, 74 (3), pp. 265-298.
- Dalbello, Marija (2011). A genealogy of digital humanities. *Journal of Documentation*, 67 (3), pp. 480-506.
- Deegan, Marilyn; Tanner, Simon. (2004). Conversion of primary sources. In: Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth (Eds.), *A companion to digital humanities* (pp. 488-504) Malden: Blackwell Publishing.
- Diekema, Anne R. (2012). Multilinguality in the digital library. A review. *Electronic Library*, 30 (2), pp. 165-181.
- Downie, J. S. (2014). Scholar-built collections: A study of user requirements for research in large-scale digital libraries. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 51 (1), pp. 1-10.
- Earhart, Amy E. (2015). The digital humanities as a laboratory. In Patrik Svensson and David Theo Goldberg (Eds.), *Between humanities and the digital* (pp. 391-400). Cambridge, MA: MIT Press.
- Fenlon, Katrina; Senseney, Megan; Green, Harriett; Bhattacharyya, Sayan; Willis, Craig; Forman, Harrison (1939). Harrison Forman Diary, Poland, August-September 1939. *The Forman Papers: Travel Diaries and Scrapbooks of Harrison Forman 1932-1973*. University of Wisconsin-Milwaukee Libraries, 2011. <<http://collections.lib.uwm.edu/cdm/ref/collection/forman/id/9>>.

- Katz, Stanley N. (2005). Why technology matters: The humanities in the twenty-first century. *Interdisciplinary Science Reviews*, 30 (2), pp. 105-118.
- Kenney, Anne R.; Rieger, Oya. Y. (2000). Introduction. In Anne R. Kenney and Oya R. Rieger (Eds.), *Moving theory into practice: digital imaging for libraries and archives* (pp. 1-10). Mountain View: Research Libraries Group.
- Matusiak, Krystyna K.; Johnston, Tamara K. (2014). Digitization for preservation and access: Restoring the usefulness of the nitrate negative collections at the American Geographical Society Library. *The American Archivist*, 77 (1), pp. 241-269.
- Matusiak, Krystyna K.; Meng, Ling; Barczyk, Ewa; Shih, Chia-Jung (2015). Multilingual metadata for cultural heritage materials: The Case of the Tse-Tsung Chow Collection of Chinese scrolls and fan paintings. *The Electronic Library*, 33 (1), pp. 136-151.
- Maxwell, Alexander (2010). Digital archives and history research: Feedback from an end-user. *Library Review*, 59 (1), pp. 24-39.
- Palmer, Carole L. (2004). Thematic digital collections. In: Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth (Eds.), *A Companion to digital humanities*, pp. 348-365. Malden: Blackwell Publishing.
- Palmer, Carole L. (2005). Scholarly work and the shaping of digital access. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*, 56 (11), pp. 1140-1153.
- Rhee, Lim Hea. (2012). Modelling historians' information-seeking behaviour with an interdisciplinary and comparative approach. *Information Research*, 17 (4). [online],[accessed on: 29.01.2016]. Available on WWW: <<http://www.informationr.net/ir/17-4/paper544.html#.VrVQZvkrLcs>>.
- Rimmer, Jon; Warwick, Claire; Blandford, Ann; Gow, Jeremy; Buchanan, George (2008). An examination of the physical and the digital qualities of humanities research. *Information Processing & Management*, 44 (3), pp. 1374-1392.
- Rutner, Jennifer; Schonfeld, Roger C. (2012). *Supporting the changing research practices of historians*. Final Report from ITHAKA S+ R. [accessed on: 15.01.2016]. Available on WWW: <<http://www.sr.ithaka.org/wp-content/mig/reports/supporting-the-changing-research-practices-of-historians.pdf>>.
- Schreibman, Susan; Siemens, Ray; Unsworth, John (2004). The digital humanities computing: An introduction. In: Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth (Eds.), *A companion to digital humanities* (pp. xxiii-xxvii). Malden: Blackwell Publishing.
- Sexton, Anna; Turner, Chris; Yeo, Geoffrey; Hockey, Susan (2004). Understanding users: a prerequisite for developing new technologies. *Journal of the Society of Archivists*, 25 (1), pp. 33-49.
- Sinn, Donghee; Soares, Nicholas (2014). Historians' use of digital archival collections: The web, historical scholarship, and archival research. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65 (9), pp. 1794-1809.
- Smith, Abby (1999). *Why digitize?* Washington, DC: Council on Library and Information Resources. [accessed on: 15.01.2016]. Available on WWW: <[www.clir.org/pubs/reports/pub80-smith/pub80.html](http://www.clir.org/pubs/reports/pub80-smith/pub80.html)>.
- Sula, Chris (2013). Digital humanities and libraries: A conceptual model. *Journal of Library Administration*, 53 (1), pp. 10-26.
- Tibbo, Helen R. (1994). Indexing for the humanities. *Journal of the American Society for Information Science*, 45 (8), pp. 607-619.
- Turner, James M. (2010). From ABC to Http: The effervescent evolution of indexing for audiovisual materials. *Cataloging & Classification Quarterly*, (48) 1, pp. 83-93.

Vandegrift, Micah; Varner, Stewart (2013). Evolving in common: Creating mutually supportive relationships between libraries and the digital humanities. *Journal of Library Administration*, 53 (1), pp. 67-78.

Zhang, Ying; Liu, Shu; Mathews, Emilee (2015). Convergence of digital humanities and digital libraries. *Library Management*, 36 (4/5), pp. 362-377.

*Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 7 kwietnia 2016 r.*

KRYSTYNA K. MATUSIAK  
Morgridge College of Education  
University of Denver  
e-mail: krystyna.matusiak@du.edu

## DIGITALIZACJA I ZMIENIAJĄCE SIĘ ROLE BIBLIOTEK WE WSPIERANIU BADAŃ Z ZAKRESU HUMANISTYKI NA PRZYKŁADZIE KOLEKCJI HARRISONA FORMANA

**SŁOWA KLUCZOWE:** Digitalizacja. Źródła pierwotne. Zasoby dziedzictwa kulturowego. Kolekcje cyfrowe. Kolekcje tematyczne. Fotografia historyczna. Humanistyka cyfrowa.

**ABSTRAKT:** **Teza/Cel** – Artykuł zawiera analizę roli bibliotek w poszerzaniu dostępu do źródeł pierwotnych poprzez digitalizację, a także w zapewnianiu wsparcia dla badań z zakresu humanistyki. **Metoda badań** – Autor analizuje literaturę na temat zachowań informacyjnych badaczy w dziedzinach humanistycznych w aspekcie zwiększonego wykorzystania zdigitalizowanych źródeł pierwotnych. Na przykładzie zdigitalizowanych fotografii i pamiętników z Kolekcji Harrisona Formana zwraca również uwagę na zwiększającą się rolę bibliotek w tworzeniu nowego źródła materiałów naukowych oraz wspieraniu przez nie badań w zakresie humanistyki. **Wyniki i wnioski** – Digitalizacja staje się coraz ważniejsza nie tylko z uwagi na łatwość użycia i dostępu do dokumentów, lecz także poprzez oferowanie nowych możliwości badaczom w dziedzinach humanistycznych. Projekty digitalizacyjne zapewniają rozbudowaną kontrolę intelektualną źródeł pierwotnych, możliwość odkrywania ukrytych kolekcji i gromadzenia materiałów rozproszonych. W swym obecnym kształcie kolekcje cyfrowe wykazują pewne niedomogi, jeśli chodzi o wspieranie naukowców w poszukiwaniach i zapewnianie informacji kontekstowej. Tworzenie kolekcji cyfrowych służących wspieraniu badań humanistycznych wymaga transformacji ról bibliotek i współpracy z badaczami w zakresie humanistyki cyfrowej.

MAREK NAHOTKO  
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa  
Uniwersytet Jagielloński  
e-mail: marek.nahotko@uj.edu.pl

## EWOLUCYJNE I REWOLUCYJNE PROCESY POWSTAWANIA GATUNKÓW TEKSTÓW ELEKTRONICZNYCH



Marek Nahotko, dr hab., jest adiunktem w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w zagadnieniach metadanych dokumentów elektronicznych i wykorzystania Internetu w komunikacji naukowej i działalności informacyjnej. Jest autorem książek: *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym* (Warszawa, 2010), *Naukowe czasopiśma elektroniczne* (Warszawa, 2007), *Opis dokumentów elektronicznych. Teoretyczny model i możliwości jego aplikacji* (Kraków 2006), *Metadane: sposób na uporządkowanie Internetu* (Kraków, 2004) oraz licznych artykułów publikowanych m.in. na łamach „Przeglądu Bibliotecznego”, „Zagadnień Informacji Naukowej” oraz „Biuletynu EBIB”.

**SŁOWA KLUCZOWE:** Cyfryzacja publikowania naukowego. Gatunki tekstu. Dyfuzja innowacji. Ewolucja gatunków tekstu.

**ABSTRAKT: Teza/cel artykułu** – Przedstawiono opis procesów transformacji publikowania, w szczególności naukowego, z formy drukowanej do elektronicznej z zastosowaniem teorii gatunków tekstu. Mowa jest o gatunkach tekstów użytkowych (nieliterackich). **Metody badań** – Wykorzystano metodę analizy piśmiennictwa z obszaru genologii lingwistycznej oraz dyfuzji innowacji. Zmiany w strukturach mentalnych przedstawione zostały z użyciem techniki ram dynamicznych. **Wyniki** – Problem został przedstawiony z dwóch, kompatybilnych punktów widzenia. Po pierwsze, omówione zostały dostępne w literaturze modele ewolucji gatunków, wynikającej ze zmian technologicznych, prowadzących do upowszechnienia gatunków tekstu w formie elektronicznej (cybergatunków). Zmiany te uznane zostały za procesy innowacyjne w rozumieniu ekonomicznych teorii dyfuzji innowacji. Po drugie, ewolucja gatunków przedstawiona została od strony zmian w modelach mentalnych, tworzonych w umysłach ich użytkowników. **Wnioski** – We wszystkich teoriach wyróżnia się dwojakiemu rodzaju zmiany gatunków tekstów: ewolucyjne i rewolucyjne, przy czym te ostatnie zwykle dotyczą zmian

spowodowanych wprowadzaniem nowych technologii. Zmiany te mogą być rozpatrywane z punktu widzenia procesów tekstu, tekstu jako wyniku realizacji tych procesów lub reprezentacji mentalnych pojęć dotyczących tych procesów i gatunków tekstu.

## WSTĘP

Świadomość rozmiarów zmian związanych z cyfryzacją publikowania, w tym naukowego, wydaje się powszechna. W ciągu kilkudziesięciu ostatnich lat praktycznie wszystkie zachodnie czasopisma naukowe zyskały swoje wersje elektroniczne (Cox & Cox, 2010a, p. 5). Ponieważ biblioteki, zarówno polskie, jak i zachodnie, preferują tę wersję publikacji periodycznych w prenumeracie dla swoich użytkowników<sup>1</sup>, należy przypuszczać, że rynek naukowych czasopism drukowanych ulegnie szybkiej likwidacji, gdyż sprzedaż prenumeraty indywidualnej jest zbyt niska<sup>2</sup>, aby opłacalne było specjalnie dla tych odbiorców utrzymywać czasopisma w formie tradycyjnej. Podobnie od kilku co najmniej lat rynek drukowanych nienaukowych czasopism i magazynów ilustrowanych oraz gazet przeżywa poważny kryzys, przejawiający się gwałtownymi spadkami nakładów tych publikacji<sup>3</sup>.

W ostatnich latach istotne zmiany przeżywa także rynek książki. W tym przypadku szybkie zmiany nastąpiły głównie w sektorze rynku publikacji nienaukowych. Rynek naukowej książki elektronicznej od lat był ustabilizowany na poziomie około 10% tytułów (Cox & Cox, 2010b). Rynek książki nienaukowej praktycznie się nie rozwijał do końca pierwszej dekady XXI w., kiedy to, najpierw w USA, liczba tytułów publikowanych książek elektronicznych zaczęła szybko rosnąć, zajmując obecnie około 30% rynku (Wishenbart, 2014, p. 23). Podobne zmiany rozpoczęły się także w innych częściach świata, głównie w Europie, gdzie w krajach takich jak Wielka Brytania książki elektroniczne zajmują ponad 25% rynku (w Polsce ok. 2% rynku książki<sup>4</sup>). Ostatnio to tempo wzrostu zmalało.

Tak poważne zmiany znajdują odzwierciedlenie w refleksji teoretycznej nauk zainteresowanych tego rodzaju procesami. Badania w tym zakresie prowadzone są zarówno z punktu widzenia ekonomii, tak jak wszędzie tam, gdzie w grę wchodzi rynki zbytu towarów masowych, jak i z punk-

<sup>1</sup> W Polsce biblioteki wydają trzy razy więcej funduszy na źródła elektroniczne (w tym czasopisma) niż na czasopisma drukowane (dane z projektu AFBN: <http://ssk2.bu.amu.edu.pl/standaryzacja/>), a ponad 80% prenumeraty bibliotek brytyjskich stanowią czasopisma w wersji elektronicznej (SCONUL, 2012, p. 2).

<sup>2</sup> Prenumerata indywidualna czasopism naukowych stanowi na przykład 3-4% całości rynku czasopism naukowych w USA (Tagler, 2013, p. 4).

<sup>3</sup> Według danych Polskiej Izby Wydawców Prasy ([http://www.iwp.pl/rynek\\_prasy.php](http://www.iwp.pl/rynek_prasy.php)), nakłady gazet w latach 2005-2012 spadły niemal o połowę. Co interesujące, liczba tytułów spadła tylko o ok. 20%.

<sup>4</sup> Dane według Instytutu Książki: [http://www.instytutksiazki.pl/upload/Files/RYNEK\\_KSIKI\\_2014.pdf](http://www.instytutksiazki.pl/upload/Files/RYNEK_KSIKI_2014.pdf).

tu widzenia językoznawstwa (w tym retoryki) i informatyki (zasoby cyfrowe). Poszukiwane są odpowiedzi na pytania o zasady powstawania nowych form komunikowania, w tym naukowego, w wyniku zmian technologicznych obejmujących narzędzia tegoż komunikowania. Do dawnych pytań o granice pomiędzy gatunkami dokumentów (np. czym różnią się książki od czasopism, a te od raportów technicznych) dochodzą pytania o granice pomiędzy elektronicznymi wersjami tych dokumentów (czy e-książka jest książką (Kotuła, 2013, s. 128), a e-czasopismo – czasopi-smem). Jednoznaczne odpowiedzi nie są w żadnym przypadku możliwe z powodu braku ścisłych granic pomiędzy gatunkami tekstu. Gatunków bowiem dotyczy cecha, którą Ludwig Wittgenstein nazywał podobieństwem rodzinnym. Oznacza ona brak możliwości definiowania pojęć na zasadzie wyznaczania warunków niezbędnych i wystarczających, gdyż nie istnieje jedna, wspólna cecha posiadana przez wszystkie obiekty, których pojęcie dotyczy (Wittgenstein, 1972). Autor ten wyznawał zasadę nadrzędności praktyki, w tym językowej, nad zasadami ją regulującymi lub definiującymi. Wynika z tego, że nie można stworzyć listy zasad całkowicie determinujących zakres stosowania pojęcia (Andersen, Barker, Chen, 2006, p. 6).

Z myśli Wittgensteina korzystała amerykańska psycholog Eleanor Rosch, która badała sposoby stosowane przez jednostki podczas grupowania obiektów w kategorii (Rosch, 1973). Stwierdziła ona, że obiekty sklasyfikowane są nie tylko ze względu na przynależność do określonej kategorii, ale także traktowane jako lepszy lub gorszy egzemplarz tej kategorii. Najlepszym, centralnym egzemplarzem kategorii jest tzw. prototyp. Egzemplarz ten zazwyczaj otrzymuje nazwę kategorii i jest z nią bezpośrednio kojarzony. Może on być także rozumiany jako reprezentacja mentalna, czyli wiązka cech charakterystycznych dla danej kategorii (Witosz, 2003, s. 96). Wówczas obiekty należące do kategorii cechuje mniejsze lub większe podobieństwo do prototypu, co oznacza stopniowalną strukturę pojęć. Podobnie Michael Tomasello pisał o sytuacjach wspólnej uwagi, gdy osoby w interakcji wspólnie zwracają uwagę zarówno na jakiś przedmiot, jak i na to, że partner interakcji zwraca uwagę na ten przedmiot (Tomasello, 2002, s. 132). Sceny wspólnej uwagi sytuują się pomiędzy szerszym światem percepcyjnym a węższym światem językowym. Reprezentowane są jako schematy mentalne, których także dotyczy zasada podobieństwa rodzinnego, zachodzącego pomiędzy poszczególnymi scenami. Język używany jest dla wyrażania intencji komunikacyjnych, czyli zwracania czyjejs uwagi na własny stan uwagi.

Z zasady stopniowalności przynależności elementów do kategorii korzysta także teoria gatunków tekstu. Służy ona tworzeniu koncepcji gatunku jako kategorii nieostrej, z czego biorą się takie jego cechy, jak elastyczność, rozciągliwość oraz wynikająca z nich otwartość. W konstrukcji takiego mo-

delu może znaleźć uzasadnienie także kategoriałna przynależność elementów peryferyjnych lub nietypowych, pozostających w stosunku mniejszego podobieństwa do prototypu, dla których nie było miejsca w modelu opartym na cechach koniecznych i wystarczających (Ostaszewska, 2008, s. 22).

Płynność granic pomiędzy gatunkami potwierdzają badania empiryczne, na przykład Lilo Moessner stwierdzała istotne, częste różnicowanie formy tekstów nawet w obrębie jednego gatunku (Moessner, 2001). Natomiast Wanda Orlikowski i JoAnne Yates zauważyły, że istnieją procesy komunikacyjne, w których stosowanych jest wiele gatunków jednocześnie, przez co relacja między dokumentami a gatunkami może być typu jeden do wielu. Takie mieszanie gatunków może być szczególnie problematyczne w odniesieniu do gatunków tekstów elektronicznych, ze względu na zróżnicowanie form prezentacji (Orlikowski & Yates, 1994).

W dalszej części artykułu przedstawione zostaną, z dwóch perspektyw, poglądy na zmiany w publikowaniu naukowym spowodowane jego cyfryzacją. Pierwsza z nich ukazuje publikowanie naukowe od strony efektów tych procesów: tekstów publikacji naukowych i ich gatunków. W tym celu użyte zostaną dwie teorie – lingwistyczna teoria gatunków (genologia lingwistyczna) oraz ekonomiczna teoria dyfuzji innowacji. W obu tych teoriach zmiany w publikowaniu naukowym nie są jedynym, a nawet może nie najważniejszym, badaniem zagadnieniem, jednak ich wykorzystanie bardzo przydaje się dla wyjaśnienia wcześniej opisanych zjawisk związanych z publikowaniem naukowym, a nawet może służyć prognozowaniu kierunków dalszego rozwoju sytuacji. Co również interesujące, badania prowadzone przez przedstawicieli obu kierunków dają zaskakująco podobne rezultaty, co powinno potwierdzać ich wiarygodność.

Druga perspektywa związana jest z reprezentacją procesów mentalnych, realizowanych podczas tworzenia i odbioru tekstów. W tym zakresie użyta została teoria schematów mentalnych, a konkretnie technika ram, służąca reprezentacji pojęć poprzez tworzenie hierarchicznych modeli pojęć, charakteryzowanych przez ich atrybuty i dozwolone wartości tych atrybutów.

## TEORIE: GATUNKÓW TEKSTU I DYFUZJI INNOWACJI

Obie teorie mogą stanowić podstawę do badań nad zjawiskami związanymi z upowszechnieniem technologii informacyjnej w obszarze publikacji naukowych. Ich połączenie pozwala na traktowanie tekstu jako produktu działalności naukowej, a gatunku jako tzw. projektu dominującego dla tego produktu. Natomiast procesy związane z przejściem w publikowaniu naukowym od druku do form elektronicznych mogą być traktowane jako innowacje, powodujące zmiany w stosowanych gatunkach tekstów, prowadzące do ich ewolucji od gatunków tradycyjnych do cybergatunków.

## LINGWISTYCZNA TEORIA GATUNKÓW TEKSTU

Jak pisał Charles Bazerman, wśród wielkiej różnorodności tekstów naukowych dostrzec można pojedynczy mechanizm, którym jest gatunek tekstu, pozwalający odnaleźć wspólną zasadę i jednolitość stosowanych rozwiązań (Bazerman, 1988, pp. 6-7). Definicje gatunku powstawały pierwotnie w badaniach literaturoznawczych, w których uczeni powołują się na pierwsze krytyki literackie Arystotelesa. Wysiłki te koncentrowały się wokół definiowania gatunku poprzez przedstawienie zbioru powtarzalnych cech lub budowanie możliwie pełnej typologii rodzajów literackich. Dopiero w XX w. zauważono potrzebę zastosowania podobnego podejścia do tekstów nieliterackich, użytkowych, w wyniku czego powstała nowa dziedzina nauki – genologia lingwistyczna (Gajda, 2009, s. 135).

Przedstawicielem tego kierunku, w ramach którego gatunki tekstu badane są jako zjawisko społeczne, jest amerykańska uczona Carolyn Miller, definiująca gatunki jako „typizowane działania retoryczne, wykonywane w powtarzalnych sytuacjach społecznych” (Miller, 1984, p. 159). Typizacja działań retorycznych powoduje wyróżnianie rodzajów tekstów i materializujących je dokumentów na podstawie powtarzalności elementów formalnych. Powtarzalność sytuacji jest społecznie konstruowaną identyfikacją, stąd tworzenie nowego gatunku zawsze jest związane z powstawaniem sytuacji społecznej, konkretnie z działaniem retorycznym, wspomagającym nadawanie sensu okolicznościom danej sytuacji retorycznej.

Miller w cytowanej publikacji stwierdza, że traktowanie gatunku jako działania społecznego powoduje zwrócenie uwagi na relacje pomiędzy retoryką a jej kontekstem i na gatunek jako narzędzie retoryczne służące łączeniu prywatnych intencji z publicznymi wymaganiami. Zdobywanie wiedzy o gatunku jest więc czymś więcej, niż poznawaniem wzorców formy lub metod realizacji własnych celów; jednocześnie pozyskuje się wiedzę o dostępnych celach możliwych do realizacji. Dzięki temu lepiej zrozumiałe stają się sytuacje, w których się znajdujemy oraz potencjalne możliwości popełniania błędów i odnoszenia sukcesów we współpracy z innymi (Miller, 1984, p. 165).

Bardzo ważnym aspektem funkcjonowania gatunku jest tworzenie specyficznej więzi celów i znaczeń pomiędzy autorem tekstu a konstruowanym przez tego autora odbiorcą tekstu. Gatunek stanowi strukturę mentalną, która uzgadniana jest dynamicznie w społecznym procesie komunikacji pomiędzy nadawcami i odbiorcami komunikatów. Struktura ta stosowana jest w procesach kodowania (eksternalizacji) i odkodowywania (internalizacji) wiedzy autora/odbiorcy do/z postaci informacji, w której może być przekazywana. Pomędzy tymi procesami funkcjonują procesy organizacji informacji, w których udział biorą m.in. wydawnictwa i biblioteki. Społecznie organizowana informacja trafia do odbiorcy,

modyfikując jego struktury wiedzy, w tym wiedzy gatunkowej. Nie oznacza to jednak, że odbiorca uzyskuje wiedzę nadawcy; ich struktury wiedzy, ze względu na odmienne, wcześniejsze i późniejsze doświadczenia, zawsze będą różne.

Należy także zwrócić uwagę, że gatunek nie jest niezmiennym faktem społecznym; wręcz przeciwnie, jest to zjawisko bardzo dynamiczne. Na jego stan wpływają: indywidualne budowanie znaczeń, oczekiwane cechy, wpływy instytucjonalne w określonym czasie, miejscu i sytuacji. Każdy nowy tekst tworzony w ramach gatunku, wzmacnia lub modyfikuje gatunek w jakimś aspekcie. Również każdy czytelnik w akcie czytania przekształca jego społeczne odczytywanie (rozumienie). Gatunek nie istnieje bez swojej historii, a historia ta rozwija się wraz z każdym nowym tekstem odwołującym się do zasad gatunku. Z drugiej strony gatunki muszą stanowić względnie stałe struktury, aby ich stosowanie w akcie komunikacji było użyteczne (Bachtin, 1986, s. 348).

Rozwój nowych środków komunikacji, w tym w szczególności komunikacji mediowanej komputerowo (CMC), spowodował zwrócenie zainteresowania badaczy w kierunku funkcjonowania narzędzi językowych w Internecie, jednocześnie dając interesującą możliwość obserwacji procesów ewolucji istniejących gatunków do nowych warunków technologicznych. Powstawały zarówno prace mające ambicję stworzenia nowej teorii (cyber)gatunków, jak również zawierające opisy wybranych gatunków funkcjonujących w Web, takich, jak osobiste strony Web (Dillon & Gushrowski, 2000), dzienniki internetowe (Åkesson & Ihlström & Svensson, 2004), artykuły naukowe (Puchmuller & Puebla, 2008) czy encyklopedie online (Emigh & Herring, 2005). Ewolucja gatunków internetowych opisywana była przez Lassotę Bauman, która uważała, że nowe warunki elektronicznego środowiska pisania i czytania powodują ewolucję tekstu w czasie, prowadząc do zmiany jego celów i odbiorców. Powstają także możliwości nowych sposobów współpracy, co jest przyczyną kolejnych zmian (Bauman, 1999).

Przykładem podejścia całościowego jest praca Inger Askehave i Anne Nielsen, w której autorki sugerowały modyfikację dotychczas stosowanych modeli<sup>5</sup> gatunków tekstu (Askehave, Nielsen, 2005). Środowisko Web jest integralną częścią gatunku Web, stąd według cytowanych autorek, podczas analizy gatunków występujących w Web należy wziąć pod uwagę rozbudowane możliwości nawigacyjne i hipertekstową organizację dokumentów sieciowych. Dokumenty Web powinny być traktowane dwuwymiarowo: jako nośniki tradycyjnego tekstu oraz jako medium umożliwiające użytkownikowi nawigację na stronie Web. Użytkownicy dokumentów Web dokonują przełączeń nośników (modalnych) – pomiędzy działaniem jako czytelnik

<sup>5</sup> Autorki opierały się głównie na modelu przedstawionym w pracach Johna Swalesa (Swales, 1990).

i jako nawigator. Przełączenia są cykliczne – następują ciągłe zmiany między czytaniem i nawigacją. Podczas czytania użytkownik zawęży uwagę do tekstu i używa dokumentu tak, jakby był to tekst „drukowany” (po prostu czyta tekst). Działając jako nawigator użytkownik wychodzi poza tekst i stosuje dokument jako medium (wykorzystuje dostarczane przez niego możliwości nawigacyjne). Określenie cech gatunków w Web wymaga trójpoziomowej analizy obu trybów. W trybie czytania tekst musi być charakteryzowany przez cel komunikacyjny, kroki i strategie retoryczne. W trybie nawigacji medium musi być charakteryzowane przez cel komunikacyjny, linki i strategie retoryczne. Ta dwoistość natury gatunków cyfrowych powoduje problemy podczas prób stosowania tradycyjnej analizy gatunkowej tekstu, gdyż utrudnia tworzenie rozróżnień pomiędzy tekstami i ich gatunkami.

Podobnym problemem zajmowali się wcześniej Michael Shepherd i Carolyn Watters (Shepherd & Watters, 1998). Twierdzą oni, że stosowanie komputerów w sieciach rozległych stało się powodem powstania nowej klasy gatunków, które nazywają cybergatunkami (*cybergenres*). Tradycyjne gatunki charakteryzowane były, według różnych autorów, przez odmienne zespoły cech. Na przykład John Swales pisał o dwóch cechach: formie i celu (Swales, 1990). Według cytowanej Miller gatunki łączą elementy znaczeniowe, stylistyczne i sytuacyjne. Twierdzi ona, że znaczenie symboliczne może być rozumiane jako połączenie znaczenia (wartości semantycznych) dyskursu i jego formy, dzięki czemu czytelnik (lub słuchacz) uzyskuje wskazówki co do sposobu postrzegania, interpretacji i reakcji (Miller, 1984, p. 160). Podobnie Carol Berkenkotter i Thomas Huckin pisali o formie i treści jako cechach charakterystycznych gatunków (Berkenkotter & Huckin, 1995). Shepherd i Watters uważają że nowe gatunki są charakteryzowane przez zestaw trzech cech: treść, formę i funkcjonalność. Użytkownicy stosują teksty cybergatunków z określonymi oczekiwaniami, co do ich treści i formy, jednak mają oni także wymagania, co do ich funkcjonalności, czyli możliwości interakcji. Funkcjonalność jest więc tu rozumiana jako nieznanie wcześniej możliwości udostępniane przez nowe, elektroniczne medium.

## TEORIE INNOWACJI TECHNOLOGICZNYCH

O ile twórcy teorii gatunków tekstu zainteresowani są efektami wpływu nowych technologii komputerowych na tekst w jego cyberpostaci, to autorzy ekonomicznych teorii innowacji technologicznych skupiają swoją uwagę raczej na samej technologii komputerowej i jej różnorodnych zastosowaniach oraz produktach. W obu przypadkach istnieje zainteresowanie użytkownikami nowych technologii, jednak tu również występują różnice w podejściu: w pierwszym przypadku chodzi o badanie sposobów ob-

cowania czytelnika z tekstem w nowych warunkach technologicznych<sup>6</sup>, w drugim – o badanie jego akceptacji produktów nowej technologii; sposób interakcji jest istotny, o ile wpływa na poziom tej akceptacji.

Jedną z najczęściej wykorzystywanych teorii dotyczących innowacyjności jest teoria dyfuzji innowacji (Innovation Diffusion Theory – IDT) autorstwa Everetta Rogersa (Rogers, 2003). Zgodnie z jego definicją jest to proces, w którym innowacja jest komunikowana poprzez wybrane kanały w czasie pomiędzy członkami systemu społecznego. Innowacja jest oparta na interakcjach społecznych, czyli na procesie komunikacji, w którym jednostki łączą się we wspólnej interpretacji nowej idei, co powoduje zmiany w zachowaniu większości uczestników. Teoria dyfuzji innowacji ma na celu wyjaśnienie przebiegu procesów akceptacji nowych idei i artefaktów w obrębie grupy społecznej lub systemu.

Rogers wyjaśnia proces decyzyjny związany z innowacją, określa determinanty wpływające na poziom wskaźnika akceptacji innowacji i kategorie zainteresowanych nią osób. Proces ten składa się z pięciu etapów: 1. wiedza, 2. perswazja, 3. decyzja, 4. implementacja i 5. potwierdzenie. Na drugim etapie, perswazji, powstaje ogólna percepcja innowacji. Rogers stwierdza, że osoby potencjalnie zainteresowane innowacją oceniają ją w oparciu o swoją percepcję pięciu atrybutów innowacji, którymi są: relatywna przewaga, kompatybilność, złożoność, możliwość próbowania oraz obserwowalność. Pierwszy dotyczy wartości dodanej w stosunku do istniejących rozwiązań, kompatybilność określa stopień odpowiedniości do istniejących potrzeb, wyznawanych wartości i doświadczeń użytkownika. Złożoność dotyczy postrzeganego poziomu niezbędnego do wydatkowania wysiłku, potrzebnego do nauczenia się posługiwania nowym artefaktem. Stopień, w jakim artefakt może być testowany i wypróbowywany, nazywany jest możliwością próbowania (ang. *trialability*); wpływa ona na poziom akceptacji nowego artefaktu. Obserwowalność natomiast wyraża tendencję do tym większego zainteresowania nowym artefaktem, im częściej jest on widoczny u innych osób, szczególnie tych, które cieszą się u użytkownika autorytetem.

Oprócz teorii dyfuzji innowacji Rogersa istnieją także inne modele teoretyczne służące wyjaśnieniu poziomu rozpowszechnienia i akceptacji nowych technologii, np. Technology Acceptance Model (TAM) oraz inne, z niego się wywodzące, jak UTAUT (Nahotko, 2014b). W modelach tych przewidywania akceptacji oparte są na miarach oczekiwanej użyteczności i łatwości stosowania, obliczanych przy użyciu metod statystycznych. W tym zakresie prowadzone były badania dotyczące akceptacji nowych technologii tekstu, na przykład World Wide Web (Lederer i in., 2000) oraz czytników e-tekstu (Huang & Chen & Ho, 2014).

---

<sup>6</sup> Zakłada się akceptację technologii przez jej użytkowników.

## MODELE TRANSFORMACJI GATUNKÓW W ŚWIETLE TEORII INNOWACJI

Gatunki, jak już wspomniano, stanowią, pomimo swej względnej stabilności, struktury dynamiczne, przez niektórych uważane nawet bardziej za procesy niż stabilne zjawiska. Pogląd taki prowadzić może do traktowania wręcz każdego dzieła jako odrębnego gatunku<sup>7</sup>. Tzvetan Todorov na pytanie, skąd się biorą nowe gatunki, odpowiada, że ich geneza wynika z modyfikacji wcześniej istniejących do nowo pojawiających się celów komunikacyjnych (Todorov, 1988, s. 207). Nowy gatunek jest bowiem zawsze przekształceniem jednego lub kilku dawnych: przez inwersję, przemieszczenie lub kombinację. Zmiany warunków realizacji interakcji (dyskursu, sytuacji komunikacyjnej) powodują zmiany w produkcie (tekście), np. digitalizacja jest przyczyną rozwoju hipertekstu. Wynikiem modyfikacji gatunków do warunków środowiska cyfrowego jest początkowo imitacja wzorów znanych z druku (remediacja), a następnie wypracowanie własnych, specyficznych wzorców (gatunków).

Remediacja według Jay Boltera i Richarda Grusina to reprezentacja jednego medium w innym (Bolter & Grusin, 2000, p. 45). Jest to definiująca cecha nowych mediów. Media cyfrowe remediują swoich poprzedników na różne sposoby, w zależności od poziomu rywalizacji pomiędzy nowymi i starymi mediami. Remediacja może być więc osiągnana różnymi sposobami. Immediacja oznacza usunięcie oznak mediacji dla uzyskania transparentności nowego medium, jego autentyczności i realności. Jednocześnie następuje poprawa funkcjonowania w stosunku do poprzednich mediów (nowe media są bardziej rzeczywiste, bezpośrednie, dokładne, szybkie). Dzięki temu użytkownik pozostaje w takim samym związku z treścią, jakby miał do czynienia ze starym medium (np. cyfrowe galerie). Remediacja służy podkreślaniu różnicy między mediami i innowacyjności nowych mediów. Wersja elektroniczna jest oferowana jako udoskonalenie, ale istnieją odwołania do poprzedniego medium. Przykładem są encyklopedie elektroniczne, zawierające elektroniczne multimedia, ale przede wszystkim dyskretne, uszeregowane alfabetycznie artykuły. Również Web remediuje wiele starych form bez ich kwestionowania, ale też bez zamiaru całkowitego ukrywania istnienia nowego medium. Hipermediacja natomiast występuje, gdy zwraca się uwagę na reprezentację i mediację jako taką oraz krytykuje i modyfikuje stare medium. Celem jest całkowita absorpcja starego medium przez nowe, dzięki czemu zanikają nieciągłości istniejące pomiędzy nimi. Mimo tego jednak nowe medium pozostaje zależne od starego w mniej lub bardziej wyraźny sposób. Wszystkie aktualnie stosowane media działają jako remediatory, a sama remediacja pozwala na interpretację sposobu działania także starych mediów. Jednocześnie

<sup>7</sup> Taki pogląd, dotyczący dzieł literackich, wyrażali na przykład Friedrich Schlegel, Benedetto Croce, Maurice Blanchot (Frow, 2005, p. 27).

zdarza się, że stare media remediują nowsze. Z obiema sytuacjami mamy do czynienia w relacjach między książką i jej elektronicznym następcą.

Zarówno w obrębie teorii gatunków, jak i dyfuzji innowacji, powstawały modele opisujące zmiany na różnych poziomach, w zależności od stopnia szczegółowości prezentowanych zjawisk. Można więc wyróżnić w obu przypadkach modele dwu- i czteropoziomowe, które opisane zostaną w dalszej części tekstu. Porównanie tych modeli pozwala na traktowanie gatunku tekstu jako produktu, powstającego w wyniku interakcji w społeczności jego użytkowników. Wówczas ewolucja gatunku na skutek zastosowania nowej technologii (w tym przypadku technologii komputerowych i sieciowych), może być traktowana jako proces innowacyjny. Nowe technologie decydują o działaniu kanałów informacyjnych budowanych dla tych interakcji w społeczności użytkowników gatunku, które mają zasadnicze znaczenie dla realizowanych zadań. Są to także interakcje o zasadniczym znaczeniu dla tworzenia gatunków.

#### MODELE DWUPOZIOMOWE

Alan Gross, Joseph Harmon i Michael Reidy badali ewolucję artykułu naukowego w całym jego dziejach, od XVII w. do czasów współczesnych (Gross & Harmon & Reidy, 2002). Zwracali przede wszystkim uwagę na trzy cechy treści tekstu<sup>8</sup>: styl (struktura syntaktyczna, złożoność i efektywność w sensie średniej długości zdania); prezentacja (struktura formalna, grafika, równania, nagłówki, bibliografia); argumentacja (np. narracyjna/opisowa, przedstawiająca/wyjaśniająca, ilościowa/jakościowa itp.), składające się na jego charakterystykę gatunkową. W wyniku badań wyróżniono następujące kierunki zmian gatunku artykułu naukowego:

- styl stał się mniej osobisty i bardziej obiektywny, kosztem literackości języka;
- styl i prezentacja stały się bardziej skuteczne, częściowo ze względu na wzrost złożoności problemów naukowych; osiągnięto to dzięki uproszczeniu syntaktyki, spójnej organizacji i strukturze treści, stosowaniu ilustracji, obiektów służących nawigacji;
- gatunek artykułu został zuniformizowany w skali światowej, z uwzględnieniem różnic dyscyplinarnych w zakresie struktury, stylu i języka;
- argumentacja stała się bardziej wyrafinowana, ścisła i precyzyjna.

Gatunek ten ewoluował poprzez stopniowe i ciągłe zmiany pojedynczych cech w czasie, jak na przykład coraz częstsze stosowanie trybu biernego. Jednak w pewnych przypadkach (np. zastosowania abstraktu na początku tekstu od drugiej połowy XX w.) zmiany mogą następować stosunkowo gwałtownie (Gross & Harmon & Reidy, 2002, p. 231). Tego typu zmiany w krótkim okre-

---

<sup>8</sup> Do tych trzech cech treści Mackenzie Owen dodał później dwie cechy formy tekstu, którymi są struktura i funkcjonalność (Mackenzie Owen, 2007, p. 40).

się możliwe są dzięki społecznej kontroli tych procesów i włączeniu w nie uczenia się (na przykład przez naśladowanie lepiej rozwiniętych wzorców), powodującego kumulację wiedzy.

Artykuł naukowy przechodził ewolucję nie stając się lepszym lub gorszym, lecz poprzez wprowadzenie zmian służących realizacji potrzeb komunikacyjnych i argumentacyjnych w ewoluującym zestawie dyscyplin, których komunikaty stawały się coraz bardziej złożone (Gross & Harmon & Reidy, 2002, p. 219). Przemiany te są powodowane zarówno czynnikami wewnętrznymi (zmiany potrzeb dyscyplin i społeczności) w stosunku do systemu nauki, jak i zewnętrznymi (presja ekonomiczna, polityczna, prawna i technologiczna). Rozwój technologii informatycznych należy do tych drugich. Kierunki te łączy zresztą sprzężenie zwrotne, gdyż odpowiedzią na presję zewnętrzną jest modyfikacja praktyk komunikacyjnych, zachodząca wewnątrz systemu. W związku z tym zmiany nie zachodzą poprzez „wtłaczanie” nowej technologii, ale raczej jest ona stosowana przez naukowców w celu uporania się z naciskami wewnętrznymi i zewnętrznymi (Mackenzie Owen, 2007, p. 40).

Catherine Schryer i Philippa Spoel wyróżniły dwa rodzaje źródeł, wykorzystywanych podczas rozwoju zawodowego (Schryer & Spoel, 2005). Źródła regulowane (*regulated*) odnoszą się do wiedzy, umiejętności i zachowań językowych, rozpoznawanych i wymaganych przez specjalistów określonej dziedziny. Uczestnicy działań retorycznych oczekują jednych i odrzucają inne rodzaje wzorcowych (typowych) zachowań komunikacyjnych. Źródła regularyzowane (*regularized*) służą budowaniu strategii odnoszących się do pojawiających się na bieżąco sytuacji praktycznych, przez co są bardziej ukryte (*tacit*). One także służą opisowi uznanych prawd i zachowań, być może nawet w sposób bardziej efektywny. Są to zachowania bardziej elastyczne i zróżnicowane, gdyż nie opierają się wyłącznie na wytycznych zewnętrznych autorytetów (władz).

Według cytowanych autorów nie tylko źródła są regulowane i regularyzowane, ale podobnie podzielić można ich gatunki. Pierwsze z nich regulowane są przez jeden lub więcej gatunek nadrzędny (metagatunek), będący czynnikiem ustalającym (*regulating*), na przykład zawartość formularza stosowanego w jakiejś sytuacji może być w pewnym stopniu ograniczona przez regulujący, nadrzędny akt prawny (np. zarządzenie), co organizuje praktykę komunikacyjną. Gatunki regularyzowane natomiast stosowane są w przypadkach bardziej zależnych od sytuacji, ukrytych i wymagających elastyczności, które wynikają z nieoczekiwanych przypadków codziennej praktyki. Powodują realizację sytuacyjnych, improwizowanych strategii retorycznych.

Opisane wyniki są podobne do uzyskanych wcześniej przez JoAnne Yates z zespołem (Yates & Orlikowski & Okamura, 1999), którzy stosowali teorię strukturacji<sup>9</sup> Anthony Giddensa (Giddens, 1984). Według nich zmiany ga-

<sup>9</sup>Struktura opisuje nasze doświadczanie tego, że relacje społeczne są strukturyzowane w czasie i przestrzeni (Miller, 1994, p. 70). Jest to zdolność członków każdej społeczności do realizacji proce-

tunków, związane z używaniem medium elektronicznego, polegają na ich dwojakiego rodzaju strukturacji: jawnej (*explicit*) oraz ukrytej (*implicit*). Nowe media są wykorzystywane w różny sposób w różnych społecznościach i okresach. W nowej sytuacji, na przykład pojawienia się nieznanego medium, jednostki standardowo będą kontynuowały stosowanie wcześniej istniejących repertuarów gatunków, reprodukując gatunki, znane im z innych działań społecznych. Ta opinia w szczególności podważa popularne przekonanie, że wprowadzaniu nowych mediów elektronicznych w organizacjach koniecznie towarzyszą poważne zmiany w interakcjach społecznych i są one podobne w różnych kontekstach i czasie. Procesy służące strukturacji gatunków sugerują raczej, że rozmiary i natura zmian społecznych, związanych ze stosowaniem mediów elektronicznych, jest funkcją rodzaju procesów strukturacji gatunków, występujących w określonej społeczności. Na procesy strukturacji gatunków wpływają natomiast: istniejący w społeczności repertuar gatunków, wykonywane zadania, wcześniejsze doświadczenia użytkowników, rola i działania pośredników (o ile funkcjonują), a także kontekst i historia społeczności, a w końcu możliwości samego medium.

Proces strukturacji gatunków jest długotrwały, występuje nie tylko w początkowym etapie implementacji nowego medium, czy innych, określonych momentach. Następuje on podczas codziennych aktywności komunikacyjnych członków społeczności. Proces ten powoduje zarówno reprodukcję stanu zastanego (poprzez próby stosowania znanego gatunku w nowym medium), jak i jego zmiany (poprzez stosowanie nowego lub zmodyfikowanego gatunku w nowym medium).

Strukturacja jawna realizowana jest w trzech różnych działaniach: planowej replikacji, planowej modyfikacji i modyfikacji okazjonalnej. To pierwsze polega na realizacji wcześniej ustalonych działań służących reprodukcji poprzednich form interakcji społecznych w obrębie nowego medium. Planowa modyfikacja gatunków jest zaplanowanym działaniem służącym tworzeniu zmian w stanie zastanym. Oba te działania wykorzystuje się do uzyskania pewnych wcześniej założonych celów. Modyfikacja okazjonalna natomiast służy celowym zmianom wprowadzanym w odpowiedzi na nieoczekiwane zdarzenia, warunki lub wymagania. Planowa replikacja wzmacnia istniejące formy interakcji, natomiast dwa pozostałe działania prowadzą do zmian w interakcjach społecznych.

Proces ukrytej strukturacji gatunków przybiera dwie zasadnicze formy: migracji i zmian. Migracja jest bezrefleksyjnym działaniem reprodukującym gatunki utworzone dla jednego medium lub społeczności do innego medium lub innej społeczności. Taki transfer form interakcji społecznych odbywa się

---

sów tworzenia, powielania i praktycznego wykorzystywania struktur organizacyjnych w społecznych działaniach. W codziennych interakcjach ludzie używają norm, schematów interpretacyjnych i zasobów, stale produkując i reprodukując struktury społeczne (Anderson & Allen, 2009, p. 384).

w sposób niezaplanowany i odzwierciedla siłę struktur zinstytucjonalizowanych w kontynuacji istniejących form w obrębie innego kontekstu, w szczególności w warunkach braku jawnie wyrażanych opinii i refleksji. Można więc to działanie określić jako nieumyślne propagowanie dawnych sposobów postępowania w nowym kontekście. Zmiany, podobnie jak migracje, nie są działaniem świadomie planowanym, lecz wynikającym z bieżących potrzeb oraz sytuacyjnego stosowania technologii w czasie. Inaczej niż migracja, zmiana powoduje wyjście z istniejących form interakcji społecznych poprzez wprowadzanie zmian do gatunków działających w nowym kontekście.

Do modyfikacji gatunków tekstów, spowodowanych przez zmiany technologiczne, można także odnieść ekonomiczne modele innowacji technologicznych. Teoria, na podstawie której te modele powstały, nie dotyczy wyłącznie innowacyjności narzędzi komunikacji tekstowej, ale łatwo można ją w tym zakresie stosować. Zasady wprowadzania na rynek produktów innowacyjnych technologii opisywane są w koncepcji Clayтона Christensena (Christensen, 2000). Innowacja wymaga połączenia nowej technologii i nowego, bardziej efektywnego modelu ekonomicznego dla właściwego reagowania na zmiany na rynkach produktów danego przedsiębiorstwa. Innowacje dzieli się na dwie grupy: kontynuacyjne (*sustaining*) i przełomowe, przerywające tok rozwoju. Innowacja kontynuacyjna wyzwała zmiany ewolucyjne, powodowane powolnymi modernizacjami, z zastosowaniem technologii wzrostowych, podtrzymując dotychczasowe stosunki produkcji. Technologie wzrostowe są innowacjami pozwalającymi na doskonalenie produktu lub usług w sposób zadowalający już istniejących klientów. Dzięki temu otrzymują oni produkt lepszy niż dostępny wcześniej.

Proces innowacji może także przebiegać w znacznie bardziej burzliwy sposób, przynosząc zmiany rewolucyjne. Innowacja przełomowa (*disruptive*) powoduje powstanie zupełnie nowego rynku dzięki wprowadzeniu nowego rodzaju produktów lub usług, które początkowo są gorsze z punktu widzenia miar efektywności, cenionych przez dotychczasowych głównych klientów. Innowacje te pojawiają się tak niespodziewanie, że nie istnieją rutynowe procedury postępowania. Co więcej, ponieważ produkty nowej technologii prawie zawsze dają początkowo niższe zyski i nie są atrakcyjne dla najlepszych klientów, nie są one zgodne z ustalonymi w firmie hierarchiami wartości. W efekcie na rynek wchodzi małe, wcześniej nieznanne firmy, które mogą sobie pozwolić na ryzyko związane z wprowadzaniem produktów nowej technologii. Oczywiście, oprócz wielu wad, produkty nowej technologii muszą posiadać przynajmniej załazek nowych funkcjonalności. Zazwyczaj w wyniku innowacji produkt lub usługa stają się prostsze i bardziej dostępne. Rozwój innowacji radykalnych ma zaburzający (niszczący) wpływ na istniejący rynek; poprzednio działające firmy, często z tradycjami i potężne, upadają, w to miejsce prawie z niczego powstają nowe, które rozwijają się bardzo szybko, wraz z doskonaleniem nowej technologii.

Tabela 1

Porównanie koncepcji modeli 2-poziomowych. Źródło: oprac. własne

Model	Poziomy transformacji	
	Poziom pierwszy	Poziom drugi
Schryer & Spoel	<b>Gatunek regulowany:</b> Silnie regulowany przez instytucjonalne metagatunki (stosowane, gdy wiadomo, co robić)	<b>Gatunek regularyzowany:</b> Stosowany w bardziej sytuacyjnych, niejawnych, elastycznych i zróżnicowanych praktykach (gdy nie wiadomo, co robić)
Yates & Orlikowski	<b>Strukturyzacja jawna:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>– komunikowanie w małej społeczności, sterowanie przez małe grupy upoważnionych pośredników</li> <li>– skomplikowane normy gatunkowe</li> <li>– planowa replikacja, modyfikacja, innowacja istniejących gatunków</li> </ul>	<b>Strukturyzacja ukryta:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>– lokalne gatunki, lokalnie kształtowane</li> <li>– gatunki niejawnie wprowadzane</li> <li>– znaczna migracja do medium elektronicznego, głębokie modyfikacje struktur gatunkowych</li> </ul>
Christensen	<b>Innowacja kontynuacyjna:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>– podstawą istniejąca wiedza i zasoby</li> <li>– wzmocnienie istniejących kompetencji</li> <li>– małe zmiany w wydajności</li> <li>– stałe, regularne zmiany/modernizacja</li> <li>– niskie ryzyko</li> </ul>	<b>Innowacja przełomowa:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>– wymaga nowej wiedzy i zasobów</li> <li>– utrata wartości dotychczasowych kompetencji</li> <li>– skokowe zmiany w wydajności</li> <li>– niepowtarzalne zaburzenia/destrukcje</li> <li>– wysokie ryzyko</li> </ul>

Podobna jest koncepcja twórczej destrukcji (*creative destruction*) Richarda Fostera i Sarah Kaplan (Foster & Kaplan, 2003, pp. 20-22). Do rozpowszechnienia innowacji potrzebne są zmiany: organizacji firm i stosowanej technologii oraz kultury i instytucji społeczeństwa. Nowe technologie początkowo są mało konkurencyjne w stosunku do dojrzałych, stosowanych uprzednio, co powoduje, że ich pojawienie się może być nawet przeoczone. Po okresie powolnego rozwoju, kiedy rozwijająca się technologia wykorzystywana jest przez niewielkich zapaleńców zainteresowanych nowinkami, jej możliwości funkcjonalne<sup>10</sup> ulegają szybkiemu rozwojowi, przez co w porównaniu z nią stara technologia staje się niefunkcjonalna. Już stosowana nowa technologia jest przez długi czas doskonała, aż do momentu, gdy kończy swoje możliwości rozwojowe i za-

<sup>10</sup>Funkcjonalność rozumiana jest tu jako zdolność spełniania potrzeb odbiorców (klientów).

stępują ją następne; jak widać jest to nieskończona sekwencja kolejnych zmian. Okres przesilenia, gdy obie technologie (stara i nowa) funkcjonują obok siebie, niesie dla ich użytkowników wiele niebezpieczeństw; decyzje o zmianie technologii nie powinny być podejmowane zbyt wcześnie, gdy brak jeszcze gotowości społecznej, ani zbyt późno, gdyż nowe nisze będą już zajęte i włączenie się do biznesu wymaga znacznie większego wysiłku. Twórcza destrukcja może przynosić bolesne zmiany, gdyż powoduje zwolnienia pracowników w znikających gałęziach gospodarki. Z drugiej strony pozwala znaleźć zatrudnienie w bardziej innowacyjnych przedsiębiorstwach pod warunkiem zdobycia nowych umiejętności. Foster jako przykład podawał m.in. zastąpienie technologii żaglowców technologią parowców.

Cechy wszystkich opisanych dwupoziomowych modeli innowacji wynikających ze zmian technologii przedstawione są w tabeli 1.

Z zestawienia tego wynika duże podobieństwo modeli ewolucji gatunków tekstów wypracowanych na gruncie różnych nauk. Pomimo różnic, powstających na skutek innego rozłożenia akcentów, główne podobieństwo tych modeli polega na wyróżnianiu dwóch procesów zmian: powolnego, związanego ze stosunkowo ustabilizowanymi aplikacjami głównego nurtu, oraz gwałtownego, rewolucyjnego, związanego z koniecznością wprowadzania szybkich zmian gatunkowych w odpowiedzi na gwałtowne zmiany środowiskowe, na przykład dokonujące się w zakresie stosowanych technologii. Należy więc uznać modyfikacje gatunków do potrzeb medium elektronicznego za innowację przełomową. Zestawienie cech obu modeli postępowania wskazuje, że opisują one te same procesy, będące domeną małych grup osób bezpośrednio zainteresowanych stosowaniem nowości – innowacji wynikającej z ewolucji gatunku.

#### MODELE 4-POZIOMOWE

Kevin Crowston i Marie Williams przedstawili badania gatunków funkcjonujących w Web (Crowston & Williams, 2000). Według nich zestaw stosowanych gatunków w danej społeczności (tzw. repertuar gatunków) jest zarówno produktem, jak i siłą kształtującą praktyki komunikacyjne społeczności. Wyróżnili oni następujące gatunki w zależności od poziomu dostosowania do środowiska Web:

– Gatunki reprodukowane. W nowej sytuacji retorycznej jednostki, w swoich działaniach społecznych, odwołują się do dotychczas stosowanego repertuaru gatunków, reprodukując gatunki, które poznali funkcjonując w innych społecznościach i stosowali w innych kontekstach. Autorzy wskazują na książkę i artykuł naukowy jako przykłady gatunków przeniesionych do środowiska Web bez żadnych zmian. Według ich badań takie gatunki stanowią około 61% gatunków badanych.

– Gatunki adaptowane. Gatunki mogą być swobodnie modyfikowane, a komunikowanie powoduje zmiany w formach komunikatu. Jeżeli mo-

dyfikacja stosowana jest w sposób powtarzalny, może być akceptowana i używana oprócz albo zamiast istniejących wcześniej gatunków, w wyniku czego repertuar gatunków zmienia się lub powiększa. Gatunki te stanowiły ok. 28% badanych.

– Gatunki nowe. Służą celom komunikacyjnym unikatowym dla środowiska Web. Najczęściej są one pochodnymi wcześniejszych gatunków, przydatnych w nowej sytuacji, często stanowiąc hybrydę starych i nowych schematów. Stanowiły one ok. 6% gatunków badanych.

– Gatunki niesklasyfikowane. Część odnalezionych gatunków była trudna do nazwania, dla innych trudno było wyznaczyć obsługiwany cel komunikacyjny. Wiele z nich było na początkowym etapie przystosowania do środowiska Web. W tym początkowym stadium wyglądały one jak warianty zaakceptowanego gatunku, który utracił część cech, zastąpionych przez inne. Było to ok. 5% gatunków.

Podobny, 4-poziomowy model ewolucji cybergatunków przedstawili Michael Shepherd i Carolyn Watters (Shepherd & Watters, 1998). Autorzy są twórcami terminu „cybergatunki” (*cybergenres*). Podzielili oni cybergatunki na dwie grupy (podgatunki): bazowe i nowe. Gatunki bazowe pochodzą od gatunków istniejących w innych mediach, które zostały przeniesione do mediów cyfrowych. Nowe gatunki całkowicie, od początku związane są z mediami cyfrowymi. Każdy z obu podgatunków pierwszego stop-

Tabela 2

Porównanie elementów modeli 4-poziomowych. Źródło: oprac. własne

Poziom	Model	
	Shepherd & Watters	Henderson & Clark
Pierwszy	Gatunki replikowane: wierna reprodukcja gatunku w nowym medium; podobna treść i forma, drobne zmiany funkcjonalności	Innowacja wzrostowa: doskonalenie i rozwój istniejącego produktu (projektu), zmiany w nielicznych składnikach, bez zmian w strukturze. Główne składniki bez zmian
Drugi	Gatunki wariantowe: wzrost funkcjonalności, małe zmiany treści i formy	Innowacja modularna: zmiana głównych składników (nowa wiedza), struktura bez zmian, zmiana kompetencji
Trzeci	Gatunki ewoluowane: traktowane jako nowe, znaczny wzrost funkcjonalności, nowe treści i forma	Innowacja strukturalna: rekonfiguracja składników (zmiany w architekturze), zmiany składników służą rekonfiguracji
Czwarty	Gatunki spontaniczne: brak poprzednika w innym medium: nowa forma, nowa funkcjonalność	Innowacja radykalna: nowy projekt, nowe składniki w nowej strukturze. Nowa wiedza o składnikach i ich strukturze

nia podzielony został na kolejne dwa rodzaje na drugim stopniu podziału. W modelu wskazano ponadto, że przyczyną ewolucyjnych zmian jest nowa funkcjonalność osiągana przez nowe medium; gatunki na drugim poziomie podziału traktowane są jako kolejne etapy ewolucji gatunków.

Na drugim poziomie najpierw powstają gatunki replikowane, które mogą być opisane jako posiadające cechy treści i formy dawnego gatunku w innym (elektronicznym) medium wraz z niewielkim dodatkiem nowej, związanej z tym medium funkcjonalności. Kolejnym krokiem jest powstawanie gatunków wariantowych, w których treść i forma tekstu są nieco zmienione, ale funkcjonalność jest istotnie większa. Gatunki ewoluowane charakteryzują się natomiast tak dużymi zmianami w stosunku do wariantowych, że ich podobieństwo do gatunku pierwotnego jest ledwo dostrzegalne. Cechują się one znaczną zmianą treści i formy, a szczególnie poziomu funkcjonalności, która całkowicie uzależnia je od nowego medium. W ostatniej grupie – gatunków spontanicznych – znajdują się nowe cybergatunki, które nie mają żadnego odniesienia w innych, nieelektronicznych mediach.

Podobny, również 4-poziomowy model innowacji zaproponowały Rebecca Henderson i Kim Clark (Henderson & Clark, 1990, p. 11). Wyroby firm składają się ze składników (*components*), stąd tworzenie wyrobu opiera się na dwóch rodzajach wiedzy: o składnikach i o połączeniach między nimi (wiedza o strukturze). Ta ostatnia jest często ukryta i włączona w procedury organizacji. Wiedza o składnikach dotyczy podstawowych koncepcji stosowanych w produkcji. W wyniku innowacji wiedza o składnikach i o strukturze może się zmieniać. Innowacja wzrostowa (*incremental*) tworzona jest na bazie istniejącej wiedzy o składnikach i strukturze. Innowacja modułarna wymaga nowej wiedzy o jednym lub kilku składnikach, ale wiedza o strukturze pozostaje niezmieniona, odwrotnie niż w innowacji strukturalnej (*architectural*). Innowacja radykalna rewolucjonizuje zarówno wiedzę o składnikach, jak i o strukturze; taką innowacją jest publikowanie cyfrowe<sup>11</sup>. Innowacje: radykalna i wzrostowa są umieszczone na przeciwnych krańcach tej klasyfikacji. Innowacja radykalna powoduje powstanie nowego, dominującego projektu, a przez to nowego zestawu głównych koncepcji projektowych, włączonych w składniki, które są połączone ze sobą w nową strukturę.

Podobnie, jak dla modeli dwupoziomowych, również pomiędzy elementami bardziej rozbudowanych modeli gatunków i innowacji znaleźć można wiele podobieństw, choć rozpatrywane są one z różnych punktów widzenia (zob. Tab. 2). W modelu Shepherd i Watters elementami są treść i forma gatunku tekstu, natomiast w modelu Henderson i Clark są to składniki i struk-

---

<sup>11</sup> Pomimo że innowacja radykalna stanowi o postępie i jest zazwyczaj pożądana w przedsiębiorstwach, nie musi ona być zawsze korzystna dla wszystkich uczestników rynku, o czym była już mowa przy okazji dyfuzji innowacji (Song & Thieme, 2009).

tura produktu. Tu także procesy i ich rezultaty w obu modelach wykazują wiele podobieństw, w szczególności gdy tekst uznamy za produkt powstający jako rezultat określonych procesów (wy)twórczych. Zauważyć należy, że w takim przypadku forma tekstu odpowiada strukturze produktu; w obu sytuacjach chodzi o sposób powiązań podstawowych elementów produktu (tutaj tekstu określonego gatunku). Treść tekstu tworzy natomiast zespół elementów (składników) produktu, stanowiący o jego koncepcji odautorskiej.

Wyraźnie odmiennie w obu modelach traktowany jest problem funkcjonalności. W pierwszym nieco przesadnie jest jej przyznana główna rola. Wynika to być może z tego, że Shepherd i Watters uważają, iż funkcjonalność jest czymś specyficznym dla gatunków cyfrowych. Jest to pogląd błędny, gdyż np. gatunki drukowane też mają swoją funkcjonalność związaną z medium, wyraźnie odmienną od funkcjonalności rękopisów. Według cytowanych autorów funkcjonalność jest cechą, która indukuje wszystkie zmiany związane ze stosowaniem nowej technologii, a ewolucja gatunków powoduje wzrost funkcjonalności. Według Henderson i Clark funkcjonalność związana jest z podstawową koncepcją projektową produktu (czyli treścią) i poprzez nią wpływa na strukturę (czyli formę tekstu). Autorzy ci opisują tzw. dominujący projekt, którego główne założenia powielane są przez wszystkie produkty w okresie jego funkcjonowania. Łatwo można znaleźć związki takiej koncepcji dominującego projektu z koncepcją gatunku dokumentu tekstowego. Dominujący projekt, podobnie jak gatunek, zawiera zestaw podstawowych możliwości wyboru, które nie muszą być rewidowane i zmieniane dla każdego kolejnego projektu/dokumentu (tekstu, egzemplifikacji gatunku). Po uzgodnieniu w społeczności użytkowników podstawowych elementów artykułu naukowego i ich struktury nie ma potrzeby wymyślać ich od nowa, pisząc każdy kolejny artykuł. Po ustaleniu dominującego projektu (gatunku), początkowy zestaw elementów stanowiących treść jest doskonały i dopracowywany, a innowacja modułarna dokonuje się poprzez modyfikację składników treściowych w obrębie stabilnej struktury (formy tekstu).

Ten ewolucyjny proces ma znaczne implikacje dla rodzaju wiedzy wymaganej od członków społeczności użytkowników ewoluującego gatunku, gdyż ich wiedza oraz możliwości przetwarzania informacji kształtowane są przez rodzaj wykonywanych zadań, a także napotkane środowisko komunikacyjne. W pierwszym etapie rozwoju technologii, przed ukształtowaniem się gatunku, grupy konkurujących użytkowników eksperymentują z różnymi zastosowaniami technologii. Ponieważ sukces zapewnić może połączenie nieznannej technologii oraz nowego gatunku, społeczności muszą aktywnie rozwijać zarówno wiedzę o nowych elementach treści, jak i nowych sposobach ich integracji w nowe struktury, formę tekstu (innowacja radykalna). Po uformowaniu gatunku (oznacza to ogólną akceptację uzgodnionej formy), społeczności użytkowników zaprzestają poszukiwania alternatywnych konfiguracji dla określonych elementów treści.

## EWOLUCJA GATUNKÓW JAKO SCHEMATÓW MENTALNYCH

W poprzednich częściach artykułu zmiany zachodzące w gatunkach tekstów w wyniku stosowania nowych technologii publikowania, przedstawione były od strony procesów społecznych, realizowanych podczas komunikowania wiedzy za pośrednictwem informacji oraz narzędzi używanych w tych procesach. W tej części zajmę się tym samym zjawiskiem, ale od strony indywidualnych procesów mentalnych komunikujących się jednostek, co pociąga za sobą potrzebę uwzględnienia procesów odbywających się w ich umyśle. Badanie tych procesów napotyka problemy, ponieważ mózg wciąż w dużym stopniu stanowi dla badaczy niezbadany obszar.

Według Richarda Andersona wiedza w umyśle człowieka jest włączana w abstrakcyjne struktury zwane schematami poznawczymi<sup>12</sup> (łac. *schemata*) (Anderson, 1977, p. 2). Zawierają one wiedzę ogólną, czyli reprezentują to, co jest ogólnie uważane za prawdziwe dla danej klasy rzeczy, wydarzeń lub sytuacji, których konkretne wystąpienia zwykle różnią się w szczegółach. Struktury te służą także reprezentacji relacji zachodzących pomiędzy częściami schematu (Anderson & Pearson, 1984, p. 10). Zwykle uważa się, że schematy budowane są hierarchicznie, składają się z „przegródek” przeznaczonych na części składowe kodowanego pojęcia. Kodowanie pojęcia polega zaś na wypełnianiu przegródek w schemacie konkretnymi cechami pojęcia. Częścią uschematyzowanej wiedzy jest określenie ograniczeń dotyczących możliwości wypełniania poszczególnych przegródek. Ograniczenia te muszą być dość elastyczne, aby pozwolić na reprezentowanie różnych wariantów pojęcia lub wydarzenia. Podobnie schematy rozumiane są w gramatyce kognitywnej, szczególnie na poziomie semantycznym (Taylor, 2007, pp. 145-146).

Schematy są ustrukturyzowaną wiedzą, gdyż wskazują na typowe relacje pomiędzy jej składnikami. Poza tym funkcjonują na różnych poziomach abstrakcji i mogą budować struktury hierarchiczne (Rumelhart & Ortony, 1977). Zakłada się, że w procesach kognitywnych możliwe jest zastosowanie głównego schematu bez uwzględniania wiedzy zawartej w schematach podporządkowanych. Z drugiej strony, gdy sytuacja tego wymaga, pobrane może być znaczenie wszystkich podschematów, co umożliwi pogłębienie interpretacji.

## REPREZENTACJA STRUKTUR MENTALNYCH PRZY UŻYCIU RAM

Właściwe zrozumienie ewolucji gatunków jako schematów mentalnych umożliwiają badania psychologiczne prowadzone z perspektywy kognitywno-historycznej, dotyczące ludzkiej kategoryzacji pojęć. Badania te opierają się na założeniu, że w wielu przypadkach ludzie nie tworzą reprezentacji

<sup>12</sup> Termin ten do psychologii wprowadzili Jean Piaget (Piaget, 1926) i Frederic Bartlett, według którego schemat oznacza aktywną organizację przeszłych reakcji lub doświadczeń (Bartlett, 1932, p. 201).

pojęć przy użyciu zestawu warunków koniecznych i wystarczających (jak w definicjach klasycznych). Zamiast tego budują te reprezentacje poprzez stosowanie egzemplarza prototypowego oraz powiązanej z nim wiązki pojęć, dobieranych na podstawie podobieństw i różnic (podobieństwo rodzinne) do cech prototypu, łącznie składających się na kategorię. Kategorie, wyróżniane na zasadzie różnic cech ich prototypów, tworzą zestaw kontrastowy. Pojęcia posiadają strukturę stopniową, od lepszych (bardziej podobnych), do gorszych wystąpień. Kategorie mają strukturę hierarchiczną, wynikającą z taksonomicznych właściwości pojęć.

Badania empiryczne wskazują, że cechy pojęć, będące podstawą określania podobieństwa, organizowane są w złożone struktury, być może na podstawie intuicyjnych teorii tworzonych w związku z pojęciami. W badaniach tych stosowane są rodzaje schematów mentalnych, zwane ramami (*frames*). Tworzenie ram opiera się na kilku istotnych zasadach:

- stanowią one hierarchiczną strukturę cech, tworzoną na podstawie relacji atrybut-wartość, gdzie cechy na poziomie wartości są konkretyzacją bardziej ogólnych atrybutów;

- ramy zachowują „niezmiennność strukturalną” (*structural invariants*), tzn. stabilność relacji pomiędzy atrybutami;

- ramy zawierają ograniczenia, tzn. korelacje pomiędzy wartościami konkretyzującymi różne atrybuty, opisujące rzeczywistość, w sensie wiedzy ontologicznej (o rzeczach istniejących) i wiedzy o regularnościach (naturze rzeczy);

- ramy są rekursywne; każdy węzeł w ramie może zostać rozwinięty do postaci kolejnej ramy, zawierającej węzły reprezentujące pojęcia; stąd rama reprezentuje pojęcie, ale jej elementy (węzły) same są pojęciami.

Hanne Andersen, Peter Barker i Xiang Chen w swojej książce zajmują się zagadnieniami reprezentacji pojęć z zastosowaniem „ram dynamicznych”, czyli takich, które służą reprezentacji pojęć (Andersen & Barker & Chen, 2006, p. 42). Reprezentacja pojęć z użyciem prototypów może pozwalać na opis dynamiki tworzenia pojęć. Według Lawrence’a Barsalou prototypy są konstruowane w pamięci roboczej człowieka, ale informacja zawarta w prototypach wynika z wiedzy przechowywanej w pamięci długotrwałej (Barsalou, 1987, p. 114). Tworzenie ramy pojęcia może wymagać ogromnej wiedzy, ale w określonej sytuacji tylko niewielka jej część wykorzystywana jest do wykonania prototypu. To, która część wiedzy zostanie użyta w określonej sytuacji, zależy od stosowanych przez ludzi stereotypów kulturowych i teoretycznych. Oznacza to, że nawet ludzie posiadający podobne struktury wiedzy, mogą tworzyć różne prototypy dla tego samego pojęcia ze względu na użycie różnych stereotypów.

Rama jest hierarchiczną strukturą węzłów. Reprezentacja pojęcia w ramie realizowana jest poprzez wyszczególnienie jego atrybutów na określonym poziomie węzłów. Na kolejnym poziomie reprezentowane są możliwe wartości tych atrybutów. Wynika z tego, że reprezentacja pojęcia za pomocą ramy zawsze dzieli jego cechy na dwa odrębne poziomy. W dowolnej ramie

wartości są zawsze przyłączane do określonego atrybutu, a każdy atrybut musi posiadać odpowiednie, aktywne wartości, przez co nie wszystkie cechy w pojęciach nadrzędnych są jednakowo funkcjonalne. Abstrakcyjna rama pojęcia reprezentuje wszystkie informacje związane z tym pojęciem w danej społeczności, podobnie do artykułu encyklopedycznego. Jednak poszczególne jednostki używając własnych ram, reprezentujących ich indywidualną wiedzę, nie muszą znać jej pełnej zawartości, aby mimo tego z powodzeniem ją stosować.

Według cytowanych autorów świat z jego elementami jest porządkowany przez relacje podobieństwa lub braku podobieństwa pomiędzy obiektami. Wykorzystując rami można graficznie przedstawić tworzenie klas na podstawie relacji podobieństwa i jej braku. Oznacza to możliwość uwzględniania koncepcji podobieństwa rodzinnego i wskazuje na kompatybilność ram z podobieństwem rodzinnym, traktowanym jako ogólnie występująca cecha pojęć. Relacja ta nie jest wprost reprezentowana w ramach, można ją rozpoznać po przeciwstawnych wartościach, które może przyjmować dany atrybut. Dwie grupy obiektów oznaczone pojęciami są podobne, jeśli mają tę samą wartość dla określonego atrybutu obiektu, a są różne w przypadku posiadania różnych wartości dla tego samego atrybutu.

Ramy wydają się poprawnie modelować wiele ważnych cech ludzkich procesów kognitywnych. Mogą być one traktowane jako kognitywne mechanizmy stosowane przez ludzi do pozyskiwania informacji z otoczenia, przekształcania jej w wiedzę, przechowywania (zapamiętywania) i wykorzystywania. Jako mechanizmy kognitywne pozwalające przedstawiać możliwości realizacji procesów informacja/wiedza/informacja w ludzkim systemie kognitywnym, rami mogą stanowić modele wyjaśniające zmianę konceptualną<sup>13</sup>.

Ważne są mechanizmy pozwalające na ewolucję ram. Chodzi o sposoby dokonywania zmian w strukturach konceptualnych. Opis zmiany konceptualnej musi wyjaśniać wpływ tych zmian na wiedzę ontologiczną i wiedzę o regularnościach, dostępną niejawnie w strukturze konceptualnej. Andersen, Barker i Chen w tym celu wyróżniają relację niekompatybilności (*incommensurability*), funkcjonującą pomiędzy istniejącą strukturą konceptualną i nową strukturą zastępującą ją w czasie (Andersen & Barker & Chen, 2006, p. 65).

Struktura konceptualna składa się z pojęć połączonych hierarchiczną relacją generyczną. Stabilna struktura konceptualna cechuje się spełnianiem następujących zasad, znanych z klasycznego podziału logicznego: rozłączności (nie może być części wspólnej, miejsc niejednoznacznych, a pojęcia muszą się wzajemnie wykluczać), zupełności (suma zakresów cząstkowych jest równa zakresowi pierwotnemu – czyli nie może być miejsc pustych, nieokreślonych) oraz dziedziczenia zasady podziału (pojęcie na niższym poziomie

<sup>13</sup> Zmiana konceptualna to proces, podczas którego pojęcia i relacje między nimi zmieniają się w trakcie życia jednostki lub na przestrzeni historii.

hierarchii dziedziczy cechy pojęcia na wyższym poziomie). Jeżeli zasady te są naruszane, powstają anomalie w strukturze konceptualnej.

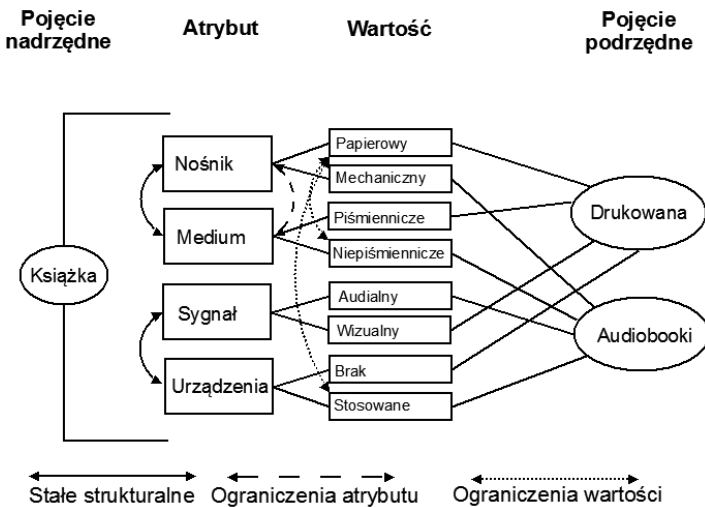
Anomalie prowadzą do wniosków niezgodnych z naszymi oczekiwaniami dotyczącymi tego, co istnieje na świecie oraz charakterystyk istniejących obiektów i zjawisk. Wyciąganie takich wniosków wiąże się z dużym wysiłkiem, gdyż trudno jest dostrzec zjawisko lub obiekt, którego istnienia nie podejrzewaliśmy ze względu na brak kategorii umożliwiającej jego sklasyfikowanie. Dopiero po sformułowaniu kategorii anomalia może być uznana za istniejące zjawisko lub obiekt. Wcześniej uznawana jest za „element niepasujący” (Andersen & Barker & Chen, 2006, p. 69). Kolejnym krokiem po zauważeniu anomalii jest kognitywny proces rozwiązywania anomalii, polegający na jej zlokalizowaniu i budowie nowej hipotezy, która ją uwzględni lub usuwa, na przykład przez stworzenie nowej kategorii.

Zakłócenie zasad podziału hierarchicznego może być usunięte przez zmianę ograniczeń wartości atrybutów lub wprowadzenie nowych pojęć gatunkowych (podrzędnych). Istnieje tu jednak możliwość wyboru jednej z wielu dróg postępowania, gdyż można dokonywać ograniczenia wartości różnych atrybutów ze względu na odmienne poglądy na temat ich znaczenia (ważności). W takim przypadku odmienna kategoryzacja tego samego obiektu oznacza istnienie różnic w strukturach konceptualnych osób realizujących ten proces. Powstają one ze względu na odmienności środowiskowe w przypadku, gdy ich członkowie inaczej rozumieją pojęcia. Wynika z tego, że sposób rozumienia pojęcia nie jest uniwersalny i może ulegać zmianom w czasie i miejscu (Hjørland, 2015, p. 123).

Ramy definiują taksonomie, struktury istniejące w polu konceptualnym. Wynika z tego, że rewolucyjne zmiany konceptualne, cechujące się utratą kompatybilności, mogą być reprezentowane jako sprzeczności pomiędzy ramami funkcjonującymi przed zmianami i po nich. Taksonomie i ramy modyfikowane są w sposób dowolny, bez ograniczeń. Część pojęć zmienia swoje miejsca w kategoriach, które także są redefiniowane. Inne pojawiają się lub znikają. Niekompatybilność występuje raczej pomiędzy strukturami konceptualnymi, czyli wzorcami pojęć, niż pojedynczymi pojęciami.

Stopień zmian zależy więc od statusu struktury konceptualnej, która ulega zmianie oraz od tempa i kompletności tych procesów. Niekompatybilność pojawia się, gdy zmiany w zestawach atrybut-wartość powodują powstawanie nowych relacji podobieństwa i różnic (zestawów kontrastowych) pomiędzy obiektami. Poziom niekompatybilności zależy od rozmiarów dokonujących się zmian, miejsca w hierarchii konceptualnej zajmowanego przez modyfikowane pojęcia, a także od tego, czy zmiany wymagają modyfikacji lub eliminacji relacji ograniczających.

Rama pojęcia nadrzędnego determinuje pole konceptualne jego pojęć podrzędnych. Definiuje ona, przy użyciu niezmienności strukturalnej oraz ograniczeń atrybutów i wartości, możliwe kombinacje wartości, przez co specyfikuje



Rys. 1. Rama częściowa pojęcia „książka”. Źródło: oprac. własne

dozwolone pojęcia podrzędne. Stąd usunięcie części ograniczeń z ramy pozwala stworzyć nowe kombinacje wartości oraz zmienia podrzędne zestawy kontrastowe. Jest to zmiana taksonomiczna, o naturze raczej ewolucyjnej niż rewolucyjnej (Chen & Andersen & Barker, 1998, p. 15). Powstaje nowa taksonomia, inna niż poprzednia, nie ma jednak między nimi rozbieżności. Wszystkie obiekty klasyfikowane przez starą taksonomię, w nowej nadal są oddzielone tymi samymi granicami.

Możemy sobie jednak wyobrazić większą liczbę anomalii, na przykład nowy obiekt posiada wspólne cechy z jednym z wcześniej klasyfikowanych obiektów. Powoduje to kilka istotnych zmian w taksonomii. Może być np. potrzeba stworzenia nowego atrybutu wraz z jego wartościami. Efektem jest konieczność wprowadzenia ograniczeń dla atrybutu i wartości. Pojęcia mogą być przegrupowywane pod względem podobieństwa i różnic (zestaw kontrastowy). Nowo pogrupowane pojęcia tworzą odrębną ramę podrzędną. Takie zmiany powodują niedopasowanie pomiędzy obiema taksonomiami, w tym naruszenie zasady rozłączności. To zakłócenie może powodować problemy komunikacyjne pomiędzy środowiskami stosującymi różne taksonomie (starą i nową).

## REPREZENTACJA EWOLUCJI GATUNKÓW PRZY UŻYCIU RAM

Z punktu widzenia ewolucji gatunków istotne jest stwierdzenie, że gatunki tekstu również są wyspecjalizowanymi strukturami, schematami poznawczymi lub wzorcami mentalnymi (Gajda, 2009, s. 138), stosowanymi w trakcie eksternalizacji wiedzy do postaci komunikowalnej informacji oraz internaliza-

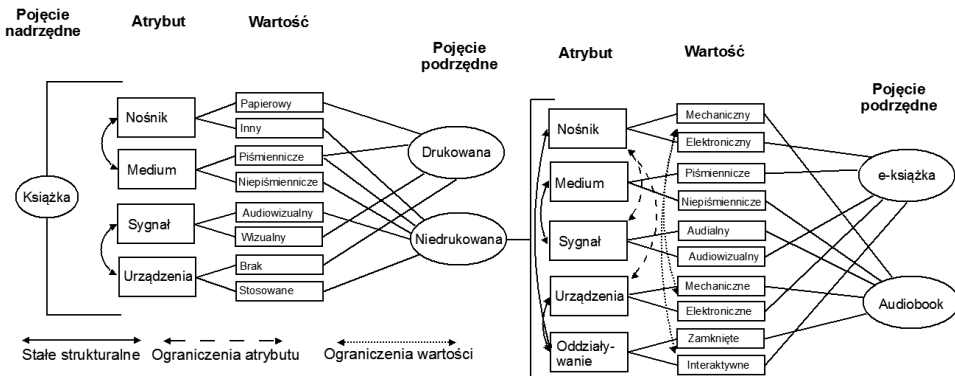
cji informacji, powodującej modyfikację wiedzy (schematów poznawczych). Konwersja ta polega na przekładzie schematów umysłowych nadawcy na odpowiednie struktury tekstu, które uzupełniają schematy umysłowe odbiorcy (Carley & Palmquist, 1992, p. 603). Struktury te pełnią więc rolę systemów organizacji wiedzy (Nahotko, 2014a, s. 36). Badanie gatunków oznacza bowiem badanie sposobów zdobywania, kodyfikowania i modyfikowania wiedzy przez ludzi na drodze działań komunikacyjnych (Andersen, 2008, p. 355).

Część ram, funkcjonujących w procesach kognitywnych człowieka, dotyczy stosowanych przez niego gatunków tekstu. Ważne są mechanizmy pozwalające na ewolucję ram, gdyż one właśnie służą tworzeniu zmian w gatunkach tekstów. W takim sensie rozróżnić należy stosowanie gatunków w obrębie istniejącej struktury konceptualnej bez jej zmiany oraz tworzenie nowych gatunków, powodujące modyfikację istniejącej struktury konceptualnej. Przy czym zmiany te mogą mieć różny charakter, od zmian niewielkiej części struktury konceptualnej po głębokie, rewolucyjne zmiany powodowane fundamentalnymi modyfikacjami, wpływającymi na duże obszary tej struktury. Charakter zmian zależy od tego, czy kategorie zostały zmodyfikowane w sposób wymagający reklasyfikacji istniejących jednostek w sposób wcześniej niemożliwy. Jak zostało już stwierdzone, zmiany rewolucyjne zawsze powodują zakłócenia zasad relacji hierarchicznych reprezentowanych w strukturze konceptualnej.

Wyobraźmy sobie sytuację sprzed pojawienia się nowych gatunków dokumentów elektronicznych. Na rysunku 1 przedstawiona została częściowa reprezentacja<sup>14</sup> pojęcia „książka” przy użyciu modelu ramy. Atrybuty pojęcia dobrane zostały w taki sposób, aby mogły stanowić kryterium podziału ze względu na treść i formę, czyli główne cechy gatunkowe, wyróżniane w literaturze omawianej w poprzednich częściach artykułu. Cechy w ramie podzielone są na dwie grupy: atrybuty i ich wartości. Każdy z atrybutów związany jest nierozdzielnie z określonymi wartościami. Pomiedzy atrybutami wyznaczono stałe strukturalne, odzwierciedlające różnego rodzaju relacje między atrybutami (na przykład część-całość), wskazujące na istniejące w rzeczywistości ograniczenia tych atrybutów. Na przykład każdy dokument utrwalony jest na jakimś nośniku, z czego wynika zastosowanie odpowiedniego medium informacji. Pomiedzy wartościami różnych atrybutów także wyznaczane są ograniczenia, określające relacje między nimi – jeżeli dokument jest piśmienniczy, to utrwalany jest na nośniku papierowym.

Już w tym momencie uwidacznia się problem prototypów i zróżnicowania stopnia podobieństwa do prototypu obiektów należących do gatunku. Możemy sobie wyobrazić dokumenty piśmiennicze (tekstowe), utrwalone na innym nośniku niż papierowy, jednak taki dokument będzie wyraźnie odmienny od

<sup>14</sup> Reprezentacja, przedstawiona na rys. 1 i 2 jest częściowa, gdyż nie zawiera wszystkich możliwych atrybutów i wartości przedstawionych pojęć ze względu na czytelność rysunku.



Rys. 2. Rama częściowa pojęcia „książka” po zmianie rewolucyjnej. Źródło: oprac. własne

prototypowego tekstowego dokumentu drukowanego. Podobnie część przynajmniej dokumentów niepiśmienniczych może być utrwalona na papierze (np. albumy fotografii), przez co uważane są za książki.

Rysunek 2 przedstawia, przy użyciu modelu ramy pojęć, reprezentację rewolucyjnych zmian w nauce, wynikających z pojawienia się nowego gatunku elektronicznego (książki elektronicznej). W tym przypadku okazało się, że nowe gatunki mają wspólne atrybuty z gatunkami audiowizualnymi (audiobook), nie mają ich natomiast z gatunkami drukowanymi. Ta anomalia powoduje kilka ważnych zmian taksonomicznych. W celu wyrażenia zmian do ramy „książka” dodanych zostało kilka atrybutów wraz z odpowiednimi wartościami. Spowodowało to konieczność modyfikacji stałych strukturalnych oraz ograniczeń atrybutów i ich wartości. Ze względu na wspólne atrybuty, gatunki niedrukowane zostały wydzielone i umieszczone łącznie, przez co potraktowane jako jedna klasa podobieństwa. Wprowadzono nową klasę „książka niedrukowana”, która wraz z klasą „książka drukowana” tworzy nowy zestaw kontrastowy. W celu wskazania na różnice między gatunkiem audiobooku i książki elektronicznej utworzony został nowy poziom podrzędny, odpowiadający ramie „niedrukowana”.

Zmiany te powodują niedopasowanie pomiędzy dwiema taksonomiami. Po zmianach „audiobooki” ze starej taksonomii odnoszą się do obiektów „niedrukowana” w nowej taksonomii, dotyczących zarówno książek mówionych, jak i e-książek. Może to powodować problemy komunikacyjne pomiędzy osobami stosującymi różne taksonomie.

Model ram pozwala obserwować ciągle zmiany zachodzące w pojęciach, które można potraktować jako wzorzec zmian w nauce. Z drugiej strony, model ten nie neguje możliwości powstawania nieciągłości. W przypadku słabych ograniczeń dla pojęć, pojedyncza anomalia nie jest w stanie spowodować natychmiastowej zmiany taksonomicznej. W tych przypadkach dokonanie zmiany konceptualnej w nauce wymaga akumulacji anomalii (Chen & Andersen & Barker, 1998, p. 17).

## ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

W środowisku bibliotekarzy i bibliotekoznawców toczą się dyskusje na temat miejsca nowych, elektronicznych gatunków (cybergatunków) w publikowaniu, także naukowym. Powstają pytania, na przykład czy książka elektroniczna jest książką, czy tylko jej metaforą<sup>15</sup>. W artykule podjąłem próbę odpowiedzi na to i kilka innych pytań z różnych teoretycznych punktów widzenia. Zastosowanie teorii dyfuzji innowacji pozwala potraktować tekst dokumentu elektronicznego jak produkt innowacyjny. Wówczas można opisywać modyfikacje spowodowane nowymi technologiami badając elementy tych produktów (treści) i ich wzajemne powiązania (strukturę). W tym przypadku odpowiedź na postawione pytanie brzmi: książka elektroniczna jest książką, o ile obie składają się z tych samych elementów (tekst) oraz identyczny jest sposób strukturyzowania tych elementów (forma).

Inny punkt widzenia dotyczy gatunków jako schematów mentalnych, stosowanych w procesach kognitywnych. Jeżeli zmiany gatunkowe badać będziemy z punktu widzenia sposobów odzwierciedlenia rzeczywistości w strukturach mentalnych użytkowników gatunków, to wówczas odpowiedź na to samo pytanie może brzmieć: książka elektroniczna jest książką, jeżeli pojęcia te są jednakowo (a przynajmniej podobnie) reprezentowane w strukturach umysłowych użytkowników, czyli posiadają te same zestawy atrybutów i ich wartości.

Jeszcze bardziej istotną kwestią jest przyszłość nowych gatunków, a więc kierunki ich ewolucji. Powiązanie teorii gatunków użytkowych oraz innowacji technologicznych umożliwia przygotowanie prognoz rozwoju nowych (cyber)gatunków. Na przykład we wspomnianej już teorii dyfuzji innowacji wyróżnia się cykl życia innowacji opisywany poprzez pięć kategorii osób wdrażających innowację: innowatorzy (2,5%) pierwsi wdrażają innowację, są młodzi, lubią ryzyko i mają wystarczające środki finansowe; wcześniej akceptujący (13,5%) są najbardziej opiniotwórczą grupą, są młodzi, wykształceni, mają wysoki status społeczny, nie przerzucają się z nowinki na nowinkę, jak innowatorzy; wczesna większość (34%) akceptuje innowację po dłuższym czasie, wolniej adaptują się do zmian, nie są opiniotwórczy; późna większość (34%) akceptuje innowację po jej akceptacji przez połowę społeczności, są sceptyczni wobec innowacji, słabsi finansowo; maruderzy (16%) na końcu przyjmują innowację, nie lubią zmian, są starsi wiekiem, szanują tradycję, słabi finansowo, kontaktują się tylko z zamkniętą grupą rodziny i przyjaciół, nie kształtują opinii (Rogers, 2003, pp. 282-283).

Geoffrey Moore stwierdził, że pomiędzy wczesną akceptacją a wczesną większością istnieje przepaść (punkt przekroczenia masy krytycznej), której

---

<sup>15</sup> Metafory mogą także wyznaczać jakiegoś rodzaju podobieństwo rodzinne pomiędzy pojęciami, chociaż zwykle dość odległe, gdyż składają się na nie zdarzenia i relacje, które można uznać za „podobne”, mimo że należą do różnych dziedzin przedmiotów (Tomasello, 2002, s. 224).

wiele technologii nie jest w stanie przekroczyć. Natomiast po jej przekroczeniu dla większości użytkowników technologia staje się sprawą drugorzędą, poszukując odpowiedniej funkcjonalności (wygody, niezawodności, niskich kosztów) rozwiązań. Przypomnijmy, że w krajach, gdzie rynek książki elektronicznej jest najbardziej rozwinięty (USA, Wlk. Brytania), stanowi on około 30% rynku książki, co stwarza dobre rokowania co do przyszłości e-książki.

Ciekawą odpowiedzią na pytanie o cechy gatunków drukowanych i elektronicznych daje koncepcja określana jako „format jako proces” (Seeber, 2015, p. 23). Według niej to, czym jest dany gatunek, nie zależy od nośnika (papierowy/cyfrowy), lecz od procesów, które pozwalają tworzyć i użytkować jego tekst. Liczy się więc zamysł autorski i jego wykonanie (jak, kiedy i przez kogo wykonany), a także potrzeba czytelnicza i jej realizacja. Procesy tworzenia tekstu wynikają z różnych potrzeb, motywacji, wartości, konwencji i praktyk. Powstaje on w różnych formatach, jednak zasadnicze zagadnienia związane z wartością tekstu i jego potencjalnym wykorzystaniem są ważniejsze niż fizyczne opakowanie źródła informacji (ACRL, 2014, p. 15). Oznacza to, że podział na gatunki i cybergatunki, jeśli jest poprawny, to powinien wynikać z różnic w postępowaniu z tekstem – zarówno przez autora, jak i czytelnika, a także pośredników między nimi, w tym bibliotekarzy. Powoduje to przejście od skupiania uwagi na produkcie końcowym i jego klasyfikacji, w kierunku uwzględniania schematu wydarzeń, które definiują tekst dokumentu.

## BIBLIOGRAFIA

- ACRL (2014). *ACRL information literacy competency standards for Higher education task force*. [online]. Framework for information literacy in higher education, draft 1. [dostęp: 25.05.2015]. Dostępny w WWW: <<http://acrl.ala.org/ilstandards/wp-content/uploads/2014/02/Framework-for-IL-for-HE-Draft-1-Part-1.pdf>>.
- Åkesson, Maria; Ihlström, Carina; Svensson, Jesper (2004). Genre Structured Design Patterns – the case of online newspapers. In *Proceedings of the 27th Information Systems Research Seminar in Scandinavia*, Sweden. CD-ROM.
- Andersen, Hanne; Barker, Peter; Chen, Xiang (2006). *The cognitive structure of scientific revolutions*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Andersen, Jack (2008). The concept of genre in information studies. *Annual Review of Information Science & Technology*, vol. 42, pp. 1-42.
- Anderson, Richard (1977). *Schema-directed process in language comprehension*. Urbana: University of Illinois.
- Anderson, Richard; Pearson, David (1988). A schema-theoretic view of basic progress in reading comprehension. In: *Interactive Approaches to Second Language Reading*. Ed by P. Carrell; J. Devine; D. Eskey. Cambridge; New York: Cambridge University Press, pp. 37-55.
- Anderson, Scott; Allen, Robert (2009). Envisioning the archival commons. *The American Archivist*, vol. 72, pp. 383-400.
- Askehave, Inger; Nielsen, Anne (2005). Digital genres: a challenge to traditional genre theory. *Information Technology & People*, vol. 18, no. 2, pp. 120-141.
- Bachtin, Michał (1986). *Estetyka twórczości słownej*. Warszawa: PIW.

- Barsalou, Lawrence (1987). The instability of graded structure: implications for the nature of concepts. In: *Concepts and conceptual development: ecological and intellectual factors in categorization*. Ed by N. Urloc. Cambridge: Cambridge Univ. Press, pp. 101-140.
- Bartlett, Frederic (1932). *Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Lassota (1999). The evolution of Internet genre. *Computers and Composition*, vol. 16, no. 2, pp. 269-282.
- Bazerman, Charles (1988). *Shaping written knowledge. The genre and activity of the experimental article in science*. Madison: The Univ. of Wisconsin Press.
- Berkenkotter, Carol; Huckin, Thomas (1995). *Genre knowledge in disciplinary communication*. Hillsdale: Erlbaum Assoc.
- Bolter, Jay; Grusin Richard (2000). *Remediation. Understanding new media*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Carley, Kathleen; Palmquist, Michael (1992). Extracting, representing, and analyzing mental models. *Social Forces*, vol. 70, no. 3, pp. 601-636.
- Chen, Xiang; Andersen, Hanne; Barker, Peter (1998). Kuhn's theory of scientific revolutions and cognitive psychology. *Philosophical Psychology*, vol. 11, no. 1, pp. 5-28.
- Christensen, Clayton; Overdorf, Michael (2000). Meeting the challenge of disruptive change. *Harvard Business Review*, vol. 78, no. 2, pp. 66-76.
- Cox, John; Cox, Laura (2010a). *E-only scholarly journals: overcoming the barriers* [online]. JISC, Publishing Research Consortium, Research Information Network, Research Libraries UK; [dostęp: 25.01.2016]. Dostępny w WWW: <<http://www.rin.ac.uk/transitions-schol-comms>>
- Cox, John; Cox, Laura. (2010b). *Scholarly book publishing practice*. Peterborough: ALPSP.
- Crowston, K.; Williams, M. (2000). Reproduced and emergent genres of communication on the World Wide Web. *The Information Society*, vol. 16, pp. 201-215.
- Dillon, Andrew; Gushrowski, Barbara (2000). Genres and the Web: is the personal home page the first uniquely digital genre? *Journal of ASIS*, vol. 51, no. 2, pp. 202-205.
- Emigh, William; Herring Susan (2005). Collaborative authoring on the Web: a genre analysis of online encyclopedias. In: *Proc. of the 38th Hawaii Intern. Conference on System Sciences*. Los Alamitos: IEEE Press.
- Foster, Richard; Kaplan Sarah (2003). *Twórcza destrukcja. Dlaczego firmy nastawione na stopniowe ulepszanie swojej działalności nie mają szansy przetrwać i jak je skutecznie przekształcić*. Łódź: Galaktyka.
- Frow, John (2005). *Genre. The new critical idiom*. New York: Routledge.
- Gajda, Stanisław (2009). Gatunki wypowiedzi i genologia. W: *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Pod red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachura, M. Smykała Wrocław: Oficyna Wydaw. ATUT, s. 135-146.
- Giddens, Anthony (1984). *The construction of society: outline of the theory of structuration*. Berkeley: Univ. of California.
- Gross, Alan; Harmon Joseph; Reidy, Michael (2002). *Communicating science: the scientific article from 17<sup>th</sup> century to the present*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Henderson, Rebecca; Clark, Kim (1990). Architectural innovation: the reconfiguration of existing product technologies and the failure of established firms. *Administrative Science Quarterly*, vol. 35, no. 1, pp. 9-30.
- Hjørland, Birger (2015). Theories are Knowledge Organizing Systems (KOS). *Knowledge Organization* vol. 42, no. 2, pp. 113-128.
- Huang, Kuo-Liang; Chen, Kuo-Hsiang; Ho, Chun-Heng (2014). Enhancement of reading experience. Users' behaviour patterns and the interactive interface design of tablet readers. *Library Hi Tech*, vol. 32, no. 3, pp. 509-528.

- Kotuła, Sebastian (2013). *Komunikacja bibliologiczna wobec World Wide Web*. Lublin: Wydaw. UMCS.
- Lederer, Albert (2000). The technology acceptance model and World Wide Web. *Decision Support Systems*, vol. 29, pp. 269-282.
- Mackenzie Owen, John (2007). *The scientific article in the age of digitization*. Berlin: Springer.
- Miller, Carolyn (1994). Rhetorical community: the cultural basis of genre. In: *Genre and the new rhetoric*. Pod red. A. Freedman, P. Medway. London: Taylor & Francis, pp. 67-78.
- Miller, Carolyn (1984). Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech*, vol. 70, pp. 151-167.
- Moessner, Lilo (2001). Genre, text type, style, register: a terminological maze? *European Journal of English Studies*, vol. 5, no. 4, pp. 131-138.
- Moore, Geoffrey (2013). *Przeskoczyć przepaść. Jak trafić z nowoczesnym produktem do każdego klienta*. Gliwice: Helion.
- Nahotko, Marek (2014a). Komunikacja naukowa jako proces organizacji wiedzy i informacji. W: *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Badania, zasoby, użytkownicy*. Pod red. A. Korycińska-Huras, M. Janiak. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 14-52.
- Nahotko, Marek (2014b). Zastosowanie modeli akceptacji technologii w badaniu użyteczności bibliotek cyfrowych. *Bibliotheca Nostra*, nr 1 (35), s. 49-61.
- Orlikowski, Wanda; Yates JoAnne (1994). Genre repertoire: the structuring of communicative practices in organizations. *Administrative Sciences Quarterly*, vol. 33, pp. 541-547.
- Ostaszewska, Danuta (2008). Genologia lingwistyczna jako subdyscyplina współczesnego językoznawstwa. W: *Polska genologia lingwistyczna*. Pod red. D. Ostaszewska, R. Cudak. Warszawa: WN PWN, s. 11-39.
- Piaget, Jean (1926). *The language and thought of the child*. New York: Harcourt.
- Puchmuller, Andrea; Puebla, Marcela (2008). Analysis of the organizational and informational value of links in psychology and geology popular science hyperarticles. *Revista Signor*, vol. 41, pp. 423-437.
- Rogers, Everet (2003). *Diffusion of innovations*. New York: The Free Press.
- Rosch, Eleanor (1973). Natural categories. *Cognitive psychology* no. 4, pp. 328-350.
- Rumelhart, David; Ortony, Andrew (1977). The representation of knowledge in memory. In: *Schooling and the acquisition of knowledge*. Ed. R. Anderson; R. Spiro; W. Montague.. Hillsdale: Erlbaum, pp. 99-135.
- Schryer, Catherine; Spoel, Philippa (2005). Genre theory, health-care discourse, and professional identity formation. *Journal of Business and Technical Communication*, vol. 19, no. 3, pp. 249-278.
- Seeber, Kevin (2015). Teaching "format as a process" in an era of Web-scale discovery. *Reference Services Review*, vol. 43, no. 1, pp. 19-30.
- Shepherd, Michael; Watters, Carolyn (1998). The evolution of cybergenres. In: *Proc. of the 31<sup>st</sup> Annual Hawaii Intern. Conference on System Sciences (HICSS'98)*. Los Alamitos: IEEE Press, pp. 97-109.
- Song, Michael; Thieme, Jeff (2009). The role of suppliers in market intelligence gathering for radical and incremental innovation. *Journal of Product Innovation Management*, vol. 26, no. 1, pp. 43-57.
- Swales, John (1990). *Genre analysis*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Tagler, John (2013). 2011 AAP industry analysis of journals publishing. *Professional/Scholarly Publishing Bulletin*, vol. 12 no. 2, pp. 1-8.
- Taylor, John (2007). *Gramatyka kognitywna*. Kraków: Universitas.
- Todorov, Tzvetan (1988). O pochodzeniu gatunków. *Studia z Teorii Literatury*, z. 2, s. 206-219.

- Tomasello, Michael (2002). *Kulturowe źródła ludzkiego poznania*. Warszawa: PIW.
- Wischenbart, Rüdiger (2014). *Global eBook. A report on market trends and developments*. [online], [dostęp: 25.05.2015]. Dostępny w WWW: <[http://www.wischenbart.com/upload/123400000358\\_04042014\\_final.pdf](http://www.wischenbart.com/upload/123400000358_04042014_final.pdf)>.
- Wittgenstein, Ludwig (1972). *Dociekania filozoficzne*. Warszawa: PWN.
- Witosz, Bożena (2003). Schematy, wzorce tekstowe, gatunki mowy... O kategoryzacji, kategoriach wypowiedzi językowych i ich modelowaniu. *Przestrzenie Teorii* nr 2, s. 89-102.
- Yates, JoAnne; Orlikowski Wanda; Okamura, Kazuo (1999). Explicit and implicit structuring of genre in electronic communication: reinforcement and change of social interaction. *Organization Science*, vol. 10, no. 1, pp. 83-103.

*Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 23 lutego 2016 r.*

MAREK NAHOTKO  
Institute of Information and Library Studies  
Jagiellonian University  
e-mail: marek.nahotko@uj.edu.pl

## EVOLUTIONARY AND REVOLUTIONARY PROCESSES OF ELECTRONIC TEXT GENRE DEVELOPMENT

**KEYWORDS:** Digitization of scholarly publishing. Text genres. Diffusion of innovations. Evolution of text genres.

**ABSTRACT:** **Thesis/Objective** – The paper includes a discussion of publishing process transformations, in particular the scholarly one, from the printed to the digital form, made with the text genres theory. The discussion covers non-literary texts. **Research methods** – The method employed was the literature analysis deriving from the linguistic genology and diffusion of innovations. Changes occurring in the mental structures were presented by means of dynamic framework technique. **Results** – The issue was analyzed from two compatible points of view. First, the discussion was focused on models of genre evolution (available in the literature) resulting from the technological transformations and leading to the distribution of electronic text genres (cybergenres). The transformations in question were recognized to be innovative processes as understood in the economic theories of the diffusion of innovations. Second, the evolution of genres was presented as reflected by the changes to the mental schemata created in their users' minds. **Conclusions** – All theories reveal two types of text genre changes: the evolutionary and the revolutionary ones, the latter usually related to the introduction of new technologies. The changes in question may be analyzed from the angle of text processes, text understood as a result of those processes or the representation of mental schemata related to those processes and text genres.

KRYSTYNA HUDZIK  
Biblioteka Główna  
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie  
e-mail: k.hudzik@umcs.lublin.pl

## BIBLIOTEKI NIEMIECKIE IDĄ W CHMURĘ! INFRASTRUKTURA DANYCH BIBLIOTECZNYCH NA BAZIE CLOUD



Krystyna Hudzik, st. kustosz dypl., kieruje Oddziałem Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów w Bibliotece Głównej UMCS w Lublinie. Opublikowała artykuły na temat bibliotekarstwa niemieckiego, m.in. *Standardy gromadzenia i opracowania zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich w Niemczech* (2010), *Niemiecka Biblioteka Cyfrowa: portal kultury i nauki* (2010) *Transatlantyckie partnerstwo niemieckich i amerykańskich bibliotek w dobie cyfrowej* (2007), *Bibliotekarz dziedziny – doświadczenia niemieckie a polskie możliwości ich adaptacji* (2001). Odbyła staże i praktyki w bibliotekach uniwersyteckich w Jenie, Kolonii, Tybindze, Konstancji i Wiedniu oraz pobyt badawczy (Gastforscherin)

w Instytucie Nauki o Bibliotece i Informacji Uniwersytetu Humboldta w Berlinie w roku akademickim 2015/2016. Laureatka Fritz-Stern-Stipendium przyznanego przez Deutsche Nationalstiftung.

SŁOWA KLUCZOWE: Dane biblioteczne. Systemy biblioteczne. Katalogowanie. Zarządzanie metadanymi. Projekt CIB. Biblioteki w Niemczech. Cloud-Computing.

**ABSTRAKT: Teza/cel artykułu** – Przedstawiono założenia projektu „Infrastruktura danych bibliotecznych na bazie Cloud” realizowanego w Niemczech w latach 2013-2016, którego celem jest przejście bibliotek na pracę w systemie Alma i WMS. Omówiono proces przechodzenia bibliotek niemieckich na międzynarodowe formaty i standardy katalogowania RDA. **Metody badań** – analiza systemowa – projekt przedstawiany jest jako fragment niemieckiego systemu bibliotecznego; analiza semantyczna treści dokumentów instytucjonalnych, tworzonych głównie przez DFG – instytucję finansującą; analiza literatury przedmiotu. **Wyniki/wnioski** – Kierunek podjętych zmian i wybór systemów nowej generacji Alma i WMS daje możliwość ujednoczonego opracowania mediów analogowych i cyfrowych. Wprowadza niemieckie biblioteki do globalnej przestrzeni sieciowej. Potwierdza skuteczność konsekwentnej i długofalowej polityki bibliotecznego państwa.

Biblioteki niemieckie zdecydowały się na kolejny krok w przyszłość i jest to krok w „chmurę” (ang. *cloud computing*)<sup>1</sup>. Realizowany obecnie trzyletni projekt „Infrastruktura danych bibliotecznych na bazie Cloud” (Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten – CIB) zakłada sukcesywne przechodzenie na pracę w systemach następnej generacji ALMA i WMS (WorldShare Management Services) dwóch światowych liderów w tej dziedzinie – firm Ex Libris i OCLC. Przejście na nową infrastrukturę postawiło przed bibliotekami nowe wyzwania – dalszej standaryzacji katalogowania i przejścia na amerykańskie zasady RDA (Resource Description and Access) oraz stosowanie ujednoliconego opracowania mediów analogowych i cyfrowych.

Wymieniony projekt wpisuje się w całokształt niemieckiej polityki bibliotecznej, którą cechuje konsekwentna realizacja zadań ważnych dla współczesnego bibliotekarstwa, podejmowanie działań długofalowych oraz spójny plan finansowania. Istotna rola w tym zakresie przypada Niemieckiej Wspólnocie Badawczej (Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG), jednej z największych publicznych instytucji wspierających naukę w Niemczech, która finansuje badania naukowe we wszystkich dziedzinach wiedzy i kładzie szczególny nacisk na rozwój współpracy międzynarodowej. Projektami dla bibliotek zajmuje się specjalna Komisja ds. Bibliotek Naukowych i Systemów Informacyjnych (Ausschuss für Wissenschaftliche Bibliotheken und Informationssysteme – AWBI). Aktualnie realizowane programy DFG dotyczą: gromadzenia literatury i dostępów do zasobów licencjonowanych; opracowania inkunabułów i starodruków oraz ich digitalizacji; publikacji elektronicznych i Open Access; zarządzania informacją oraz wirtualnej przestrzeni badań naukowych.

Niniejszy artykuł to studium przypadku. Dotyczy wdrożenia w Niemczech bibliotecznych systemów nowej generacji działających w modelu „chmury”<sup>2</sup>. Przedstawia całościową/systemową zmianę infrastruktury pra-

---

<sup>1</sup> Termin *cloud computing* tłumaczony jest na język polski jako „przetwarzanie w chmurze” lub „chmura obliczeniowa”. Oznacza przeniesienie świadczenia usług IT na zewnętrznego usługodawcę, który zapewnia oprogramowanie i sprzęt oraz administrowanie danych posadowionych na jego serwerach. Jest to model przetwarzania danych na zewnętrznych serwerach usługodawcy, który zapewnia dostosowanie się do oczekiwań i wymagań odbiorcy. Określenie tego terminu wg dokumentów UE brzmi: „Model chmury obliczeniowej można w uproszczeniu zdefiniować jako przechowywanie, przetwarzanie i wykorzystywanie danych, do których dostęp uzyskuje się przez Internet, na znajdujących się w innej lokalizacji komputerach”. Zob. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: *Wykorzystanie potencjału chmury obliczeniowej w Europie* (COM (2012) 529 final). Komisja Europejska, 27.09.2012 [online]. Dostępny w WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0529:FIN:PL:PDF>>.

<sup>2</sup> Usługi „chmurowe” wykorzystują aktualnie biblioteki w wielu krajach, m.in. w USA. Dla przebiegu tych procesów w naszym bibliotekarstwie ważne są starania podjęte przez Konferencję Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, przedstawione w postaci koncepcji „Wdrożenie

cy bibliotek akademickich, naukowo-badawczych i publicznych, działających obecnie w sześciu regionalnych związkach. Poza analizą systemową wykorzystano w badaniach także metodę analizy źródeł – według pojęć kluczowych takich, jak systemy nowej generacji czy dane biblioteczne – w postaci dokumentów DFG, instytucji prowadzącej i finansującej projekt. Są to założenia programu „Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten” (CIB) oraz wstępne warunki umowy jego realizacji. Dla ustalenia właściwego znaczenia tych dokumentów poddano dodatkowo analizie literaturę przedmiotu – artykuły autorstwa merytorycznych współtwórców CIB oraz dyrektorów bibliotek pilotujących wdrażanie projektu (Anreas Degkwitz, Jiří Kende, Klaus Ceynowa). Grupę wykorzystanych w tekście źródeł na temat międzynarodowych standardów katalogowania i przejścia bibliotek niemieckich w 2015 r. na zasady RDA (Resource Description and Access) stanowi dokumentacja dostępna na stronie internetowej Niemieckiej Biblioteki Narodowej (DNB).

Z uwagi na to, że Projekt CIB dotyczy rozwiązań na przyszłość, jego poniższe omówienie poprzedzi krótkie przedstawienie obecnego systemu opracowania zbiorów bibliotecznych w Niemczech. Jest ono niezbędne dla wyjaśnienia kontekstu organizacyjnego kierunku dokonywanych zmian.

## STRUKTURA SYSTEMU BIBLIOTECZNEGO W NIEMCZECH – STAN OBECNY

Odpowiedzialność państwa za politykę biblioteczną i jej finansowanie podzielona jest między władze federalne i krajowe (Bund – Land). Rząd federalny finansuje Niemiecką Bibliotekę Narodową (Deutsche Nationalbibliothek DNB) we Frankfurcie n. Menem i w Lipsku, trzy duże biblioteki centralne: Niemiecką Centralną Bibliotekę Medyczną w Kolonii, Bibliotekę Techniczną w Hanowerze oraz Centralną Bibliotekę Nauk o Gospodarce w Kiel i Hamburgu, a także 50 bibliotek parlamentarnych, rządowych i sądowych.

Z kolei budżety 16 krajów (landów) zapewniają środki na działalność dużych bibliotek publicznych (landowych), specjalistycznych oraz bibliotek akademickich. Te ostatnie obejmują grupę 80 bibliotek uniwersyteckich i 140 bibliotek szkół wyższych – łącznie z bibliotekami instytutów i zakładów stanowi to ponad 900 jednostek. Rola władz federalnych jest wyraźnie ograniczona do funkcji koordynacyjnych i wspomagających. Mamy więc do czynienia z klarownym podziałem zadań, a to stwarza potrzebę istnienia płaszczyzn współpracy i jasno sprecyzowanych zasad finansowania. Jednolitość działań zapewniają centralne jednostki administracji rządowej

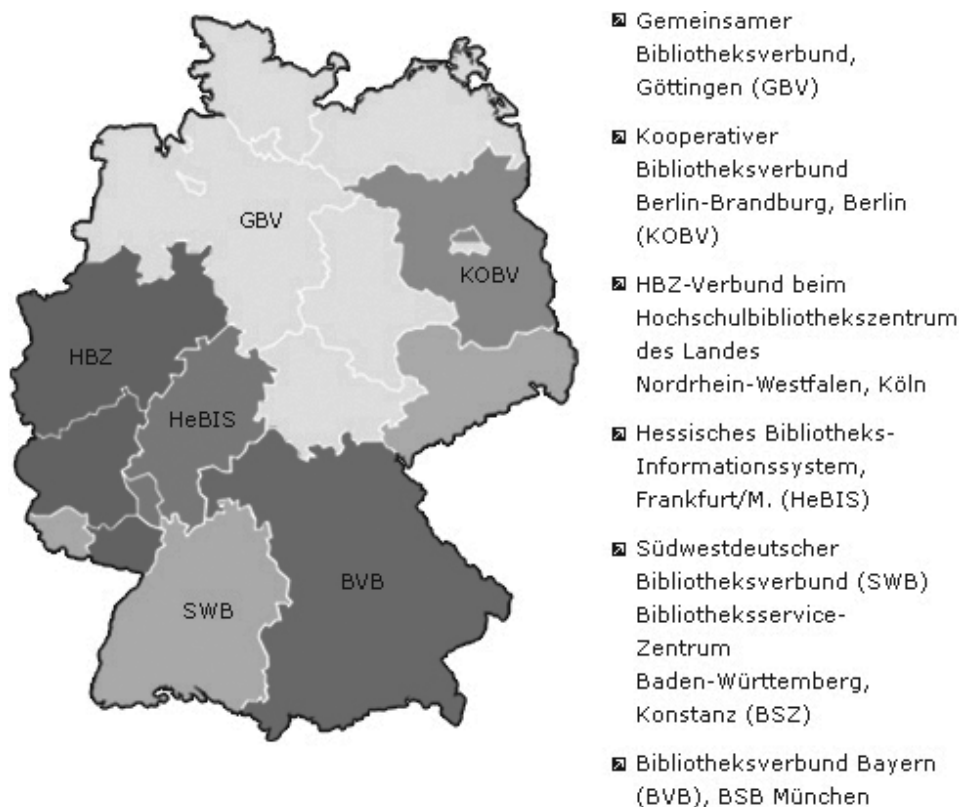
---

wspólnego systemu nowej generacji do bibliotek akademickich w Polsce” (wymieniono system Alma firmy Ex Libris). Projekt KDBASP dostępny na stronie: <http://kangur.uek.krakow.pl/kdbasp/wp-content/uploads/2015/04/Wdro%C5%BCenie-wsp%C3%B3lnego-systemu-nowej-generacji.pdf>

i gremia doradcze, którymi są: Rada Naukowa (Wissenschaftsrat – WR), Wspólna Konferencja ds. Nauki Rządu Federalnego i Krajów (Gemeinsame Wissenschaftskonferenz von Bund und Ländern – GWK) oraz wcześniej już wymieniona Niemiecka Wspólnota Badawcza (Bibliotheken, 2011, s. 63-65).

Opracowanie zbiorów zintegrowane jest w sześciu regionalnych systemach bibliotecznych, których początki sięgają lat 70. XX w., a więc okresu tworzenia norm i formatów opracowania danych bibliograficznych i rozwoju kooperatywnego katalogowania. Dzięki współpracy bibliotek powstały duże bazy katalogowe w programach OCLC PICA i ALEPH, liczące dziś po kilkadziesiąt milionów tytułów i wykazujące dane ponad 2,2 tys. bibliotek. Z czasem kooperacja dotyczyła także innych – poza wspólnym katalogiem – sfer działalności, m.in. wypożyczeń międzybibliotecznych, usług dostarczania dokumentów dla czytelników, retrokonwersji, wspólnych zakupów licencjonowanych zasobów elektronicznych, jak również tworzenia bibliotek cyfrowych i repozytoriów.

Zamieszczona mapka przedstawia zasięg terytorialny sześciu regionalnych systemów bibliotecznych [Źródło: <http://www.bibliothekportal.de/bibliotheken/bibliotheken-in-deutschland/bibliothekslandschaft/bibliotheksverbuende.html>].



Poniżej podano ich nazwy w tłumaczeniu na język polski oraz program, w którym tworzony jest katalog, siedzibę centrali i regiony, które dany system obejmuje.

1. Wspólny Związek Bibliotek (Gemeinsamer Bibliotheksverbund – GBV), OCLC PICA, **Getynga**, regiony: Brema, Hamburg, Meklemburgia – Pomorze Przednie, Dolna Saksonia, Saksonia Anhalt, Turyngia, Szlezwik-Holsztyn.
2. Kooperatywny Związek Bibliotek (Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg – KOBV), ALEPH, **Berlin**, regiony: Berlin i Brandenburgia.
3. Centrum Bibliotek Szkół Wyższych (HBZ-Verbund, Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen), ALEPH, **Kolonia**, regiony: Północna Nadrenia-Westfalia i północna część Nadrenii-Palatynatu.
4. Związek Bibliotek i Informacji Hesji (Hessisches Bibliotheks-Informationverbund – HeBIS), OCLC PICA, **Frankfurt n/Menem**, region: Hesja i część Nadrenii-Palatynatu.
5. Południowo-Zachodniemiecki Związek Bibliotek (Südwestdeutscher Bibliotheksverbund – SWB), OCLC PICA, **Konstancja**, regiony: Badenia-Wirtembergia, Saara, Saksonia.
6. Związek Bibliotek Bawarii (Bibliotheksverbund Bayern – BVB), ALEPH, **Monachium**, region: Bawaria (Bibliotheken, 2011, S. 153-155).

Wymienione sześć baz regionalnych można przeszukiwać w meta-katalogu KVK (Karlsruher Virtueller Katalog), który tworzony jest od 1996 r. jako wspólny, wirtualny katalog dla danych bibliotek oraz księgarń internetowych nie tylko niemieckich, czy europejskich, lecz także WorldCat.

Obecny brak centralnego katalogu narodowego nie oznacza braku standaryzacji w katalogowaniu. Ważną rolę w tym zakresie odgrywa Niemiecka Biblioteka Narodowa. W jej strukturze powołano specjalne Stanowisko ds. Standaryzacji (Arbeitsstelle für Standardisierung), którego pracownik kieruje pracami nad przygotowaniem standardów bibliotecznych dla krajów obszaru niemieckojęzycznego – Niemiec, Austrii i Szwajcarii (części niemieckojęzycznej). Stanowisko to działa z mocą głównego urzędu i skupia równocześnie w jednym miejscu działania dwóch innych jednostek odpowiadających za standaryzację. Jedną z nich jest Komitet ds. Standaryzacji (Standardisierungsausschusses) będący ponadregionalnym gremium, w skład którego wchodzi przedstawiciele najważniejszych bibliotek naukowych: Niemieckiej Biblioteki Narodowej, Bawarskiej Biblioteki Państwowej, Biblioteki Państwowej w Berlinie, oraz przedstawiciele 6 regionalnych systemów bibliotecznych, przedstawiciel Austriackiego Związku Bibliotek, Szwajcarskiej Biblioteki Narodowej, bibliotek publicznych i Niemieckiej Wspólnoty Badawczej. Zadaniem

Komitetu jest ustalanie głównych kierunków prac nad standardami bibliotecznymi i kontrola ich wyników. Drugą jednostkę stanowi sekretariat Grupy Roboczej Systemów Regionalnych (Arbeitsgemeinschaft der Verbundsysteme), jako platforma współdziałania sześciu wyżej wymienionych katalogów regionalnych<sup>3</sup>.

Ostatnie dziesięciolecie jest okresem bardzo intensywnych prac nad przejściem na międzynarodowe zasady opracowania oraz formaty danych. W ich rezultacie biblioteki niemieckie odeszły od własnych standardów katalogowania i zdecydowanie przeszły od dnia 1 października 2015 r. na amerykańskie zasady Resource Description and Access – RDA<sup>4</sup>.

Przypomnijmy, że Niemcy posiadają znaczący dorobek w zakresie stosowania standardów bibliotecznycych. W 1973 r. stworzyli własny format opisu danych MAB (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken), będący na tle wielkiej rodziny MARC pewną osobliwością, ale o strukturze i parametrach wcale nie gorszych od niej. Stale rozwijany i ulepszany występował od 1995 r. pod nazwą MAB2. Różnił się od formatu MARC 21 i dlatego nie można było przekazywać niemieckich danych do WorldCat. W 2004 r. Komitet ds. Normalizacji podjął decyzję o przejściu na format MARC 21 oraz anglo-amerykańskie zasady AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules). Format MAB2 został zamknięty w 2006 r., a Niemiecka Biblioteka Narodowa kataloguje od 2009 r. w MARC 21, podobnie jak biblioteki w sześciu systemach regionalnych (Bibliotheken, 2011, S. 192-202). Tym samym rozpoczęła się wymiana opisów między bibliotekami niemieckimi i WorldCat.

Podobny proces internacjonalizacji dotyczył wypracowanych w latach 70. i 80. XX w. niemieckich zasad katalogowania alfabetycznego RAK (*Regeln für die alphabetische Katalogisierung*) i przedmiotowego RSWK (*Regeln für den Schlagwortkatalog*). Ponadto oddzielne normy obowiązywały dla poszczególnych haseł wzorcowych: nazw osobowych (Personennamendatei – PND), nazw korporatywnych (Gemeinsame Körperschaftsdatei – GKD) i haseł przedmiotowych (Schlagwortnormdatei – SWD). Umiedzynarodowienie wiąże się w tym przypadku z kolejną decyzją Komitetu ds. Standaryzacji w 2012 r. o przejściu na zasady RDA i zamknięciu RAK (te nie były rozwijane już od 2001 r.). Dokonano także połączenia dotychczas oddzielnych haseł wzorcowych: osobowych, korporatywnych, przedmiotowych, geograficznych, tytułów, w jeden wspólny zasób danych znormalizowanych Gemeinsame Normdatei – GND, których format zdefiniowano w MARC 21 i przygotowano do stosowania w katalogowaniu książek i czasopism według RDA (Resource, 2015).

<sup>3</sup> Szerzej o pracach nad standaryzacją w DNB pod adresem internetowym: <[http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/standardisierung\\_node.html](http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/standardisierung_node.html)>.

<sup>4</sup> Wyczerpujące omówienie zasad RDA przedstawia artykuł: J. Franke *RDA (Resource Description and Access) – geneza i koncepcja*. „Przegląd Biblioteczny” 2015, z. 1, s. 7-61. Źródło informacji o dacie przejścia na RDA: <<https://wiki.dnb.de/display/RDAINFO/RDA-Info>>.

Warto dodać, że w procesie przechodzenia na amerykańskie i międzynarodowe standardy, wprowadzono w 2004 r. Klasyfikację Dziesiątą Deweya (KDD) w Niemieckiej Bibliografii Narodowej (Deutsche Nationalbibliographie). We wszystkich seriach Bibliografii obowiązuje układ rzeczowy KDD, a w opracowaniu rzeczowym stosuje się symbole tej klasyfikacji. Projekt implementacji KDD był realizowany w latach 2002-2005, przygotowano wówczas niemieckie tłumaczenie 22. wydania Klasyfikacji Dziesiątej Deweya w wersji drukowanej (ukazała się w 2005 r. w monachijskim Wydawnictwie K. G. Saur) i online (dostępna pod adresem internetowym <http://www.ddc-deutsch.de/>).

Ogólną panoramę *status quo* katalogowania w Niemczech należy uzupełnić o opracowanie czasopism (Bibliotheken, 2011, s. 157-159). Odbywa się ono w centralnym, ogólnoniemieckim katalogu o nazwie Baza danych czasopism (Zeitschriftendatenbank – ZDB) na zasadzie współkatalogowania. Tworzony jest on od 1973 r. dzięki wsparciu finansowemu DFG, prezentuje wysoką jakość opisów bibliograficznych czasopism, serii i gazet, dlatego pełni rolę swego rodzaju normy danych wzorcowych. Za stronę merytoryczną ZDB odpowiada Biblioteka Państwowa w Berlinie (często określana też skrótem StaBi), a za sprawy techniczne – Niemiecka Biblioteka Narodowa. Baza ta wykazuje zbiory czasopism ponad 4,3 tys. bibliotek niemieckich i austriackich (bezpośrednio w bazie kataloguje tylko 150 największych bibliotek) i zawiera ponad 1,5 mln tytułów, w tym ok. 400 tys. czasopism bieżących.

Baza dla e-czasopism o nazwie Biblioteka Czasopism Elektronicznych (Elektronische Zeitschriftenbibliothek – EZB) budowana jest od 1997 r. na Uniwersytecie w Regensburgu. Jest ona także efektem kooperacji bibliotek i służy jako wykaz tytułów oraz miejsce dostępu do naukowych czasopism elektronicznych licencjonowanych i w wolnym dostępie (EZB w 2011 r. liczyła ok. 52 tys. czasopism, w tym 27 tys. Open Access).

#### PROJEKT „INFRASTRUKTURA DANYCH BIBLIOTECZNYCH NA BAZIE CLOUD” (CIB)

Projekt „Infrastruktura danych bibliotecznych na bazie Cloud” (Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten – CIB) finansowany jest przez DFG w latach 2013-2016 (Cloudbasierte, 2015; Projektantrag, 2013). Jego cel stanowi zmiana systemu opracowania zasobów bibliotecznych, podzielonego obecnie na sześć związków regionalnych i przejście na system jednolity na bazie wirtualnej „chmury”. Tę koncepcję radykalnej reformy wspiera Rada Naukowa (Der Wissenschaftsrat), będąca gremium doradczym rządu federalnego i rządów poszczególnych krajów (landów) do spraw merytorycznego i strukturalnego rozwoju szkolnictwa wyższego, nauki i badań. Przygotowanie omawianego projektu

przez DFG poprzedziła także gruntowna ewaluacja dotychczasowych programów wspierających infrastrukturę biblioteczną i informacyjną. Za nowym rozwiązaniem przemawiały takie czynniki jak: postępujące umiędzynarodowienie badań naukowych, zwłaszcza interdyscyplinarnych, co wymaga lepszej struktury wyszukiwania danych i możliwości do nich dostępu oraz potrzeba większego skoordynowania i powiązania zasobów danych tworzonych w Niemczech z międzynarodowymi (globalnymi) systemami informacji<sup>5</sup>.

Takie oczekiwania w opinii specjalistów mogą spełnić systemy biblioteczne nowej generacji na bazie cloud, oferowane przez światowych liderów: system Alma firmy Ex Libris i WorldShare Management Services (WMS) firmy OCLC, które wybrano do realizacji projektu CIB. Obydwa systemy będą posadowione poza kampusami uniwersytetów, a nawet poza granicami Niemiec, w centrach komputerowych w wirtualnym otoczeniu (Cloud) i będą administrowane przez firmy zewnętrzne na zasadzie „oprogramowanie jako usługa” – Software as a Service (SaaS). Dostęp z komputerów bibliotekarzy i użytkowników odbywać się będzie poprzez interfejs internetowy (Kende, 2015).

Przeniesienie całości usług IT (sprzęt i programy) rodzi pytania o ochronę i bezpieczeństwo danych. Sprawa ta zajmuje wiele miejsca w podpisywanych umowach. Bezwzględny warunkiem stawianym obydwu firmom jest administrowanie systemów niemieckich (europejskich) bibliotek na serwerach przechowywanych wyłącznie na terytorium Unii Europejskiej, przez centra komputerowe mające certyfikat przestrzegania ochrony danych oraz podlegające prawu UE. Ustalono, że za zabezpieczenia systemu Alma dla europejskich klientów odpowiedzialne jest Centrum Komputerowe Equinix w Amsterdamie (Ex Libris ma swoją siedzibę w Jerozolimie), a systemu OCLC WorldShare przez wybrane centrum komputerowe w Niemczech (Projektantrag, 2013). Trzeba dodać, że obydwaj oferenci usług są już od dawna partnerami bibliotek niemieckich i znani są na rynku niemieckim, ponieważ regionalne związki bibliotek korzystają z ich wcześniejszych produktów: z systemu ALEPH firmy Ex Libris (KOBV, HBZ, BVB) i z programu OCLC PICA (GBV, HeBIS, SWB oraz Niemiecka Biblioteka Narodowa).

Postawienie w projekcie na zewnętrzne usługi IT na bazie Cloud wpisuje się w aktualną tendencję rosnącego rynku na tego typu usługi, które na świecie, zwłaszcza w USA, stają się coraz bardziej powszechne (na wzór chociażby usług telekomunikacyjnych) i korzystają z nich nie tylko

---

<sup>5</sup> Zur Zukunft der Bibliotheksverbände als Teil einer überregionalen Informationsinfrastruktur in Deutschland [online], [dostęp: 02.11.2015] Dostępny w WWW: <<http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/1003-11.pdf>>. Jest to wspólne oświadczenie Rady Naukowej i DFG z dnia 03.02.2011. w sprawie redukcji istniejących sześciu systemów bibliotecznych i konieczności budowy jednolitego katalogu narodowego dla wszystkich bibliotek w Niemczech.

duże korporacje, ale także średnie i małe firmy. Na argument ekonomicznej opłacalności takiego rozwiązania zwracają także uwagę autorzy projektu CIB i wskazują, że nowa infrastruktura przyniesie bibliotekom redukcję zadań w zakresie utrzymywania serwerów i administrowania systemami, zmniejszy się też zatrudnienie w oddziałach komputeryzacji. Dla przykładu, jeśli dziś biblioteka uniwersytecka korzysta z kilku serwisów IT, takich jak: ALEPH, Primo Central Index, Verde, SFX, MetaLib, to w przyszłości przekaże ich obsługę wyspecjalizowanej firmie informatycznej. Ma się to przyczynić do wyższej standaryzacji pracy bibliotecznej i do bardziej efektywnego zarządzania zmianami, ponieważ każde wprowadzenie nowego oprogramowania będzie musiało odbywać się pod dyktando firmy. Wszelkie zmiany w oprogramowaniu i migracje będą dokonywane poza biblioteką, dzięki czemu użytkownicy nie będą odczuwać przerw w dostępie do katalogów. Oczekiwany korzyściami z usług Cloud są: dalsza racjonalizacja pracy bibliotecznej, wzrost jej efektywności oraz nowe modele kooperacji (Degkwitz, 2015a; Kende, 2015).

Określenie „systemy nowej generacji” w przypadku Alma i WMS odnosi się przede wszystkim do zasady ujednoczonego opracowania analogowych i cyfrowych mediów oraz do stosowania RDA – międzynarodowego standardu opracowania zasobów w bibliotekach, archiwach i muzeach. Nowe amerykańskie zasady katalogowania RDA są ukierunkowane na świat cyfrowy i oferują elastyczne ramy opisu dla każdego rodzaju zasobów. Ich zaletą jest całkowity rozdział między zasadami i formatem. Dlatego nie ma żadnych wytycznych, w jakim formacie pobieramy dane według RDA i na jaki format możemy je przenieść.

Wymienione dwa systemy obejmują całe spektrum procesów bibliotecznych w odniesieniu do zasobów drukowanych i cyfrowych, zaczynając od gromadzenia i katalogowania, poprzez zarządzanie zasobami cyfrowymi, a kończąc na udostępnianiu, czyli autoryzacji użytkowników, samoobsłudze w wypożyczaniu i zwrotach. Można przypuszczać, że dzięki ujednoczeniu zasad uda się przełamać istniejący obecnie w praktyce bibliotecznej dualizm starych i nowych mediów, i że będzie ono sięgało głębiej niż tylko poziomu wyszukiwania. Podstawowe funkcje nowych systemów bibliotecznych określa się jako:

- Zarządzanie mediami drukowanymi i elektronicznymi (włącznie z danymi biblioteki, dostawców i licencji).
- Zarządzanie metadanymi (katalogowanie).
- Zarządzanie danymi wypożyczania.
- Zarządzanie obiektami cyfrowymi.
- Analiza danych do zarządzania biblioteką i klientami.
- System linkowania.

Jeden z pakietów roboczych projektu zakłada utworzenie globalnej jednolitej przestrzeni wirtualnej (cloud) danych niemieckich bibliotek, któ-

ra powstanie z synchronizacji metadanych przekazanych przez obydwie systemy o nazwach: *WorldShare* i *German Network Zone* (GNZ). Obydwie firmy zapewniają jednolitą platformę zarządzania metadanymi dla mediów niezależnie od typu i miejsca ich przechowywania – mediów drukowanych i cyfrowych; lokalnych i zdalnie dostępnych. Firma OCLC udostępnia dane WorldCat i Knowledge-Base, podobnie system Alma oferuje w strefie kooperatywnego katalogowania tzw. Community-Zone dostęp do centralnego katalogu metadanych oraz KnowledgeBase, czyli bazy z danymi licencjonowanych zasobów cyfrowych i ich oferentów. Dalszą konsekwencją przejścia na nowe systemy będzie zakończenie funkcjonowania sześciu niemieckich regionalnych baz katalogowych (Risch, 2014; Ceynowa, 2015).

Do realizacji omawianego projektu wybrano trzy biblioteczne związki regionalne: System Biblioteczno-Informacyjny Hesji (HeBIS), Związek Bibliotek Bawarii (BVB) i Kooperatywny Związek Bibliotek Berlin-Brandenburgia (KOBV). Centrale tych związków już od kilku lat prowadziły ścisłą współpracę z firmami Ex Libris i OCLC. Tak więc HeBIS przekazywał własne rekordy bibliograficzne do WorldCat już od 2008 r. (ponad 17 mln), od 2011 r. otrzymał dostęp do tego katalogu jako źródła danych zewnętrznych i przejmował wiele opisów, a od 2012 r. dane bibliograficzne HeBIS są dostępne jako Linked Open Data. Jest on gotowy na wymianę metadanych i zaangażowany w przejście na zasady RDA. Podobnie BVB od ponad pięciu lat przejmuje opisy z WorldCat, ok. 23 mln rekordów z katalogu B3Kat jest dostępne jako Linked Open Data, a od 2011 r. prowadzi regularną współpracę z OCLC nad wdrożeniem systemu WorldShare Management Services (WMS). Był także organizatorem wspólnych warsztatów firm OCLC i Ex Libris na temat ich koncepcji współpracy w środowisku bibliotek niemieckich (Projektantrag, 2013). Z kolei KOBV ściśle współpracuje z Ex Libris nad wdrażaniem systemu Alma w czterech berlińskich bibliotekach pilotażowych, którymi są biblioteki czterech uczelni: Uniwersytetu Wolnego, Uniwersytetu Humboldta, Uniwersytetu Technicznego i Uniwersytetu Sztuk (Kende, 2015). Ważnym przedsięwzięciem w tym zadaniu było przejście bibliotek na nowe amerykańskie zasady katalogowania RDA. Przygotowania w tym zakresie prowadziła Niemiecka Biblioteka Narodowa (DNB) w latach 2012-2015 i zakończyły się one sukcesem, którego symbolicznym wyrazem był opracowany pierwszy rekord według RDA w dniu 1 października 2015 r. Wydarzenie to bibliotekarze ocenili jako ważny krok dla opracowania na przyszłość; pierwszym wprowadzonym tytułem jest powieść Jonathan'a Franzena *Unschuld* (RDA-Info, 2015). Inne biblioteki niemieckie mają przejść na RDA na początku 2016 r. Równolegle prowadzone są prace nad katalogowaniem czasopism według nowych zasad RDA w bazie katalogowej Zeitschriftendatenbank.

## UWAGI KOŃCOWE

Bezpośrednią instytucjonalną konsekwencją przedstawionego przejścia na systemy Alma i WMS jest zakończenie funkcjonowania sześciu niemieckich regionalnych baz katalogowych. Największy wskaźnik efektywności library clouds osiągnięto obecnie w dziedzinie zarządzania metadanymi. Otwarte pozostają natomiast kwestie, jak oddziałają zawarte w projekcie zmiany na rozwój niemieckiej praktyki katalogowania i w jakim kierunku pójdzie zarządzanie metadanymi. Nad tymi problemami intensywnie zastanawiano się podczas ostatniego Zjazdu Niemieckich Bibliotekarzy (26-29.05.2015) w Norymberdze, na którym została im poświęcona w całości jedna z sesji, pod znamienym tytułem „Berlin idzie w chmurę”. Nie ulega wątpliwości, że WorldCat jest *de facto* modelem wiodącym w katalogowaniu, ale jest jednocześnie czymś innym, niż to, do czego mają zaufanie i są przyzwyczajeni bibliotekarze niemieccy. Trzeba jednak patrzeć w przyszłość, a katalogowanie w przyszłości będzie wykorzystywaniem „linked (open) data” – tak brzmiały głosy przekonanych do radykalnych zmian. Rozważnie sugerowano, żeby mniej spierać się o interpretację zasad i optymalizację formatów, a bardziej zapoznawać się z formatami metadanych (nie tylko bibliotecznych), z trwałymi identyfikatorami, z międzynarodowymi normami, taksonomią, tezaurusami i semantycznymi technologiami linkowania. Bibliotekarze właśnie do tych tematów powinni teraz sporządzać ekspertyzy i w tym kierunku rozwijać swoje kompetencje. Z tego punktu widzenia zarówno instrukcja pruska, RAK, MAB, MARC, jak i tworzona „wirtualna przestrzeń niemiecka”, byłyby ważnymi kamieniami milowymi prowadzącymi biblioteki do globalnej przestrzeni sieciowej (Degkwitz, 2015b). Zastanawianie się nad słusznością założeń projektu CIB zawiera w sobie pytanie o granice oczekiwań – czy kontynuujemy *status quo*, czy ruszamy ku nowym brzegom. Wybrano tę drugą opcję.

## BIBLIOGRAFIA

- Bibliotheken (2011). Bibliotheken und Informationsgesellschaft in Deutschland: eine Einführung / Engelbert Plassmann [et al.], 2. Aufl., Wiesbaden: Harrassowitz, 2011, s. 63-67; 152-159; 192-202.
- Ceynowa, Klaus; Koch Thorsten (2015). Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten (CIB). State of the Art und Perspektiven [online], [dostęp: 5.11.2015] Dostępny w WWW: <<http://www.bib-bvb.de/documents/10180/9969c308-5ff4-4e23-bee9-eeb6b-221b1af>>.
- CIB-Projekt (2015). CIB-Projekt. Die Gemeinsame Normdatei (GND) in internationalen Katalogisierungs-umgebungen [online], [dostęp: 30.10.2015]. Dostępny w WWW: <[http://www.projekt-cib.de/wordpress/?page\\_id=227](http://www.projekt-cib.de/wordpress/?page_id=227)>.

- Cloudbasierte (2015). Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten – CIB [online], [dostęp: 15.10.2015]. Dostępny w WWW: <<http://www.projekt-cib.de/wordpress/>>.
- Degkwitz, Andreas (2015a). Auf „vier Rädern“ in die Cloud? *Bibliotheksdienst*, 2015 Jg. 49, z. 6, s. 600-608.
- Degkwitz, Andreas (2015b). Große Veränderungen auf Allen Ebenen – „Next-Generation“ – Bibliothekssysteme und das CIB-Projekt; [dostęp: 26.10.2015]. Dostępny w WWW: <<https://opus4.kobv.de/opus4-bib-info/frontdoor/index/index/docId/1688>>.
- Franke, Jerzy (2015). RDA (Resource Description and Access) – geneza i koncepcja. *Przegląd Biblioteczny* 2015, z. 1, s. 7-61.
- Internationalisierung (2015). Internationalisierung der deutschen Standards [online], [dostęp: 27.10.2015]. Dostępny w WWW: <[http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/International/international\\_node.html](http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/International/international_node.html)>.
- Kende, Jiří (2015). Software as a Service: Herausforderungen bei der Einführung des Bibliothekssystem Alma in der Freien Universität Berlin [online], [dostęp: 28.10.2015]. Dostępny w WWW: [http://www.projekt-cib.de/wordpress/?page\\_id=39](http://www.projekt-cib.de/wordpress/?page_id=39)
- Projektantrag (2013). Projektantrag. Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten–CIB [online], [dostęp:26.10.2015]. Dostępny w WWW: [http://www.projekt-cib.de/wordpress/wpcontent/uploads/2014/01/DFG\\_1\\_Projektantrag\\_CIB\\_oeffentlich.pdf](http://www.projekt-cib.de/wordpress/wpcontent/uploads/2014/01/DFG_1_Projektantrag_CIB_oeffentlich.pdf)
- RDA-Info (2015). [online], [dostęp: 18.11.2015]. Dostępny w WWW: <https://wiki.dnb.de/display/RDAINFO/RDA-Info>.
- Resource (2015). Resource Description and Access (RDA) [online], [dostęp: 25.10.2015]. Dostępny w WWW: <<http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/International/rda.html>>.
- Risch, Uwe (2014). Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten – Kernelemente und aktueller Entwicklungsstand. *Bibliotheksdienst* 2014, Jg. 48, z. 3/4, s. 225-235.

*Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 13 lutego 2016 r.*

KRYSTYNA HUDZIK  
Main Library  
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin  
e-mail: k.hudzik@umcs.lublin.pl

## GERMAN LIBRARIES CHOOSE THE CLOUD! CLOUD-BASED LIBRARY DATA INFRASTRUCTURE

**KEYWORDS:** Library data. Library systems. Cataloging. Metadata management. CIB project. German libraries. Cloud computing.

**ABSTRACT:** **Thesis/Objective** – The paper contains a description of „Cloud-based library data infrastructure“ project implemented in Germany from 2013 to 2016 the aim of which is to migrate all libraries to Alma and WMS library systems. The discussion also covers the library migration to RDA-related international formats and cataloging standards. **Research methods** – The author used a systemic analysis (the project presented as a part of German library system), semantic analysis of institutional document content created mostly by DFG (a financing body) and analysis of the literature in the field. **Results/Conclusions** – Transformations introduced and systems selected for German libraries (Alma and WMS) enable librarians to describe digital and non-digital media in a uniform manner, enable German libraries to enter a global digital network and confirms the efficiency of consistent and long-term planned library strategy implemented by the German government.

MAGDALENA WÓJCIK  
Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa  
Uniwersytet Jagielloński  
e-mail: magda.wojcik@uj.edu.pl

## WIRTUALNOŚĆ I REALNOŚĆ INFORMACJI – KONTEKST FILOZOFICZNY, INFORMATYCZNY I INFORMATOLOGICZNY



Magdalena Wójcik, dr, adiunkt w Instytucie Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania badawcze obejmują problematykę nowych form komunikacji w Internecie, w tym szczególnie mediów społecznościowych i ich związków z działalnością instytucji książki. Najważniejsze publikacje to: *Web 2.0 w działalności usługowej instytucji książki*. Kraków: Wydaw. UJ, Rozszerzona rzeczywistość – potencjał badawczy z perspektywy bibliologii i informatologii. *Przeгляд Biblioteczny* 2014, R. 82, z. 4, s. 565-581 oraz *The Use of Web 2.0 Services by Urban Public Libraries in Poland: Changes over the Years 2011–2013*. *Libri* 2015, vol. 65, Issue 2, pp. 91-103.

SŁOWA KLUCZOWE: Wirtualna rzeczywistość. Rozszerzona rzeczywistość. Informacja. Terminologia.

ABSTRAKT: **Teza/cel** – Celem artykułu jest dokonanie analizy pojęć realności i wirtualności w kontekście filozoficznym, informatycznym i informatologicznym. **Metoda** – Podstawą przeprowadzonych badań jest systematyczna analiza literatury przedmiotu przeprowadzona w oparciu o wyszukiwanie w bazach ScienceDirect, SpringerLink oraz Wiley Online Library, jak również w katalogach BJ, BN i NUKAT. **Wyniki** – Rezultatem analizy jest omówienie i uporządkowanie głównych kontekstów rozważań nad pojęciami realności i wirtualności prowadzonych na gruncie wytypowanych dyscyplin naukowych oraz wskazanie potencjalnych konsekwencji funkcjonowania informacji w przestrzeni rzeczywistości rozszerzonej i wirtualnej dla procesów udostępniania, przetwarzania i konsumpcji informacji. **Wnioski** – Rozumienie zakresu pojęć realności i wirtualności różni się w zależności od przyjętej perspektywy, choć w obrębie wszystkich analizowanych dyscyplin można zauważyć wspólną tendencję do postrzegania realności i wirtualności nie jako kategorii opozycyjnych, ale raczej w kategoriach pojęć transgresywnych. Badania ujawniły

również niedostatki refleksji na temat wpływu koncepcji rzeczywistości wirtualnej i rozszerzonej na procesy udostępniania i odbioru informacji, prowadzonych z perspektywy bibliologii i informatologii.

## WSTĘP

Technologie oparte na koncepcji rzeczywistości rozszerzonej (ang. *augmented reality, AR*) i wirtualnej (ang. *virtual reality, VR*) są coraz częściej wykorzystywane w działalności współczesnych instytucji kultury (Lee & Park, 2007; Wojciechowski et. al., 2004), w tym także bibliotek (Boden, dok. elektr.) (Loney, dok. elektr.). Narzędzia manipulujące sferami realności i wirtualności pozwalają na bieżące dostarczanie użytkownikom instytucji kultury kontekstowych informacji, prezentowanych w atrakcyjnej, multimedialnej formie, co może wspierać realizację procesów informacyjnych. Udostępnianie informacji za pośrednictwem narzędzi łączących świat realny i wygenerowany cyfrowo, powoduje jednak konieczność ponownego rozważenia znaczenia kategorii realności i wirtualności w kontekście analizy zjawisk związanych z transmisją i odbiorem informacji.

## CEL I PRZEDMIOT

Celem artykułu jest dokonanie analizy pojęć realności i wirtualności w kontekście filozoficznym, informatycznym i informatologicznym. Rezultatem analizy jest omówienie i uporządkowanie głównych kontekstów rozważań nad pojęciami realności i wirtualności prowadzonych na gruncie wytypowanych dyscyplin naukowych oraz wskazanie potencjalnych konsekwencji funkcjonowania informacji w przestrzeni rzeczywistości rozszerzonej i wirtualnej dla procesów udostępniania, przetwarzania i konsumpcji informacji.

## METODA

Podstawą przeprowadzonych badań jest systematyczna analiza literatury przedmiotu z zakresu filozofii, informatyki i informatologii przeprowadzona w oparciu o wyszukiwanie w bazach ScienceDirect, SpringerLink oraz Wiley Online Library, jak również w katalogach BJ, BN i NUKAT. Uzupełniająco wykorzystano również wyszukiwarke zasobów naukowych Google Scholar. W szczególnych przypadkach, celem pogłębienia rozważań, posłużono się wybranymi publikacjami z zakresu innych dyscyplin, w tym szczególnie psychologii i pedagogiki. Pod uwagę wzięto wyłącznie prace opublikowane w języku polskim lub angielskim w latach 2000-2014. Zebrany materiał poddano analizie, celem wyodrębnienia głównych kontekstów definiowania pojęć realności i wirtualności.

## KONTEKST FILOZOFICZNY

Rozważania na temat realności i wirtualności bytów mają na gruncie filozofii długą tradycję. Zdaniem Michała Ostrowickiego: „Można próbować poszukiwać treści związanych z pojęciem wirtualności u początków filozofii, w postaci filozoficznego obrazu rzeczywistości jako systemu pojęć, nawiązując np. do metafizyki Platońskiej, monadologii Leibniza lub sfery intencjonalnej wykreowanej na gruncie fenomenologii” (Ostrowicki, 2006, s. 46). Opinię tę podziela Gerhard Banse, pisząc: „W rozważaniach dotyczących VR (Virtual Reality, rzeczywistości wirtualnej – przyp. aut.) często pojawia się pogląd, że mamy do czynienia z całkiem nowym fenomenem (...). W rzeczywistości jest to jednak – często inaczej nazwany – tradycyjny temat rozważań filozofii, nauk o kulturze, psychologii i teorii literatury” (Banse, 2009, s. 46). Podobnego zdania jest również Tadeusz Miczka, według którego wirtualność to nie tylko fenomen technologiczny, ale wywodzące się z tradycji filozoficznej zjawisko kulturowe (Miczka, 2009, s. 20). Widać więc, że rozważania na temat realności i wirtualności bytów – wznawiane współcześnie w kontekście rozwoju narzędzi technologicznych – nie są obce filozofii.

Ostrowicki, analizując proces stopniowego zacierania się granic między światem obiektów istniejących fizycznie i wirtualnie, stwierdza: „Powiększający się obszar zastosowania elektroniki przenikającej do świata człowieka oraz wzrost znaczenia jej oddziaływania wprowadzają do ludzkiego życia jakość powodującą budowanie się coraz mocniejszych relacji pomiędzy człowiekiem i środowiskiem elektronicznym” (Ostrowicki, 2006, s. 7). Tendencja ta ma, zdaniem autora, istotny wpływ na sposób postrzegania kategorii realności i wirtualności. Ostrowicki pisze: „Rozszerzając się, środowisko elektroniczne niekiedy jakby przesłania realność lub wnika pomiędzy człowieka a realność, stając się czasem alternatywną, w stosunku do realności, sferą. Przenosząc aktywność do środowiska elektronicznego, człowiek jakby odwraca się od świata realnego, a jego stosunek wynikający z aspektu użycia elektroniki może przekształcać się w aspekt istnienia – w środowisku elektronicznym człowiek odnajduje rzeczywistość wirtualną, która sprzyja działaniom, akomoduje sferę emocjonalną, może stawać się bliskim, przyjaznym światem” (Ostrowicki, 2006, s. 8). W tym kontekście – szczególnie w pracach z pogranicza filozofii i innych dyscyplin np. kulturoznawstwa czy antropologii – rozważa się niekiedy związki między rozwojem technologii oraz zacieraniem granic między wirtualnością i realnością a koncepcjami z zakresu transhumanizmu. Według tego nurtu refleksji, stapianie się sfer cybernetycznej teleobecności z fizycznością, można postrzegać w kategorii metafory – promowanej przez transhumanistów – idei łączenia człowieka i maszyny (Ronduda, dok. elektr.; Sieńko, 2002). W tym kontekście warto zauważyć, że zanurzenie człowieka w rze-

czywistości wirtualnej może mieć konsekwencje nie tylko na płaszczyźnie rozważań filozoficznych, ale również dla badań sfery emocjonalnej i psychologicznej. Jon Cogburn i Mark Silcox podsumowując rozważania na temat wirtualności i rzeczywistości prowadzone na gruncie nauk filozoficznych zwracają uwagę na fakt, że w większości prac poświęconych tej problematyce akcentowane są negatywne konsekwencje zanurzenia człowieka w sferze wirtualności. Według autorów: „Wszyscy myśliciele koncentrują się mniej lub bardziej na iluzoryczności i zwodniczych możliwościach technologii wirtualnej rzeczywistości. Nie mają prawie nic do powiedzenia o możliwościach tej technologii do oświetlania aspektów rzeczywistości, które normalnie są zasłonięte dla zwykłej percepcji”<sup>1</sup> (Cogburn & Silcox, 2014, p. 564). Widać więc, że pogłębienia na gruncie nauk filozoficznych wymaga wątek rozważania wirtualności jako narzędzia poznania, otwierającego człowieka na nowe możliwości zdobywania wiedzy o sobie i o rzeczywistości. Wirtualność mogłaby być w tym kontekście rozważana jako brama do głębszego poznania sfery rzeczywistości.

W literaturze przedmiotu zwraca się coraz częściej uwagę na fakt, że funkcjonujący dotychczas podział na „realne” i „wirtualne” jest archaiczny, sztuczny i trudny do uzasadnienia, gdyż te dwie płaszczyzny przenikają się i wspólnie tworzą rzeczywistość człowieka (Ostrowicki, 2006, s. 13; Banse, 2009). Technologia zaciera granice między tym co fizyczne, namacalne, a tym co cyfrowe, funkcjonujące wyłącznie w świecie wirtualnym (Rouvroy, 2011, p. 135). Pojawiają się głosy sugerujące, że problematyka wirtualizacji i rozszerzania się rzeczywistości powinna być omawiana w kategoriach zjawiska transwersalnego, złożonego i wymagającego wielostronnego podejścia (Wilkoszewska, 2005, s. 8-9). Rozważania te pojawiają się szczególnie często w kontekście – prowadzonych z perspektywy nauk filozoficznych – rozważań nad dziełem, kreacją i wytworami współczesnej kultury. Autorzy zwracają uwagę na interaktywny, immersywny i immaterialny charakter sztuki (Ostrowicki, 2006, s. 145-216; Gutowski, 2009, 130-142; Szumera, 2009, s. 70-80), w której różne płaszczyzny i formy przekazu przenikają się i wzajemnie dopełniają.

Na gruncie współczesnej filozofii problem zacierania granic między rzeczywistością a wirtualnością bytów jest rozważany z różnych perspektyw, w tym przez pryzmat ontologiczny, epistemologiczny, estetyczny oraz z perspektywy aksjologicznej i antropologicznej (Banse, 2009, s. 43; Ostrowicki 2006, s. 13). W literaturze przedmiotu prezentowane są zróżnicowane podejścia i konteksty rozważań problematyki rzeczywistości i wirtualności bytów. John Mullarkey odwołuje się np. do pojęcia wirtualizmu (ang. *virtualism*) (Mullarkey,

<sup>1</sup> Cytowany fragment w oryginale: „All of those thinkers concentrate more or less exclusively upon the illusory or deceptive possibilities of VR technology. They have almost nothing to say about the capacity of these technologies to illuminate aspects of reality that are normally concealed from ordinary perception”.

2004), jako koncepcji przewodniej dla rozważań na temat VR, Andreas Lisewski sięga z kolei do matematycznej teorii zbiorów (Lisewski, 2006). Pomimo zaawansowanych i wielowymiarowych rozważań prowadzonych na gruncie filozofii, przedmiot sporów stanowi wciąż często sam sposób definiowania pojęcia wirtualności. Zdaniem Antoniego Porczaka wirtualność jest: „przystosowaną do transformowania przez użytkownika w czasie realnym rzeczywistością symulowaną, w której poruszać się może (w pewnym sensie) i cieleśnie i mentalnie (wielozmysłowo: kinestetyka, widzenie, słyszenie, dotyk) śledząc natychmiast efekty własnych oddziaływań na środowisko” (Porczak, 2005, s. 30). Do koncepcji symulacji odwołuje się również Aleksander Asanowicz, według którego: „Kluczem do zrozumienia pojęcia wirtualnej rzeczywistości jest zrozumienie różnicy pomiędzy imitacją i symulacją. Rzeczywistość wirtualna nie imituje rzeczywistości, a symuluje ją poprzez generowanie podobieństw. Inaczej mówiąc, imitacja naśladuje istniejący, wzięty z życia obiekt, a symulacja generuje pewien rodzaj nieistniejącej rzeczywistości, pokazuje to, co nie istnieje” (Asanowicz, dok. elektr.). Zdaniem Banse, wirtualność może być z kolei postrzegana jako wariant rzeczywistości, możliwy do opisanego w wymiarze konstrukcyjnym (Banse, 2009, s. 44). Wielu autorów podkreśla, że mimo prowadzonych od dawna analiz pojęcie wirtualności nie doczekało się jednoznacznej definicji (Zajdel 2005, s. 186). Janina Makota podsumowując prowadzone na gruncie filozofii rozważania definicyjne, stwierdza: „Co nazwiemy rzeczywistością wirtualną, jest ostatecznie sprawą umowy” (Makota, 2005, s. 148). Zdiagnozowana przez Makotę umowność rozumienia pojęć wirtualności i rzeczywistości utrudnia prowadzenie systematycznych rozważań na ten temat. Różne punkty odniesienia powodują równoległe funkcjonowanie wielu koncepcji i interpretacji zjawisk leżących na styku wirtualności i rzeczywistości, co z jednej strony może sprzyjać generowaniu nowych pomysłów, z drugiej – utrudnia scalanie i porównywanie efektów rozważań prowadzonych w obrębie dyscypliny.

## KONTEKST INFORMATYCZNY

Rozważania na temat pojęć wirtualności i rzeczywistości są prowadzone również na gruncie informatyki i nauk pokrewnych, głównie w związku z badaniami nad koncepcją rzeczywistości wirtualnej i rzeczywistości rozszerzonej.

Rzeczywistość wirtualna analizowana z punktu widzenia nauk informatycznych jest definiowana jako cyfrowo wygenerowane środowisko, które może, choć nie musi, wykazywać cechy podobieństwa do świata realnego, z którym użytkownik jest w stanie wchodzić w interakcję. Termin został zaproponowany pod koniec lat 80. XX w. na oznaczenie „technologii symulacji komputerowej”<sup>2</sup> (Zhou & Deng, 2009, p. 319). Współcześnie,

<sup>2</sup> Cytowany fragment w oryginale: „computer simulation technology”.

rzeczywistość wirtualna jest najczęściej wiązana z pojęciem immersji, całkowitego „zanurzenia” w sztucznie stworzonym świecie (Milgram, et.al 1994, p. 283). Wirtualne środowiska, dzięki swojej konstrukcji 3D są multisensoryczne i angażujące dla użytkownika. Istotą tworzenia wirtualnych światów jest budowa środowiska, z którym uczestnicy mogą doświadczać interakcji bez używania tradycyjnych elementów interfejsów, takich jak myszka, klawiatura czy monitor (Dorozhkin, et. al 2012, p. 16). Wirtualna rzeczywistość jest łączona z pojęciami: symulacji, interakcji, immersji, multimedialności, teleobecności i cyberprzestrzeni. W ujęciu technologicznym jest niekiedy definiowana jako gałąź grafiki komputerowej skupiona wokół tworzenia: „(...) doświadczenia, w którym użytkownik jest całkowicie zanurzony w responsywnym świecie wirtualnym”<sup>3</sup> (Choi & Lim & Jeong, dok. elektr.) i może „podejmować naturalne interakcje z symulowanym środowiskiem”<sup>4</sup> (Zhou & Deng, 2009, p. 319). Kompleksowe definicje, łączące podejście technologiczne, sprzętowe i komunikacyjne, określają wirtualną rzeczywistość jako: „zorientowany na człowieka zamknięty system”<sup>5</sup> oparty na interakcji między człowiekiem a maszyną (Zhou & Deng, 2009, p. 319). N-ing-Ning. Zhou i Yu-Long Deng zwracają uwagę, że: „Pomimo szerokiego spektrum zastosowania (wirtualnej rzeczywistości – przypis autorki) i jej społecznej akceptacji, istnieje różnorodność rozumienia i interpretacji w obszarze funkcji i konsekwencji stosowania systemów rozszerzonej rzeczywistości. W rezultacie, funkcjonują różne znaczenia i definicje terminu wirtualna rzeczywistość”<sup>6</sup> (Zhou & Deng, 2009, p. 319).

Na styku realności i wirtualności leży koncepcja rozszerzonej rzeczywistości. Na gruncie nauk informatycznych jest ona definiowana jako obszar badań naukowych, który zajmuje się łączeniem elementów istniejących fizycznie, z tymi wygenerowanymi przy użyciu technologii komputerowych. Przemysław Pardel zaznacza, że: „Augmented Reality nie tworzy wirtualnego, pełnego, nowego świata 3D (jak wirtualna rzeczywistość, Virtual Reality, VR), lecz rozszerza i uzupełnia ten, który znamy” (Pardel, 2009, s. 35). Opinię tę podzielają Hak-Hyun Choi & Seung-Ae Lim & Chang-Sung Jeong. Zdaniem autorów rozszerzona rzeczywistość jest: „techniką grafiki komputerowej, która tworzy realistyczne środowisko poprzez łączenie faktycznie istniejącego środowiska z wirtualnymi obiektami lub informacjami” (Choi & Lim & Jeong, 2014, dok. elektr.). Co ciekawe, autorzy postrzegają

<sup>3</sup> Cytowany fragment w oryginale: “(...) any experience in which the user is effectively immersed in a responsive virtual world”.

<sup>4</sup> Cytowany fragment w oryginale: “(...) make natural interaction with that simulation environment”.

<sup>5</sup> Cytowany fragment w oryginale: “(...) people centered closed system (...)”.

<sup>6</sup> Cytowany fragment w oryginale: “Despite its wide spectrum of applications and its popular acceptance by society, there have been a variety of understandings and interpretations in the functions and implementations of virtual reality systems. As a result, there are different meanings and definitions of the term virtual reality”.

przy tym rozszerzoną rzeczywistość jako komponent, wariant rzeczywistości wirtualnej. Do problemu relacji między sferami realności i wirtualności odnosi się koncepcja tzw. *virtuality continuum* opracowana w latach 90. XX w. przez Paula Milgrama i Fumio Kishino. Opracowana przez autorów skala wyjaśnia różnice między pojęciami rzeczywistości rozszerzonej i wirtualnej, które – jak w pracach Choi, Lim i Jeong – bywają niekiedy ze sobą utożsamiane. Zdaniem Milgrama i Kishino, rzeczywistość wirtualna jest wyraźnie zanurzona w środowisku wygenerowanym cyfrowo, podczas gdy rzeczywistość rozszerzona jest zdecydowanie w większym stopniu związana ze światem fizycznie istniejących obiektów (Milgram & Kishino, 1994). W klasyfikacji współdzielonych przestrzeni (ang. *classification of shared spaces*), w której brane są pod uwagę dwa czynniki: poziom sztuczności środowiska (ang. *dimension of artificiality*) oraz sposób uczestniczenia (ang. *dimension of transportation*), zarówno rzeczywistość rozszerzona, jak i wirtualna zostały zakwalifikowane do kategorii *syntetic* – światy sztuczne, wygenerowane komputerowo. Rzeczywistość rozszerzona została jednak przydzielona do kategorii *local*, a więc technologii, z których korzystanie wymaga pozostania w świecie obiektów fizycznych, rzeczywistość wirtualna zaś została zaliczona do kategorii *remote*, wymagającej oddzielenia się od sfery fizycznej (cielesnej) i przeniesienia się w sferę teledobności (Benford et al., 1998, p. 192). Korzystanie z technologii rzeczywistości wirtualnej wymaga zatem od uczestnika odcięcia bodźców płynących ze świata realnego i całkowitego zanurzenia w nowym, cyfrowo wygenerowanym środowisku. W sferze rzeczywistości rozszerzonej, realność nie jest stłumiona, ale odgrywa dominującą rolę. Technologie AR bazując na fizycznie istniejącym świecie, rozszerzają go o wirtualne komponenty, zwiększając jego atrakcyjność i użyteczność dla zaspokajania zróżnicowanych potrzeb (Bimber & Raskar, 2005, p. 2). Co ciekawe, w literaturze przedmiotu pojawiają się opinie sugerujące dążenie do zatarcia granic między rzeczywistością wirtualną i rozszerzoną. Zdaniem Wróbla: „Za ostateczny cel badań nad rozszerzoną rzeczywistością uznaje się stworzenie takiego środowiska, w którym niemożliwe będzie odróżnienie obiektów rzeczywistych od wygenerowanych komputerowo” (Wróbel, dok. elektr.). Na gruncie nauk informatycznych, podobnie jak w przypadku filozoficznych, widać zatem tendencję do stopniowego zacierania granic między tym co wirtualne a tym, co realne.

## KONTEKST INFORMATOLOGICZNY

Zmiany w sferze technologicznej, wkraczające do bibliotek i ośrodków informacji, sprawiły, że pojęcia wirtualności i realności stały się przedmiotem refleksji z perspektywy bibliologii i informatologii. Wątek wirtualności i realności pojawia się w literaturze bibliotekoznawczej i informatologicznej

w kilku kontekstach. Pierwszy z nich ma związek z analizą specyfiki zasobów utrwalonych drukiem i zasobów funkcjonujących w formie cyfrowej.

Cechy i funkcjonalność, a także okoliczności związane z odbiorem tzw. tradycyjnych zasobów informacyjnych – wydanych drukiem książek, czasopism czy innych materiałów – były wielokrotnie przedmiotem rozważań na gruncie bibliologii. Zwracano uwagę na niezawodność i łatwość korzystania z tych materiałów, ale także na problemy związane z ograniczoną liczbą egzemplarzy będących w obiegu czytelnicznym oraz ograniczoną dostępnością zasobów, warunkowaną często godzinami pracy biblioteki. Funkcjonujące w przestrzeni wirtualnej zasoby elektroniczne, charakteryzowano z kolei jako dostępne bez ograniczeń z dowolnego miejsca i w dowolnie wybranym czasie, atrakcyjne ze względu na formę łączącą przekaz tekstowy i audiowizualny oraz oferujące rozbudowane systemy pomocy. Korzystanie z elektronicznych źródeł informacji wymaga jednak innego zestawu kompetencji oraz może być limitowane czynnikami technicznymi, w tym: brakiem dostępu do Internetu, awaryjnością sprzętu komputerowego itp. (Sójkowska & Podgórski, 2006). Źródła tradycyjne – „realne” i elektroniczne – „wirtualne” bywają więc niekiedy omawiane w literaturze przedmiotu w formie porównania, na zasadzie opozycji. Namacalność zasobów drukowanych przeciwstawia się nieuchwytniej naturze zasobów elektronicznych, budując jeden z najczęściej poruszanych kontekstów analizy pojęć wirtualności i realności.

W literaturze przedmiotu zwracano także uwagę na proces wirtualizacji samych bibliotek i ich usług. Zdaniem Iwony Sójkowskiej i Filipa Podgórskiego wzrasta zainteresowanie użytkowników kontaktem z biblioteką drogą elektroniczną, za pomocą maila lub list dyskusyjnych (Sójkowska & Podgórski, 2006, s. 418). Podobną opinię przedstawia również Katarzyna Materska, która analizując problem wirtualizacji działalności usługowej bibliotek, zwraca uwagę na proces stopniowego przenoszenia zasobów i usług bibliotek do środowiska Internetu (Materska, 2007). Wirtualizacji – całkowitej lub częściowej – uległa już znaczna część oferty usługowej bibliotek, w tym szczególnie usługi informacyjne. Strony internetowe bibliotek, ich profile w serwisach społecznościowych, listy i grupy dyskusyjne, czaty, komunikatory czy formularze szybkiego kontaktu „Zapytaj bibliotekarza” stały się narzędziami powszechnie stosowanymi, szczególnie w dużych bibliotekach publicznych i akademickich. Wirtualizacja usług bibliotecznych jest – zdaniem niektórych autorów (Joint, 2008), naturalną konsekwencją przeniesienia źródeł informacji w sferę elektroniczną oraz migracji użytkowników z budynków bibliotecznych w środowisko dostępnych online wyszukiwarek globalnych oraz baz danych. W tym kontekście, wirtualne jest zatem wszystko to, co jest realizowane poza fizycznie istniejącym budynkiem biblioteki, w przestrzeni sieciowej. Wirtualność jest więc utożsamiana głównie z różnymi formami komunikacji w przestrzeni Internetu.

Od niedawna rozważania na temat sfery wirtualności i realności odbywają się na gruncie bibliologii i informatologii, także w kontekście udostępniania informacji i usług w sferze rzeczywistości wirtualnej (Grassian & Trueman, 2007; Joint, 2008) i rozszerzonej (Loney, dok. elektr.; Wójcik 2014). W literaturze przedmiotu zaczynają pojawiać się – choć wciąż zbyt rzadko – pytania o cechy informacji udostępnianych w specyficznych środowiskach VR i AR, kompetencje niezbędne do efektywnego z nich korzystania oraz specyfikę ich odbioru.

Esther Grassian i Rhonda Trueman, rozważając potencjał wirtualnych światów dla środowiska bibliotekarzy i pracowników informacji, piszą: „Świat wirtualny jest nieistniejącym światem tylko w tym względzie, że nie ma fizycznej przestrzeni, ale kiedy ludzie spotykają się, współpracują i komunikują się, tam jest wbudowane istnienie”<sup>7</sup> (Grassian & Trueman, 2007). Autorzy sygnalizują zatem, że z punktu widzenia działań praktycznych, realne jest to, co pozwala dotrzeć z ofertą do użytkowników bibliotek, nawet jeśli miejscem świadczenia usług jest sztucznie wygenerowane, całkowicie wirtualne środowisko. Na gruncie bibliologii i informatologii – podobnie jak w przypadku filozofii i informatyki – kategorie realności i wirtualności są więc postrzegane jako płynne i wzajemnie się przenikają. Płynność i umowność kategorii realności i wirtualności może mieć – w kontekście udostępniania i odbioru informacji – szerokie i niełatwe do przewidzenia konsekwencje. Efektywne funkcjonowanie informacji w przestrzeni rzeczywistości wirtualnej i rozszerzonej wymaga zarówno od jej nadawców, jak i użytkowników posiadania specyficznego zestawu kompetencji informacyjnych. Cechy medium – narzędzi środowiska wirtualnego lub przestrzeni rzeczywistości rozszerzonej – wymuszają na pracownikach informacji konieczność opanowania zarówno aspektów technicznych, jak i opracowania nowych koncepcji organizacji informacji dostosowanych do specyfiki narzędzi informacyjno-komunikacyjnych. Użytkownicy muszą zaś posiadać nie tylko umiejętność obsługi niezbędnych urządzeń i aplikacji, ale także szerokie kompetencje pozwalające na właściwy odbiór i przetwarzanie informacji udostępnianych w wielowymiarowym, multimedialnym środowisku, balansującym na granicy realności i wirtualności. Na gruncie bibliologii i informatologii pytania o cechy informacji udostępnianej w środowiskach VR i AR pojawiają się rzadko, podobnie jak rozważania na temat konsekwencji wykorzystywania tego rodzaju narzędzi informacyjno-komunikacyjnych dla procesów udostępniania i odbioru informacji. Problemy te są jednak poruszane z perspektywy innych dyscyplin, w tym szczególnie pedagogiki i psychologii. Zdaniem niektórych autorów (Coyne, 2007), środowiska VR i AR są ze swej natury niezwykle bogate poznawczo,

<sup>7</sup> Cytowany fragment w oryginale: „A virtual world is a nonexistent world insofar as it lacks a physical space, but when people meet, collaborate, and communicate, there is built-in existence”.

co generuje skutki zarówno pozytywne, jak i negatywne. W wielu pracach (Kaufmann, 2003; Ibanez et al., 2011; Pasaréti et al., 2011) podkreśla się korzystny wpływ stosowania technologii VR i AR na procesy poznawcze. Nowe narzędzia komunikacyjne, takie jak rzeczywistość wirtualna czy rozszerzona są postrzegane jako interesujące i angażujące alternatywy dla tradycyjnych metod dydaktycznych i szkoleniowych. Stawiane są tezy o pozytywnym wpływie AR i VR na rozwój kreatywności, zapamiętywanie informacji, rozumienie procesów historycznych, strategii i modeli oraz rozwój wyobraźni przestrzennej. Narzędzia tego rodzaju są coraz częściej wykorzystywane zarówno w nauce przedmiotów ścisłych, jak i społeczno-humanistycznych (Kaufmann, 2003; Ibanez et al., 2011; Pasaréti et al., 2011). Matt Dunleavy, Chris Dede i Rebecca Mitchell analizując wpływ stosowania technologii AR na procesy poznawcze uczniów zauważają jednak, że wykorzystanie w procesie dydaktycznym zaawansowanych i angażujących narzędzi technologicznych może stanowić prawdziwe wyzwanie, zarówno dla uczniów, jak i dla nauczycieli (Dunleavy & Dede & Mitchell, 2009). Inne badania (Wu et al., 2013) na ten temat pokazują, że stosowanie narzędzi opartych na technologii rozszerzonej rzeczywistości może prowadzić u studentów do dezorientacji, stanu „przeładowania informacyjnego” i frustracji. Rozważania wymaga zatem kwestia ewentualnego wykorzystania technologii VR i AR w kształceniu kompetencji informacyjnych (ang. *information literacy, media literacy*) i świadczeniu usług informacyjnych tak, by wykorzystać potencjał nowych narzędzi, zapobiegając jednocześnie negatywnym skutkom ich wykorzystania.

## WNIOSKI

Przeprowadzone rozważania pozwalają stwierdzić, że rozumienie zakresu pojęć realności i wirtualności różni się w zależności od przyjętej perspektywy, choć w obrębie wszystkich analizowanych dyscyplin można zauważyć wspólną tendencję do postrzegania realności i wirtualności nie jako kategorii opozycyjnych, ale raczej w kategoriach pojęć transgresywnych, powiązanych i wzajemnie się przenikających. Przeprowadzone analizy ujawniły trudności w definiowaniu pojęć realności i wirtualności, pokazując umowność terminologiczną i brak jednoznacznych rozstrzygnięć, co do sposobu pojmowania tych zjawisk, widoczną zarówno pomiędzy dyscyplinami, jak i w obrębie poszczególnych nauk. Badania ujawniły również niedostatki refleksji na temat wpływu koncepcji rzeczywistości wirtualnej i rozszerzonej na procesy udostępniania i odbioru informacji, prowadzonych z perspektywy bibliologii i informatologii. Podjęcia dalszych analiz wymaga również sposób rozumienia pojęć realności i wirtualności na gruncie innych dyscyplin naukowych, w tym szczególnie: socjologii, kulturoznawstwa i nauk o komunikowaniu.

## BIBLIOGRAFIA

- Asanowicz, A. (2011). *Zrozumieć VR. Geneza rzeczywistości wirtualnej* [online] [dostęp: 28.12.2014]. Dostępny w WWW: <<http://www.wa.pb.edu.pl/uploads/downloads/Architektura--numer-4---2011--artykul-I.pdf>>.
- Banasek, G. (2009). „Rzeczywistość wirtualna” i jej odniesienie do „rzeczywistości realnej”. W: *Człowiek a światy wirtualne*. Red. A. Kiepas, M. Sułkowska i M. Wołek. Katowice: Wydaw. UŚ, s. 43-50.
- Benford, S., et al. (1998). Understanding and constructing shared spaces with mixed-reality boundaries. *ACM Transactions on computer-human interaction (TOCHI)*, vol. 5.3, pp. 185-223.
- Bimber O.; Raskar, R. (2005). *Spatial Augmented Reality – Merging Real and Virtual Worlds*. Wellesley, Mass.: A K Peters.
- Boden, E. *Augmented reality in the library* [online], [dostęp: 7.04.2014]. Dostępny w WWW: <<http://www.slideshare.net/EliotBoden/augmented-reality-in-the-library>>.
- Choi, H.; Lim, S.; Jeong, C. (2014). New promotional video technique utilizing augmented reality and popcode. *Multimedia Tools and Applications* [online], [dostęp: 7.04.2014]. Dostępny w WWW: doi: <10.1007/s11042-014-2272-z>.
- Cogburn J.; Silcox M. (2014). Against Brain-in-a-Vatism: on the value of Virtual Reality. *Philosophy & Technology*, vol. 27, issue 4, pp. 561-579.
- Coyne, R. (2007). Thinking through Virtual Reality. *Techné: Research in Philosophy and Technology*, vol. 10.3, pp. 26-38. [online], [dostęp: 28.12.2014]. Dostępny również w WWW: <<http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/SPT/v10n3/coyne.html>>.
- Dunleavy, M.; Dede, C.; Mitchell, R. (2009). Affordances and limitations of immersive participatory augmented reality simulations for teaching and learning. *Journal of Science Education and Technology*, vol. 18(1), pp. 7-22. [online], [dostęp: 28.12.2014]. Dostępny również w WWW: doi: <10.1007/s10956-008-9119-1>.
- Dorozhkin, D.V., et al. (2012). Coupling of interactive manufacturing operations simulation and immersive virtual reality. *Virtual Reality*, vol. 16.1, pp. 15-23.
- Grassian, E.; Trueman, R. B. (2007). Stumbling, bumbling, teleporting and flying... librarian avatars in Second Life. *Reference Services Review*, vol. 35.1, pp. 84-89.
- Gutowski, B. (2009). Net art. Sztuka w wirtualnej przestrzeni. W: *Człowiek a światy wirtualne*. Red. A. Kiepas, M. Sułkowska i M. Wołek. Katowice: Wydaw. UŚ, s. 130-143.
- Ibanez, M., et al. (2011). Learning a foreign language in a mixed-reality environment. *Internet Computing, IEEE*, vol. 15.6, pp. 44-47.
- Joint, N. (2008). Virtual reference, Second Life and traditional library enquiry services: ANTA-EUS. *Library Review*, vol. 57.6, pp. 416-423.
- Kaufmann, H. (2003). *Collaborative augmented reality in education*. [online], [dostęp: 28.12.2014]. Dostępny w WWW: <<https://www.ims.tuwien.ac.at/publications/tuw-137414.pdf>>.
- Lee, D.; Park, J. (2007). Augmented reality based museum guidance system for selective viewings. *Digital Media and its Application in Museum & Heritages, Second Workshop on*. IEEE [online] [dostęp: 28.12.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://starlings.co.kr/ucc/fli-ght/1751320120506154621.pdf>>.
- Lisewski, A. (2006). The concept of strong and weak virtual reality. *Minds and Machines*, vol. 16.2, pp. 201-219.
- Loney, T. *Augmented Reality – Possibilities for Libraries* [online] [dostęp: 7.04.2014]. Dostępny w WWW: <<http://www.slideshare.net/torloney/augmented-reality-for-libraries-10842227>>.

- Makota, J. (2005). Czy do rzeczywistości wirtualnej stosuje się jeszcze teoria intencjonalności w sztuce? W: *Estetyka wirtualności*. Red. M. Ostrowicki. Kraków: Universitas, s. 145-153.
- Materska, K. (2007). *Nowoczesne usługi informacyjne w bibliotekach* [online] [dostęp: 5.01.2015]. Dostępny w WWW: <[bg.uwb.edu.pl/download/nowoczesne\\_uslugi\\_informacyjne.ppt](http://bg.uwb.edu.pl/download/nowoczesne_uslugi_informacyjne.ppt)>.
- Miczka, T. (2009). Czysta iluzja i testowanie realności: dwie rzeczywistości wirtualne – dwa uczestnictwa. W: *Człowiek a światy wirtualne*. Red. A. Kiepas, M. Sułkowska i M. Wołek. Katowice: Wydaw. UŚ, s. 11-29.
- Milgram P., Kishino F. (1994). Taxonomy of Mixed Reality Visual Displays. *IEICE Transactions on Information and Systems*, p. 1321-1329 [online], [dostęp: 5.01.2015]. Dostępny również w WWW: <[http://etclab.mie.utoronto.ca/people/paul\\_dir/IEICE94/ieice.html](http://etclab.mie.utoronto.ca/people/paul_dir/IEICE94/ieice.html)>.
- Milgram, P., et al. (1994). Augmented reality: A class of displays on the reality-virtuality continuum. *SPIE vol. 2351, Telemanipulator and Telepresence Technologies*, pp. 282-292 [online], [dostęp: 5.01.2015]. Dostępny również w WWW: <[http://web.cs.wpi.edu/~go-go/hive/papers/Milgram\\_Takemura\\_SPIE\\_1994.pdf](http://web.cs.wpi.edu/~go-go/hive/papers/Milgram_Takemura_SPIE_1994.pdf)>.
- Mullarkey, J. (2004). Forget the virtual: Bergson, actualism, and the refraction of reality. *Continental philosophy review*, vol. 37.4, pp. 469-493.
- Ostrowicki, M. (2006). *Wirtualne realis. Estetyka w epoce elektroniki*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Pardel, P. (2009). Przegląd ważniejszych zagadnień rozszerzonej rzeczywistości. *Studia Informatica*, Vol 30, nr 1 (82), s. 35-64.
- Pasaréti, O., et al. (2011). Augmented Reality in education. *INFODIDACT 2011 Informatika Szakmódszertani Konferencia* [online], [dostęp: 7.10.2014]. Dostępny w WWW: <[http://people.inf.elte.hu/tomintt/infodidact\\_2011.pdf](http://people.inf.elte.hu/tomintt/infodidact_2011.pdf)>.
- Porczak, A. (2005). Wirtualny dotyk. W: *Estetyka wirtualności*. Red. M. Ostrowicki. Kraków: Universitas, s. 27-39.
- Ronduda, Ł. Z perspektywy transhumanizmu – sztuka, nauka, technika w XXI wieku [online], [dostęp: 27.08.2015]. Dostępny w WWW: <<http://csw.art.pl/konwersatorium/ronduda.html>>.
- Rouvroy, A. (2011). Technology, virtuality and utopia. In: *Law, Human Agency and Autonomic Computing: The Philosophy of Law Meets the Philosophy of Technology*. Aut. M. Hildebrandt; A. Rouvroy. Milton Park, Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge, pp. 119-141.
- Sienko, M. (2002). *Człowiek w pajęczynie: Internet jako zjawisko kulturowe*. Wrocław: Atut – Wrocławskie Wydaw. Oświatowe.
- Sójkowska, I.; Podgórski, F. (2006). Dokąd zmierza informacja? – czyli co oferuje biblioteka, a czego oczekuje użytkownik. Stan obecny i rozwój informacji naukowej w bibliotekach uczelni technicznych. W: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej*, s. 407-420.
- Szumera, G. (2009). Skutki kulturowe wywołane przez współczesne środki komunikacji. W: *Człowiek a światy wirtualne*. Red. A. Kiepas, M. Sułkowska i M. Wołek. Katowice: Wydaw. UŚ, s. 70-80.
- Wilkoszewska, K. (2005). Wprowadzenie. W: *Estetyka wirtualności*. Red. M. Ostrowicki. Kraków: Tow. Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, s. 7-10.
- Wojciechowski, R., et al. (2004). Building virtual and augmented reality museum exhibitions. *Proceedings of the ninth international conference on 3D Web technology*. ACM. [pdf] [online], [dostęp: 28.12.2014]. Dostępny w WWW: <[www.researchgate.net](http://www.researchgate.net)>
- Wójcik, Magdalena (2014). Rozszerzona rzeczywistość – potencjał w punktu widzenia bibliologii i informatologii. *Przegląd Biblioteczny*, R. 82, z. 4, s. 565-581.

- Wu, H., et al. (2013). Current status, opportunities and challenges of augmented reality in education. *Computers & Education*, vol. 62, p. 41-49. [online], [dostęp: 28.12.2014]. Dostępny również w WWW: <[http://www.researchgate.net/publication/235703112\\_Current\\_status\\_opportunities\\_and\\_challenges\\_of\\_augmented\\_reality\\_in\\_education](http://www.researchgate.net/publication/235703112_Current_status_opportunities_and_challenges_of_augmented_reality_in_education)>.
- Zajdel, J. (2005). Kazualny argument powstawania jakości estetycznych wobec wirtualności. W: *Estetyka wirtualności*. Red. M. Ostrowicki. Kraków: Universitas, s. 185- 194.
- Zhou, N.; Deng, Y. (2009). Virtual reality: a state-of-the-art survey. *International Journal of Automation and Computing*, vol. 6.4, pp. 319-325.

*Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 28 sierpnia 2015 r.*

MAGDALENA WÓJCIK  
Institute of Information and Library Studies  
Jagiellonian University  
e-mail: magda.wojcik@uj.edu.pl

## VIRTUAL AND REAL INFORMATION – PHILOSOPHICAL, COMPUTER AND INFORMATION SCIENCE CONTEXTS

KEYWORDS: Virtual reality. Augmented reality. Information. Terminology.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The paper offers an analysis of reality and virtuality concepts in the context of philosophy, computer and information science. **Method** – The research was based on the analysis of the field literature conducted in ScienceDirect, SpringerLink and Wiley Online Library databases and Jagiellonian Library, National Library of Poland and NUKAT (Union Catalog of Polish Research Libraries) catalogs. **Results** – The analysis helped to present and order main contexts for the discussion on the concepts of reality and virtuality within specified branches of science and identify potential impact of information presence in the augmented and virtual reality on the processes of information dissemination, processing and consumption. **Conclusions** – The understanding of reality and virtuality concepts differs depending on the point of view, although all three science branches discussed appear to share a tendency towards perceiving the reality and virtuality not as opposites but rather transgressive concepts. The research also revealed an insufficient discussion in the field of book and information studies as regards the virtual and augmented reality impact on the processes of information dissemination and reception.



**„KSIĄŻKA I TECHNOLOGIE”**

Konferencja Naukowa

(Warszawa, 15-16 marca 2016 r.)

Bibliologia jest dyscypliną złożoną i o nieostrych granicach. Przed kilku laty w publikacji wydanej z okazji jubileuszu Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego prof. Barbara Bieńkowska, znakomity historyk książki i przez lata dyrektor Instytutu, pisała: „Słabością i zarazem siłą bibliologii jako dyscypliny naukowej jest jej ścisły związek z praktyką. Słabością – ponieważ wielość aspektów i przedmiotów badawczych utrudnia bądź wręcz uniemożliwia precyzyjne usytuowanie jej w strukturze nauk. Z problemami klasyfikacyjnymi i terminologicznymi nadal borykają się teoretycy bibliologii, natomiast przedstawiciele innych dziedzin skłonni są dostrzegać księgoznawstwo tylko jako umiejętności przydatne czasem pomocniczo”<sup>1</sup>.

Jednak za trudnościami idą uroki nauki o książce i jej kulturze. Bibliologia otwiera przed badaczami rozległe i kuszące obszary życia książki. Przed prawie dwustu laty znakomity polihistor i bibliotekarz (według ówczesnej nomenklatury – podbibliotekarz) w Bibliotece Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim, Joachim Lelewel, barwnym językiem opisywał pracę badacza książek i jej zalety. Pisał o trudach, pisał i o radościach pracy bibliografa: „Nie ma rady, nie ma sposobu; jeśli chcesz odbyć bibliograficzne drogi, musisz ze wszystkimi przebyć, pozrywane groble, pokrzywione mosty, wszystkie wyboje, pozarzynane koleje, rozbeblane piaski, w trzęsawiskach obłądu, musisz brnąć po uszy, a jeśli ujdiesz cały, jesteś przemokły, schlapany, znojem okryty”<sup>2</sup>. Warto jednak wypuścić się w tę trudną podróż: „Być bibliografem, ma być rzeczą najpiękniejszą i najpoważniejszą: Cóż bowiem człowiekowi więcej satysfakcji przynosić może, nad oswojenie się ze wszystkimi pracami ludzkimi; co miłszego, jak tocząc swe oko w obszernym ksiąg zbiorze, po szrankach dzieł, i szeregach pisarzy, odświeżać posiadane

---

<sup>1</sup>B. Bieńkowska: Bibliologia dyscypliną rozwojową. W: *Bibliologia i informatologia*. Pod red. D. Kuźminy. Warszawa 2011, s. 17-18.

<sup>2</sup>J. Lelewel: *Bibliograficznych ksiąg dwoje*. T. 2. Wilno 1826, s. 244.

przez się wiadomości, o autorach, o przedmiotach, o dobroci i wartości”<sup>3</sup>. Dla porządku przypomnieć jeszcze należy, że w XIX w. termin bibliografia oznaczał zarówno bibliografowanie, jak i naukę o książce i bibliotece.

Bibliologia jest dyscypliną, która skupia różne spojrzenia na tym samym przedmiocie badawczym, na książce w kulturze. Interesuje się zagadnieniami teoretycznymi i praktycznymi, historią i współczesnością, pojedynczymi obiektami i ich zbiorami, wytwórczością, rozpowszechnianiem i odbiorem, wreszcie złożonymi relacjami między książką a jej środowiskiem, jednostkami i zbiorowościami<sup>4</sup>. Bibliologia łączy nieraz badaczy z różnych dyscyplin.

Tak było i tym razem, po raz kolejny połączyła różne spojrzenia na książkę: technologiczne i historyczne, informacyjne i problematykę konserwacji, zagadnienia produkcji i sztukę, media cyfrowe i historię książki. Pretekstem do spotkania i wspólnych rozważań nad książką i jej miejscem w kulturze była Konferencja Naukowa „Książka i technologie” zorganizowana w dniach 15-16 marca 2016 r. przez Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego oraz Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego.

Niemal na każdym etapie życia książki technologia była i jest obecna. Od powstania, przez udostępnianie i warunki przechowywania, wreszcie po badanie skutków społecznych oddziaływania książki, zarówno w czasach dawnych, jak i współczesnych. Stosowane w produkcji i udostępnianiu technologie wynikały z rozwoju techniki i przemian kulturowych, jednocześnie pojawianie się nowych rozwiązań miało duży wpływ na rozwój książki i jej obecność w społeczeństwie, a co za tym idzie – na jej rolę.

Referaty konferencyjne dotyczyły takich zagadnień jak: współczesna kultura czytelnicza i udział w niej mediów elektronicznych, wpływ technologii na produkcję książki, procesy wydawnicze oraz reklamę, książka dla dzieci, badania nad dawną książką rękopiśmienną i drukowaną oraz kolekcjami bibliotecznymi, zagadnienia przechowywania i konserwacji zbiorów, bibliografia.

Konferencję rozpoczęły referaty Janusza Kosteckiego i Małgorzaty Kisilowskiej. Poruszono w nich zagadnienia związków mediów elektronicznych z kulturą czytelniczną i w ogóle z obecnością książki w świadomości społecznej.

Janusz Kostecki z Instytutu Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie w referacie „Czytelnictwo książek a korzystanie z nowych technologii” porównał badania instytucji i ośrodków badawczych dotyczące czytelnictwa. Zaprezentowane zostały m.in. wyniki badań Polskiej Izby Książki, Biblioteki Narodowej i Centrum Badań Opinii Społecznej. Znaczne różnice w ich wynikach należy przypisać przyjęciu różnych metodologii badań. Niestety przekładają się one na nieprecyzyjny obraz czytelnictwa w Polsce, a dalej na możliwości porównywania wyników dzisiejszych z tymi sprzed lat i z wynikami badań w innych państwach. Przedmiotem analizy Kosteckiego było m.in. wykorzystanie urządzeń mobilnych i technologii informacyjnych w dostępie do tekstów oraz idące za tym zmiany związane z czytaniem. Postawiono m.in. pytanie o miejsce lektury

<sup>3</sup> Tamże, s. 246

<sup>4</sup> K. Migoń: *O współczesnej sytuacji badawczej w naukach o książce, bibliotece i informacji*. „Przegląd Biblioteczny” 2008, z 1, s. 19.

w codziennych czynnościach i świadomość różnych aktów czytelniczych wśród respondentów. Mimo dominacji w mediach elektronicznych kultury obrazkowej, pismo jest wciąż jej ważnym i nieodzownym elementem. Jak więc jest z czytelnictwem w Polsce, co jest czytelnictwem i jak je badać, by dać rzetelny obraz zjawiska? Wystąpienie zamknęły słowa: „Nie dajmy się nabrać na gołe liczby. Trzeba zawsze wiedzieć, co za tym stoi”.

Małgorzata Kisilowska z IINiSB UW przedstawiła referat *Miejsce e-tekstów we współczesnym czytelnictwie*. Referat był jednocześnie relacją z projektu realizowanego w ramach programu Obserwatorium Kultury Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: „Zmiany kultury czytelniczej w Polsce w kontekście upowszechnienia e-tekstów i urządzeń pozwalających z nich korzystać”. Autorka przedstawiła zastosowane metody badawcze, wnioski płynące z przeglądu literatury i dotychczasowego stanu badań oraz problematykę badawczą, czyli e-czytanie jako zachowanie społeczne, korelację czytania z aktywnością internetową, czytanie społecznościowe i e-czytanie z bibliotekami. Poruszyła również takie zagadnienia jak fetyszyzacja książki papierowej (kodeksów), bałagan terminologiczny oraz prognozy związane z rynkiem e-książek. W podsumowaniu referentka zwróciła uwagę na istotne zagadnienie ewolucji w polu badawczym bibliologii, jaka zachodzi na skutek rozwoju e-czytelnictwa.

Obydwa wystąpienia wytyczyły kierunek dyskusji, która towarzyszyła całym obradom. Co jakiś czas padało pytanie: zmieniały się technologie, zmieniały się zachowania odbiorców, zmienił się rynek książki, co w takim razie badamy, jak zmienił się obszar badawczy współczesnej bibliologii? Przed współczesną bibliologią stoi wyzwanie ponownego doprecyzowania obszaru badawczego. Termin „kultura książki” jest bardzo pojemny, widać jednak, że jest potrzeba doprecyzowania obszarów szczegółowych w jego obrębie, a obszary te pojawiają się wraz z rozwojem technologii informacyjnych i komunikacyjnych.

Dużą grupę referatów stanowiły te, które poruszały zagadnienia wpływu zmian technologicznych na produkcję książki, proces wydawniczy, druk oraz promocję. Część z nich dotyczyła książki XIX-wiecznej i pokazywała związki intensywnych przemian technicznych wieku pary i maszyny ze światem książki, jej producentów i odbiorców. W innych omówiony został wpływ technologii na współczesne przemiany książki, jej produkcję oraz promocję. W części tej znalazły się również wystąpienia dotyczące książki dziecięcej.

Tytuł wystąpienia Anny Zdanowicz z Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej brzmiał wprawdzie *Rewolucja stereotypii w XIX wieku? Szkic wstępny*, ale posłużył jako pretekst do przedstawienia postaci bankiera i filantropa Hipolita Wawelberga i jego roli w produkcji taniej, ale wartościowej książki. Stereotypia, jako rozwiązanie techniczne przyspieszające i umasawiające druk, umożliwiła produkcję książek dla niezamożnych, lecz za to licznych czytelników. Zastosowanie nowej metody druku wpłynęło na obniżenie cen książek, a co za tym idzie ich większą dostępność i upowszechnienie czytelnictwa. Sama technika jednak nie wystarczyła. Dużą rolę odegrali filantropi łożący na szkolnictwo, ale także inwestujący w przedsięwzięcia wydawnicze. W Królestwie Polskim taką postacią był H. Wawelberg, finansista który inwestował m.in. w rozwój szkolnictwa, ale także w rynek książki. Za jego sprawą i dzięki jego finansowaniu ukazywały się tanie, i w dużych nakładach, serie wydawnicze wartościowej literatury współczesnej

(Sienkiewicz, Prus, Orzeszkowa). Drukowane były na stereotypowych maszynach w drukarni Samuela Orgelbranda.

Elżbieta Pokorzyńska z Katedry Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy w referacie *Przemiany technologiczne w introligatorstwie w XIX wieku* przedstawiła ogólną problematykę dotyczącą zmian w introligatorstwie, których przyczyną było uprzemysłowienie produkcji książki. Rzemieślnicze warsztaty introligatorskie nie były w stanie obsłużyć rynku książki zmierzającego coraz szybszym krokiem ku masowości. Nastąpiła w związku z tym mechanizacja procesu oprawiania książek i tym samym pojawiły się i rozwinęły oprawy wydawnicze oraz produkujące je duże zakłady introligatorskie. Autorka omówiła różne rodzaje opraw wydawniczych, estetykę oraz stosowane w ich produkcji techniki.

Kolejny referat również poruszał zagadnienia introligatorstwa. Ewa Dąbrowska z Biblioteki Jagiellońskiej przedstawiła problematykę zmian, jakie zachodziły na przestrzeni XIX w. w estetyce płóciennych opraw wydawniczych na przykładzie kolekcji Szymona Deptuły z Uniwersytetu Wisconsin, przechowywanej w BJ. Referentka opisała rozkwit introligatorstwa przemysłowego w USA oraz trendy w produkcji opraw i ich estetyce.

Problematyki książki XIX-wiecznej dotyczył również referat Marty Woszczak z Uniwersytetu Jagiellońskiego *Pomiędzy dobrymi praktykami i plagiatem – początki dziecięcej książki i ilustrowanej i obrazkowej w Polsce*. Autorka skoncentrowała się na zjawisku powiązań oraz wyraźnych inspiracji, wzajemnego czerpania przez grafików ilustratorów motywów ilustracji w książce dziecięcej w XIX w. Pokazała związki polskiej książki z ilustratorstwem obcym.

W kręgach zagadnień książki dla dzieci i młodzieży mieścił się również referat Michała Zająca z IINiSB UW. Referent poruszył kwestię dziś podstawową dla badań bibliologicznych, czyli zmiany tekstów i ich nośników na skutek rozwoju technologii cyfrowych. Tym samym swoim wystąpieniem *Książka dla dzieci i młodzieży w erze cyfrowej: zarys bibliologicznej problematyki badawczej* włączył się w dyskusję zainicjowaną już na początku konferencji przez J. Kosteckiego i M. Kisilowską. Referat należał już do tej części konferencji, w której omawiano różne aspekty książki współczesnej w nawiązaniu do problematyki zmian technologicznych.

Katarzyna Szumska z Uniwersytetu Łódzkiego w wystąpieniu *Edycje krytyczne w erze digitalizacji* omówiła zmiany jakie zaszły w ostatniej dekadzie w pracy nad tekstami na wszystkich jej etapach: od krytyki tekstu, po grafikę i układ typograficzny, a przede wszystkim wpływ na nie nowych, cyfrowych narzędzi i zasobów, takich jak biblioteki i repozytoria cyfrowe, edycje elektroniczne i ich dostępność, wykorzystanie programów graficznych i oprogramowania do rozpoznawania tekstu. Przedstawione zostały także projekty związane z humanistyką cyfrową i cyfryzacją dokumentów.

W związku z rozpowszechnianiem się rozwiązań cyfrowych przez ostatnie 20 lat zmieniała się też organizacja pracy w wydawnictwach. Dwie dekady temu podstawowym narzędziem pracy wydawcy była kartka papieru i tekturowa teczka. Dziś firmy wydawnicze mają do dyspozycji systemowe rozwiązania informatyczne, które pozwalają na optymalizację procesów wydawniczych. Metamorfozę, jaką przeszły oficyny wydawnicze od tradycyjnych narzędzi typowych

dla lat 90. ubiegłego wieku, przez wykorzystanie arkuszy kalkulacyjnych i edytorów tekstu, po wspomniane systemy informacyjne, omówił Jakub Orczyk w referacie *Zarządzanie procesem wydawniczym w 1996, 2006, 2016 roku. Jak rozwój technologii IT zrewolucjonizował jego poszczególne etapy*. Autor jest związany z firmą Vm.pl, która specjalizuje się w rozwiązaniach informatycznych dla branży wydawniczej. Jego głos był zatem głosem doświadczonego praktyka i współtwórcy rynku wydawniczego.

Formy cyfrowe publikacji znanych z wydań papierowych nie zawsze trafiają w potrzeby odbiorców i zastępują tradycyjne pierwowzory. Nie zawsze ich sprzedaż rozwija się zgodnie z oczekiwaniami wydawców. Znaczenie ma specyfika lokalnych rynków, ale też rozwój piractwa i pomieszczania w zasobach sieciowych nielegalnych kopii. Przykładem mogą być elektroniczne wydania komiksów manga na polskim rynku. Sarah Skumanov, absolwentka Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW, w referacie *Tradycyjne i elektroniczne wydania mangi na polskim rynku* przedstawiła historię mangi i jej rozwój w Japonii, omówiła rodzaje mangi i grupy ich odbiorców, a następnie na tym tle ukazała polski rynek japońskich komiksów. Ze względu na tematykę wystąpienia skoncentrowała się na cechach formalnych tradycyjnych wydań: papierze, formacie, oprawach, kolorystyce publikacji. Są to elementy, które budują specyficzny charakter mangi. Następnie omówiła bardzo ubogi elektroniczny rynek mangi w Polsce oraz przeanalizowała przyczyny takiego stanu.

Szczególnego rodzaju publikacji dotyczyło wystąpienie Agnieszki Chamery-Nowak z IINiSB UW *Wpływ technologii na produkcję książki brajlowskiej na przykładzie Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach*. W referacie zarysowano historię Towarzystwa, dzieje produkcji książki dla niewidomych w Polsce, tradycyjne techniki produkcji i powielania tekstów brajlowskich, normalizację w odniesieniu do książki drukowanej pismem Braille'a, problematykę przechowywania i udostępniania tradycyjnej książki brajlowskiej, jej cechy wydawniczo-formalne. Przedstawiony został wpływ IT na zmiany w produkcji książki dla niewidomych, od przepisywania/skanowania, konwersji z wersji czarnodrukowej na brajlowską, przez korektę, po publikowanie. Istotne jest zwłaszcza skrócenie czasu całego procesu oraz możliwość tworzenia grafiki dotykowej.

Omówieniu promocji i reklamy książek poświęcone było wystąpienie Aleksandry Lubczyńskiej z Instytutu Dziennikarstwa i Informacji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. W referacie *Tradycyjne i nowoczesne formy reklamy książki na przykładzie Wydawnictwa „Jedność” w Kielcach* Lubczyńska przedstawiła współistnienie oraz uzupełnianie się cyfrowych i tradycyjnych rozwiązań wykorzystywanych w promowaniu książek i wydawnictwa jako instytucji.

Praca nad książką i z książką, to nie tylko przygotowanie tekstu, proces wydawniczo-drukarski i promocja opublikowanego materiału. Ważnym elementem życia książki jest informowanie o dostępnych publikacjach – dokumentowanie dorobku piśmienniczego. W tego rodzaju działalności istotna jest zmiana formy, a co za tym idzie także roli bibliografii. Przemiana następuje wraz z rozpowszechnianiem i rozwijaniem technologii cyfrowych. Tomasz Umerle z Pracowni Bibliografii Bieżącej Instytutu Badań Literackich PAN wystąpił z referatem *Przekształcenie bibliograficznej bazy danych w narzędzie badawcze*, w którym proponuje odmienne od tradycyjnego rozumienie bibliografii. Według referenta dziś bibliografię można postrzegać

nie wyłącznie jako źródło informacji bibliograficznej, ale bardziej jako narzędzie do realizacji konkretnych zadań badawczych i organizacji pracy naukowej. Jako przykład posłużyła Polska Bibliografia Literacka.

W programie konferencji znalazły się też referaty, które w różny sposób odnosiły się nie tylko do spraw książki, ale też do zagadnień dziedzictwa kulturowego i historii kultury postrzeganych przez pryzmat problematyki z obszaru bibliologii.

Wystąpienie Katarzyny Chmielewskiej z Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie dotyczyło *Książki i jej roli w życiu zakonnika w relacji autorów średniowiecznych kronik klasztornych*. Na podstawie trzech śląskich kronik z klasztorów kanoników regularnych reguły św. Augustyna referentka omówiła rolę książki, jej produkcji i gromadzenia w życiu klasztornym. Szczególny nacisk położyła na refleksję dotyczącą oceny przełożonych domów klasztornych ze względu na ich stosunek do książki i dbałość o bibliotekę.

Konserwacji kodeksu średniowiecznego oraz stosowanych technologii i metod poświęcone było wystąpienie Kingi Klimkiewicz z Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Główny temat referatu *Zakres badań technologicznych średniowiecznego rękopisu na pergaminie na przykładzie XIV-wiecznego zbioru tekstów kościelnych* oraz szczegółowy, jakim było omówienie zabiegów konserwatorskich i restauratorskich zniszczonego kodeksu ze zbiorów Muzeum Diecezjalnego w Pelplinie, wpisał się w dyskusję na temat możliwości zastosowań rozwiązań technologicznych w konserwacji pergaminowych rękopisów średniowiecznych.

Referat Piotra Tańkowskiego z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UMCS w Lublinie nosił tytuł *Najmniej poczytne z książek autora bestsellerów – uwagi na marginesie badań nad Turcykami Stanisława Orzechowskiego*, jednak autor wykroczył poza tematykę dawnej książki i zagadnień popularności publicystyki Orzechowskiego. Od szczegółowego omówienia „Turcyków”, ich popularności, opinii współczesnych i dzisiejszych przeszedł do zbadania ich obecności w zbiorach bibliotecznych oraz w bibliotekach cyfrowych. Biblioteki cyfrowe stały się punktem wyjścia do szerszej refleksji na temat digitalizacji książki dawnej i jej pomieszczenia w zasobach sieciowych, ich roli w badaniach z zakresu bibliologii historycznej oraz stosowania narzędzi cyfrowych do badań starych druków, czy nośników informacji w ogóle.

Na pograniczu problematyki bibliologicznej, a nawet bibliotekoznawczej i z obszaru historii sztuki mieścił się referat Jolanty Czerzniewskiej z Uniwersytetu Warszawskiego *Układanie albumu koneserskiego: praktyka gabinetowa a narodziny drukowanej książki o sztuce w kulturze europejskiego oświecenia*. Autorka wystąpiła w roli historyka sztuki, który bada kulturę książki w kulturze kolekcjonerskiej i gromadzeniu dzieł sztuki. Przedmiotem analizy była praktyka znana z XVIII w. gromadzenia rycin, układania i oprawiania ich w albumy odpowiadające tematyką i układem zamierzeniom kolekcjonera. Jako egzemplifikacja posłużyły cztery albumy ze zbiorów Stanisława Kostki Potockiego przechowywane w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Omówione zostały albumy jako całość, ich struktura i przeznaczenie, morfologia oraz pojedyncze karty z rycinami. Album przedstawiono jako element krytycznego warsztatu kolekcjonerskiego, w którym między innymi kształtowała się polska terminologia z zakresu historii sztuki.

Zagadnień związanych ze sztuką dotyczył również referat Jacka Ladoruckiego z Katedry Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego *W stronę dynamiki książki. Multimedialne aspekty typografii futurystycznej i awangardowej w Polsce międzywojennej*. Książka futurystyczna przedstawiona została jako jeden z przedmiotów futurystycznej żonglerki oraz jako medium niepokornej, obrazoburczej sztuki. Ukazano jej wielowymiarowość, stosowanie nietypowych rozwiązań typograficznych, upodobanie do kontrowersyjnych fotomontaży, form doraźnych, jak jednodniówki, ulotki i miejsce w prowokacyjnych wystąpieniach artystów awangardowych. Omówiono wybrane publikacje (przede wszystkim od strony formalnej, na którą wpływ miały przyjęte metody druku) m.in. autorstwa Tytusa Czyżewskiego, Aleksandra Wata, Brunona Jasińskiego, Stanisława Młodożeńca.

Do polskiego dziedzictwa kulturowego należą instytucje kultury na obczyźnie i działalność emigracyjna. Do najważniejszych instytucji literackiego i kulturalnego życia emigracyjnego po II wojnie światowej należy założony przez Jerzego Giedroycia Instytut Literacki wraz z jego sztandarowym dziełem „Kulturą Paryską”. Dorota Pietrzek w wystąpieniu *Dziedzictwo piśmiennicze a nowe technologie* omówiła powstanie, historię i działalność Instytutu Literackiego, dorobek i rolę w kulturze polskiej emigracji powojennej osób z nim związanych, wreszcie zbiory i przepastne archiwum wydawnictwa. Zaprezentowała projekt internetowej strony <http://www.kulturaparyska.com/> jako cyfrowej bramy do wiedzy na temat tej ważnej instytucji i jej zasobów. Referentka przedstawiła możliwości, jakie daje zastosowanie technologii cyfrowych w zestawieniu z tradycyjną instytucją kultury o dużym dorobku oraz obszernych i ważnych zasobach. Nakreśliła wizję cyfrowej wycieczki po Instytucie Literackim i jego historii, przedstawiła możliwości związane z cyfryzacją archiwum oraz opracowaniem i udostępnianiem informacji o nim z wykorzystaniem narzędzi IT.

Referat Mikołaja Ochmańskiego z Instytutu Informatyki Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW zamykał obrady. Mieścił się w grupie wystąpień łączących zagadnienia bibliologiczne z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych, chociaż autor w swej refleksji poszedł w zupełnie innym kierunku niż J. Kostecki czy M. Kisilowska. Nie interesowało go czytelnictwo, odbiór tekstów cyfrowych, czy wykorzystanie urządzeń mobilnych w kontakcie z pismem. Wystąpienie *Terminologia bibliologiczna na łamach Wikipedii* stało się pretekstem do zastanowienia się nad rolą tworzonej społeczniczo internetowej encyklopedii w popularyzacji wiedzy na temat nauki na przykładzie nauki o książce. Skoro Wikipedia jest bardzo obszernym i popularnym informatorem (ponad milion artykułów i 9. miejsce na liście najczęściej odwiedzanych stron w Polsce), czy służy, lub czy może służyć propagowaniu wiedzy na temat książki i nauki zajmującej się nią? Na przykładzie analizy kilku artykułów pokazano błędy i nieścisłości, ale także zalety treści zamieszczonych w Wikipedii. Wikipedia jako dziecko i element kultury prosumenckiej znakomicie wpisuje się w nowoczesną komunikację i odpowiada na potrzeby użytkowników wychowanych na mediach elektronicznych. Warto ten fakt wykorzystać i wpływać na kształt artykułów, tak, by do odbiorców docierała rzetelna i zgodna z faktami wiedza na temat bibliologii i jej przedmiotu badań, a dalej na temat nauki w ogólności.

Podczas IV Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w 1936 r. Kazimierz Dobrowolski, socjolog i bibliolog zarazem, mówił „Wielkie problemy wynikają na skrzyżowaniu

różnych nauk. Zadaniem wiedzy o książce jest łączyć spojrzenia na książkę z różnorodnych kątów widzenia, bogacić je i pogłębiać, a nie zamykać w ramach ciasnych doktryn<sup>5</sup>. Kolejna wspólna konferencja IINiSB UW oraz PTB OW, którą mamy za sobą, wpisała się znakomicie w realizację postulatu Dobrowolskiego i w myśl teoretyczną wielu innych twórców polskiej bibliologii, od Lelewela po współczesnych nam uczonych.

*Mikołaj Ochmański*  
Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych  
Uniwersytet Warszawski

*Tekst wpłynął do Redakcji 6 maja 2016 r.*

---

<sup>5</sup>K. Dobrowolski: Zagadnienie nauki o książce. W: *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku. Referaty*. Warszawa 1936, s. 15.

# RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2016 z. 2  
PL ISSN 0033-202X



Michał Rogoź, *Fantastycznie obecne. Anglojęzyczne bestsellerowe cykle powieściowe dla dzieci i młodzieży we współczesnej polskiej przestrzeni medialnej*. Kraków: Wydaw. Naukowe, Uniwersytetu Pedagogicznego, 2015, 285 s., ISBN: 978-83-7271-966-9

Książka Michała Rogoźa wzbudza zainteresowanie już samym tytułem, który natychmiast prowadzi czytelnika do sedna problematyki badawczej. Z jednej strony odnosi się bowiem do gatunku powieściowego stanowiącego główny wątek rozpraw, z drugiej zaś przywołuje na myśl kolokwialne (ale będące tutaj bardzo na miejscu) znaczenia słowa „fantastyczny” – to, które ewokuje niezwykłość i szeroki zakres określanego zjawiska. Tytuł monografii może

być zresztą również odczytywany oksymoronicznie – prezentowane przez badacza cykle powieściowe opisują, czy nawet kreują, światy i zjawiska nieistniejące, a w naszej realnej rzeczywistości kultury dziecięco-młodzieżowej odcisnęły bardzo trwałe, realny ślad.

Popularność cykli fantastycznych dla młodzieży, które pojawiły się (bądź zyskały popularność) na początku nowego tysiąclecia, stała się istotnie jednym z najciekawszych fenomenów nie tylko na rynku książki, ale w całej kulturze współczesnej. Przedmiotem refleksji Rogoźa są następujące cykle: *Opowieści z Narnii* C.S. Lewisa, *Mroczne Materie* Philippe’a Pullmana, septologia *Harry Potter*, J.K. Rowling, *Dziedzictwo* C. Paoliniego, saga *Zmierzch* S. Meyers. Wystarczy uświadomić sobie, że sama tylko seria powieściowa o przygodach Harry’ego Pottera stanowi – być może! – największy bestseller w całej historii biznesu wydawniczego (kiedy weźmie się pod uwagę liczbę sprzedanych egzemplarzy, globalny zasięg dystrybucji i relatywnie krótki czas sprzedaży). Przede wszystkim jednak narracje, którymi zajął się autor, wyszły bardzo daleko poza krąg książki czy nawet ruchu wydawniczego. Stały się bowiem niemalże sztandarowymi produktami kultury konwergencji. Nic więc dziwnego, że pytania o źródła i mechanizmy konstytuujące ich życie medialne są bardzo często zadawane, tak w literaturze naukowej, jak i publicystce kulturalnej. Książka M. Rogoźa *Fantastycznie obecne...* jest pierwszą monografią w polskim piśmiennictwie naukowym, która stawia te pytania i próbuje na nie odpowiedzieć w tak szerokim zakresie.

Najważniejszym zabiegiem metodologicznym książki jest przyjęcie jako punktu odniesienia właśnie „przestrzeni medialnej”. Autor bardzo trafnie zakłada, że jedynie analiza „wielokanałowego dyskursu medialnego” (s. 11) pozwoli w najbardziej skuteczny sposób odpowiedzieć na wspomniane powyżej zasadnicze pytania związane z dyskutowanymi utworami. Dla zrealizowania takiej strategii przeprowadził interdyscyplinarne badania, łączące w sobie cechy badań bibliologicznych i prasoznawczych. Przestrzeń medialna, o której się mówi w tytule pracy, była badana tak narzędziami jakościowymi, jak i ilościowymi (m.in. analiza zawartości trzech dzienników: „Gazeta Wyborcza”, „Super Express”, „Rzeczpospolita” oraz dwóch tygodników: „Polityka” i „Wprost”, ale również zawartości odpowiednich stron internetowych, serwisów i blogów). Najciekawszą i najbardziej innowacyjną częścią metody zastosowanej przez M. Rogoża były narzędzia webometryczne, wpisujące w pewnym stopniu recenzowaną książkę w coraz ważniejszy we współczesnych badaniach nurt humanistyki cyfrowej. Dzięki zastosowaniu powszechnie dostępnych narzędzi (głównie *Google Trends*), mierzących aktywność internautów związaną z dyskutowanymi cyklami powieściowymi, autor monografii uzyskał unikatowy materiał, niezwykle ważny dla całości prowadzonego wywodu.

Jedną z wielu zalet książki (jakkolwiek z pewnością nie najważniejszą) jest bardzo klarowna konstrukcja. Książka składa się z 4 rozdziałów – pierwsze trzy dedykowane są prezentacji (uszeregowanych według kolejności dat wydania) cykli, które odniosły największy sukces wydawniczy – „Narnia”, „Harry Potter”, „Zmierzch”. Ostatni, czwarty rozdział poświęcony jest prezentacji dwóch cykli, które (każdy z innych względów) nie doczekały się w Polsce takiego znaczącego sukcesu wydawniczego, jak te wcześniej wymienione, pomimo znaczącego potencjału w tej mierze („Dziedzictwo”, „Mroczne Materie”). W obrębie każdego rozdziału autor stosuje podobną strukturę prezentacji wyników badań. Rozważania dotyczące poszczególnych utworów otwiera prezentacja danych historyczno-biograficznych związanych z autorem i samym tekstem omawianego cyklu. W dalszej kolejności omawiana jest recepcja wydawnicza danej serii w Polsce (prezentacja poszczególnych edycji, tłumaczeń). Ważną częścią każdego rozdziału jest prezentacja ekranizacji utworów literackich (ze wszystkimi typowymi dla sztuki filmowej szczegółami odnoszącymi się do aktorów, scenariusza, wierności oryginałowi książkowemu etc.). Ostatnie dwa komponenty rozdziałów to bardzo szczegółowa prezentacja wyników badań samej przestrzeni medialnej – wypowiedzi zamieszczanych w prasie oraz w „sieciosferze”.

*Fantastycznie obecne...* jest prawdziwą kopalnią wiedzy na temat funkcjonowania omawianych cykli w polskich mediach. Autor dokonał głębokiej i niezwykle szczegółowej i wielostronnej analizy bardzo znaczącej liczby zróżnicowanych tekstów publikowanych tak w mediach tradycyjnych, jak i elektronicznych, dedykowanych problematyce literackiej i filmoznawczej, czy też odnoszących się do gier komputerowych i planszowych. Książka M. Rogoża zawiera również liczne tablice przeglądowe i wykresy, niezbędne przy prezentacji tak bogatego materiału. W szczególności warto zwrócić tutaj uwagę na dane zamieszczone w aneksie, prezentujące syntetyczny obraz statystyczny rynku książki dla dzieci i młodzieży w Polsce w ostatnich dekadach – wykresy te zapewniają odbiorcy pracy niezbędny punkt odniesienia, pozwalający na umieszczenie głównego wątku rozważań w odpowiednim kontekście. Prezentację graficzną wyników badań być może w ciekawy

sposób uzupełniłoby uwzględnienie na wykresach wskaźników łączących dane dotyczące różnych mediów. Przykładowo: wykres nr 4 („względny ruch sieciowy wokół haseł „Zmierch”, „Księżyc w nowiu” i „Przed świtem” w polskojęzycznej przestrzeni Internetu”, s.182) byłby znacznie bardziej inspirujący po dodaniu informacji o datach wprowadzenia poszczególnych tomów sagi na rynek oraz dat premier ekranizacji tychże.

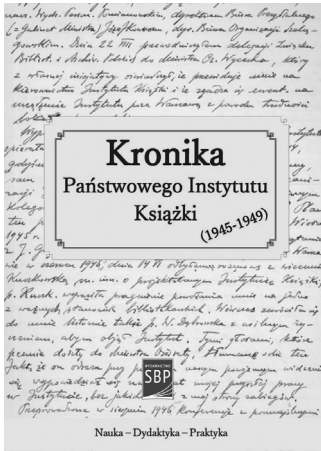
O znaczeniu recenzowanej pracy nie stanowi jednak zebrany (imponujący) materiał badawczy – M. Rogoż omawiając poszczególne komponenty składające się na przestrzeń medialną wykazał się prawdziwie nowoczesnym, konwergencyjnym właśnie podejściem do opisywanych zjawisk. Autor korzystając z wypowiedzi pojawiających się w różnych subprzestrzeniach medialnych (różne formaty prasowe, różne dziedziny internetowe) potrafił swobodnie wyciągać wnioski o charakterze syntetycznym, oparte – tak jak w przypadku sagi *Zmierch* – na opiniach związanych z książkami, czasopismami, filmami, Internetem. Czytelnik recenzowanej monografii kończy lekturę wyposażony w wizję współczesnych produktów medialnych, których funkcjonowanie; wielki sukces (jak w przypadku Harry’ego Pottera), lub porażka (jak w przypadku polskiej recepcji *Mrocznych materii* Pullmanna) uzależnione są od skomplikowanych współzależności pomiędzy urodą samego tekstu literackiego, rozmachem i powodzeniem ekranizacji filmowej czy czasami również popularnością odpowiednich gier komputerowych. Zadanie, które autor pozostawił dla swoich następców (wykraczające poza założenia badawcze pracy *Fantastycznie obecne...*) to próba zbudowania uniwersalnego modelu powstawania, rozwoju i zanikania transmedialnych produktów, których książka literacka byłaby istotną częścią. Recenzowana monografia będzie do takiej pracy stanowiła najlepszy punkt wyjścia.

Praca M. Rogoża jest skierowana do szerokiej i zróżnicowanej grupy odbiorców. Z pewnością będzie stanowiła żelazną i bardzo cenną pozycję na liście lektur każdego bibliologa zajmującego się problematyką książki dla młodzieży na przełomie XX i XXI w. Ze względu jednak na zastosowaną metodologię praca *Fantastycznie obecne...* zainteresuje również chyba każdego badacza książki współczesnej. Poza kręgami bibliologicznymi monografia znajdzie z pewnością czytelników wśród literaturoznawców, zajmujących się recepcją współczesnej powieści fantastycznej oraz wśród medioznawców obserwujących przemiany, którym podlega krajobraz medialny na początku nowego milenium.

Michał Zajac

Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych  
Uniwersytet Warszawski

Tekst wpłynął do Redakcji 16 maja 2016 r.



*Kronika Państwowego Instytutu Książki (1945-1949). Wstęp, przypisy i opracowanie Małgorzata Korczyńska-Derkacz. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015, 205 s., ISBN: 978-83-64203-59-6*

Państwowy Instytut Książki (PIK), mimo kilkuletniego jedynie funkcjonowania, był ważnym ośrodkiem na bibliologicznej mapie kraju. Prowadzone przezeń prace badawcze skupiły wokół Instytutu grono uznanych bibliologów, tworząc z Łodzi, gdzie jednostka powstała, wraz z powołaną w podobnym czasie na Uniwersytecie Łódzkim Katedrą Bibliotekoznawstwa z prof. Janem Muszkowskim na czele, młody, acz ambitny ośrodek naukowy. Autorka opublikowanej w 2011 r. monografii poświęconej PIK-

owi<sup>1</sup>, Małgorzata Korczyńska-Derkacz, do czynników sprzyjających rozwojowi Instytutu zaliczyła szczególne powojenne warunki przemawiające na korzyść Łodzi: bliskie położenie Warszawy, obecność innych podmiotów wspierających naukowo Instytut, np. Miejskiej Biblioteki Publicznej, czy też napływ wykształconej kadry inteligentnej<sup>2</sup>.

Na tym gruncie PIK uzyskał więc dobre warunki, by realizować postulowane już w okresie międzywojennym zadania statutowe państwowej instytucji zajmującej za główny przedmiot działalności sprawę książki i czytelnictwa. Wiodącą rolę w jego organizacji i prowadzeniu przyjął Adam Łysakowski, bliski współpracownik J. Muszkowskiego, habilitowany w 1948 r. na podstawie publikacji na temat katalogu przedmiotowego.

Znaczenie PIK w początkowych latach rozwoju bibliologii wynikało z szeregu postawionych przed instytucją zadań, do których należy zaliczyć: prowadzenie dokumentacji księgoznawczej, przygotowanie muzeum książki i bibliotekarstwa, prowadzenie prac badawczych z zakresu nauki o książce, jej społecznego zasięgu oraz popularyzacja publikacji o tej tematyce, wykonywanie analiz i planowanie zasad pracy bibliotek różnego typu na zlecenie władz, opracowywanie bibliografii czy udzielanie odpowiedzi na zapytania krajowe i zagraniczne dotyczące zbiorów polskich bibliotek<sup>3</sup>. Należy uznać, że powołanie tego typu instytucji wpłynęło pozytywnie na rozwój bibliologii jako nauki i akademickie kształcenie bibliotekarzy na Uniwersytecie Łódzkim.

Autorka naukowego opracowania edytorskiego *Kroniki...*, przygotowując do edycji we współpracy z Wydawnictwem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, przechowywany przez lata przez prof. Marię Dembowską egzemplarz dokumentu, starannie dążyła do uzupełnienia luki informacyjnej związanej z okolicznościami likwidacji Instytutu, słusznie dostrzegając, że „sprawa ta przez wiele lat w ogóle nie istniała

<sup>1</sup> M. Korczyńska-Derkacz: *Państwowy Instytut Książki (1946-1949) i jego rola w rozwoju bibliologii, bibliotekarstwa i kultury książki w Polsce*. Wrocław 2011.

<sup>2</sup> *Kronika Państwowego Instytutu Książki (1945-1949)*. Wstęp, przypisy i opracowanie Małgorzata Korczyńska-Derkacz. Warszawa 2015, s. IV-V.

<sup>3</sup> M. Korczyńska-Derkacz: *Państwowy Instytut Książki...*, s. 63-65.

w piśmiennictwie naukowym” (s. XX). I faktycznie, choć było dotychczas wiadomo, że PIK zajmował się sprawami książki, brakowało informacji na temat personelu czy wpływu na rozwój bibliologii, osadzających jego działalność we wciąż jeszcze niewystarczająco zbadanych realiach pierwszych lat powojennych. Szczególnie cenne wydaje się doprowadzenie do wydania zawartości *Kroniki...*, pozwalającej czytelnikowi dostrzec i zrozumieć – spoglądając z bibliologicznej perspektywy – trudności organizacyjne polskiej nauki o książce. Co najwartościowsze, przyjęta przez Łysakowskiego i jego współpracowników formuła pisarska dokumentu umożliwia wychwycenie nie tylko faktów, ale i nastrojów, opinii, a nawet atmosfery sporów związanych z PIK, formułowanych przez przedstawicieli środowisk naukowych i politycznych.

Pracę otwiera wstęp zawierający najważniejsze informacje o PIK – okolicznościach jego powołania i stałych współpracownikach. Przedstawiona została też koncepcja edytorska książki, zakładająca pełne wydanie zawartości *Kroniki...* oraz opatrzenie jej komentarzem niezbędnym do zrozumienia kontekstu (s. XX-XXI). We fragmentach wymagających szerszych objaśnień autorka wprowadziła przypisy albo kierowała czytelnika do swojej monografii wydanej w 2011 r. Aparat krytyczny, pełniący rolę wyjaśniającą i uzupełniającą, poparty obszerną kwerendą źródłową wykonaną w polskich archiwach, bibliotekach i zbiorach prywatnych, nie utrudnia lektury *Kroniki...*, w sposób zrównoważony opisując to, co potrzebuje komentarza. Dla ułatwienia lektury uwspółcześiona została interpunkcja i pisownia.

W celu ukazania układu treści zachowano oznaczenie stron zaczerpnięte z *Kroniki...*, choć nie uznaję tego za rzecz konieczną, tym bardziej że publikacja ma – jak można się domyślać – przede wszystkim cel dydaktyczny. W trakcie czytania odręcznego pisma autorka napotkała w kilku miejscach problem nieczytelnego zapisu – tam, gdzie było to możliwe, zanotowała przypuszczalne brzmienie wyrazu. W kilku innych przypadkach rozszyfrowanie niezrozumiałego słowa nie było możliwe – zostało to odnotowane w tekście; nie wpływa to na zrozumienie treści *Kroniki...*

Opracowanie uzupełniają odnalezione przez autorkę w archiwach instytucjonalnych i prywatnych dokumenty związane z działalnością PIK, włączone w aneksie do książki. Są to m.in. wersje statutu PIK w różnym brzmieniu, zdradzającym ożywione prace nad ostateczną koncepcją funkcjonowania Instytutu, żartobliwy katalog wydawnictw własnych i subsydiowanych przygotowany w 1947 r. przez pracowników i inne dokumenty związane z jego działalnością. Orientację w treści ułatwiają indeksy: nazwisk oraz instytucji i organizacji.

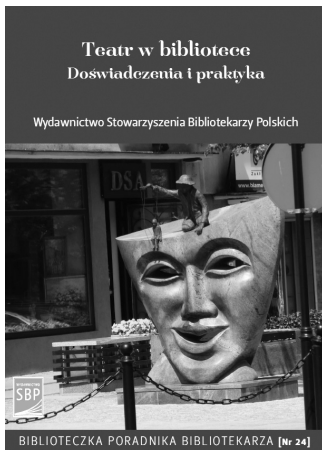
Z kroniki PIK wyłania się obraz instytucji, której powstanie było okupione koniecznością sprostania wielu niedogodnościom, a jednocześnie tworzonej z pasją i przy aktywnym udziale licznych współpracowników, instytucji, dla której Łódź miała być lokalizacją tymczasową, czy w końcu jednostki realnie zaangażowanej w sprawę książki, której likwidacja w 1949 r. spowodowała podział zadań i kompetencji oraz przeniesienie personelu (w większości) do Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Podstawa źródłowa, jaką otrzymujemy za pośrednictwem omawianej edycji, jest jednym z ważniejszych dokumentów epoki, w której powstała, pozwala bowiem spojrzeć od kulis na wydarzenia lat 1946-1949 w celu odtworzenia okoliczności i wydarzeń, z jakimi mierzyli się współpracownicy PIK-u, a także koneksi zawodowych wykorzystywanych przez zespół dla dobra książki polskiej w tamtym burzliwym, okresie.

O wartości pracy wykonanej przez M. Korczyńską-Derkacz świadczy fakt, że wydana *Kronika...* w sposób istotny wzbogaca podstawę źródłową bibliologii, podkreślając jej samodzielność wobec innych gałęzi wiedzy, która – choć trwa stosunkowo krótko – zaczyna być przedmiotem źródłoznawczego zainteresowania badaczy. Przede wszystkim jednak publikacja ukazuje ogrom pracy wykonanej przez zespół bibliotekarzy i uczonych, którzy w trudnym powojennym czasie niezłomie stanęli po stronie książki, odważnie walcząc o zaliczenie jej spraw do miana dyscypliny naukowej. Wydatny udział miał w tym dziele A. Łysakowski, czego dowodzi sumiennie wykonane opracowanie *Kroniki Państwowego Instytutu Książki (1945-1949)*.

Zbigniew Gruszka  
Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej  
Uniwersytetu Łódzkiego

*Tekst wpłynął do Redakcji 30 stycznia 2016 r.*



*Teatr w bibliotece. Doświadczenia i praktyka.* Pod red. Małgorzaty Pietrzak. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015, 124 s., ISBN: 978-83-64203-42-8.

W dobie stale malejącej liczby czytających Polaków, o czym poinformowała w swoim raporcie Biblioteka Narodowa<sup>1</sup>, to na bibliotekach przede wszystkim ciąży obowiązek przyciągania nowych czytelników i rozbudzania ich zainteresowania czytaniem. Przyczyniać mogą się do tego różne organizowane w bibliotekach festiwale, akcje czytelnicze, a także tworzone w tych placówkach teatry czy też wystawiane przedstawienia. Takie przedsięwzięcia integrują bowiem użytkowników biblioteki z jej pracownikami i spajają lokalne społeczności. Pokazują, że bi-

blioteka jest czymś więcej niż tylko budynkiem, w którym wypożyczają się książki.

W pracy zbiorowej *Teatr w bibliotece: doświadczenia i praktyka*, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, w serii „Biblioteczka Poradnika Bibliotekarza”, przedstawione zostały przykłady zakładanych i prowadzonych przez biblioteki teatrów amatorskich; zebrano również materiał metodyczny, na podstawie którego bibliotekarze mogą organizować przed-

<sup>1</sup>R. Chymkowski [et. al.] (2016). *Podstawowe wyniki badań czytelnictwa za rok 2015*. Biblioteka Narodowa. [online], [dostęp: 06.04.2016]. Dostępny w WWW: <<http://bn.org.pl/download/document/1457976203.pdf>>.

stawienia teatralne w swoich bibliotekach. Książka została podzielona na dwie części. Pierwsza – *Doświadczenia* – zbiera teksty różnych autorów opisujące przykłady działania teatrów w bibliotece, część druga – *Propozycje* – jest zbiorem materiałów metodycznych dla bibliotekarzy, które mogą być pomocne w organizacji teatru w ich placówkach.

Autorka *Wstępu*, Małgorzata Pietrzak, wyjaśniła, co łączy wszystkie zebrane w książce teksty – *żywe słowo i teatr oraz ich rola w tworzeniu i inspirowaniu teatralnego ruchu amatorskiego* (s. 7). Sprecyzowała także, do kogo przede wszystkim skierowana jest książka – są to m. in.: bibliotekarze, animatorzy kultury, nauczyciele czy terapeuci. Zaznaczyła, że do powstania publikacji przyczyniły się prace dokumentacyjne, przeprowadzone podczas zbierania materiałów do prac licencjackich przez studentów Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Z tego powodu w książce znalazły się informacje i dane wcześniej nieopracowywane oraz oryginalne historie (s. 8).

Pierwsza część publikacji zatytułowana *Doświadczenia* składa się z piętnastu tekstów. Każdy z nich opisuje różne przykłady i doświadczenia związane z teatrem w bibliotece. Pierwszy tekst (autorstwa M. Pietrzak) jest wprowadzeniem do tematu i wyjaśnia, jakie są zadania nowoczesnej biblioteki i jakie miejsce wśród nich zajmuje teatr. Zdefiniowany został termin „edukacja teatralna”, przytoczone zostały definicje badaczy i pedagogów. Autorka próbuje także wyjaśnić, czym jest teatr, jakie przyjmuje formy i co może on wnieść do pracy z użytkownikami bibliotek. W kolejnych czternastu tekstach zamieszczonych w tej części zaprezentowane zostały przykłady realizacji edukacji teatralnej w różnych bibliotekach. Teksty pochodzą z okresu 2006-2014. W trzech z tych czternastu tekstów autorki (Gabriela Ryndak, Danuta Orzołek i Anna Chmielowska) przedstawiły głośne czytanie i konkursy recytatorskie jako metody pracy z dziećmi, które mogą być także formą edukacji teatralnej. Każdy z tekstów opisuje jedną bibliotekę, w której organizowane jest głośne czytanie lub konkurs recytatorski. Opisano także dla kogo te metody pracy są przeznaczone, jak często odbywają się te przedsięwzięcia, w jaki sposób dobierane są do nich teksty i jaki wpływ mają one na uczestników. Tekst autorstwa Agnieszki Gieras można potraktować jako swoiste wprowadzenie do pozostałych zamieszczonych w tej części książki tekstów. Skupia się on na krótkich rozważaniach na temat teatru amatorskiego w bibliotece i jego roli w życiu najmłodszych. Przytoczono w nim także przykład Gminnej Biblioteki Publicznej w Korytnicy, w której odbyło się spotkanie integracyjne *Zabawa w teatr*. Pozostałe teksty zgromadzone w części pierwszej publikacji zawierają przykłady teatrów organizowanych w konkretnych bibliotekach. Zaprezentowane zostały różne typy teatrów – teatry lalek (Teatrzyk Kukielkowy *Kacperek*, Teatr Lalek *Sobieradek*), teatry dziecięce (*Wesoła Gromada*, *Biblioteczka*, Teatry *Młodego Widza* i *Woluminki*, *Stoneczka*), grupy teatralne (*Bakcyl*), teatr seniora (*Pora na Seniora*), stowarzyszenie teatralne (*Stowarzyszenie Miłośników Sceny i Muzyki*) oraz teatr studencki (*Teatr ITP*). Ostatni tekst opisuje rolę kultury teatralnej w Izraelu. We wspomnianych dziesięciu tekstach krótko przedstawiono historię teatrów, ich twórców i uczestników oraz dotychczasową działalność. W niektórych przytoczone zostały wywiady z twórcami teatrów.

Druga część publikacji zatytułowana *Propozycje* składa się z trzech tekstów. Pierwszy tekst autorstwa M. Pietrzak zbiera ogólne zasady przygotowywania wy-

stępów w bibliotece. Autorka przedstawiła najważniejsze wytyczne, które mogą pomóc w organizowaniu w bibliotece konkursów, turniejów czy teatrów. Dwa pozostałe teksty są konspektami zajęć i przedstawień teatralnych (*Z Czerwonym Kapturkiem bawimy się w teatr* autorstwa G. Ryndak oraz *Pan Tadeusz na wesoło* autorstwa M. Pietrzak), które bibliotekarze mogą wykorzystać do pracy z czytelnikami. W konspektach tych zawarto przykładowe cele, formy i metody oraz przebieg proponowanych przedsięwzięć.

Praca zbiorowa *Teatr w bibliotece: doświadczenia i praktyka* jest pozycją cenną dla bibliotekarzy, którzy chcieliby przeprowadzić w swoich placówkach przedstawienia teatralne lub stworzyć amatorskie teatry. Jej atutem jest również to, że mogą z niej skorzystać osoby niezwiązane z biblioteką – nauczyciele, animatorzy kultury czy wszyscy zainteresowani integrowaniem społeczeństwa poprzez teatr. Książka ma przejrzysty układ. Podzielona została na dwie logiczne części. Na początku zebrano doświadczenia istniejących już teatrów, które mogą zainspirować czytelników. Następnie zebrano materiały, które mogą stanowić pomoc dla bibliotekarzy (i nie tylko) pragnących stworzyć teatr lub zrealizować przedstawienie teatralne w swoim środowisku. Wywiady zamieszczone w części pierwszej sprawiają, że przytoczone opisy teatrów stają się bardziej autentyczne. *Teatr w bibliotece: doświadczenia i praktyka* jest pozycją, która może stanowić istotną pomoc w urozmaiceniu pracy bibliotekarzy z czytelnikami.

Edyta Kosik

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej  
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Tekst wpłynął do Redakcji 14 kwietnia 2016 r.

## PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Według autorki książki *Kultura oceny w bibliotekach. Obszary, modele i metody badań jakości zasobów oraz usług biblioteczno-informacyjnych* (Głowacka, 2015) wstępem do wprowadzenia kultury oceny do funkcjonowania bibliotek jest znajomość obszarów, metod i narzędzi oceny jakości zasobów i usług biblioteczno-informacyjnych. Opracowanie zostało oparte m.in. na analizie serwisów internetowych różnorodnych projektów związanych z oceną jakości bibliotek i statystyką biblioteczną. W rozdziale pierwszym autorka przedstawiła ideę kultury organizacyjnej a także zarysowała historię i ogólne problemy kultury oceny w bibliotekach. Rozdział drugi został poświęcony analizie standardów wskaźników funkcjonalności bibliotek i prezentacji narodowych projektów benchmarkingu funkcjonalności, a trzeci – metodom i projektom badania jakości usług biblioteczno-informacyjnych. W rozdziale czwartym zostały przedstawione współcześnie prowadzone badania

wpływu zasobów i usług biblioteczno-informacyjnych na otoczenie społeczno-ekonomiczne. Działania na rzecz budowania kultury oceny w bibliotekach wymagają stworzenia ram organizacyjnych. W Polsce, zdaniem autorki, może stać się nimi inicjatywa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich zgłoszona do programu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Obserwatorium Kultury” zatytułowana „Obserwatorium Bibliotek: Analiza funkcjonowania bibliotek”.

Crowdsourcing traktowany jako partycypacyjny model współpracy internautów stał się przedmiotem obszernej rozprawy Małgorzaty Kowalskiej, zatytułowanej *Crowdsourcing internetowy – pozytywny wymiar partycypacji społecznej. Konteksty, istota, uwarunkowania* (Kowalska, 2015). „Podstawą rozważań jest założenie, że crowdsourcing to szczególny rodzaj partycypacji, angażujący różnorodną wiedzę, umiejętności lub aktywa niejednorodnej grupy osób do wykonywania w Internecie zadań, zleconych w formie otwartego zaproszenia przez osobę prywatną, organizację, instytucję bądź przedsiębiorstwo i przez podmioty te nadzorowany” (s.17). W części pierwszej publikacji autorka skupiła się na pokazaniu kontekstów techniczno-ekonomicznych i społeczno-kulturowych crowdsourcingu. W części drugiej zostały zaprezentowane zagadnienia terminologiczne i próba konceptualizacji crowdsourcingu internetowego. Tu także autorka przedstawiła wyniki badań obecności problematyki crowdsourcingu w światowej i polskiej literaturze z zakresu bibliologii i informatologii, omówiła wybrane przykłady wdrożeń w bibliotekach na świecie i w Polsce oraz zaprezentowała wyniki zagranicznych badań ankietowych oraz badań własnych dotyczące obecności crowdsourcingu internetowego w świadomości bibliotekarzy. Przeprowadzone badania pozwoliły na wyłonienie najczęściej występujących praktyk crowdsourcingowych w światowym bibliotekarstwie (m.in. katalogowanie, kolaboratywne tagowanie i linkowanie, nadawanie georeferencji, społecznościowe pozyskiwanie funduszy). Jedną z konkluzji wynikających z badań jest stwierdzenie, że crowdsourcing w polskim bibliotekarstwie znajduje w fazie testowej czy eksperymentalnej, podczas gdy za granicą są to już liczne i dojrzałe projekty.

Przekonanie, że ujmowanie problematyki bibliotek w kategorii czasu wydobywa i podkreśla ich fenomen, stanowiło jeden z powodów nadania konferencji z okazji siedemdziesięciolecia Biblioteki Głównej UMCS tytułu *Biblioteka w czasie, czas w bibliotece*. Materiały konferencyjne zostały opublikowane w dwóch tomach. Tom pierwszy nosi podtytuł *Przez dzieje ku współczesności* (Wojnarowicz, Kaspepek, red. 2015a). Pierwszą część tomu zatytułowaną *Biblioteka w perspektywie czasu* otwiera referat Anny Kamler *Biblioteki polskich Jagiellonów i Wazów*. Wśród pozostałych tekstów znalazł się artykuł Anety Kwiatek *W kręgu wileńskich i warszawskich kontaktów biblioteki puławskiej w latach 1805-1831*, Alicji Sobańskiej *Vetus et nova – Biblioteka Raczyńskich przestrzeni „ducha czasu”* i Katarzyny Bikowskiej *Pora na inspiracje? Forum młodych bibliotekarzy jako bodziec do działań (opinie po 8. FMB w Olsztynie)*. W części drugiej tomu zatytułowanej *Biblioteka obszarem pamięci* znalazły się m.in. teksty Moniki Sulejewicz-Nowickiej (*Czas zamknięty w bibliotece Ignacego Krasickiego (inventarz z 1810 roku)*) i Gabrieli Meinardi (*Biblioteka na miarę człowieka – świat wizji i rzeczywistości – Borges, Eco, Dominguez, Debroux*).

Także w drugim tomie materiałów konferencyjnych, o podtytule *Współczesność* (Wojnarowicz, Kaspepek, red. 2015b), referaty zostały pogrupowane w dwóch blokach tematycznych. W bloku *Biblioteki akademickie wobec wyzwań współczesności*

znalazły się m.in. referaty Danuty Domalewskiej i Aureliusza Potempy *Hybrydowy model funkcjonowania biblioteki wyższej uczelni ekonomicznej (na przykładzie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie)* oraz Elżbiety Tomczyńskiej *Status bibliotekarza w zmieniającej się przestrzeni akademickiej i informacyjnej biblioteki naukowej na przykładzie biblioteki Uniwersytetu Szczecińskiego*. Zagadnienia traktowania czasu w różnych obszarach działalności biblioteki zostały podjęte w artykułach drugiej części tomu zatytułowanej *Czas w bibliotece* (m.in. teksty Kornelii Choryńskiej i Katarzyny Zygmunt *Czytelnik w piżamie, czyli nowa czasoprzestrzeń biblioteki* oraz Liliany Fabisińskiej *Autor w bibliotece. O spotkaniach autorskich z perspektywy badacza, pisarza i czytelnika*).

Celami badawczymi, jakie wyznaczył sobie autor dysertacji *Open Source w bibliotekach w świetle badań publicznych uczelni akademickich w Polsce* (Jarocki, 2015) „...było stworzenie kompendium aplikacji Open Source przydatnych w pracy polskich bibliotek publicznych uczelni akademickich oraz wykazanie w ich strukturach obecnego i planowanego poziomu wykorzystania tego typu rozwiązań. Efektem docelowym było stworzenie modeli funkcjonowania bibliotek działających pod kontrolą systemów otwartych” (s. 11). Autor zebrał i przeanalizował systemy dedykowane podstawowym procesom bibliotecznym oraz systemy dedykowane procesom pomocniczym bibliotek. W rozdziale *Oprogramowanie Open Source w bibliotekach publicznych uczelni akademickich w Polsce* przedstawił natomiast badania własne przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego. Badania ukazały m.in. niski poziom zastosowania rozwiązań Open Source dedykowanych podstawowym procesom bibliotecznym, a także niewielkie wykorzystanie dostępu do kodów źródłowych programów – sztandarowej możliwości oferowanej przez *Otwarte Oprogramowanie*.

Aktualny i ważny dla bibliotek temat zarządzania zasobami niematerialnymi podjęli autorzy pracy zbiorowej wydanej pod redakcją Mai Wojciechowskiej *Zarządzanie zasobami niematerialnymi bibliotek w społeczeństwie wiedzy* (Wojciechowska, red. 2016). W artykułach pierwszej części publikacji *Wykorzystanie teorii zasobowej w praktyce i teorii zarządzania bibliotekami* Lidia Szczygłowska zarysowała problematykę zarządzania niematerialnymi zasobami organizacyjnymi w bibliotece a Marcin Karwowski opisał metodę pomiaru niematerialnych zasobów biblioteki – *secret client*. Wśród artykułów części drugiej *Zarządzanie kapitałem ludzkim* znalazło się wprowadzenie do problematyki zarządzania kapitałem ludzkim autorstwa Mai Wojciechowskiej oraz tekst Moniki Curyło o ciszy w bibliotekach jako wartości wspierającej kapitał ludzki. Z części trzeciej *Komunikacja i relacje* wymienić można artykuł Magdaleny J. Cyrklaff o psychologii konfliktów w bibliotece i Agaty Bernas o dostosowaniu oferty bibliotecznej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami w bibliotekach uniwersyteckich w Polsce. W pozostałych trzech częściach publikacji dotyczących kształtowania wizerunku, zarządzania zmianami i zarządzania nowymi technologiami zawarte zostały teksty poświęcone działaniom i osiągnięciom poszczególnych bibliotek (np. artykuł Beaty Gamrowskiej *Budowanie marki na przykładzie działań Sekcji Promocji Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego* i Ewy Rudnickiej *Innowacyjne zarządzanie biblioteką akademicką w kontekście działań Biblioteki Uniwersyteckiej UWM w Olsztynie*).

W serii Uniwersytetu Warszawskiego „Communicare” ukazała się klasyczna już pozycja *Narodziny książki* (Febvre, Martin, 2014). (Pierwsze wydanie: *L'apparition*

*du livre*, Paris 1958). Zastanawiając się, co było tak oryginalnego w tej publikacji, że pozwoliło to odegrać jej znaczącą rolę w historii badań nad książką, Paweł Rodak w posłowniu stwierdził „Najkrócej mówiąc, było to postrzeganie książki jako obiektu badań historycznych z podwójnej perspektywy: z jednej strony jako towaru, przedmiotu materialnego, który wymaga określonych materiałów, technik produkcji, sposobów dystrybucji, ponieważ będąc towarem produkowanym dla zysku, jest poddany kalkulacji ekonomicznej i z drugiej – jako materialnego nośnika niematerialnych tekstów, a tym samym określonych treści, idei, wyobrażeń, które w ten sposób są utrwalane, rozpowszechniane, rozwijane” (s. 492). Autorzy zajęli się książką drukowaną, poczynając od pojawienia się papieru w Europie, wynalazku druku, poprzez problemy techniczne, aspekty wizualne książki, finansowanie, ludzi książki, geografii i handlu książką w obszarze czasowym od XV do XVIII w. Obszerny ostatni ósmy rozdział książki zatytułowany *Książka – ten zaczynać ...* napisany w całości przez Henri-Jeana Martina, po śmierci Luciena Febvre’a, był próbą podsumowania i pokazania, co dla ludzi żyjących na przełomie XV i XVI w. oznaczało wynalezienie druku.

Freda Matassa, znana brytyjska specjalistka w zakresie praktyki muzealnej, podzieliła się swoimi doświadczeniami w książce *Organizacja wystaw. Podręcznik dla muzeów, bibliotek i archiwów* (Matassa, 2016). Autorka opisuje organizację wystawy krok po kroku, począwszy od określenia pomysłu, poprzez planowanie, organizację, pakowanie i transport, montaż, otwarcie wystawy, jej utrzymanie i tworzenie programów edukacyjnych, zamknięcie, a skończywszy na spuściźnie, jaka po niej zostaje. Dla czytelników potrzebujących pogłębionej informacji na temat niektórych obszarów organizacji wystaw skierowana jest druga część tomu zatytułowana *Słownik pojęć*. W podręczniku znalazły się porady i wskazówki o charakterze ogólnym, poglądowym, jak i bardzo szczegółowe instrukcje. Autorka przedstawiła także dziesięć wskazówek dla organizatorów udanej wystawy i dziesięć najczęstszych błędów.

W opartej na szerokiej kwerendzie archiwalnej obszernej rozprawie *Dzieje mikrofilmowania przez Bibliotekę Narodową* (Szablewski, 2015) Maciej Szablewski przedstawił historię mikrofilmowania przez Bibliotekę Narodową zbiorów własnych oraz zasobów innych instytucji. W rozdziale pierwszym opisano dzieje mikroform na świecie i w Polsce. W rozdziale drugim została szczegółowo przedstawiona działalność mikrofilmowa Biblioteki Narodowej począwszy od pionierskich działań funkcjonującej w latach 1950-1961 Stacji Mikrofilmowej. Rozdział trzeci został poświęcony projektowi mikrofilmowania zabytków piśmiennictwa z polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego. Prowadzona na szeroką skalę działalność mikrofilmowa Biblioteki Narodowej służyła m.in. zabezpieczeniu najcenniejszych zabytków piśmiennictwa czy też scalaniu tytułów prasowych.

Biblioteka Narodowa zaprezentowała swoje interesujące i cenne zbiory materiałów pamiętnikarskich ze zbiorów rękopiśmiennych w tomie *Pamiętniki i relacje w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej* (Kamolowa, 2015). Jest to drugie wydanie publikacji z 1998 r., uzupełnione o liczne nabytki z lat 1997-2012. Około 95% zbioru stanowią pamiętniki z XIX i XX w. Podstawowymi punktami opisu każdego pamiętnika są nazwisko i imię autora, tytuł, opis zawartości. Celem opracowania było scharakteryzowanie treści pamiętników i jej zindeksowanie.

## KSIĄŻKI OMÓWIONE

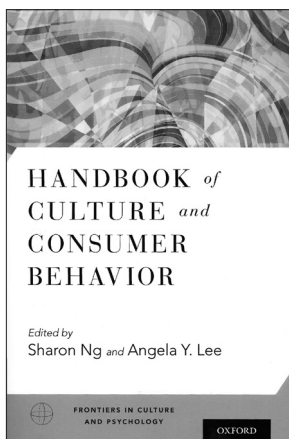
- Febvre, Lucien; Martin, Henri-Jean (2014). *Narodziny książki*. Przekł. Anna Kocot, Maria Wodzyńska-Walicka; posł. Paweł Rodak. Warszawa: Wydaw. UW, 577 s., il. Communicare. ISBN 978-83-235-1479-4.
- Głowacka, Ewa (2015). *Kultura oceny w bibliotekach. Obszary, modele i metody badań jakości zasobów oraz usług biblioteczno informacyjnych*. Toruń: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 281 s., il. ISBN 978-83-231-3501-2.
- Jarocki, Mariusz (2015). *Open Source w bibliotekach w świetle badań publicznych uczelni akademickich w Polsce*. Toruń: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 300 s., il. ISBN 978-83-231-3479-4.
- Kamolowa, Danuta; Sieniatecka, Teresa, współudz. (2015). *Pamiętniki i relacje w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej*. Wyd. 2 popr. i rozsz. Warszawa: BN, 539 s., il. ISBN 978-83-7009-623-6.
- Kowalska, Małgorzata (2015). *Crowdsourcing internetowy – pozytywny wymiar partycypacji społecznej. Konteksty, istota, uwarunkowania*. Warszawa: Wydaw. SBP, 366 s., il. Nauka, Dydaktyka, Praktyka; 165. ISBN 978-83-64203-60-2.
- Matassa, Freda (2015). *Organizacja wystaw. Podręcznik dla muzeów, bibliotek i archiwów*. Tł. Sonia Jaszczyńska. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 353 s., il. Muzeologia; t. 11. ISBN 978-83-242-2726-6.
- Szablewski, Maciej (2015). *Dzieje mikrofilmowania przez Bibliotekę Narodową*. Warszawa: BN, 638 s., il. ISBN 978-83-7009-628-1.
- Wojciechowska, Maja, red. (2016). *Zarządzanie zasobami niematerialnymi bibliotek w społeczeństwie wiedzy*. Warszawa: Wydaw. SBP, 407 s., il. Propozycje i materiały; 92. ISBN 978-83-64203-64-0.
- Wojnarowicz, Stanisława; Kasperek, Bogusław, red. (2015a). *Biblioteka w czasie, czas w bibliotece. Materiały konferencyjne. Lublin 25 – 26 września 2014. T. 1, Przez dzieje ku współczesności*. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 308 s., il. Prace Biblioteki Głównej UMCS. ISBN 978-83-7784-763-3.
- Wojnarowicz, Stanisława; Kasperek, Bogusław, red. (2015b). *Biblioteka w czasie, czas w bibliotece. Materiały konferencyjne. Lublin 25 – 26 września 2014. T. 2, Współczesność*. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 216 s., il. Prace Biblioteki Głównej UMCS. ISBN 978-83-7784-677-3.

Barbara Koryś

Tekst wpłynął do redakcji 15 maja 2016 r.

## Z LEKTUR ZAGRANICZNYCH

Zarówno bibliologia, jak też nauka o informacji, mają charakter interdyscyplinar-ny. Dlatego trzeba często zerkać przez ramię, co dzieje się w dyscyplinach, a nawet w dziedzinach, ościennych oraz odleglejszych. I tak właśnie robię.



## WPŁYW KULTUR NA ZACHOWANIA [\*\*\*\*]

*Handbook of Culture and Consumer Behavior*. Red. Sharon Ng, Angela Y. Lee. New York: Oxford University Press, 2015, 360 s. ISBN 978-0-19-938852-3.

Już pierwszy rzut oka na tytułową stronę tej książki sygnalizuje, że przyjęty w niej punkt widzenia stanowi amerykańsko-dalekowschodni amalgamat. W treści tak rzeczywiście jest i obok niezwykle ciekawej referencji, ten czynnik stanowi dodatkową atrakcję lekturową oraz poznawczą. Bo zwłaszcza w Europie nieczęsto mamy okazję do tego rodzaju naukowych konfrontacji.

Redaktorski duet to prof. Sharon Ng (głośne przeczytanie tego nazwiska wymaga ćwiczeń wstępnych) z Uniwersytetu w Singapurze, oraz Angela Lee, prof. Uniwersytetu w Evenstone – wprawdzie w USA, jednak nazwisko też nie wygląda na anglosaskie. Autorek i autorów o podobnie azjatyckiej proveniencji jest w tym tomie więcej (obok rdzennie amerykańskich i kanadyjskich), pracujących zarówno w USA i w Kanadzie, jak też w Singapurze. Piszą zaś o zderzeniu kultur, co generuje odmienne postawy i zachowania, a spojrzenie na – zdawałoby się – dobrze rozpoznane zjawiska okazuje się świeże i zaskakujące.

Tom jest zbiorem różnych tekstów. Wyrażone w nich opinie oraz konkluzje pokrywają się często lub zazębiają (redakcja – znakomita), co w omówieniu trudno detalizować. W dodatku są imponująco wieloautorskie; sam rejestr autorów oraz przydługich tytułów zająłby tu ponad pół strony. Dlatego zdecydowałem się na jednolitą relację całościową.

Wszyscy autorzy podzielają opinię, że kulturowo uwarunkowany światopogląd w stopniu decydującym wpływa na sposób postrzegania rzeczywistości oraz na hierarchię akceptowanych wartości. Natomiast nie istnieje jeden wspólny światopogląd globalny, mimo że pracują na jego rzecz kontakty medialne oraz podróże. Różnice są liczne. W krajach Zachodu ceni się wszystko, co sprzyja indywidualizacji, a w szczególnej cenie są przedsięwzięcia nastawione na konkretne i osobiście akceptowane cele. Z kolei na Wschodzie wysoką estymą cieszy się: harmonia i zamierzenia współakceptowane, a także ochrona *status quo*. Otóż te nastawienia mają przeniesienie na zainteresowania komunikacyjne, siłą rzeczy zatem odmienne tu oraz tam.

Jakoś dają znać o sobie również wpływy ekonomiczne oraz kultura egzystencji. Mianowicie osoby dobrze sytuowane wyżej cenią to, co ekskluzywne

i sprzyjające pożytkom indywidualnym. Natomiast słabsi ekonomicznie preferują to, co popularne i łatwiej zdają się na opinie innych. Nietrudno nimi manipulować, szczególnie za pośrednictwem mediów. Z tej charakterystyki wynika jednak (o czym autorzy nie piszą), że stosunek jednych i drugich do bibliotek może być pozytywny, tyle że oparty na odmiennych przesłankach.

Tam, gdzie zawodzą motywacje rozumowe, bardzo silnym stymulatorem postaw i zachowań bywają emocje, chociaż funkcjonują odmiennie w różnych regionach kulturowo-geograficznych. W Europie i w USA przeważa nastawienie na maksymalizację emocji pozytywnych, a redukcję negatywnych. Dlatego dyrektywy marketingu, promocji oraz reklamy sugerują szczególne akcentowanie tego, co przyjemne oraz korzystne; PR negatywny nie jest w cenie. Natomiast Azjaci starają się minimalizować ten kontrast oraz te różnice, redukując emocje skrajne, stąd lepszy skutek perswazji umiarkowanych i eksplikacyjnych. W europejskiej promocji bibliotek, czytelnictwa oraz informacji skuteczne zatem powinno być podkreślanie dobra (dla kogoś) i atrakcyjności. W azjatyckiej natomiast – szerokiej użyteczności oraz powszechności korzystania.

Zdaniem kilku autorów, w Europie przeważa analityczne podejście do spraw i problemów, a więc skupienie się na ich sednie – z ustalaniem następnie, jaka jest z nich korzyść indywidualna, zwłaszcza zwiększająca autonomię i samodzielność jednostki. No i tak też zapewne należałoby kierunkować dystrybucję oraz promocję informacji. W Azji natomiast dominuje podejście holistyczne, nastawione na związki z innymi oraz na wyszukiwanie stosownych relacji. W tym ujęciu skutecznie promuje wiadomość, że inni też *czegoś* używają albo z *czegoś* korzystają.

Natomiast dla niektórych częściowych konkluzji, także w tym tomie formułowanych, trudno doszukać się uzasadnienia. O indywidualistycznych nastawieniach publiczności piszą autorzy w kontekście USA oraz Europy Zachodniej – i trudno z tym dyskutować. Jednakże ich zdaniem, ciągoty kolektywistyczne biorą górę w takich krajach, jak Korea Południowa, Rosja oraz... Polska. Nie mówiąc już o rozeznaniu mentalności, przypuszczam, że autorzy powinni byli kupić sobie mapę. Pochwalę się, że to dzięki mapie właśnie rozróżniam Singapur, Singen oraz Sing Sing.

W książce mowa przede wszystkim o materialnych przesłankach zachowań – bo taki jest jej charakter – z umiarkowanie jednak sygnalizowaną niechęcią do konsumpcjonizmu, który już od dawna funkcjonuje jako symbol zła. Ogarniając cały świat bez różnicy, zarówno kraje biedne, jak również dostatnie, oczywiście kosztem wartości niematerialnych. Intensyfikuje się zwłaszcza tam, gdzie wymiana towarowa osiąga znaczne rozmiary oraz kiedy pojawia się tamże grupa ludzi o sporym potencjale nabywczym: konsumpcja staje się wówczas wyznacznikiem zachowań oraz podstawą oceny innych. Nie ma wątpliwości, że to niedobrze i jest sugestia, żeby wprzęgnąć w zwalczanie takich postaw cały system komunikacyjny i edukacyjny – lansując wartości ponadmaterialne od najmłodszych lat. I nawet pojawia się konkretyzująca przesłanka: buddyzm jako filozoficzna podstawa egzystencji. No więc to jednak nie jest tom europocentryczny.

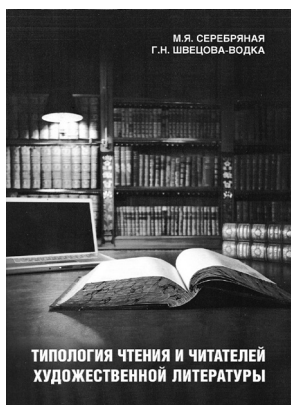
Autorzy są zdania, że intencjonalne działania promocyjne są o wiele skuteczniejsze na Wschodzie – zwłaszcza jeśli podkreślają cechy wspólnotowe, koegzy-

stencjalne – aniżeli na Zachodzie, gdzie efektywność jest warunkowana jeszcze przez argumentację hedonistyczną. Nie pomyłę się chyba w opinii, że przedsięwzięcia probiblioteczne, proczytelnicze oraz proinformacyjne, które realizuje się w Polsce, od takich przesłanek są zwykle odległe.

Nie brak zresztą w tomie uwag sceptycznych na temat rzeczywistych wpływów internetu oraz relacji globalnych, międzykulturowych, na postawy i zachowania. Napisano wyraźnie, że skuteczności w tym zakresie nie potwierdzają żadne poważne badania. Z kolei dociekania neuronauki wskazują, że w mózgach nie stwierdzono żadnych różnic, warunkowanych przez kulturowe odmienności. Jesteśmy więc tacy sami anatomicznie, a odmienności w postępowaniu mają podłoże społeczne.

Ale jednak innych społeczności nie postrzegamy jako takich samych, jak my. Obowiązuje rozgraniczenie, a na opinie wpływa konsumpcjonizm głównie materialny, chociaż w pewnym stopniu również świadomość zagranicznych wytworów niematerialnych – w sensie pozytywnym albo niekorzystnym. I konstruowane w ten sposób etykiety są rozciągane na całe kraje oraz na wszystkich tamtejszych mieszkańców.

Tam, gdzie przeważają nastawienia indywidualistyczne (Europa, USA), oferty zagraniczne – materialne oraz komunikacyjne – przyjmują się dobrze: również przybysze są traktowani na ogół przyjaźnie. Natomiast społeczeństwa kolektywistyczne obcych oraz ich wytwory traktują mniej chętnie. To znaczy, że globalizm jest na razie głównie idea; do powszechnej praktyki jeszcze mu daleko. Warto nad tym popracować – twierdzą autorzy – ale ze świadomością odmienności oraz z szacunkiem dla różnic.



#### KOMPETENTNIE O CZYTANIU LITERATURY [\*\*\*\*\*]

M[aria] Serebranaja, G[alina] Szwecowa-Wodka: *Typologia czytelników i czytelników sztuki literatury*. Moskwa: Litera, 2014, 303 s. ISBN 978-5-91670-143-2.

Funkcjonowaniem literatury pięknej zacząłem zajmować się dawniej niż dawno. Wiedza na ten temat wtedy w Europie eksplodowała (w USA mniej), a polska socjologia literatury należała do wiodących. Z czasem jednak poodchodzili co starsi znawcy, a młodszy zajęli się głównie medioznawstwem i ogólniej teorią komunikacji – więc konsumpcja literatury zesza w obserwacji naukowej na odległy plan. I tak, od dłuż-

szego czasu, naukowe wypowiedzi na ten temat, u nas i nie u nas, pojawiają się rzadko, a poza tym mają najczęściej charakter miniprzyczynkarski, albo nawet nie. Zdarzają się wręcz wypracowania, sygnalizujące brak pojęcia, czym literatura jest i jak funkcjonuje.

Oto jednak udało mi się trafić na rozprawę znakomitą: mądrą, kompetentną, a w dodatku doskonale napisaną. Opartą na koncepcjach i doświadczeniach wielu znawców – w gruncie rzeczy niemal wszystkich, na których powoływać się warto, w tym także Romana Ingardena oraz Stanisława Lema. Owszem: cytowania pocho-

dzą wyłącznie z języka rosyjskiego, ale najwyraźniej przełożono tam to, co należało. Oczywiście, są w światowym obiegu – oprócz przywołanych – również inne wartościowe publikacje o recepcji literatury pięknej, wydane w ostatnich latach<sup>1</sup>, lecz nie jest ich wiele, a brak w rejestrze cytowań nie psuje wartości tej książki.

Jej autorki to prof. Galina Szewcowa-Wodka z ukraińskiego Uniwersytetu w Równem (ukr. Rivne) – ale pisząca po rosyjsku – oraz doc. Maria Serebranaja z Akademii Kultury w syberyjskim, buriackim mieście Ułan-Ude. Jak widać, odległość ponad 5500 km nie była przeszkodą we współpracy. Zaś obie panie wykazały się imponującym czytaniem, także literackim.

Jedyny mankament tej książki jest dokonaniem wydawcy oraz licznego grona redaktorów. Mianowicie zamieszczony na końcu indeks nazwisk, nie dość że wysoce niekompletny, to jeszcze nie zawiera... odesłań do stron w tekście. To takie, niegdyś typowe, sowieckie dziadostwo: zrobić coś byle jak, bez sensu i logiki, z wykluczeniem troski o jakikolwiek pożytek. Myślałem, że to już minęło, ale jak widać – jeszcze nie do końca.

Jest w tym opracowaniu usilna próba uporządkowania wiedzy o recepcji literatury – z ogromnym bagażem przywołań – i chociaż całkowita jednolitość opinii nie jest możliwa, to jednak zawarty w tej książce, finalny obraz dociekań, wydaje się wysoce klarowny. W ogóle bowiem różnych typologii, klasyfikacji oraz rejestrów cech charakterystycznych, przypisanych do odbioru literatury, jest moc, ale niekoniecznie coś z tej mnogości wynika, bo też rzadko próbuje się to wszystko produktywnie i całościowo spożytkować. Otóż autorki ku takiej scalającej syntezie właśnie zmierzają, do wielości przywołań dodając własne, egzemplifikacyjne analizy odbioru *Stu lat samotności* Gabriela Garcii Marqueza i opowieści grozy Mikołaja Gogola *Wij*.

Ogólne skutki czytania literatury, na ogół w piśmiennictwie nazywane funkcjami, zostały tu wpisane w elementarny schemat możliwości: refleksje – rozrywka – reakcje emocjonalno-estetyczne – kompensacja. To znaczy, w tekście literalnie takie określenia nie padają, ale taki jest sens wypowiedzi. Sam rejestr ma dobre uzasadnienie, chociaż trzeba go jeszcze uzupełnić o cele faktograficzne, czyli werystyczne, mimetyczne, a więc o informacyjne czytanie literatury pięknej: tak jakby zawierała reportażowe relacje z wydarzeń rzeczywistych. O tym zresztą w książce też jest mowa, ale we wstępnym zestawieniu celów lektur literackich tego akurat nie ma, a zjawisko jest (niestety) powszechne.

Oczywiście, taki schemat nie wziął się znikąd i w książce rozmaitych rejestrów funkcji literatury przywołano wiele. A szczególnie ciekawe – chociaż nikt nie twierdzi że miarodajne – wydają się opinie na ten temat samych pisarzy, zarówno rosyjskich, jak i zagranicznych, pieczołowicie zgromadzone. Gdyby ktoś myślał, że spolegliwe i dla publiczności przyjazne, to zdziwi się mocno. Sprowadzam je tu do wspólnej wykładni; otóż wariantywne sylwetki czytelników literatury, naszkicowane przez autorów, wyglądają tak oto: prymitywnie solidni – naiwni i łatwowierni – nienawistni – przyjaźni – samodzielni – kreatywni. I chociaż w rzeczywistości wcale tak nie musi być, to jednak pośród przywołań wyraźnie przeważają trzy pierwsze kategorie.

<sup>1</sup>Np. P. Davis: *Reading and the Reader*. Oxford: Oxford University Press, 2013; R. Eaglestone: *Contemporary fiction in the academy*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

A już inna sprawa, że literackie przygotowanie czytelników autorki oceniają bez entuzjazmu, winiąc głównie kiepski program preparacyjny w szkołach. To bowiem z nauki szkolnej wywodzi się wszak czytanie tekstów literackich dla pożytku praktycznego oraz dla życiowo-moralnych dyrektyw (fachowo to się nazywa *pareneza*), a jeżeli z kolei także dla rozrywki, to już raczej z inspiracji pozaszkolnych. Jest tak zaś dlatego, że w szkole (nie tylko rosyjskiej) literatury nie czyta się, ale przerabia, ponieważ programy nauczania zostały zbiurokratyzowane, bowiem wygenerowane przez urzędników i polityków, a nie przez literaturoznawców i nauczycieli.

Racja jest niepodważalna i przecież nie tylko w Rosji. W podobny sposób i według tej samej koncepcji zostały opracowane sto lat temu założenia programów nauczania literatury w szkołach polskich<sup>2</sup> i mimo lat oraz mnóstwa reform, trzon tamtych idei nie uległ zmianie.

Ogólną podstawę myślenia o czytaniu literatury wyznacza w tej książce koncepcja Michała Bachtina, a także Ericha Fromma, pojmowania tego zjawiska jako dialogu czytelnika z tekstem. Są poza tym próby nawiązania do pomysłów Mikołaja Rubakina, ale – moim zdaniem – czysto grzecznościowe. Dla dzisiejszej wiedzy bowiem nie są dostatecznie użyteczne.

Założenie dialogu oznacza zaś, że czytelnik musi być w odbiorze aktywny, a wyniki konfrontacji bywają różne, jeśli bowiem nawet tekst czytany jest ten sam, to kompetencje osób czytających są rozmaite. Obok mianowicie odbiorców refleksyjnych i kreatywnych, w życiu literackim uczestniczą czytelnicy naiwni, nastawieni na możliwie nieskomplikowane opowieści fabularne, które traktują dosłownie i naturalistycznie. W rezultacie więc gama wartości czytelniczych jest wyjątkowo rozległa, od zerowych po nadkreatywne, ale nie ma też odczytań modelowo idealnych (choć są lepsze i gorsze), ani z kolei beznadziejnych. Wysokie, średnie i niskie loty odbioru są bowiem relatywne, a czynników sprawczych jest więcej niż dużo.

Jednak główną ośnowę tej książki wyznacza etapizacja procesu czytania literatury, a konkretnie schemat podziału na trzy stadia: przedlekturowe – lektury właściwej – i postlekturowe. Na pierwszy rzut oka nie wydaje się to nadmiernie odkrywcze ani całkiem nowe, jednak sedno sprawy polega na tym, że nikt takiej propozycji wstępnej nie wykorzystał dotychczas równie produktywnie. Ponadto etapy wstępny i finalny bywały analizowane powierzchownie, jeżeli w ogóle, tu natomiast autorki robią to dogłębnie i bardzo starannie.

Faza przedlekturowa decyduje o wyborze tekstu literackiego do przeczytania oraz o sile czytelniczej motywacji, a także o celu (funkcji) lekturowego przedsięwzięcia. Decyzja zapada w wyniku dysbalansu poznawczego, swoistej luki świadomościowej, generującej potrzebę przeczytania, a także za sprawą określonego nastawienia na odbiór literatury, na ten rodzaj literackiej oferty i wreszcie na określony tekst.

Znaczenie fundamentalne ma stopień przygotowania literackiego, jakość czytelniczych umiejętności, a dopiero w dalszej kolejności: metainformacja oraz demonstracja stosownej oferty – co autorki kojarzą z bibliotekami, ale oczywiście takiej wyłączności nie ma. Ostateczny wybór oraz inauguracja czytania jest autonomiczną decyzją czytelnika, zatem już w tej fazie ujawnia się jego mniejsza lub większa

<sup>2</sup>L. Jazownik: *Teoria literatury a wizje edukacji literackiej*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2003, s. 193-194.

aktywność. Którą – tak jak i kierunki decyzji – można stymulować zewnątrz, ale przede wszystkim przez długotrwałe przysposobienie (nie tylko szkolne), natomiast w znacznie mniejszym stopniu: przez doraźne ingerencje oraz doradztwo. Dużą rolę odgrywa również literackie doświadczenie czyli praktyka lekturowa, ponieważ kolejne wybory czytelnicze pozostają w związku z lekturami poprzednimi.

Etap właściwej lektury bezpośredniej jest stosunkowo najlepiej rozpoznany, ale jego obraz jest – moim zdaniem – wysoce chaotyczny. Dobrze więc, że autorki wprowadzają w ten pejzaż sporo porządku.

Czytanie literatury to dialog: bezpośredni z tekstem literackim, a pośredni z abstrakcyjnym nadawcą; inny niż w procesie odbioru przekazów informacyjnych. Na mniej więcej równym (w modelu) poziomie zachodzi bowiem odbiór treści, oraz – czego w komunikacji informacyjnej nie ma – fabuły i formy.

Dokonana w książce, szczegółowa etapizacja odbioru literatury sugeruje następujące segmenty, w takiej oto kolejności: ogólne poznanie treści – zrozumienie elementarne – konkretyzacja pogłębiona – reakcja estetyczna – ocena finalna. Suggestia jest nieźle uzasadniona i chociaż w piśmiennictwie naukowym innych propozycji jest mnóstwo, nie dostrzegam istotnych niezgodności.

Wdając się w liczne szczegóły (większość tu pominę), autorki są zdania, że istnieją różne poziomy rozumienia treści tekstów literackich. Od niezrozumienia, przez zrozumienie częściowe, oraz zrozumienie pełne, ale maksymalnie zgodne z dyrektywą tekstową, aż po rozumienie kreatywne i względnie swobodne. Co następnie skutkuje zróżnicowaniem czytelniczych ocen przeczytanych tekstów, formułowanych już to nieporadnie, bądź częściowo sprawnie, albo produktywnie i twórczo.

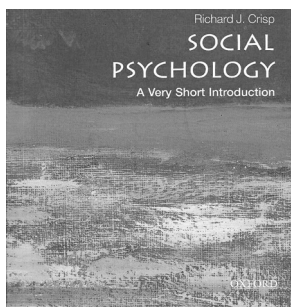
Niejakie kłopoty, trafnie w tekście wychwycone, może sprawiać forma tekstu literackiego. Nie zawsze zresztą jest warta uwagi, np. w literaturze brukowej i czysto rekreacyjnej. Ale z kolei nie wszyscy czytelnicy są dostatecznie wrażliwi estetycznie – jakkolwiek ta wrażliwość jest możliwa do wypracowania. Natomiast nie wiem, czy słusznie autorki utożsamiają estetyczne reakcje odbiorcze z emocjonalnymi. Które mogą wprawdzie współwystępować, jednak w pełni tożsame nie są.

Faza postlekturowa odbioru tekstów literackich słusznie została określona jako najważniejsza, ponieważ stanowi kwintesencję nie tylko jednej lektury, lecz również wszystkich poprzednich, oraz w ogóle intelektualnej aktywności czytających. Przywołany w książce Michał Bachtin nazywał to wtórnym aktem twórczym czytelnika – jeżeli do odbioru kreatywnego, czyli dopełnień o własne myśli, ponad samą analizą treści, rzeczywiście dochodzi. Roman Ingarden (tego akurat w tej książce nie cytowano) sugerował, że ma to miejsce wtedy, kiedy czytelnik zwraca się ku temu, co przez sens dzieła (więc nie bezpośrednio w dziele) zostało zasygnalizowane<sup>3</sup>.

Tak jednak nie zawsze jest: odbiór może realizować się na różnych poziomach. Często fascynacja samą fabułą, albo nastawienie na faktografię, lub wyłącznie na przyjemność, redukuje bądź całkowicie wyklucza refleksję. Dlatego wyniki czytania bywają rozmaite. Nierzadko zerowe, albo całkiem negujące zawartość tekstu, czasami akceptujące, ale w sposób bierny, niekiedy umiarkowanie krytyczne, natomiast najlepiej kiedy *postdyskursywne* oraz kreatywne. Bo tak naprawdę, jedynie czytelnik kreatywny odbiera tekst literacki samodzielnie i w związku z lekturą tworzy sobie nowe treści własne. Tak generuje się nadświadomość.

<sup>3</sup>R. Ingarden: *O poznawaniu dzieła literackiego*. Warszawa: PWN, 1976, s. 44.

Autorki poza tym wyraźnie i zdecydowanie odróżniają artystyczny, literacki sposób poznania, od społecznego (z życia) i naukowego (więc także informacyjnego). Do realizacji konieczna jest jednak skłonność do skojarzeń, umiejętność budowania asocjacji, oraz – co sugerował cytowany w książce Stanisław Lem – intuicja. No i właśnie w tym zawiera się bezkonkurencyjna, autonomiczna wartość literatury pięknej.



#### SOCJOPSYCHOLOGIA W PIGUŁCE [\*\*\*\*]

Richard J. Crisp: *Social Psychology. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 117 s. ISBN 978-0-19-871551-1.

Psychologia społeczna, mniej więcej od dwustu lat objaśniająca wpływ otoczenia na przeświadczenia i zachowania jednostek – po okresie częściowej zapaści, wywołanej schizmą neuronauki (odcinającej się od psychologii tak samo, jak nauka o informacji od bibliotekoznawstwa) – znowu nabiera znaczenia. O jej sytuacji oraz ustaleniach pisze Richard Crisp, profesor psychologii z Aston Business School (UK), w ramach świetnej serii *A very short introduction*, jakkolwiek nazwa jest myląca. Wrażenie skrótowego mikroczcionka oraz mikroformat książki; w rzeczywistości to jest monografia ponadwymiarowa. A to, co autor napisał, odnosi się do bibliotekarstwa praktycznego jako porada, jak mianowicie rozpoznawać użytkownicze i czytelnicze nastawienia, jak wpływać na zachowania publiczności, a także jak realizować skuteczną promocję. Oraz jeszcze: po co oferować biblioteczne programy ponadusługowe.

Psychosocjologiczne doniesienie podstawowe jest takie, że ludzie, pod wpływem innych osób, zachowują się lepiej lub gorzej, niż wynikałoby to z ich osobistych predyspozycji. To zaś można częściowo przewidzieć oraz, również częściowo, korygować. Właśnie: częściowo – kiedy czynnikiem sprawczym są inne osoby albo większe zbiorowości. Jednak zachowania wynikają również z okoliczności sytuacyjnych, a te trudno przewidzieć. Trzeba je rozpoznawać doraźnie i wobec tego zachowania wymykają się spod kontroli. Natomiast główne zamieszanie oraz nieprzewidywalność bierze się stąd, że o postępowaniu rozstrzygają także towarzyszące zdarzenia przypadkowe, tych zaś odgadnąć z góry w ogóle nie sposób. No i tu rodzi się margines błędu w ocenach.

Funkcjonowanie w świecie rzeczywistym wymaga wiedzy o tym świecie, ale – jakiejś wiedzy, to znaczy takiej, która byłaby dla danej osoby zrozumiała i akceptowalna. Sama cudza weryfikacja nie wystarcza. Trzeba, żeby w tym, co widać i słycać, była odpowiadająca tej osobie logika, a jeżeli nie, to zostanie nadana logika własna, osobista, lub: dostrzeżone treści (fakty, zdarzenia, sytuacje) zostaną zanegowane i odrzucone. W takim horyzoncie poznawczym – ewentualnie poszerzanym albo zmienianym pod wpływem innych – funkcjonuje też odbiór komunikatów. I służy do budowania własnych, indywidualnych opinii, z częstym a skwapliwym założeniem, że inni też je podzielają.

Dlatego ci inni – przynajmniej niektórzy – są ważni, toteż chce się wiedzieć: co robią, dlaczego oraz co czynią inaczej. Na tej podstawie tworzą się o nich opi-

nie indywidualne, ale tak też powstaje obiegowa opinia środowiskowa. Z tym, że w praktyce potocznej ludzie są obserwatorami naiwnymi: poznają i myślą na skróty, heurystycznie, oszczędnie oraz wybiórczo przejmują sygnały i przez to poznawcze skąpstwo, budują półprawdy albo opinie całkowicie błędne. W tym trybie narasta środowiskowa świadomość fałszywa. Która ma wpływ na indywidualne przeświadczenia i na zachowania.

Biblioteki w swoich środowiskach muszą się z tym liczyć. Mianowicie nie powinny w ofercie programowej nadmiernie odbiegać od horyzontu miejscowych oczekiwań. Co nie znaczy, że należy akceptować fałsz. Jednak postępowanie musi być ostrożne, bowiem na prawdę prawdziwą nikt nie ma monopolu.

A to dlatego, że wszyscy poruszają się częściowo w kręgu stereotypów, czyli świadomości uproszczonej, nie zawsze i nie całkiem prawdziwej. W postępowaniu poznawczym pierwsze, cząstkowe sygnały od kogoś lub od czegoś, przyjęte w ciągu kilku milisekund, mogą następnie wygenerować całościową opinię o kimś albo o czymś i potem decydują o ocenach. Właśnie stereotypowych. Od których trudno się uwolnić – jak choćby od wyobrażenia, że bibliotekarka musi nosić okulary i czesać się w kok. Stereotypów nie musi się akceptować, ale dla postępowania ofertowego lub promocyjnego często stanowią punkt wyjścia.

Natomiast istotne, żeby nie stanowiły punktu dojścia. Ponieważ przeświadczenia i wynikające z nich zachowania, bywają zmienne oraz można nimi sterować; przynajmniej częściowo. A wobec tego: trzeba. Najlepiej przez zaangażowanie – możliwie kontynuowalne i koniecznie oparte na relacjach bezpośrednich – w coś, co zostanie uznane za atrakcyjne. Na tym można oprzeć koncepcje bibliotecznego marketingu, a także pomysły na oferty ponadusługowe.

Grupowe, zbiorowe lub zespołowe formy uczestnictwa w przedsięwzięciach, inicjowanych przez biblioteki, mogą mieć wpływ nie tylko na zachowania osób, biorących w nich udział, ale również na ich przeświadczenia. Tej opinii, w sensie dosłownym, oczywiście w książce nie ma, jednak taki wniosek nasuwa się z tego, co Crisp pisze na temat efektywności wpływów zbiorowościowych, czyli otoczenia. I wprawdzie najsilniejszy jest ten wpływ na reakcje oraz na opinie nieskomplikowane, ale ma miejsce również tam, gdzie ujawnia się duża niepewność i wtedy może pogłębić przemyślenia.

Z drugiej strony: środowiskowe zaangażowanie się, a jeszcze lepiej wtopienie biblioteki, czyni z niej w otoczeniu instytucję partnerską. To ułatwia funkcjonowanie, bo środowiskowa, miejscowa afiliacja okazuje się dla każdego członka publiczności spoiwem istotnym, zatem udział biblioteki w tym spajaniu sprawia, że może być postrzegana jako lokalnie bardzo ważna.

Według autora, grupowa łączność nawiązuje się wtedy, kiedy relacje grupowe przynoszą satysfakcję, do czego potrzebna jest jeszcze równoprawność udziału oraz zachowań, a z kolei alternatywa dla tej konkretnej zbiorowości jest nikła lub żadna. Spoiwości sprzyja wzajemne zaangażowanie, znaczna częstotliwość kontaktów (najlepiej bezpośrednich) przez stosownie długi czas, a także rzeczywiste lub wyimaginowane podobieństwo postaw, przeświadczeń, opinii oraz wyobrażeń. Wtedy uczestnictwo w grupie ma dla każdego wartość, a prawdziwe lub imputowane sukcesy grupy poprawiają wszystkim własne wyobrażenia o sobie. Otóż łatwo zauważyć, że biblioteka prawdziwie środowiskowa – nie tylko publiczna, ale również szkolna lub akademicka – może z tych wszystkich prawidłowości wypra-

cować dla siebie program, zapewniający jej autorytet i życzliwość otoczenia. Co dla dalszej egzystencji może być prognozą wysoce korzystną.

Crisp – taki jest obecnie stygmat czasu – odnosi się również do relacji z obcymi, więc głównie z imigrantami, które z natury rzeczy są niedobre. Niewykluczony wzmożony napływ pobytowy zagranicznych gości także u nas, skłania do rzutu oka na autorskie opinie.

Otóż niestety ma miejsce w szerokim wymiarze redukcja uczuć wyższego stopnia w stosunku do obcych i słabszych. Bezpodstawnie tworzy się iluzje korelacji pomiędzy mniejszościami a zachowaniami negatywnymi i to wywołuje agresję, napędzaną przez podświadomą chęć rozładowania własnych frustracji. Ale oczywiście druga, słabsza strona, reaguje również i jedną z form tej reakcji jest terroryzm. Generują się (znowu: stereotypowe) skojarzenia. To, co dobre, to my, a to co złe – oni.

Zjawisko jest dramatyczne i w znacznej mierze (według psychologii społecznej) nieuchronne. Dla rozładowania niekorzystnych napięć w niektórych krajach opracowuje się plany adaptacji etnicznych mniejszości za sprawą stosownych programów w instytucjach kultury, w niemałym stopniu w bibliotekach – odpowiednio zabezpieczanych organizacyjnie oraz finansowo<sup>4</sup>. U nas o niczym takim nie słyhać.



#### DOKOŁA KSIĄŻKI [\*\*\*]

*Skorinowskije cztienija 2015: knigoizdanije i knigorasprostranienije w kontekście krosskulturnych komunikacij XXI wieka.* Red. E. Czernik. Minsk: Biełoruskij gosudarstwienyj technologiczeskij uniwersytet, 2015, 341 s. ISBN 978-985-530-484-6.

Jakiś czas temu sygnalizowałem już białoruski tom artykułów<sup>5</sup>, mocno zróżnicowany tematycznie oraz rozchwiany pod względem jakości, ale z kilkoma przynajmniej interesującymi tekstami. Teraz też jest podobnie, jakkolwiek amplituda jakości rozrosła się niebywale (całościowa ocena sumaryczna nie bardzo ma sens) i chociaż niby tematyka kręci się dookoła

książki, przypomina to prawdziwą wieżę Babel. Bo nawet języki są pomieszane: obok białoruskiego i rosyjskiego, są też teksty po ukraińsku oraz po angielsku. Najwyraźniej nikt nie zastanawiał się, jak to będzie odbierane, bo zresztą w ogóle redakcja jest praktycznie żadna.

Oczywiste w tytule jest naśladownictwo cyklicznych edycji moskiewskich *Rumiancewskije cztienija* (niestety coraz gorszych), i podobnie postkonferencyjny cha-

<sup>4</sup> Silvia Horakova: *Vyskumny informacneho spravania a potreby „skrytych” skupin populacie* [w:] *Kniznična a informačna veda*. T. XXIV. Bratislava: Univerzita Komenskeho w Bratislave, 2013, s. 139-143; *Rabota zarubieżnych bibliotek s multikulturnym nasieleniem*. Moskwa: Paszkow dom, 2014; Dmitrij Rawinskij: *Biblioteki i graždanskoje obščestwo: izuczaja zarubieżnyj opyt*. Sankt-Peterburg: Rossijskaja nacjonalnaja biblioteka, 2013, s. 57-70.

<sup>5</sup> *Bibliateczny wiesnik*. Nr 5. Minsk: Nacjanalnaja Biblioteka Biełarusi, 2013 – rec. *Przeгляд Biblioteczny* 2014, nr 4, s. 636-638.

rakter ma cała publikacja. Natomiast wygląda na to, że patronujący przedsięwzięciu miński uniwersytet techniczny nie sprostął zadaniu – mimo szokującej ilości 23 członków komitetu organizacyjno-redakcyjnego. Opublikowano łącznie 71 tekstów, z czego połowa nie kwalifikuje się do żadnego druku, a i część dalszych jest jakości miernej. Są tu nawet bowiem wypracowania uczniów szkół średnich, oraz wypowiedzi rozmaitych osób, które niekoniecznie wiedzą, o czym piszą. Jest też kilka tekstów tak wąskospecjalistycznych (z zakresu technologii drukarstwa), że – również w wyniku wymuszonych skrótów – mogą być czytelne raptem dla kilku adresatów. Przyznaję, że ja do nich nie należę. Nie istnieją żadne indeksy, segmentacja tematyczna jest nieczytelna, zaś teksty (oraz końcowy spis treści) ułożono... alfabetycznie, według nazwisk autorów. Tak nie można wydawać książek!

Mimo to znalazłem tam trochę (20%) wypowiedzi ciekawych i bez wątpienia wartych uwagi. Otóż te właśnie – ale tylko te – chciałbym zreferować.

Najwięcej spośród nich odnosi się do produkcji wydawniczej i, co charakterystyczne, przeważają opinie autorów z Ukrainy. W ujęciu ogólnym W. Baziliuk (właśnie z Ukrainy) sugeruje, że działalność edytorska zawsze wiąże się z ryzykiem niepowodzenia. Które byłoby ewentualnie mniejsze, gdyby nastąpiła jaka taka stabilizacja rynku księgarskiego, ale tego w tej części Europy nic nie zapowiada. Bo rejestr zagrożeń i niedogodności wygląda na pokaźny.

Otóż więc dokuczają słaba infrastruktura wydawnictw, kiepskie zaplecze techniczne, a także niedostatek wykwalifikowanego personelu oraz niska wydajność pracy. Kłopotów dodają niedogodne warunki kredytowe i niekorzystna konfiguracja cen, oraz niskie wpływy, a to za sprawą ogólnej biedy i ograniczonego z tej przyczyny popytu na książki. Również system informacji o książce uchodzi za niewydolny, no i dotkliwe szkody przynosi edytorstwu rozpasane piractwo. Do tego zaś trzeba dopisać zamieszanie polityczne i brak skutecznej ochrony przed napływem dumpingowych wydawnictw z zagranicy. Wydaje się, że niektóre z tych przypadłości również nam nie są obce.

Co robić? Autorskie sugestie nie rzucają na kolana. Doradza otóż, żeby lepiej wykorzystać istniejącą bazę, poprawić infrastrukturę, zwiększyć dystrybucję i konkurencyjność. Same slogany i oczywistości, ale bez doprecyzowania: jak. Zatem to jednak jest raczej sygnał bezradności, niż recepta na zaradność.

O ukraińskiej praktyce wydawniczej pisze też N. Zubko. Formalnie funkcjonuje tam 5700 wydawców, ale większość nie wydaje nic. Rzeczywiście aktywnych jest 1665 firm, jednak przeważają wśród nich jednostki bardzo małe. Chociaż jest też megawydawnictwo *Knižnyj Klub* z Charkowa, które skupia 20% całej krajowej produkcji wydawniczej.

W ogóle wydawnicza geografia wygląda tam tak, że 29% produkcji książkowej pochodzi z Kijowa, 24,5% z Charkowa, a 6% ze Lwowa. Reszta edytorskich firm rozproszyła się po całym kraju, nie ma już oczywiście wydawców z Krymu, a ogólna produkcja książek bardzo wyraźnie spada. Teoretycznie pieczę nad polityką wydawniczą sprawuje Państwowy Komitet RTV, ale to jest określenie zdawkowe. Wydawnictwa państwowe, albo mieszane, wprowadzają bowiem do obiegu mniej niż 20% tytułów, zaś ewentualne dofinansowanie edycji książkowych ze środków publicznych ma miejsce bardzo rzadko.

Niedobra sytuacja trwa już długo. Pierwszy kryzys wydawniczy na Ukrainie miał miejsce – jak twierdzi N. Zielinska – zaraz po uzyskaniu niepodległości. Poziom

produkcji wydawniczej spadł wtedy o 25%, ale prawdziwa zapaść dotknęła edytorstwo naukowe: wobec bezprecedensowej i zmasowanej nagonki na tamtejszą naukę, której zarzucono pozoranctwo i bezproduktywność. Sytuacja w tym zakresie uległa niejkiej poprawie po 2013 r. Wydaje się trochę więcej naukowych książek, są jakieś echa tego poza granicami, a na miejscu funkcjonuje ponad 1200 naukowych czasopism recenzowanych. Ale optymizm autorki jest umiarkowany. Moim zdaniem: nie bez racji. Obserwuję bowiem tamtejsze publikacje z zakresu niektórych nauk humanistycznych i rzadko bywam usatysfakcjonowany.

Natomiast o nieciekawej przeszłości białoruskojęzycznych książek na Białorusi donosi z kolei J. Labocha. Za czasów sowieckich nie był to język szanowany. Zawsze rywalizował z rosyjskim i poza (niezbyt licznymi) tekstami twórców miejscowych, wydawano w tym języku głównie przekłady z rosyjskiego, oraz śladowo z polskiego, czeskiego i niemieckiego. Z szerszego świata pojawiała się w przekładach tylko nieco klasyki. W ogóle zaś dominowało piśmiennictwo ideologiczne: wydawano wiele książek, których nikt nie chciał czytać. Od siebie dopowiem, że nawet pisarze pochodzenia białoruskiego, często publikowali wyłącznie po rosyjsku; światowej klasy prozaik Wasil Bykau, piszący w obu językach, był absolutnym wyjątkiem.

Obecnie sytuacja zmienia się stopniowo, jednak w obiegu – zwłaszcza naukowym – język rosyjski nadal przeważa. Owszem: jest więcej przekładów z języków zachodnich, a zwłaszcza z literatury amerykańskiej, o czym pisze J. Grankina. Jednak *więcej*, to jeszcze nie znaczy dużo. W sumie widać, że tamtejszy rynek wydawniczy ma do spełnienia szczególnie ważną powinność: pomóc w odrodzeniu oraz w pełnouprawnieniu języka białoruskiego, jako narzędzia narodowej tożsamości.

Ogólnie stan edytorstwa w tamtym rejonie próbuje scharakteryzować N. Trusewicz z Białorusi, wszędzie dostrzegając poważny regres. Stosunkowo najlepsza jest (podobno) sytuacja na Białorusi właśnie, gdzie najgorsze parametry już osiągnięto i od 2015 roku następuje niejaka poprawa oraz stabilizacja. Ustabilizowany wydaje się również rynek wydawniczy w Rosji, jakkolwiek na niskim poziomie produkcji – ale z tego, co ja widzę, sytuacja wygląda tam bardzo kiepsko. Natomiast na Ukrainie występują na rynku wydawniczym znaczne wahania i perspektywy są niedobre.

Jest jeszcze doniesienie trójki autorów z Litwy, zrzeszonej wprawdzie w UE, ale informacje też są smutne. Zaraz po odzyskaniu niepodległości edytorstwo stało się tam biznesem lukratywnym, jednak już pod koniec lat 90. rozpoczął się kryzys. W 2013 r. odnotowano spadek liczby wydawanych rocznie tytułów aż o 45% w stosunku do lat dobrych. Podniesiono VAT na książki, oraz – o czym mało kto wie – bardzo dużo ludzi wyemigrowało z kraju; głównie młodzi i dobrze wykształceni Litwini. Popyt na publikacje książkowe zmalał więc drastycznie.

Dla rodzimego rynku wydawniczego konkurencję stanowi poza tym import książek z Niemiec i z Anglii, oraz (dla dzieci) z Chin i z Holandii. I wprawdzie wzrósł nieco eksport litewskich wydawnictw do Szwecji oraz do Rosji, ale do zrównoważenia importu daleko. W tekście tego nie napisano, jednak niewątpliwie część produkcji rosyjskojęzycznej pozostaje w kraju – dla licznej tam diaspory rosyjskiej. Natomiast jaki jest ten popyt oraz jak długo utrzyma się bez zmian, trudno odgadnąć.

W nieodległym związku z tą problematyką T. Mikitin z Ukrainy pisze o promocji produkcji wydawniczej poprzez targi książki. Bo też istotnie jest to forma bardzo skuteczna (u nas również to widać) w odniesieniu do ogólnej propagandy czytel-

nictwa, oraz jako narzędzie informacji o edycjach – które można wtedy zademonstrować w szerokim kontekście – a także po prostu jako handlowy jarmark, bo prawie wszyscy wychodzą stamtąd z siatkami pełnymi książek. Potrzeba do tego jednak sprawnej organizacji oraz promocji samego przedsięwzięcia, a także pomysłów uatrakcyjnających – od interesujących aparycyjnie hostess oraz miniprez towarzyszących, po rozmaite upusty, gratyfikacje i prezenty. Byłyby to więc pożyteczny tekst poradniczy, gdyby nie usilne staranie wmontowania sztafażu naukowego z repertuaru teorii marketingu, jak koncepcje 4P albo 7P. Z własnego doświadczenia wiem, że jak zacznie się marketingowo teoretyzować, to praktyczne korzyści z wypowiedzi redukują się nawet do zera.

W technologiczno-wydawniczym segmencie tego tomu zwraca natomiast uwagę kwalimetryczna wypowiedź na temat lakierowania książkowych okładek, co ma poprawiać ich wygląd oraz jakość. T. Dołgowa z Ukrainy przeprowadziła mianowicie pomiary zużycia okładek lakierowanych, używając do tego kartonu *Alaska* polskiej firmy *International Paper*. W następstwie udało się jej opracować pięciopunktową skalę zniszczeń. Oto stopnie: 1 – bez uszkodzeń, 2 – drobne pęknięcia lakieru, 3 – niewielkie rysy na polach barwnych, 4 – rozpad kolorów, 5 – duże białe rysy na kolorowym tle. Powodem różnic okazały się odmienne rodzaje zastosowanego lakieru, ale ani nazw, ani szczegółów w tekście nie ujawniono.

Mało spójny, a szczerze mówiąc bałaganiarski, charakter całej książki sygnalizuje już tekst inauguracyjny. W którym A. Berkowicz oraz T. Astapkina z Białorusi wypowiadają się na temat licznie lansowanych tendencji do uznawania informacji za taką samą kategorię, jak materia – ich zdaniem niesłusznych. Rozważania są ciekawe, tyle że tematycznie mają się do całości jak pięść do nosa.

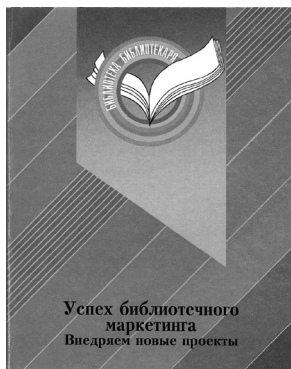
Otóż po pierwsze (sugerują) informacją jest nie tylko to, co wyrażone, ale również to, co zarazem wyrazić można, trudno więc, żeby podstawę świata stanowić miała kategoria niejednoznaczna. Ja dopowiedziałbym jeszcze, że akurat na tym opiera się mniejsza lub większa swoboda odbioru oraz odbiorczej interpretacji komunikowanych treści, ale nie jestem autorem referowanego tekstu.

Zaś druga istotna sugestia autorska polega na tym, że mózg ludzki potrafi wypracować znacznie więcej treści, aniżeli otrzymuje, a także funkcjonuje efektywnie nawet przy niepełnych albo niedokładnych danych (nie napisano, że to heurystyka), czyli poza albo ponad informacją. Żadna maszyna nie jest do tego zdolna i na tym polega wyższość ludzkiego myślenia. Natomiast sieciowe i komputerowe wsparcie jest oczywiście wysoce użyteczne, bo stwarza dla kreacji nowych treści zupełnie nowe okoliczności sprzyjające.

Oraz jest jeszcze jedna opinia, całkowicie od innych oderwana, ale nas powinna zainteresować. M. Anufrijewa, białoruska studentka Uniwersytetu Warszawskiego, dokonała przeglądu białoruskich podręczników do nauki języka polskiego dla tamtejszych szkół średnich. Sygnalizując ponadto dla porządku, że mieszka tam ok. 300 tys. polskich autochtonów (po białoruskiej oraz rosyjskiej jest to trzecia liczebnie zbiorowość etniczna), głównie w województwie grodzieńskim – z czego w szkołach uczy się ok. 13 tys. osób. A tryb nauki polskiego jest tam trojaki. Są całe szkoły polskojęzyczne, są też dwujęzyczne klasy, oraz bywają klasy z nauką polskiego jako języka obcego.

Do analizy autorka przyjęła 5 podręczników do polskiego, wydanych po 2000 r. przez wydawnictwo *Narodnaja aświata*, znajdując w nich 242 istotne błędy. W trzech różnych podręcznikach W. Maciuszenki *Polska mowa* było ich odpowiednio 84, 57

i 47, a w dwóch tomach *Historii literatury polskiej* 35 i 19. Jakież? Słownikowe, składniowe, stylistyczne, nawet ortograficzne i fonetyczne; poza tym błędne końcówki słów oraz interferencje z białoruskiego. Podejrzewam, że nikt nie chciałby uczyć się angielskiego lub francuskiego z tak przygotowanych *podręczników*.



#### JAK POZYSKIWAĆ PIENIĄDZE [\*\*]

*Успех библиотечного маркетинга. Внедряем новые проекты.* Red. Ludmiła Zajcewa. Moskwa: Paszkow dom, 2015, 106 s. ISBN 978-5-7510-0648-8.

W sensie merytorycznym (żeby już naukę zostawić w spokoju) ta książka jest mizerniutka. Zawiera relacje z drobnych lub nieco szerzej zakrojonych, usługowych i ponadusługowych przedsięwzięć rosyjskich (oraz estońskiej) bibliotek, spisane przez bibliotekarzy, niekiedy ciekawe, ale także nudne. Również zasygnalizowane pomysły są różnej wartości: czasem rzeczywiście frapujące, a nieraz stereotypowe, jakkolwiek lokalnie zapewne produktywne. Redaktorka tomu, Ludmiła Zajcewa z Biblioteki Państwowej w Moskwie, wszystkie te wypowiedzi uporządkowała i wystylizowała (widać jedną rękę), oraz wcisnęła je w niby naukowe ramy koncepcji marketingowych – co jednak wypadło gorzej. Nie mam bowiem wątpliwości, że o teoretycznych regułach marketingu większość autorów dowiedziała się dopiero na etapie aplikacyjnym swoich projektów, lub jeszcze później: pisząc sprawozdania. Są jednak inne względy, które skłoniły mnie do zasygnalizowania tu tego tomiku. Ale po kolei.

Otóż IFLA powołała sekcję zarządzania oraz marketingu i od 2001 r. organizuje corocznie międzynarodowe konkursy z zakresu marketingowych przedsięwzięć bibliotek – przyznając kilkustopniowe nagrody finansowe. Liczba zgłoszeń nie jest wygórowana. W 2014 r. aplikowało 31 bibliotek z 16 krajów, ale – co charakterystyczne – ani wtedy, ani wcześniej lub później, nigdy ani jedna z Polski!! Ilu mamy członków IFLA? Sądząc po licznych relacjach z zawodowych wycieczek – nie tak mało. A nagradzane są biblioteki rozmaite, małe i duże, publiczne i naukowe. W 2014 r. laureatką nagrody głównej była publiczna biblioteka z czeskiego Brna za projekt *Biblioteka w tramwaju*, zaś uniwersytecka biblioteka w estońskim Tartu – już dwukrotnie, bo w 2007 i w 2013 r.

Do międzynarodowego jury w tym konkursie z Rosji delegowano wspomnianą już Ludmiłę Zajcewą i to był strzał w dziesiątkę. Nie zadowolili się bowiem samym udziałem, ale popracowała mądrze, chytrze i z sercem nad pozyskiwaniem środków dla bibliotek rosyjskich (którym się nie przelewa), toteż rozmaitych gratyfikacji finansowych, oraz honorowych przy tym satysfakcji, doczekało się ich aż osiem. Zajcewa świetnie wyczuła, że zachodni jurorzy są zafascynowani egzotyką, a rosyjski obszarowy gigant jest wszak egzotyczny sam w sobie, namówiła więc do aplikacji biblioteki z miejscowości, których na ogólnych mapach nie ma; no i to podziało. Podpowiedziała przy tym kandydatom, jak spełnić warunki aplikacji oraz co podkreślić.

Także w tej książce – na przyszłość. Są tu bowiem wskazówki adresowe oraz szczegółowo rozpisany i skomentowany formularz zgłoszenia do kolejnych konkursów, jest także króciutki opis czym w istocie marketing jest, doskonale ujęty w bardzo pomysłowej formie słownika – z angielskimi sformułowaniami włącznie. Pomysł: palce lizać.

Książka jest więc zarówno sprawozdaniem, co udało się osiągnąć (o czym kilka słów jeszcze), jak też zachętą do aplikacji następnych. Tkwię w tym zawodzie już blisko 60 lat i muszę przyznać, że jestem pod wrażeniem tego, co poprzez tę książkę zobaczyłem. Przydałaby się i u nas taka pani Zajcewa.

W najlepiej napisanym tekście Olga Einasto informuje, za co biblioteka uniwersytecka w estońskim Tartu znowu otrzymała pierwszą nagrodę. Sama księżnica jest duża (4 mln jednostek, 55 tys. użytkowników), a staż ma ponad dwustuletni, ale przed przystąpieniem do konkursu nie miała oporów.

Przygotowała zaś specjalny program dla osób niepełnosprawnych; przy dysfunkcjach ruchu – dostawę materiałów do domu, ale przede wszystkim była to oferta dla niewidomych. Z pomocą 88 przeszkolonych wolontariuszy, ponagrywano wiele monografii na audiopodręcznicze, gromadząc też kolekcję standardowych audiopodręczników, a ponadto wolontariusze służyli też jako bezpośredni lektorzy osobom, które tego potrzebowały. Promocja oferty znalazła się na stronie WWW biblioteki, w indywidualnie zaadresowanych (adresy rozpoznano w uczelnianej administracji) mailach, oraz – co szczególnie ważne, bo głosowo – na Skype. Za nagrodę wyposażono wielomedialne stanowisko dla niewidomych oraz pokój dla dzieci osób studiujących. Poza tym biblioteka zdobyła dodatkowy rozgłos i pojawili się nowi sponsorzy.

Ginzel Erkajewa z biblioteki gminnej w Kostieniejewie (Tatarstan; 800 km od Moskwy) opisała wyróżniony (także finansowo) projekt promocji czytelnictwa wśród dzieci, zainspirowany polską akcją „Cała Polska czyta dzieciom”. Na wszelkie sposoby wylansowano więc postulat czytania dzieciom w domu po 20 minut dziennie – organizując ponadto rozmaite konkursy czytelnicze (także w szkołach) oraz imprezy typu *święto książki*. Wyglądające zresztą na sztapowe, ale być może pożyteczne.

Natomiast ciekawsza wydała mi się informacja o pozakonkursowych, internetowych formach pośrednictwa tej biblioteki. Oprócz (oczywiście) nauki korzystania z internetu, proponuje się tam wsparcie kontaktów z urzędami, konsultacje medyczne (w ustalonych porach dyżuruje lekarz), a także zamówienia do sąsiedniego sklepu, oraz oferty sprzedaży produktów rolnych i hodowlanych – do zamieszczenia na stronie WWW biblioteki.

Elmir Jakubow z biblioteki w mieście Chasawiurt (wielkości Tarnowa; na granicy z Azerbejdżanem) referuje biblioteczne przedsięwzięcie dla młodzieży pod hasłem *W 40 tygodni naokoło świata*. Zaprezentowano mianowicie 40 krajów, przez materiały drukowane, digitalia, wystawy, a nawet bibliografie – z dopełnieniem tematycznych prelekcji. Wyróżniając projekt, IFLA przełała garść środków, a drugie tyle udało się pozyskać z kasy miejskiej oraz federalnej.

Biblioteka Narodowa Baszkirii w Ufie (milionowe miasto, 1300 km od Moskwy), gdzie funkcjonuje 10 wyższych uczelni, przedstawiła studentom rejestr możliwości zagranicznego dopełnienia studiów – otrzymawszy za to finansowe wyróżnienie, o czym informuje Lilia Musina z tej biblioteki. Na cele tej akcji zgromadzono zagraniczne informatory drukowane i powiadomienia z sieci, organizując też wysta-

wy oraz konsultacyjne spotkania na temat warunków udziału. Wśród propozycji zaś były szkoły letnie, staże, oraz pobyty stypendialne i wolontariackie. Promocja tego projektu przez sieć wzbudziła duże zainteresowanie.

A z kolei biblioteka uniwersytetu pedagogicznego w syberyjskim Krasnojarsku (też milionowe miasto, 4100 km od Moskwy) zorganizowała specjalny program informacyjny o Rosji i o Krasnojarsku dla licznych na tamtejszych 34 wyższych uczelniach, studentów z zagranicy. Jak opowiada Wiera Bajmucharbietowa, zorganizowano dla nich specjalny ośrodek pracy własnej, z piśmiennictwem i wejściami do sieci, oraz z dyżurami osób mówiących po angielsku lub po niemiecku. No i tam właśnie zgromadzono materiały, informujące o Rosji oraz o mieście – lecz jakie i w jakich językach, tego nie wiadomo. Jednak zdaniem jury projekt wart był wyróżnienia.

Jak widać, pomysły są mniej lub bardziej interesujące, z reguły praktycznie użyteczne (kilka innych, wspomnianych w tej książce, jednak mniej), natomiast nie da się powiedzieć, żeby wszystkie były nadmiernie odkrywczе. Normalne i szkoda, że wśród aplikantów do nagrody nie ma bibliotek polskich. Mógłbym wymienić kilkadziesiąt, pod żadnym względem nie gorszych. Dostrzeżona – na wsi w odległym Tatarstanie! – inicjatywa „Cała Polska czyta dzieciom” byłaby wszak nie do przeliczowania. Jakkolwiek już sam fakt, że ją zauważono, też musi jakąś satysfakcję sprawiać.

*Jacek Wojciechowski*

*Tekst wpłynął do Redakcji 27 lutego 2016 r.*



**POSIEDZENIE ZARZĄDU GŁÓWNEGO SBP**

(Warszawa, 4 kwietnia 2015 r.)

W dniu 4 kwietnia 2016 r. w gmachu Biblioteki Narodowej w Warszawie odbyło się posiedzenie Zarządu Głównego SBP. Obecni byli członkowie ZG: Lena Bednarska, Sylwia Błaszczyk, Barbara Budyńska, Marian Butkiewicz, Joanna Golczyk, Elżbieta Grzelakowska, Andrzej Jagodziński, Mirosława Majewska, Krzysztof Marciniowski, Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, Marzena Przybysz, Elżbieta Stefańczyk oraz zaproszeni: Stanisław Czajka, Małgorzata Dargiel-Kowalska, Anna Grzeźnowska, Małgorzata Hołodowicz, Marta Lach, Elżbieta Zaborowska. Posiedzenie prowadziła przewodnicząca SBP, Elżbieta Stefańczyk. Na jej wniosek minutą ciszy uczczono pamięć zmarłej Elżbiety Nowackiej, przewodniczącej Zarządu Okręgu SBP w Toruniu.

W pierwszej części spotkania, mającej charakter sprawozdawczy, przedstawiono kolejno sprawozdania za 2015 r. z działalności: Zarządu Głównego (omówienia dokonała Barbara Budyńska), sekcji, komisji i zespołu ZG SBP (Marzena Przybysz), okręgów i oddziałów SBP (Sylwia Błaszczyk). Sprawozdanie finansowe przedstawiła Mirosława Majewska (skarbnik).

W działalności Zarządu Głównego w 2015 r. na szczególną uwagę zasługują, zdaniem sprawozdawcy, realizowane granty, w tym m.in. dot. Analizy Funkcjonowania Bibliotek, obsługi bibliotecznej czytelnika z autyzmem, Tydzień Bibliotek, a także liczne warsztaty (zrealizowano w ciągu roku ponad 30 szkoleń), które umacniają wizerunek Stowarzyszenia. Aktywnie działają niektóre sekcje i komisje, szczególnie wyróżnia się zaangażowanie Sekcji Bibliotek Muzycznych (duża aktywność na arenie międzynarodowej) oraz Sekcji Bibliotek Pedagogicznych.

W porównaniu z 2014 r. zmniejszyła się liczba członków (o 227 osób) oraz liczba kół SBP (o 7). Jednak dane te są niepełne, jak dane w Bazie Członków SBP, ponieważ część osób nie wyraża zgody na przetwarzanie swoich danych. Zebrani podkreślili, że baza powinna być m.in. źródłem wiedzy na temat liczby członków w poszczególnych okręgach. Jest to szczególnie ważne ze względu na przygotowania do Krajowego Zjazdu Delegatów (2017 r.) i konieczność określenia liczby delegatów. Podjęto decyzję, że do zarządów okręgów i oddziałów SBP zostanie

wysłane pismo informujące o konieczności aktualizacji danych w Bazie, sprawa ta będzie również omawiana na spotkaniu z przewodniczącymi okręgów (w czerwcu br.).

Porządek obrad obejmował:

1. Zatwierdzenie bilansu za 2015 r. (M. Hołodowicz).
2. Plan pracy ZG SBP na 2016 r. (B. Budyńska, M. Lach).
3. Programy i konkursy SBP – stan realizacji:
  - a) Tydzień Bibliotek 2016
  - b) Mistrz Promocji Czytelnictwa 2015
  - c) Bibliotekarz Roku 2015
  - d) Nagroda Naukowa SBP im. A. Łysakowskiego
  - e) V Salon Bibliotek na Targach Książki Historycznej
  - f) Analiza Funkcjonowania Bibliotek (J. Pasztaleniec-Jarzyńska)

W sprawozdaniu finansowym M. Majewska podkreśliła uzyskanie dodatniego wyniku finansowego, do czego przyczyniły się m.in. działania zaradcze o charakterze oszczędnościowym (zmniejszenie kosztów) oraz zmierzające do zwiększenia przychodów (warsztaty, reklama i dotacje). Nadal notuje się niestety spadek przychodów ze sprzedaży czasopism, sytuację utrudnia brak możliwości ubiegania się o dofinansowanie wydawania czasopism naukowych przez MNiSW (wskutek zmian zasad przydzielania dotacji). Przewodnicząca SBP, E. Stefańczyk przypomniała o powołaniu przez ZG w grudniu 2015 r. Zespołu ds. oceny czasopism SBP. Zespół powinien przedstawić wyniki swoich prac w czerwcu br.

W dyskusji honorowy przewodniczący SBP, St. Czajka zauważył, że w ostatnim czasie została wykonana ogromna praca, aby wydatki pokrywały się z przychodami. Należy kontynuować organizację warsztatów, które nie tylko wpływają pozytywnie na finanse SBP, ale również służą budowie jego wizerunku. Jednak spadające przychody ze sprzedaży czasopism i książek, związane m.in. ze zmniejszeniem sieci bibliotecznej, trudnościami finansowymi wielu bibliotek oraz zmianami kulturowymi dot. czytelnictwa, na które SBP nie ma wpływu, napawają lękiem o przyszłość Stowarzyszenia. K. Marcinowski dodał, że w niedalekiej przyszłości powstaną nowe warunki funkcjonowania bibliotek, które będą implikowały zmiany środowiskowe i zmianę roli SBP. Podkreślił, że Biuro ZG SBP prawidłowo reaguje na zapotrzebowanie wśród bibliotekarzy dot. poszerzania wiedzy pragmatycznej, poprzez realizację licznych szkoleń.

Dyrektor Biura ZG SBP, A. Grzechnowska zaznaczyła, że SBP stara się rozwijać ofertę warsztatową, szuka też nowych tematów. Opracowany został program kursu doskonalącego dla osób podejmujących pracę w bibliotece bez wykształcenia kierunkowego. M. Majewska potwierdziła, że zainteresowanie kursami zawodowymi w zakresie bibliotekarstwa jest duże, jednak dalsze rozmowy w MEN nt. akredytacji kursu przez SBP trzeba przesunąć do czasu zakończenia zmian, jakie obecnie są realizowane w MEN.

Do przyszłości SBP odniosła się również E. Stefańczyk, zwracając uwagę, że należy już zacząć przygotowywać nowy plan działania dla przyszłego Zarządu Głównego, który będzie go realizował w kadencji 2017-2021. Z kolei A. Jagodziński stwierdził, że przyszłość SBP powinna być przedyskutowana wspólnie z okręgami i zaproponował, aby spotkanie z przewodniczącymi okręgów odbyło się podczas kolejnego posiedzenia ZG, co zostało zaakceptowane.

Główna księgowa Biura ZG SBP, M. Hołodowicz przedstawiła bilans Stowarzyszenia za 2015 r. Podobnie jak w roku ubiegłym zwróciła uwagę na problem z pozyskiwaniem sprawozdań finansowych z niektórych okręgów. Sprawozdanie finansowe za 2015 r. zostało przyjęte (Uchwała nr 1/2016).

W dalszej części spotkania B. Budyńska zaprezentowała plan pracy ZG SBP na 2016 r. Zwróciła uwagę na nowe tematy szkoleń, seminariów i konferencji, a także na inne działania realizowane w ramach znowelizowanej „Strategii Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich na lata 2010-2021”. Wprowadzono zmianę w harmonogramie spotkań ZG. Uznano, że ze względu na zbliżający się Kongres IFLA w Polsce oraz Jubileusz 100-lecia SBP potrzebne jest dodatkowe posiedzenie Zarządu Głównego, które należy połączyć ze spotkaniem z przedstawicielami okręgów SBP (9-10 czerwca 2016 r.).

Plan wydawniczy omówiła dyrektor Marta Lach, przypominając, że ma on charakter otwarty. Został pozytywnie zaopiniowany przez Radę Wydawniczą, zawiera ponad 30 pozycji książkowych, z czego 7 w serii naukowej „Nauka-Dydaktyka-Praktyka” oraz 8 o charakterze poradnikowym. Bestsellerami okazać się powinny *Nauka o informacji* pod red. W. Babika i *Prawo w aspektach pracy bibliotekarza i instytucji kultury*, autorstwa R. Golata, radcy prawnego w MKiDN. Plan pracy ZG SBP na 2016 r. został jednogłośnie przyjęty.

Następnie dyrektor Biura ZG SBP, A. Grzecznowska przedstawiła wstępny plan finansowy, bardziej szczegółowa prognoza zostanie przygotowana po ogłoszeniu wyników programów grantowych. Zakłada ona m.in. utrzymanie poziomu sprzedaży czasopism z ub. roku. Na realizację projektów w 2016 r. SBP złożyło następujące granty, ale nie są znane jeszcze wszystkie rozstrzygnięcia: wydawanie czasopisma „Bibliotekarz”, wydawanie czasopisma „Poradnik Bibliotekarza”, V Salon Bibliotek, XII edycja Tygodnia Bibliotek, digitalizacja serii naukowej „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”, digitalizacja czasopisma „Zagadnienia Informacji Naukowej”, digitalizacja czasopisma „Przegląd Biblioteczny”, Źródła do badań fonografii polskiej od 1878 r. do czasów współczesnych, opracowanie akt SBP oraz kompleksowe zabezpieczenie zasobu przechowywanego w Archiwum SBP, Salon zabaw ze sztuką poprzez książkę – warsztaty teatralne, Młodzi seniorom – seniorzy młodym, „Do-czytanie” sienkiewiczowskie – cykl warsztatów dla nauczycieli, nagrody w konkursie Bibliotekarz Roku. Trwają ponadto prace nad złożeniem w MKiDN wniosków o dofinansowanie: udziału przedstawicieli SBP w Kongresie IFLA 2016 r. w Columbus, udziału polskich bibliotekarzy w Kongresie IFLA 2017 we Wrocławiu, organizacji Jubileuszu 100-lecia SBP w 2017 r., wydania monografii o SBP, wydania wspomnianej publikacji nt. informacji naukowej pod redakcją prof. W. Babika.

Przebieg posiedzenia Głównej Komisji Rewizyjnej SBP, które odbyło się w dn. 11 marca 2016 r. przedstawiła E. Zaborowska. Wobec rezygnacji z członkostwa w Komisji 2 osób – przewodniczącego J. Ambrożego oraz H. Matras – skład GKR został uzupełniony o dotychczasowych zastępców członków: Teresę Leśniak i Marzenę Szafińską-Chadałę. Nowym przewodniczącym Komisji została jednogłośnie wybrana E. Zaborowska, a wiceprzewodniczącą H. Filip.

Stan przygotowań do XI Forum Młodych Bibliotekarzy omówiła E. Stefańczyk. Forum odbędzie się w Opolu w dniach 15-16 września 2016 r. pod hasłem „W bibliotece wszystko gra”. Na portalu sbp.pl uruchomiona została strona przedsięwzięcia, gdzie podawane są aktualne informacje dot. programu i organizacji Forum.

Elżbieta Stefańczyk poinformowała ponadto, że w związku z organizacją Jubileuszu SBP w 2017 r. przygotowywane jest wystąpienie o patronat honorowy do Prezydenta RP, powołany zostanie również Komitet Honorowy, o przewodniczenie któremu zwrócimy się z prośbą do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Przygotowywany jest wniosek do MKiDN o dofinansowanie organizacji Jubileuszu, w tym m.in. wydania monografii i nakręcenia filmu o SBP (E. Stefańczyk i J. Pasztaleniec-Jarzyńska rozmawiały na ten temat z Podsekretarzem Stanu w MKiDN dr M. Gawin i Dyrektorem Departamentu Mecenatu Państwa w MKiDN M. Dydo). Organizację uroczystości planuje się w Bibliotece na Koszykowej (tam odbyło się inauguracyjne spotkanie w 1917 r.) lub w starym budynku Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. M. Majewska zaproponowała wydanie okolicznościowej pocztówki i zakładki, a S. Błaszczuk przypomniała o pomyśle ogłoszenia konkursu na ekslibris.

Dyskutowano także o przygotowaniach do Światowego Kongresu IFLA, który odbędzie się w 2017 r. we Wrocławiu pod hasłem „Libraries. Solidarity. Society”. Trwają rozmowy z MKiDN na temat dofinansowania udziału przedstawicieli SBP w Kongresie IFLA w 2016 r. (przygotowanie polskiego stoiska) oraz szerszego udziału polskich bibliotekarzy w Kongresie we Wrocławiu. Koordynatorem ds. wolontariuszy podczas Kongresu we Wrocławiu została Joanna Golczyk, członek ZG. W kilku bibliotekach wojewódzkich odbędą się konferencje satelickie.

W końcowej części spotkania omówiono stan realizacji programów i konkursów SBP:

1. Tydzień Bibliotek 2016 „Biblioteka inspiruje” – zwycięski plakat został wydrukowany i trafił do sprzedaży, ogłoszono regulamin konkursu na najciekawszą inicjatywę bibliotek, zgłoszenia do konkursu przyjmowane są do 30 czerwca.
2. Mistrz Promocji Czytelnictwa 2015 – ogłoszono regulamin konkursu, termin nadsyłania zgłoszeń minął 1 kwietnia br. Jury wyłoni laureatów.
3. Bibliotekarz Roku 2015 – zakończył się I etap konkursu, 18 kwietnia rozpoczął się II etap – głosowanie internetowe oraz ustalanie rankingów okręgowych.
4. Komisja Nagrody Naukowej SBP im. Adama Łysakowskiego zgłosiła do akceptacji ZG SBP 4 publikacje. Zarząd Główny SBP jednogłośnie zatwierdził decyzję Komisji. Laureaci otrzymają medale i dyplomy, które zostaną wręczone podczas FMB w Opolu.
5. Podczas Targów Książki Historycznej (24-27 listopada) odbędzie się V Salon Bibliotek, na organizację którego SBP uzyskało dofinansowanie z MKiDN. Wydana zostanie kolejna edycja „Katalogu wydawnictw historycznych bibliotek”. Przewiduje się ponadto zorganizowanie spotkań autorskich, seminarium z cyklu „Czytanie łączy pokolenia”, realizację IV edycji konkursu „Historyczne wędrówki z biblioteką”, imprez dla najmłodszych (czytanie baśni i legend, quizy).
6. SBP kontynuuje realizację projektu „Analiza Funkcjonowania Bibliotek”. W marcu br. odbyło się pierwsze posiedzenie Rady Projektu AFB, podczas którego wybrano E. Stefańczyk na przewodniczącą Rady. J. Pasztaleniec-Jarzyńska przypomniała najważniejsze prace wykonane w 2015 r.:

– badanie efektywności bibliotek publicznych i pedagogicznych – zaktualizowano materiały pomocnicze do badań, zapewniono dostęp do oprogramowania „Aplikacja do gromadzenia, analizy i prezentacji danych” poprzez serwis AFB. W badaniu wzięło udział 980 placówek. Głównym celem była realizacja I etapu wdrażania metody systematycznej oceny funkcjonowania bibliotek publicznych i pedagogicznych,

– badanie satysfakcji użytkowników bibliotek – w dniach 3 listopada- 7 grudnia 2015 r. zorganizowano szkolenie online, którego celem było przygotowanie członków grupy roboczej organizującej badanie do korzystania z platformy ClickMeeting,

– opracowanie ekspertyzy dot. metod interpretacji danych statystycznych i wskaźników, prace nad konceptualizacją badań dotyczących zmian w funkcjonowaniu bibliotek w latach 2012-2016 na przykładzie województwa dolnośląskiego,

– prowadzenie serwisu internetowego AFB, szkolenie dla redaktorów serwisu, modyfikacja struktury serwisu i strony graficznej,

– rozwój oprogramowania AFB – rozbudowa modułu analizy danych (zapropnowane rozwiązania dostępne są w bazie testowej AFB),

– zakup normy ISO 16439:2014 oraz ISO 11620:2014.

Do 30 kwietnia br. przedłużono termin wypełniania formularzy danych statystycznych przez biblioteki. Zaplanowano zebranie danych statystycznych z ok. 1500 placówek.

## POSIEDZENIE RADY PROGRAMOWEJ WYDAWNICTWA SBP

W dniu 23 marca 2016 r. odbyło się coroczne posiedzenie Rady Programowej Wydawnictwa SBP, w którym wzięli udział: Danuta Brzezińska, Anna Grzeźnowska, Janina Jagielska, Dariusz Kuźmina, Marta Lach, Janusz Nowicki, Elżbieta Stefańczyk, Jacek Wojciechowski. Spotkanie prowadził prof. Dariusz Kuźmina, przewodniczący Rady.

W trakcie spotkania dokonano oceny działalności wydawniczej w 2015 r. oraz planu na 2016 r., dyskutowano także o kwestiach mających istotny wpływ na politykę wydawniczą. Dorobek wydawniczy w 2015 r. przedstawiła Marta Lach, dyrektor Wydawnictwa SBP. W 2015 r. ukazała się rekordowa liczba (25) tytułów, było 6 dodruków. Ogólnie poziom sprzedaży książek jest zadowalający, pogłębia się natomiast trudna sytuacja w sprzedaży czasopism (malejące nakłady miesięczników, brak dotacji na czasopisma naukowe). Plan na 2016 r. jest bardzo ambitny, zakłada wydanie 35 pozycji, w tym związanych ze zbliżającym się Jubileuszem 100-lecia SBP. Od 2016 r. „Bibliotekarz” jest wydawany w dwóch wersjach: tradycyjnej i elektronicznej. Niestety, nie przyznano dotacji z MKiDN na wydawanie „Bibliotekarza” i „Poradnika Bibliotekarza”. Nie ma już także możliwości ubiegania się o dofinansowanie czasopism naukowych (zmiana zasad przyznawania dotacji w MNiSW).

W dyskusji głos zabrali:

Jacek Wojciechowski: Podkreślił zasługi Wydawnictwa dla środowiska bibliotekarskiego. Zwrócił uwagę na trudną sytuację polskiego bibliotekarstwa, która ma wpływ na poziom prenumeraty i uzyskiwane dochody z działalności wydawniczej SBP. Wyraził zaniepokojenie obniżeniem kryteriów jakościowych w naukach humanistycznych, demoralizujący jego zdaniem system wartościowania nauki, któ-

ry powoduje, że młodzi pracownicy naukowcy preferują zamieszczanie artykułów w czasopismach punktowanych, mających luźny związek z praktyką. W tym kontekście profesor zastanawiał się nad celowością kontynuacji wydawania serii „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”. Postulował ponadto poszukiwanie wśród teoretyków bibliotekarstwa autorów, którzy są skłonni przygotować książki we współpracy z praktykami. Zalecił większy nacisk Wydawnictwa SBP na prace o charakterze poradnikowym. W związku z planowanym połączeniem Instytutu Bibliotekoznawstwa i Studiów Bibliologicznych UW z Wydziałem Dziennikarstwa trzeba spróbować poszerzyć profil wydawniczy o książki z zakresu księgarstwa i medjoznawstwa. Zauważył także, że wobec uwolnienia zawodu bibliotekarza notowany jest duży napływ do bibliotek osób bez specjalistycznego wykształcenia. Z tego względu warto rozważyć celowość powołania nowej serii „ABC Bibliotekarza”, która pozwoliłaby tym osobom zdobyć podstawową wiedzę na temat działalności bibliotecznej. Profesor zwrócił też uwagę na konieczność poprawy systemu dystrybucji publikacji SBP oraz utrzymania honorariów autorskich za artykuły w czasopismach.

Dariusz Kuźmina: Głos polemiczny w stosunku do J. Wojciechowskiego. Stwierdził, że system punktacji nie ma już znaczenia przy awansach naukowych. Jego zdaniem przyszłość nauk humanistycznych napawa optymizmem. Połączenie instytutu warszawskiego z wydziałem dziennikarstwa jest szansą na poszerzenie oferty wydawniczej SBP. Odnośnie do serii „Nauka-Dydaktyka-Praktyka” należy bezapelacyjnie utrzymać jej wydawanie, ze względu na jej prestiż w środowisku i rolę w edukacji młodych pracowników naukowych. Profesor podkreślił, że dokonała się zmiana systemu kształcenia, która powoduje ograniczenie zainteresowania studentów kształceniem ściśle w kierunku tradycyjnego bibliotekarstwa. Ma to swoje odbicie w profilu wydawniczym SBP. Na uwagę zasługują działania łódzkiej Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej – organizacja olimpiady dla szkół średnich.

Janusz Nowicki przypomniał ideę, jaka przyświecała głównym pomysłodawcom serii N-D-P, prof. M. Drzewieckiemu i prof. J. Wojciechowskiemu. Według tej idei pracom *stricte* naukowym mają towarzyszyć opracowania przydatne w dydaktyce, a także niezbędne dla praktyki bibliotekarskiej. Przypomniał, że wydaliśmy w niej wszystkie podstawowe opracowania niezbędne bibliotekarzom. Dziś seria liczy 169 tytułów, nie ma w Polsce drugiego takiego przedsięwzięcia. Warto więc ją utrzymać i nadal rozwijać. Wyraził ponadto uznanie swojej następczyni na stanowisku dyrektora Wydawnictwa SBP, Marcie Lach, a także redakcji portalu za prowadzenie sklepu z wydawnictwami Stowarzyszenia i działalność marketingową.

Janina Jagielska zwróciła uwagę na notowane obecnie fakty obsadzania stanowisk dyrektorskich w bibliotekach przez osoby często nieprzygotowane zawodowo do pełnienia funkcji. Nie mając fachowego przygotowania, nie wymagają od pracowników doskonalenia zawodowego, uczestnictwa w kursach ani umiejętności pisania tekstów. Stąd mała aktywność bibliotekarzy w korzystaniu z literatury fachowej.

Danuta Brzezińska zwróciła uwagę na „katalog kompetencji”, jako szansę na samokształcenie. Podstawowym problemem dla Wydawnictwa jest odbiorca, a to coraz węższa grupa. Widzi duże możliwości w przygotowaniu pozycji popularnych dla nowo przyjętych pracowników do bibliotek, stąd popiera ideę serii „ABC Bibliotekarza”.

Anna Grzecznowska odniosła się do kwestii finansowych gwarantujących podstawę utrzymania działalności Stowarzyszenia. Przychody ze sprzedaży książek i czasopism stanowią ok. 50% przychodów SBP, drugą połowę uzyskujemy z grantów (co roku pozyskujemy ich od kilku do kilkunastu). Istotne są też dofinansowania publikacji otrzymane z uczelni. Podziękowała D. Kuźminie za partycypowanie w wydawaniu czasopism naukowych i serii „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”. Dobry poziom sprzedaży opracowań poradnikowych potwierdza konieczność kontynuacji ich wydawania.

Elżbieta Stefańczyk poinformowała o przygotowywanej monografii pod kierunkiem prof. J. Koniecznej (UŁ) na 100-lecie SBP, a także o pracach organizacyjnych dot. Światowego Kongresu IFLA 2017 r. we Wrocławiu (SBP odpowiadać będzie m.in. za wolontariat). Trwają także rozmowy z dyrektorami bibliotek, które zwiędzą uczestnicy Kongresu, a także z MKiDN (umożliwienie udziału w Kongresie szerokiej reprezentacji polskich bibliotekarzy).

## KONKURSY I NAGRODY

- „Nagroda Naukowa SBP im. Adama Łysakowskiego” za 2015 r.<sup>1</sup>.

- „Mistrz Promocji Czytelnictwa 2015”

Jury konkursu SBP „Mistrz Promocji Czytelnictwa” pod przewodnictwem Joanny Pasztaleniec-Jarzyńskiej przyznało nagrody za dokonania w roku 2015 następującym bibliotekom:

I nagroda – Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu (woj. dolnośląskie).

II nagroda – Gminna Biblioteka Publiczna w Aleksandrowie (woj. lubelskie).

III nagroda – Miejska Biblioteka Publiczna w Jastrzębiu Zdroju (woj. śląskie).

Jury przyznało ponadto cztery wyróżnienia, które otrzymują:

Biblioteka Publiczna Gminy Zamość z /s w Mokrem (woj. lubelskie).

Gminna Biblioteka Publiczna w Juchnowcu Kościelnym (woj. podlaskie).

Miejska Biblioteka Publiczna w Mińsku Mazowieckim (woj. mazowieckie).

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Łodzi wraz z filiami w Kutnie, Zgierzu i Pabianicach (woj. łódzkie).

## WARSZTATY

- Cykl warsztatów biblioterapeutycznych, 10-11 marca 2016 r., Warszawa

*Biblioterapia w nowoczesnym procesie edukacji.* Celem szkolenia było dostarczenie wiedzy i umiejętności praktycznych z zakresu doboru i wykorzystania odpowiednio dobranych tekstów stosowanych w edukacji, terapii oraz profilaktyce zdrowia dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych. Warsztaty pozwoliły uczestnikom na rozwinięcie umiejętności samodzielnego prowadzenia zajęć z elementami biblioterapii i pokazały różnorodne metody pracy z uczniem, także z tym o specjalnych potrze-

<sup>1</sup>Szczegółowa informacja znajduje się na s. 343.

bach edukacyjnych i czytelniczych. Poszerzyły wiedzę z zakresu doboru literatury dla uczniów niechętnie czytających, z dysleksją, ADHD oraz dla osób niepełnosprawnych, przewlekle chorych i borykających się z różnymi problemami i lękami. Program warsztatów obejmował również zagadnienia terapeutycznej wartości lektur szkolnych oraz ćwiczenia zachęcające uczniów do czytania.

*Rozwijanie przez czytanie. Książki różnych kultur i narodów w procesie edukacji i terapii.* Celem szkolenia było dostarczenie wiedzy i umiejętności praktycznych z zakresu doboru i wykorzystania literatury różnych kultur, narodów, tradycji i religii w procesie edukacji, terapii oraz profilaktyce zdrowia dzieci i młodzieży. Warsztaty pokazały w jaki sposób kształtować u młodych odbiorców tożsamość pluralistyczną, tj. postawę szacunku wobec wartości innych krajów i regionów. Uczestnicy zapoznali się z „Wielką Księgą Opowiadaczy Świata” (kultura arabska), japońskimi książkami kamishibai oraz amerykańskimi i francuskimi książkami multisensorycznymi, bajkami filozoficznymi zaczerpniętymi z mitologii, historii antycznej, mądrości Wschodu (buddyzmu, zen, sufizmu), tekstami chrześcijańskimi, chasydzkimi, chińskimi i hinduskimi. Wykorzystane bajki filozoficzne były podstawą do działań praktycznych, poszerzających wiedzę o świecie, rozwijających wyobraźnię, wzbogacających słownictwo oraz kształtujących refleksyjną postawę wobec człowieka, jego natury, życia w społeczeństwie oraz jego zachowań etycznych i proekologicznych.

Warsztaty prowadziła dr Wanda Matras-Mastalerz z Instytutu Nauk o Informacji UP w Krakowie, członek Zarządu Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego we Wrocławiu, Prezes Krakowskiego Koła Biblioterapeutów, trener stymulacji pamięci i szybkiego czytania, kierownik kursów z zakresu biblioterapii i bajkoterapii, członek Polskiej Sekcji IBBY w Warszawie.

- Prawa autorskie i prawa pokrewne w działalności bibliotek, 22 kwietnia 2016 r., Warszawa

Celem warsztatów było zapoznanie uczestników ze zmianami prawnymi, jakie weszły w życie w ostatnim okresie oraz odniesienie regulacji prawnych do praktyki bibliotecznej. Na szkoleniu uczestnicy dowiedzieli się m.in. co narzuca nowelizacja ustawy w zakresie dozwolonego użytku bibliotecznego, korzystania z dzieł osieroconych, czasu ochrony i przedawniania się roszczeń oraz na co zwracać uwagę przy zawieraniu umów z autorami, organizacji wystaw, korzystaniu z utworów w Internecie, jakie są prawa autorskie w stosunkach pracowniczych.

Warsztaty prowadził Rafał Golał, radca prawny w Biurze Obsługi Prawnej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, autor publikacji z zakresu m.in. prawa kultury oraz prawa autorskiego.

## NOWOŚCI WYDAWNICZE

- *Życie książki* (Jan Muszkowski)

Współcześni bibliolodzy, wracając do poglądów naukowych Jana Muszkowskiego, sięgają przede wszystkim do *Życia książki*. Publikacja ta jest inspiracją do powstania wielu artykułów o analitycznym i syntetycznym ujęciu oraz powodem

stałej refleksji nad miejscem i funkcją książki we współczesnym świecie. Szczególnym zainteresowaniem badaczy cieszy się sformułowany na łamach publikacji system książki, powstały z uwzględnieniem paradygmatu pozytywistycznego.

- *Zarządzanie zasobami niematerialnymi bibliotek w społeczeństwie wiedzy* (red. Maja Wojciechowska)

W kontekście funkcjonowania instytucji bibliotecznych można wyszczególnić wiele rodzajów zasobów niematerialnych, które w nich funkcjonują i mogą być wykorzystywane w celu podnoszenia sprawności organizacyjnej oraz zwiększania atrakcyjności usług. Każda biblioteka dysponuje niepowtarzalnym, indywidualnym zasobem wartości, w inny sposób je rozbudowując, pozyskując i wykorzystując. Instytucje te dążą bowiem do odmiennych modeli organizacyjnych i koncentrują się na zdobywaniu różnych wartości w różnym czasie. Do najważniejszych zasobów niematerialnych bibliotek można zaliczyć: kapitał ludzki oraz umiejętności zarządzania wiedzą, zdolność do budowania strategii, pozwalających na przetrwanie w trudnym dla bibliotek czasie, a także umożliwiających ich rozwój i umacnianie pozycji w otoczeniu społecznym. W książce przedstawiono referaty prezentujące tę tematykę, jakże ważną dla współcześnie działających bibliotek.

- *Mapy tematów w językach haseł przedmiotowych* (Bartłomiej Włodarczyk)

W polskich bibliotekach trwają obecnie dyskusje nad przyszłością opracowania rzeczowego i możliwymi rozwiązaniami ułatwiającymi użytkownikom posługiwanie się językami informacyjno-wyszukiwawczymi, w tym językami haseł przedmiotowych. Książka wpisuje się w nurt tej dyskusji. Jej celem było zaprezentowanie koncepcji jednej z możliwych transformacji JHP BN, usprawniającej wyszukiwanie informacji w katalogach bibliotecznych poprzez lepsze wykorzystanie i organizację leksyki tego języka. Podstawą konceptualną propozycji przedstawionej w książce był model map tematów.

Opracowały:  
Anna Grzecznowska,  
Małgorzata Dargiel-Kowalska

*Tekst wpłynął do Redakcji 4 maja 2016 r.*



## Rok 2015

### Instytuty i katedry informacji naukowej i bibliotekoznawstwa

Wzorem lat ubiegłych, w zeszycie drugim „Przeгляdu Bibliotecznego”, publikujemy Kronikę życia naukowego instytutów i katedr informacji naukowej i bibliotekoznawstwa, odnotowując tym samym najważniejsze informacje dotyczące awansów zawodowych, problematyki prac badawczych, tematyki konferencji krajowych i zagranicznych, zmian kadrowych i nekrologów w 2015 r. W tym roku nie uzyskaliśmy informacji z zakładów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa (z jednym wyjątkiem: „Decyzją Senatu Uniwersytetu w Białymstoku z lutego 2015 r. kierunek informacja naukowa i bibliotekoznawstwo został zamknięty”).

Mamy nadzieję, że i tym razem przedstawione w Kronice wydarzenia spotkają się z Państwem zainteresowaniem, a być może staną się inspiracją do dalszego rozwijania działalności badawczej naszych akademickich ośrodków bibliotekoznawstwa i informacji naukowej.

Jak zwykle bardzo serdecznie dziękujemy za współpracę gronu korespondentów z instytutów i katedr, bez zaangażowania których Kronika nie powstałaby. W tym roku są nimi:

mgr Robert Brzóska – Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego (IINiSB UW),

dr hab. Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska – Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (IINiB UMK),

dr Joanna Gomoliszek – Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (KINiB UKW),

dr Anita Has-Tokarz – Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (IINiB UMCS),

dr hab. Monika Olczak-Kardas – Instytut Dziennikarstwa i Informacji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (IDI UJK),

dr Michał Rogoż – Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (IINiB UP),

dr hab. Remigiusz Sapa – Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego (IINiB UJ),

mgr Aleksandra Szubert – Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Łódzkiego (KBiN UŁ),  
dr hab. Jacek Tomaszczyk – Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (IBiN UŚ),  
dr Agnieszka Wandel – Instytut Informatyki i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego (IINiB UW).

## AWANSE NAUKOWE

### PROFESURY

(porządek alfabetyczny osobowy)

Prof. dr hab. IWONA IMAŃSKA (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) – nominacja profesorska. Recenzenci: prof. dr hab. Elżbieta Gondek, prof. dr hab. Krzysztof Migoń, prof. dr hab. Wanda Tadeusiewicz, prof. dr hab. Janusz Tondel; data nominacji: 16.06.2015 r.

### HABILITACJE

(porządek alfabetyczny osobowy)

Dr hab. WANDA CISZEWSKA (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu): rozprawa habilitacyjna *Skażone władzą: ruch wydawniczo-księgarski na Kujawach i Pomorzu w latach 1945-1956* (Toruń 2015). Recenzenci: dr hab. Małgorzata Derkacz, prof. dr hab. Grażyna Gzella, dr hab. Piotr Nowak, prof. UAM; data przyjęcia uchwały przez Radę Wydziału: 13 października 2015 r. (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Nauk Historycznych).

Abstrakt rozprawy: Praca przybliży lokalny ruch wydawniczo-księgarski w okresie powojennym, w czasie, w którym dokonano reorganizacji względnie swobodnego, opartego na zasadach wolnorynkowego ruchu wydawniczego i przekształcono go w scentralizowany model rynku książki. Przedstawiono zmiany w strukturze własności oficyn wydawniczych i firm księgarskich na terenie Pomorza i Kujaw (woj. pomorskie/bydgoskie) w latach 1945–1956. Na podstawie szerokich badań źródłowych sporządzono zestawienie 156 placówek wydawniczo-księgarskich. Dzięki odtworzeniu ich aktywności możliwe było przygotowanie wykazu publikacji będących wynikiem funkcjonowania kilkudziesięciu wydawców zawodowych oraz całej gamy różnego typu instytucji. Analiza produkcji wydawniczej pozwoliła na uwidocznienie wielkości i zróżnicowanie lokalnej aktywności wydawniczej w pierwszym okresie oraz jej odmienny charakter w drugim. Interesujące było także ukazanie mechanizmów zmiany modelu rozpowszechniania książki i okoliczności powstania Ekspozytury „Domu Książki” w Bydgoszczy, odpowiedzialnej za dystrybucję na terenie województwa.

Dr hab. BARBARA KAMIŃSKA-CZUBAŁA (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie): rozprawa habilitacyjna *Zachowania informacyjne w życiu codziennym. Informacyjny świat pokolenia Y* (Warszawa 2013). Recenzenci: dr hab. Bogumiła Staniów, dr hab. Stanisława Kurek vel Kokocińska, dr hab. Remigiusz Sapa; data przyjęcia uchwały przez Radę Wydziału: 19 maja 2015 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Praca stanowi podsumowanie wieloletnich zainteresowań autorki problematyką oddziaływania nowoczesnych technologii informacyjnych na życie społeczne i kulturę informacyjną pokolenia Y w warunkach nieograniczonego dostępu do informacji i wiedzy. Podjęte problemy badawcze dotyczyły zachowań informacyjnych młodych użytkowników informacji, a uzyskane rezultaty miały rozstrzygnąć dylematy dotyczące wyboru form i metod stosowanych w edukacji informacyjnej. Zgromadzona w książce wiedza na temat zachowań informacyjnych może stać się przedmiotem refleksji nad konsekwencjami zmian technologicznych w zakresie pozyskiwania i wykorzystywania informacji i przyczynić się do zrozumienia typowych zachowań składających się na habitus młodych ludzi – utrwalony sposób realizacji decyzyjnych, wykonawczych, poznawczych i orientacyjnych zadań informacyjnych w życiu codziennym.

Dr hab. ALICJA MATCZUK (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie): rozprawa habilitacyjna *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka* (Lublin 2014). Recenzenci: prof. dr hab. Elżbieta Gondek, prof. dr hab. Anna Migoń, prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz; data uchwały o nadaniu stopnia doktora habilitowanego: 24 marca 2015 r. (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Założeniem rozprawy było przedstawienie rozwoju polskich bibliografii nauk humanistycznych i społecznych począwszy od II poł. XIX w. do 1989 r., z uwzględnieniem ich związków z rozwojem dyscyplin humanistycznych i społecznych oraz zależności między ich rozwojem a życiem społecznym i politycznym. Zbadano bibliografie o zakresie ogólnym, tj. obejmujące piśmiennictwo z zakresu całej dyscypliny naukowej; w obrębie 22 klasycznych dyscyplin humanistycznych i społecznych. Pozwoliło to ukazać uwarunkowania kierunku i tempa rozwoju prac bibliograficznych, przedstawiono czynniki kształtujące ten rozwój, w zależności od okresu, w którym bibliografie powstawały, ustalono chronologię zmian w formach organizacyjnych wytwarzania i finansowania bibliografii oraz w metodyce opracowania i strukturze edytorskiej i typograficznej. W pracy przeanalizowano też zbiorowości twórców bibliografii, ich cechy demograficzne, wykształcenie, kwalifikacje i zainteresowania bibliograficzne.

Dr hab. MONIKA OLCZAK-KARDAS (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach): rozprawa habilitacyjna *„Nasza Księgarnia” na rynku wydawniczo-księgarskim Drugiej Rzeczypospolitej* (Kielce 2014). Przewodniczący komisji: prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata. Sekretarz komisji: dr hab. Katarzyna Tałuc. Recenzenci: dr hab. Jadwiga Konieczna, dr hab. Bogumiła Staniów, prof. dr hab. Irena Socha. Członkowie komisji: dr hab. Anna Dymmel, dr hab. Teresa Wilkoń. Posiedzenie komisji habilitacyjnej: 16 kwietnia 2015 r.; data przyjęcia uchwały przez Radę Wydziału: 19 maja 2015 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Monografia jest wynikiem kilkuletnich badań autorki nad problematyką rynku wydawniczo-księgarskiego w latach 1918-1939. Celem pracy było ukazanie działalności „Naszej Księgarni” na tle rynku wydawniczo-księgarskiego Drugiej Rzeczypospolitej. Takie ujęcie pozwoliło na poszerzenie pola badawczego o wszystkie przejawy funkcjonowania książki. „Nasza Księgarnia” stanowi w tym przypadku egzemplifikację mechanizmów rządzących rynkiem książki w okresie międzywojennym. Szerokie potraktowanie problemu umożliwiło również dokonanie syntezy dotychczasowych ustaleń na temat rynku wydawniczo-księgarskiego w Polsce, rozproszonych w cząstkowych pracach, opracowanych fragmentarycznie, bądź występujących jedynie w materiałach pamiętnikarskich (m.in. prawo autorskie, regulaminy księgarskie, cenzura, reklama książki, forma edytorska publikacji, prace redakcyjne).

Dr hab. MAŁGORZATA PIETRZAK: rozprawa habilitacyjna *Między tekstem a czytelnikiem. Żywe słowo w bibliotece – tradycja i współczesność* (Toruń 2012). Recenzenci: prof. dr hab. Krzysztof Migoń, prof. dr hab. Irena Socha, prof. dr hab. Elżbieta Wichrowska, prof. dr hab. Tadeusz Zgółka; data przyjęcia uchwały przez Radę Wydziału: 20 stycznia 2015 r. (Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki).

Abstrakt rozprawy: Głównym celem rozprawy było ukazanie kształtowania się kultury żywego słowa w tradycji bibliotecznej, ze szczególnym uwzględnieniem miejsca, sposobów i rodzajów prezentacji oraz realizacji tekstu artystycznego. Szczególną uwagę zwrócono na możliwości jego wykorzystania w tradycyjnych i nowych formach pracy z czytelnikiem w Polsce oraz w innych krajach. Przedstawiono rolę tekstu artystycznego w komunikacji bibliotecznej. Przybliżono problemy współczesnej kultury żywego słowa w pracy z czytelnikiem (wykonawca indywidualny i zbiorowy, problemy inscenizacyjne, scenariusz w bibliotece). Przedstawiono wyniki badań ankietowych oraz analizę scenariuszy w oparciu o zasoby „Poradnika Bibliotekarza”.

Dr hab. MAREK TOBERA (Uniwersytet Warszawski) habilitował się w nowym trybie na podstawie cyklu publikacji *Przemiany na polskim rynku książki 1989-2000*, na który złożyły się: przygotowana wspólnie z Bogdanem Klukowskim monografia *W tym niezwykłym czasie. Początki transformacji polskiego rynku książki (1989-1995)* (Warszawa 2013) oraz kilkanaście artykułów opublikowanych w pracach zbiorowych i czasopismach naukowych, m.in. w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Recenzenci dorobku habilitanta: prof. dr hab. Oskar Czarnik, dr hab. Grażyna Wrona, prof. UP, dr hab. Jacek Puchalski, prof. UW; komisji przewodniczyła prof. dr hab. Elżbieta Gondek; data przyjęcia uchwały przez Radę Wydziału: 29 kwietnia 2015 r. (Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny).

Abstrakt rozprawy: Cykl publikacji zawiera opis oraz analizę wydarzeń w okresie kształtowania się wolnego rynku książki, przejście od systemu ogólnie regulowanego do liberalnego. Całość przygotowano na podstawie kwerendy archiwalnej, prasy branżowej, skromnej literatury przedmiotu oraz obserwacji uczestniczącej. Ukazano chaos, boom i zapaść, liczne sukcesy i nie mniej liczne porażki współistniejące w dziedzinie wydawniczo-księgarskiej w początkowych fazach transformacji. Autor podjął m.in. kwestię „masy upadłościowej” po okresie PRL, determinującej punkt wyjścia i kształt rodzącego się rynku. Rozpatrzył również implikacje burzliwego okresu przemian dla różnych spraw książki, doprowadzając narrację niekiedy aż do końca pierwszej dekady obecnego stulecia.

Dr hab. JACEK TOMASZCZYK (Uniwersytet Śląski w Katowicach): rozprawa habilitacyjna *Model systemu informacji terminologicznej* (Katowice 2014). Recenzenci: prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek, prof. dr hab. Mieczysław Muraszkiwicz, dr hab. Ewa Głowacka. Członkowie komisji: dr hab. Małgorzata Góralska, dr hab. Tomasz Nowak; data przyjęcia uchwały przez Radę Wydziału: 17 listopada 2015 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Celem rozważań i analiz przedstawionych w książce jest zaproponowanie oryginalnego modelu ogólnopolskiego, wielodziedzinowego systemu informacji terminologicznej, którego wdrożenie pozwoliłoby rozwiązać aktualne problemy organizacji i udostępniania terminologii oraz informacji związanych z działalnością terminologiczną. Do najważniejszych cech proponowanego modelu należą: multidyscyplinarność, kompleksowość informacji opisującej terminy i pojęcia, wysoka funkcjonalność oraz elastyczność

i otwartość na zmieniające się potrzeby użytkowników. Model łączy w sobie najważniejsze elementy różnych teorii terminologicznych i lingwistycznych oraz koncepcje autorskie: wielodefinicyjność terminów, różnorodność typów definicji, podejście synchroniczno-diachroniczne, funkcję deskryptywno-preskryptywną, uwzględnienie nazw własnych, gromadzenie informacji bibliograficzno-faktograficznych związanych z działalnością terminologiczną oraz wykorzystanie map tematów do reprezentowania, przechowywania i udostępniania informacji terminologicznej.

Dr hab. MAJA WOJCIECHOWSKA (Uniwersytet Gdański): rozprawa habilitacyjna *Studium zarządzania niematerialnymi zasobami organizacyjnymi bibliotek* (Gdańsk 2014). Recenzenci: dr hab. Maria Piđłypczak-Majerowicz, prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk, dr hab. Artur Jazdon; data przyjęcia uchwały przez Radę Wydziału: 16 czerwca 2015 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Autorka skupiła się na możliwościach wykorzystywania w bibliotekoznawstwie teorii zasobowej, sformułowanej przez Edith Penrose i Jay B. Barneya, oraz teorii kluczowych kompetencji, opracowanej przez Gary'ego Hamela i Coimbatore K. Prahalada. Obie teorie zakładają silne korelacje pomiędzy zasobami niematerialnymi, strategią organizacji oraz przewagą konkurencyjną. Podkreślają również znaczenie tzw. zasobów niematerialnych oraz kapitału intelektualnego, wpisując się tym samym w nurt badawczy analizujący gospodarkę wiedzy i przemiany społeczeństwa informacyjnego. Książka przybliży problematykę zarządzania niematerialnymi zasobami organizacyjnymi w bibliotekach, a więc mechanizmy wpływające na sposób funkcjonowania tych instytucji i procesy czytelnictwa, ale w kontekście zmian organizacyjnych zachodzących w księżnicach i w ich otoczeniu.

## DOKTORATY

### (porządek alfabetyczny osobowy)

Dr KAMILA PATRYCJA AUGUSTYN: rozprawa doktorska *Motyw Wrocławia w prozie polskiej po 1945 roku*. Promotor: prof. dr hab. Joanna Pyszny; recenzenci: prof. dr hab. Andrzej Zawada, prof. dr hab. Bogumiła Anna Kaniewska; data obrony: 27 października 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 17 listopada 2015 r.

Abstrakt rozprawy: Przedmiotem dysertacji jest motyw Wrocławia w prozie polskiej po 1945 r. Celem badań było ukazanie procesu kształtowania się wizerunku Wrocławia w zależności od przyjętego przez autorkę sposobu obrazowania, uwarunkowanego formą, poetyką gatunku, jaki dany tekst reprezentuje oraz czasem i okolicznościami jego powstania. Do opracowania zgromadzonych materiałów w kontekstach: społecznym, historycznym, kulturowym i gatunkowym posłużono się metodami: filologicznymi, komparatystycznymi, statystycznymi oraz krytyki tekstu.

Dr AGNIESZKA BIAŁY (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej UŚ): rozprawa doktorska *Szesnastowieczne oprawy z krakowskiej szkoły introligatorskiej na przykładzie kolekcji z Biblioteki Jasnogórskiej – wybrane problemy*. Promotor: dr hab. prof. UŚ Leonard Ogierman, recenzenci: dr hab. Maria Piđłypczak-Majerowicz prof. UP, prof. dr hab. Edward Różycki, data obrony: 9 października 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 20 października 2015 r. (Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Celem pracy było wyodrębnienie oraz katalogowy opis szesnastowiecznych opraw książkowych z kolekcji zabytkowego księgozbioru Biblioteki Jasnogórskiej, których wykonanie można przypisać krakowskim warsztatom introligatorskim. Z liczby ponad 13 tysięcy starodruków zgromadzonych w tej kolekcji do dalszych badań wytypowano dwieście opraw o niekwestionowanym szesnastowiecznym rodowodzie. Kolejny obszar badań to ustalenie listy krakowskich introligatorów z tego okresu oraz lokalizacji ich warsztatów w mieście. Dokonano tego na podstawie materiałów źródłowych oraz publikacji omawiających działalność społeczności szesnastowiecznego Krakowa.

Dr AGNIESZKA DŁUGOSZ-PYSZ (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego): rozprawa doktorska *Zachowania informacyjne użytkowników spuścizn archiwalnych*. Promotor: dr hab. Remigiusz Sapa, recenzenci: prof. dr hab. Maria Juda, dr hab. Hanna Batorowska, prof. UP, data obrony: 24 listopada 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 2 grudnia 2015 r. (Uniwersytet Jagielloński, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej).

Abstrakt rozprawy: Przedmiotem rozprawy są zachowania informacyjne użytkowników spuścizn archiwalnych. Zasadniczym celem było rozpoznanie i wyjaśnienie – z perspektywy informatologii – przebiegu kwerendy archiwalnej w spuściznach (archiwaliach wytworzonych przez osoby fizyczne). Jako podstawę teoretyczną wybrano model zachowań informacyjnych Natalii Godbold, który został jednak poddany autorskiej modyfikacji. W tym celu odwołano się do prac teoretycznych i empirycznych poświęconych użytkownikom materiałów archiwalnych, do ustaleń dotyczących charakterystycznych cech spuścizn jako źródeł informacji oraz do prac z zakresu metodologii historii. Badania empiryczne przeprowadzono przy zastosowaniu podejścia jakościowego, zgodnie z paradygmatem interpretatywnym, na próbie dobranej celowo. Praca stanowi oryginalną propozycję teoretycznego i metodologicznego podejścia do badań zachowań informacyjnych użytkowników spuścizn archiwalnych.

Dr IRENA GRUCHAŁA (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego): rozprawa doktorska *Lwowski księgozbiór Heleny Dąbczańskiej (1863-1956) jako wyraz kultury książki epoki*. Promotor: dr hab. Anna Gruca, recenzenci: prof. dr hab. Danuta Hombek, prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk, data obrony: 22 października 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 4 listopada 2015 r. (Uniwersytet Jagielloński, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej).

Abstrakt rozprawy: Przedmiotem rozprawy jest księgozbiór kolekcjonerki lwowskiej, którego znaczna część znajduje się obecnie w Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Podstawę źródłową pracy tworzy spis książek z biblioteki Dąbczańskiej, a także jej *Pamiętnik* oraz inne publikacje. Zebrany materiał opracowano przy pomocy metody bibliograficznej i proveniencyjnej. Wykorzystano także metody biograficzną i ilościową. W rezultacie powstał obraz lwowskiej kultury książki drugiej połowy XIX w. i początku wieku następnego. Tworzą go postacie zbieraczy, miejsca nabywania książek, charakterystyka opraw, proveniencje z bibliotek domowych i instytucji oraz publikacje lwowskich wydawców. Stwierdzono również, że na kształt księgozbioru miały wpływ zainteresowania Dąbczańskiej, jej działalność kolekcjonerska, a także repertuar wydawniczy czasu zaborów i oferta lwowskich antykwariatów.

Dr AGNIESZKA KOTWICA (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ): rozprawa doktorska *Kolekcje sztuki książki w wybranych muzeach i bibliotekach w Polsce. Aspekty bibliograficzne, edytorskie i bibliotekarskie*. Promotor: prof. dr hab. Irena

Socha, recenzenci: prof. dr hab. Małgorzata Komza; dr hab. Leonard Ogierman, prof. UŚ, data obrony: 27 kwietnia 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 19 maja 2015 r. (Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Rozprawa podejmuje problematykę szeroko pojętej sztuki książki uwypuklając aspekty edytorskie, bibliograficzne i bibliotekarskie kolekcji książkowych w wybranych muzeach i bibliotekach w Polsce, sposoby ich przechowywania oraz funkcjonowania informacji o nich. Autorka przedstawia na wstępie, dla zarysowania kontekstu, najważniejsze etapy rozwoju bibliofilstwa i muzealnictwa książki na przestrzeni wieków. Definiuje zróżnicowany zakres takich pojęć jak: książka piękna, książka integralna oraz książka – dzieło sztuki, odnosząc je odpowiednio do poszczególnych kolekcji.

Dr ANETA SOKÓŁ (Biblioteka Śląska w Katowicach): rozprawa doktorska *Kultura książki ewangelickiej w Polsce po 1989*. Promotor: prof. dr hab. Irena Socha, recenzenci: dr hab. Maria Konopka, dr hab. Adrian Uljasz, prof. UR, data obrony: 13 lipca 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 14 lipca 2015 r. (Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Praca poświęcona została działalności wydawniczej rozwijającej się w polskim środowisku luteranckim po 1989 r. Przedstawia kolejno: aktywność wydawców działających z ramienia Kościoła, działalność zarejestrowanych oficyn parafialnych, sporadyczne inicjatywy wydawnicze podejmowane przez parafie na terenie sześciu diecezji luteranckich, a także indywidualnie przez członków Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce – duchownych oraz osoby prywatne, z uwzględnieniem wywodzących się z tej wspólnoty wyznaniowej badaczy-historyków. Całościowy dorobek wydawniczy, obejmujący produkcję do 2013 r., został w dysertacji zaprezentowany jako repertuar współczesnej książki ewangelickiej, z pokazaniem charakterystycznych dla niego typów piśmiennictwa i kierunków ewolucji.

Dr MARTA TYSZKOWSKA (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu): rozprawa doktorska *Koncepcja i narzędzia Internetu Drugiej Generacji (Web 2.0) w polskich bibliotekach uniwersyteckich*. Promotor: dr hab. Ewa Głowacka, prof. UMK, recenzenci: dr hab. Małgorzata Kisilowska, dr hab. Tomasz Kruszewski; data obrony: 9 marca 2015; data przyjęcia przez Radę Wydziału: 21 kwietnia 2015 r. (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk Historycznych).

Abstrakt rozprawy: W pracy przedstawiono problematykę wykorzystania narzędzi Web 2.0 w polskich bibliotekach uniwersyteckich. Badania przeprowadzone wśród użytkowników bibliotek uniwersyteckich, a także charakterystyka dostępności narzędzi Web 2.0 w serwisach internetowych polskich bibliotek uniwersyteckich pozwoliły wskazać te narzędzia i usługi internetowe, które postrzegane są przez użytkowników bibliotek uniwersyteckich jako najbardziej przydatne. Wśród najbardziej pożądaných przez użytkowników serwisów bibliotecznych narzędzi Internetu Drugiej Generacji znalazły się m.in.: możliwość zaproponowania przez czytelników książek lub innych materiałów do zbiorów biblioteki, możliwość dodawania recenzji książek i innych publikacji przez czytelników, forum internetowe przeznaczone dla czytelników i studentów oraz wikipedia biblioteczna. Narzędzia Web 2.0 obecne są w serwisach internetowych polskich bibliotek uniwersyteckich, a ich liczba wzrasta. Szczególną popularnością na stronach polskich bibliotek uniwersyteckich cieszą się mapy interaktywne, możliwość sugerowania materiałów bibliotecznych do zakupu oraz odnośniki do profili bibliotecznych w serwisach społecznościowych, zwłaszcza w serwisie Facebook.

Dr RAFAŁ JERZY WERSZLER: rozprawa doktorska *Aranżacja i wyposażenie bibliotek na Śląsku w świetle ich funkcji (do końca XIX wieku)*. Promotor: dr hab. Bogumiła Staniów, prof. UW; recenzenci: dr hab. Józef Andrzej Baranowski, prof. IS PAN, dr hab. Tomasz Maciej Kruszewski; data obrony: 24 listopada 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 15 grudnia 2015 r.

Abstrakt rozprawy: Celem rozprawy jest pionierskie przedsięwzięcie badawcze z zakresu architektury wnętrz bibliotek śląskich, z uwzględnieniem porównań z wyposażeniem wnętrz bibliotek europejskich. Poza wyjątkami, gdzie biblioteczna aranżacja przetrwała bez większych przemoblowań i przebudowań, zachowując stan z czasów historycznej epoki, większość pomieszczeń uległa znacznym przemianom. W niewielu przypadkach dostrzegano kunszt sprzętów do gromadzenia ksiąg, dlatego niewiele ich przetrwało. Zawsze były i są traktowane wymiennie dla – znacznie ważniejszej od nich – książki. W pracy prześledzono stan wybranych pomieszczeń bibliotek byłych i tych, które do dziś funkcjonują w dawnych lokalizacjach, z wyposażeniem obecnym. Wykonano badania empiryczne, pomiarowe i fotograficzne. Całość scalono w historycznej strukturze, rozróżniającej podziały stylistyczno-funkcjonalne sprzętów.

Dr BARTŁOJEW WŁODARCZYK (Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW): rozprawa doktorska *Zastosowanie map tematów w językach haseł przedmiotowych na przykładzie Języka Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej*. Promotor: prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek, recenzenci: prof. dr hab. Wiesław Babik, prof. dr hab. inż. Mieczysław Muraszkiewicz; data obrony: 17 czerwca 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 20 września 2015 r. (Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny).

Abstrakt rozprawy: W rozprawie przedstawiono możliwości optymalizacji wykorzystania danych semantycznych, zorganizowanych jako języki haseł przedmiotowych w celu stworzenia systemu zapewniającego skuteczniejsze, bliższe oczekiwaniom użytkowników wyszukiwanie informacji. Na przykładzie Języka Haseł Przedmiotowych BN zaprezentowano możliwości transformacji języka z użyciem standardu map tematów.

Dr HONORATA ZARĘBSKA (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ): rozprawa doktorska *Zautomatyzowane systemy informacyjne orzecznictwa sądowego. Analiza modelowa*. Promotor: dr hab. Diana Pietruch-Reizes, recenzenci: prof. dr hab. inż. Mieczysław Muraszkiewicz, prof. dr hab. Genowefa Grabowska, data obrony: 13 lipca 2015 r., data przyjęcia przez Radę Wydziału: 14 lipca 2015 r. (Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Praca ma charakter interdyscyplinarny. Jest przede wszystkim próbą poszerzenia pola badawczego informatologii o zagadnienia związane z prawem oraz wypełnienia niszy związanej z wyspecjalizowanymi systemami informacyjnymi. Celem teoretycznym rozprawy jest zbudowanie modelu opisowego zautomatyzowanego systemu informacji o orzeczeniach sądowych, który tłumaczyłby istotę jego działania oraz mógłby zostać wykorzystywany do tworzenia nowych systemów i optymalizowania już istniejących. Celem praktycznym jest natomiast próba odniesienia stworzonego modelu do sytuacji państwowych zautomatyzowanych systemów informacji o orzecznictwie sądowym.

Dr KAROLINA ŻERNICKA (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu): rozprawa doktorska *Ocena jakości polskich bibliotek cyfrowych*. Promotor: dr hab. Ewa Głowacka,

prof. UMK; recenzenci: prof. dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel, dr hab. Marek Nahotko; data obrony: 15 stycznia 2015; data przyjęcia przez Radę Wydziału: 10 lutego 2015 r. (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk Historycznych).

Abstrakt rozprawy: Cel opracowania stanowiło przeprowadzenie analizy stopnia użyteczności serwisów WWW polskich bibliotek cyfrowych. Dokonano oceny jakości wybranych bibliotek pod kątem użyteczności ich serwisów dla odbiorcy końcowego z wykorzystaniem metody jakościowo-heurystycznej. Uzyskane wyniki badań omówiono zarówno indywidualnie dla każdej z bibliotek, jak i w ramach poszczególnych cech łącznie dla wszystkich serwisów. Zwrócono uwagę na przykłady użytecznych rozwiązań i dobrych praktyk, a także na zaobserwowane błędy i braki. Podjęto próbę wskazania przyczyn opisanego stanu rzeczy i możliwych działań zaradczych. Wyniki badań potwierdziły przyjęte założenie, że jakość polskich bibliotek cyfrowych jest zróżnicowana i w znacznym stopniu zależna od zastosowanego oprogramowania.

## PRACE, PROJEKTY I GRANTY BADAWCZE

(porządek alfabetyczny wg nomenklatury jednostek)

INSTYTUT DZIENNIKARSTWA I INFORMACJI,  
UNIwersYTET JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

*Analiza orzecznictwa w sprawach z zakresu prawa mediów ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień procesowych* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Adam Górski; termin realizacji: 2013-2016.

*Czasopisma pedagogiczne w PRL-u* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Maria Siuda; termin realizacji: 2010-2019.

*Czasopiśmiennictwo polskie w woj. wołyńskim w czasie dwudziestolecia międzywojennego* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr hab. Ewa Danowska; termin realizacji: 2015.

*Działalność wydawnicza polskich i zagranicznych środowisk naukowych* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr hab. Jacek Rodzeń; termin realizacji: 2015-2017.

*Działalność wydawnicza ruchu narodowego w Galicji na przełomie XIX i XX w.* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Aleksandra Lubczyńska; termin realizacji: 2009-2017.

*Ekonomiczny wymiar rynku medialnego w Polsce* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Jolanta Dzierżyńska-Mielczarek; termin realizacji: 2009-2017.

*Jak żyć. Poradnikowe funkcje współczesnych mediów* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Olga Dąbrowska-Cendrowska; termin realizacji: 2014-2018.

*Kultura książki w Polsce XIX-XXI wieku* (badania statutowe); kierownik – dr hab. Jolanta Dzienniakowska, prof. UJK; udział: dr hab. Monika Olczak-Kardas; termin realizacji: 2011-2016.

*Media ezoteryczne w Polsce: historia, odbiorcy, treści* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Judyta Perczak; termin realizacji: 2012-2021.

*Polityka informacyjna państwa a kształtowanie jego elektronicznych zasobów informacji po 1989 r.* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Adam Jachimczyk; termin realizacji: 2012-2016.

*Polskie agencje prasowe w rozwoju historycznym* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr hab. Renata Piasecka-Strzelec, prof. UJK; termin realizacji: 2014-2017.

*Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie w latach 1843-1914* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Izabela Krasieńska; termin realizacji: 2012-2017.

*Prasa polskiej emigracji w XX wieku* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr hab. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, prof. UJK; termin realizacji: 2010-2015.

*Prasa samorządowa w polskim systemie medialnym* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Jolanta Kępa-Mętrak; termin realizacji: 2013-2015.

*Problemy nowych mediów* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Tomasz Chrzęstek; termin realizacji: 2010-2018.

*Reklama w Polsce Ludowej* (badania statutowe); kierownik/wykonawca – dr Judyta Perczak; termin realizacji: 2010-2016.

*Współczesny polski system komunikowania masowego* (badania statutowe); kierownik – prof. dr hab. Tomasz Mielczarek; zespół: dr Olga Dąbrowska-Cendrowska, dr Jolanta Kępa-Mętrak, dr Judyta Perczak; termin realizacji: 2011-2016.

*Źródła do dziejów książki i prasy polskiej od XVIII do I poł. XX wieku* (badania statutowe); kierownik – prof. dr hab. Danuta Hombek; zespół: dr Aleksandra Lubczyńska, dr Andrzej Kaleta; termin realizacji: 2014-2017.

INSTYTUT BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ,  
UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

*Elementy filozofii przyrody w polskich przekładach wybranych dramatów Szekspira*; grant wydziałowy służący rozwojowi młodych naukowców na Wydziale Humanistycznym UMCS na 2015 r.; kierownik/wykonawca – mgr Zuzanna Czerniak-Kloc; termin realizacji: 2015.

*Metody gromadzenia wiedzy*; grant wydziałowy służący rozwojowi młodych naukowców na Wydziale Humanistycznym UMCS na 2015 r.; kierownik/wykonawca – dr Sebastian D. Kotuła; termin realizacji: 2015.

*Serwisy społecznościowe w działalności bibliotek*; grant wydziałowy służący rozwojowi młodych naukowców na Wydziale Humanistycznym UMCS na 2015 r.; kierownik/wykonawca – mgr Lidia M. Jarska; termin realizacji: 2015.

*Strategie wyszukiwania obrazów i obrazem. Wyszukiwanie wizualne w przestrzeni WWW;* grant wydziałowy służący rozwojowi młodych naukowców na Wydziale Humanistycznym UMCS na 2015 r.; kierownik/wykonawca – mgr Kamil Stępień; termin realizacji: 2015.

INSTYTUT BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ,  
UNIwersytet śląski

*Baza danych baworowianów w zbiorach lwowskich. Stan, opracowanie naukowe i ocena konserwatorska kolekcji XVII wieku* – projekt realizowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki; kierownik – dr Jolanta Gwóźdź; zespół: dr Agnieszka Bangrowska, mgr Agnieszka Biały, mgr Maria Brynda, dr Bartłomiej Czarski, mgr Agnieszka Franczyk-Cegła, dr Agnieszka Łakomy, dr Karol Makles, dr Joanna Milewska-Kozłowska, mgr Małgorzata Minkowska, dr hab. Ольга Михайлівна Колосовська, dr Iwona Ewa Pietrzakiewicz, mgr Grażyna Rolak, dr Dorota Iwona Sidorowicz-Mulak, mgr Tadeusz Wit Maciag, dr Jerzy Reizes-Dzieduszycki; termin realizacji: 2014-2017.

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOLOGII, UNIwersytet  
Mikołaja Kopernika w Toruniu

*Badanie struktury i dynamiki rozwoju cyfrowych zasobów wiedzy przy pomocy metod wizualizacji* – projekt realizowany ze środków NCN; kierownik – dr Veslava Osińska; wykonawcy: dr Veslava Osińska, dr Piotr Malak, mgr Bożena Bednarek-Michalska; termin realizacji: 2014-2017.

*Czasopisma grudziądzkie w dwudziestoleciu międzywojennym* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik/wykonawca – mgr Marcin Żynda; termin realizacji: 2015.

*Czasopisma z zakresu nauki o literaturze polskiej (1944-1989)* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – prof. dr hab. Grażyna Gzella, wykonawca – mgr Milena Słowińska; termin realizacji: 2015.

*Drugoobiegowe czasopisma Lublina 1976-1990* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik/wykonawca – dr Barbara Centek; termin realizacji: 2015.

*Odbiór audiodeskrypcji w środowisku osób z niepełnosprawnością wzroku* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – prof. dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel, wykonawca – mgr Agata Bernaś; termin realizacji: 2015.

*Oferta wojewódzkich bibliotek publicznych skierowana do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – dr hab. Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska, wykonawca – mgr Beata Płuciniczak-Motowidło; termin realizacji: 2015.

*Open Source'owe Systemy Zarządzania Treścią jako platforma realizacji elektronicznych usług bibliotecznych* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – dr hab. Ewa Głowacka, prof. UMK, wykonawca – mgr Dominik M. Piotrowski; termin realizacji: 2015.

*Otwarte zasoby edukacyjne* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – dr hab. Ewa Głowacka, prof. UMK, wykonawca – mgr Jagoda Rycharska; termin realizacji: 2015.

*Promocja książki w wybranych mediach społecznościowych* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – prof. dr hab. Jacek Gzella, wykonawca – mgr Magdalena Ostrowska; termin realizacji: 2015.

*Secret client – nowa metoda badania jakości obsługi w bibliotekach uniwersyteckich* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – dr hab. Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska, wykonawca – mgr Marcin Karwowski; termin realizacji: 2015.

*Toruńskie czasopisma wydawane w okresie dwudziestolecia międzywojennego* – grant wydziałowy finansowany z budżetu jednostki; kierownik – prof. dr hab. Jacek Gzella, wykonawca – mgr Piotr Rudera; termin realizacji: 2015.

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOTEKOZNAWSTWA,  
UNIwersytet Jagielloński

*Audyt informacji instytucjonalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego* – projekt finansowany ze środków Uniwersytetu Jagiellońskiego na zamówienie Biura Analiz Instytucjonalnych i Raportowania UJ; wykonawcy: pracownicy i doktoranci IINiB UJ; kierownik – dr hab. Remigiusz Sapa; termin realizacji: 2014-2015.

*Biblioteka Jagiellońska – opracowanie dziejów od 1775 do 1918 r.* – projekt finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki; instytucje uczestniczące: Biblioteka Jagiellońska, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, Instytut Historii UJ, Archiwum UJ, Archiwum Nauki PAN i PAU, Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie; kierownik – dr Piotr Lechowski (INiB UJ); termin realizacji: 2011-2016.

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOTEKOZNAWSTWA,  
UNIwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

*Polskie czasopiśmiennictwo popularnonaukowe do 1939* – projekt finansowany przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 9; kierownik – dr hab. Grażyna Wrona, prof. UP; termin realizacji: 2015-2017.

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOTEKOZNAWSTWA,  
UNIwersytet Wrocławski

*Badania biograficzne i źródłowe na temat życia i twórczości polskich artystów emigracyjnych Jana Lewitta oraz Jerzego Hima* – projekt finansowany w ramach Konkursu Projektów Badawczych Służących Rozwojowi Młodych Naukowców oraz Uczestników Studiów Doktoranckich na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego; kierownik projektu – mgr Jan Kaczorowski; termin realizacji: 2015-2016

*Chronologiczna baza danych polskich tekstów prasowych z lat 1945-1954, opisanych metadanymi na poziomie morfo-syntaktycznym* (zadanie jest częścią projektu *Polska część infrastruktury naukowej CLARIN ERIC. Wspólne zasoby językowe i infrastruktura technologiczna*). Projekt finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego; koordynator projektu na Uniwersytecie Wrocławskim – prof. dr hab. Adam Pawłowski; termin realizacji: 2013-2015.

*Czy media kształtują nasze myślenie o nauce? Analiza korelacji medialnego i potocznego obrazu źródeł naukowych* – projekt finansowany w ramach Konkursu Projektów Badawczych Służących Rozwojowi Młodych Naukowców oraz Uczestników Studiów Doktoranckich na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego; kierownik projektu – dr Anna Łach; termin realizacji: 2015-2016.

*Działalność polskich bibliotek jako wsparcie edukacji formalnej (w opinii nauczycieli)* – projekt finansowany w ramach Konkursu Projektów Badawczych Służących Rozwojowi Młodych Naukowców oraz Uczestników Studiów Doktoranckich na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego; kierownik projektu – dr Renata Piotrowska; termin realizacji: 2014-2015.

*Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*. Projekt finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki; wykonawca – dr Halina Rusińska-Giertych (dostarczanie informacji o drukach, które wyszły z tłoczni zakonnych; termin realizacji: 2012-2016.

*Encyklopedia Książki* – projekt finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki; kierownik projektu – prof. dr hab. Anna Migoń; termin realizacji: 2011-2015 – przedłużony.

*Opracowanie metodologii prac nad rozwojem infrastruktury technologii językowych CLARIN oraz upowszechnienie wytworzonej w ramach CLARIN infrastruktury badawczej* – projekt wspierający konsorcjum CLARIN, środki Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego; kierownik projektu – dr inż. Maciej Piasecki (PWR); wykonawca w IINiB UW – prof. dr hab. Adam Pawłowski; termin realizacji: 2015-2016.

*Przemiany współczesnej książki popularnonaukowej dla dzieci i młodzieży (na przykładzie francuskiej oferty wydawniczej)* – projekt finansowany przez Narodowe Cen-

trum Nauki w ramach konkursu SONATA 6; kierownik projektu – dr Agnieszka Wandel; termin realizacji: 2014-2017.

*Słowniki ilustrowane i obrazkowe dla dzieci – analiza formy edytorskiej* – projekt finansowany w ramach Konkursu Projektów Badawczych Służących Rozwojowi Młodych Naukowców oraz Uczestników Studiów Doktoranckich na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego; kierownik projektu – dr Bożena Hojka; termin realizacji: 2014-2015.

*Zbiory materiałów życia publicznego jako typ książki rękopiśmiennej w czasach staropolskich (XVII-XVIII w.)* – projekt badawczy Narodowego Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 8; kierownik projektu – dr hab. prof. UW r Maciej Matwijów; termin realizacji: 2015-2018.

*Żydowska literatura piękna w polskim repertuarze wydawniczym XX wieku (edycje książkowe przekładów z języka hebrajskiego i jidysz)* – projekt finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach konkursu PRELUDIUM; kierownik projektu – mgr Monika Jaremków; termin realizacji: 2013-2015.

#### INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH, UNIwersytet Warszawski

*Bibliografia światowego językoznawstwa slawistycznego i Sybisław* – projekt realizowany od 1993 r. Efektem wieloletnich prac nad tym tematem była wydawana przez Instytut Sławistyki PAN od 1995 r. – wspólnie z Towarzystwem Naukowym Warszawskim – Bibliografia językoznawstwa slawistycznego obejmująca dane o pracach slawistycznych, publikowanych na całym świecie od 1992 r. Edycję książkową bibliografii zamyka tom: *Bibliografia językoznawstwa slawistycznego za rok 1997*. Projekt jest kontynuowany – przy wsparciu finansowym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego – w postaci bibliograficznej bazy danych światowego językoznawstwa slawistycznego i Sybisław dostępnej w Internecie ([www.isybislaw.ispan.waw.pl](http://www.isybislaw.ispan.waw.pl)). W ramach tematu statutowego Instytutu Sławistyki PAN są opracowywane dane bibliograficzne polskiego językoznawstwa slawistycznego, obejmujące prace polskich i zagranicznych autorów opublikowane w Polsce oraz prace polskich autorów opublikowane za granicą. Wykonawca – doc. Maria Przystek-Samokowa; termin realizacji: 1993-2015.

*Building, showcasing, and measuring scholarly reputation.* – projekt CIBER Research; projekt realizowany na Politechnice Warszawskiej; wykonawca – dr Zdzisław Dobrowolski; termin realizacji: 2015-2018.

*Clavis scriptorum et operum Medii Aevi Poloniae* – słownik autorów i tekstów powstałych w średniowiecznej Polsce – projekt finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki; kierownik projektu – dr Jerzy Kaliszuk; termin realizacji: 2012-2017.

*Dziedzictwo narodowe, badania i upowszechnianie wiedzy o tradycji i historii* – projekt finansowany przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych w obszarze „Współpra-

ca z Polonią i Polakami 2015”); wykonawcy: prof. dr hab. Elżbieta Barbara Zybent, mgr Elżbieta Maruszak; termin realizacji: 2014-2015.

*Dziedzictwo zachować i upowszechnić* – projekt realizowany przez Bractwo Kawalerów Gutenberga ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego; kierownik projektu – dr hab. Dariusz Kuźmina, prof. UW; współpracownicy: mgr Robert Brzóska, dr Krzysztof Smolana. Termin realizacji: 2015.

*Early career researchers from the sciences and social sciences. International study on scholarly communications* – projekt Publishing Research Consortium koordynowany przez Ciber Research; wykonawcy: dr Zdzisław Dobrowolski, dr Anna Mierzecka; termin realizacji: 2015-2018.

*e-Urząd-Biblioteka-Obywatel. Biblioteki jako pośrednicy w dostępie do informacji i usług publicznych* – projekt finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach konkursu SONATA 2; kierownik projektu – dr Mariusz Luterek; wykonawcy: dr Justyna Jasiewicz, dr Anna Mierzecka, dr Marcin Roszkowski; termin realizacji: 2012-2016.

*Historia nauki polskiej 1944/52-1989, tom X. Część I (ogólna)* – projekt badawczy (kontynuacja) Instytutu Historii Nauki PAN im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, moduł badawczy 1.1. (Jacek Puchalski: Biblioteki w życiu naukowym PRL i poza Krajem w latach 1939-1989); wykonawca – dr hab. Jacek Puchalski, prof. UW; termin realizacji: 2014-2015.

*Humanistyka cyfrowa i upowszechnianie wyników jej badań we współczesnej komunikacji naukowej* prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata; [opieka nad doktoratem mgr Anny Kamińskiej, Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny].

*LaTeI – Laboratorium Technologii Informacyjnych* – projekt dotowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Wykonawca Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW; koordynator projektu – dr Grzegorz Gmiterek; uczestnicy: dr. hab. Dariusz Kuźmina, prof. UW, dr. Mikołaj Ochmański, dr Marcin Roszkowski; termin realizacji: 2014-2016.

*Manuscripta.pl* – portal internetowy, integrujący informacje na temat rękopisów średniowiecznych w zbiorach polskich; portal prowadzony w języku angielskim, kierownik portalu dr hab. Jacek Soszyński ([www.manuscripta.pl](http://www.manuscripta.pl)); program bezterminowy. Kontynuacja.

*Manuskrypty z jaskiń Mardzong w Nepalu: Analiza kolekcji, badania papieru i datowanie* – projekt Narodowego Centrum Nauki w ramach konkursu SONATA BIS 4; kierownik projektu – dr Agnieszka Helman-Ważny; termin realizacji: 2015-2018.

*Mechanizmy kształtowania i ewolucji indywidualnej przestrzeni informacyjnej w naukach humanistycznych* – projekt Narodowego Centrum Nauki; wykonawca – dr hab. Małgorzata Kisilowska; termin realizacji: 2013-2015.

*MegaMisja – Raport otwarcia* – projekt realizowany przez Centrum Cyfrowe Projekt: Polska dla Fundacji Orange; wykonawcy: dr hab. Małgorzata Kisilowska, dr Justyna Jasiewicz, dr Anna Mierzecka; termin realizacji: 2015.

*Mistrzowie Kodowania Junior – Raport Otwarcia* – projekt realizowany przez Centrum Cyfrowe Projekt: Polska dla Samsung Polska; wykonawca: dr hab. Małgorzata Kisilowska, dr Justyna Jasiewicz, dr Anna Mierzecka; termin realizacji: 2015.

*Modele konceptualne uniwersum bibliograficznego – przegląd i analiza modeli konceptualnych dedykowanych reprezentacji wiedzy w uniwersum bibliograficznym*; kierownik projektu – dr Marcin Roszkowski; termin realizacji: 2015.

*Opracowanie systemu komputerowego Rzeczywistości Rozszerzonej przeznaczonego do zastosowania w oprogramowaniu edukacyjnym dedykowanym przedmiotom ścisłym – zadanie badawcze Uniwersytetu Warszawskiego: Badanie kompetencji cyfrowych w środowisku nauczycieli pod kątem zastosowania rzeczywistości rozszerzonej w edukacji, faza badawcza 2013-2014; koordynator projektu na UW – prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata; termin realizacji: 2013-2015.*

*Rejestracja księgozbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego* – program Departamentu Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego; wykonawca – dr hab. Jacek Puchalski, prof. UW; termin realizacji: 2014-2015.

*Repertorium Chronicarum* – projekt prowadzony przez Mississippi State University i Uniwersytet Warszawski; internetowa baza danych rękopisów zawierających kroniki średniowieczne o zasięgu ogólnoswiatowym (<http://www.chronica.msstate.edu/>); współkierownik projektu – dr hab. Jacek Soszyński; termin realizacji: od 2000 – bezterminowo.

*Szkoły wyższe w roli integratora uczenia się przez całe życie* – projekt badawczy Instytutu Badań Edukacyjnych realizowany jako część projektu systemowego UE Europejski Fundusz Społeczny, Program Operacyjny Kapitał Ludzki Priorytet III Wysoka jakość systemu oświaty, Opracowanie założeń merytorycznych i instytucjonalnych wdrażania Krajowych Ram Kwalifikacji oraz Krajowego Rejestru Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (członek zespołu UW); wykonawca – dr hab. Małgorzata Kisilowska; termin realizacji: 2015.

*Średniowieczne rękopisy w zbiorach wileńskich* – wykonawcy: dr hab. Jacek Soszyński, dr Rūta Čapaitė (Lietuvos Istorijos Institutas); termin realizacji: 2012-2015.

*Web 2.0 jako przestrzeń informacyjna i komunikacyjna dla profesjonalistów informacji* – prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata; [opieka nad doktoratem mgr Pauliny Milewskiej, Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny].

*Własność literacka i prawo autorskie na ziemiach polskich w dobie Konwencji Berneńskiej* – projekt Narodowego Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 8; kierownik projektu – dr Teresa Świąćkowska; termin realizacji: 2015-2018.

*Zbiory i działalność: Instytutu Naukowego Badania Komunizmu w Warszawie 1930-1939; Instytutu Naukowego Badania Zagadnień Wschodu 1939-1940; Działu Społecznego Biblioteki m. Warszawy, 1941-1945; kierownik projektu – dr hab. Jacek Puchalski, prof. UW, termin realizacji: kontynuacja w roku 2015.*

*Zmiany kultury czytelniczej w Polsce w kontekście upowszechnienia e-tekstów i urządzeń pozwalających z nich korzystać – projekt badawczy Centrum Cyfrowego Projekt: Polska finansowany ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – program Obserwatorium Kultury, zadanie Analiza zmian w sferze kultury; kierownik projektu – dr hab. Małgorzata Kisilowska; wykonawcy: dr Michał Zając, mgr Magdalena Paul; termin realizacji: 2015-2016.*

#### KATEDRA BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ, UNIwersYTET ŁÓDZKI

*Czasopismo „Waldenburger Heimatbote: offizielles Organ für den gesamten Heimatkreis Waldenburg” jako przykład tytułu o regionalnym i ponadnarodowym znaczeniu dla tożsamości mieszkańców powojennego Wałbrzycha; grant Uniwersytetu Łódzkiego dla młodych naukowców, kierownik projektu – dr Zbigniew Gruszka; termin realizacji: 2014-2015.*

*Kultura czytelnicza nastolatków; kierownik projektu – dr hab. Mariola Antczak, prof. UŁ; termin realizacji od 2010 r. – Bezterminowo.*

*Opracowanie i wydanie nowej edycji „Życia książki” Jana Muszkowskiego – grant Uniwersytetu Łódzkiego dla młodych naukowców, kierownik projektu – dr Zbigniew Gruszka, wykonawca – dr Grzegorz Czapnik; termin realizacji: 2013-2015.*

*Słownik pracowników książki polskiej – projekt finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki na przygotowanie Suplementu 4 Słownika pracowników książki polskiej; kierownik – dr Magdalena Rządowska; termin realizacji: lata 2012-2016.*

#### KATEDRA INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOLOGII, UNIwersYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO W BYDGOSZCZY

*Bibliografia druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku (wydawnictwo zwarte) – projekt finansowany ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych, na podstawie umowy zawartej pomiędzy Ambasadą Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie a Stowarzyszeniem Naukowców Polaków na Litwie; kierownik projektu: dr hab. Zdzisław Gębołyś, prof. UKW; termin realizacji: 2015.*

*Leksykon opracowawczy – projekt finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki; kierownik: dr Elżbieta Pokorzyńska, współtwórcy dr Małgorzata Pronobis-Gajdzis (UMK) oraz dr Arkadiusz Wagner (UMK); termin realizacji: 2015-2020.*

*Rola katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych w Polsce* – projekt finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki; kierownik – dr hab. Ryszard Nowicki, prof. UKW; termin realizacji: 2012-2015.

## KONFERENCJE KRAJOWE I MIĘDZYNARODOWE (porządek chronologiczny)

### MARZEC

*Nowoczesna biblioteka – nowoczesny bibliotekarz: I Lubelskie Forum Bibliologów, Informatologów i Bibliotekarzy* – organizacja: IINiB UMCS w Lublinie; zakres problemowy: wyznaczniki nowoczesnej placówki bibliotecznej (szkolnej, publicznej, akademickiej), kompetencje współczesnego bibliotekarza, marketing w działalności bibliotecznej, media społecznościowe jako narzędzia promocji biblioteki, biblioteczny viral, nowe strategie w wyszukiwaniu informacji (wyszukiwanie obrazem), biblioteka jako lokalny ośrodek aktywności społecznej. Podczas konferencji odbył się panel dyskusyjny *Nowoczesna biblioteka – czyli jaka? O wyznacznikach nowoczesności. Nowoczesny bibliotekarz – czyli jaki? Kompetencje szczególnie pożądane*, w którym uczestniczyło blisko 100 bibliotekarzy z Lublina i Lubelszczyzny; miejsce i termin: Lublin, 19 marca 2015 r.

*Kompetencje informacyjne Polaków* – organizacja: IINiSB UW; zakres problemowy: rola kompetencji informacyjnych Polaków w zachowaniu, organizacji i upowszechnianiu polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju; miejsce i termin: Warszawa, 25 marca 2015 r.

### KWIECIEŃ

*Magia kontra nauka – różne oblicza fantastyki* – organizacja: Koło Naukowe IINiSB UW, Stowarzyszenie Uroboros; zakres problemowy: obejmuje różne aspekty fantastyki krajowej i międzynarodowej; miejsce i termin: Warszawa, 17 kwietnia 2015 r.

XII Wroclawska Konferencja Judaistyczna *Kultura książki żydowskiej w Europie Środkowowschodniej w XIX i XX wieku* – organizacja: Zakład Studiów Żydowskich IFP UW oraz IINiB UW; zakres problemowy: ontologia i typologia książki żydowskiej; wytwarzanie żydowskiej książki rękopiśmiennej i drukowanej; paleografia i neografia hebrajska; żydowski ruch wydawniczy (oficyny i ośrodki wydawnicze, repertuar wydawniczy, cenzura); formy dystrybucji książki; sztuka książki żydowskiej; czytelnictwo; żydowskie księgozbiory i bibliotekarstwo (dzieje żydowskich bibliotek i kolekcji prywatnych, edukacja pracowników placówek związanych z książką, podręczniki i poradniki metodologiczne dla bibliotekarzy, projekty digitalizacji); libricide, czyli niszczenie książek i bibliotek żydowskich w czasie II wojny światowej. Miejsce i termin: Wrocław, 21-22 kwietnia 2015 r.

*Cyfrowe wyzwania. Kompetencje cyfrowe: badania, strategie, praktyka* – organizacja: IINiSB UW; zakres problemowy: rozwój kompetencji cyfrowych, medialnych, informacyjnych, informatycznych i komunikacyjnych; polityka kształtowania działań edukacyjnych; budowanie synergii między różnymi źródłami finansowania – w tym Regionalnymi Programami Operacyjnymi oraz Programem Operacyjnym Wiedza Edukacja Rozwój. Kluczowe tematy dyskusji: katalog kompetencji cyfrowych, odpowiednie przeszkolenie, sieciowanie i wspieranie trenerów oraz sposób mierzenia i monitorowania efektów szkoleń; miejsce i termin: Warszawa, 22 kwietnia 2015 r.

*Warsztat informacyjny XXI wieku*. Organizacja: Koło Naukowe Bibliotekoznawców przy KINiB UKW; zakres problemowy: społeczeństwo informacyjne, współczesne znaczenie bibliotek, rola informacji w instytucjach wiedzy, zarządzanie wiedzą, otwarte zasoby edukacyjne, warsztat informacyjny, bibliotekarz jako architekt informacji, Web 3.0.; miejsce i termin: Bydgoszcz, 22 kwietnia 2015 r.

#### MAJ

*Nauka o informacji (informacja naukowa) w okresie zmian* – organizacja: IINiSB UW; zakres problemowy: rozwój komputerowych technologii informacyjnych w praktyce i różnych obszarach życia społecznego: nauce, biznesie, administracji, kulturze, edukacji, ochronie zdrowia i wielu innych. Cel konferencji: monitorowanie zachodzących przemian, prezentacja nowych koncepcji i metod badawczych oraz projektowanych i wdrażanych nowych rozwiązań; wymiana doświadczeń badaczy z różnych dyscyplin nauki zajmujących się problematyką rozwijania nowoczesnych technologii i ich zastosowań w różnych dziedzinach; miejsce i termin: Warszawa, 11-12 maja 2015 r.

III Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej. Projektowanie informacji* – organizacja: IINiB i BG UP, zakres problemowy: Problematyka konferencji objęła szeroki zakres tematów związanych z projektowaniem i architekturą informacji w działalności bibliotek i bibliotekarzy, ośrodków informacji: wizualizacją danych, projektowaniem nowych narzędzi komunikacji rozpatrywanych w kontekście zmieniających się wymagań użytkowników; miejsce i termin: Kraków, 21-22 maja 2015 r.

XV Ogólnopolskie Forum Towarzystwa Nauczycieli Bibliotekarzy Szkół Polskich „*Potencjał edukacyjny i wychowawczy bibliotek szkolnych*” – organizacja: IINiB UP w Krakowie oraz TNBSP Oddział w Krakowie; miejsce i termin: Kraków, 30-31 maja 2015 r.

#### CZERWIEC

III Ogólnopolskie Forum Bibliotek Pedagogicznych „*Nauczyciel w bibliotece pedagogicznej – klient wyróżniony*” – organizacja: IINiB UP w Krakowie oraz Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Krakowie; miejsce i termin: Kraków, 18-19 czerwca 2015 r.

Konferencja naukowa *Ewolucja modelu akademickiego kształcenia bibliotekarzy w latach 1945-2015* organizacja: Wydział Filologiczny UŁ, BUŁ zakres problemowy: Konferencja poświęcona była przypomnieniu dziejów poszczególnych ośrodków akademickich, kształtowaniu się programów studiów i realizowanych form działalności dydaktycznej, omówieniu najważniejszych problemów współczesnej dydaktyki akademickiej z zakresu bibliotekoznawstwa oraz dalszym perspektywom kształcenia pracowników bibliotek i informacji naukowej w coraz bardziej cyfrowej rzeczywistości; miejsce i termin: Łódź, 19 czerwca 2015 r.

*Homo Communicativus. Przestrzeń informacyjna współczesnej nauki* – organizacja: IINiB UMK; zakres problemowy: celem konferencji było przedstawienie najnowszych badań dotyczących nowych kanałów informacji i komunikacji w nauce i ich wykorzystania, indywidualnej przestrzeni informacyjnej naukowców, zagadnień związanych z oceną publikacji naukowych oraz naukowych zasobów informacyjnych; przedmiotem były też usługi informacyjne i ich wykorzystanie w różnych dziedzinach naukowych; miejsce i termin: Toruń, 25-26 czerwca 2015 r.

#### WRZESIEŃ

*Biblioteki pedagogiczne – wspomagają, wspierają...* – organizacja: IINiB UMCS w Lublinie i Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. KEN w Lublinie; zakres problemowy: funkcje i zadania bibliotek pedagogicznych w nowej rzeczywistości społecznej i prawnej, rozwijanie edukacyjnej roli bibliotek pedagogicznych, działalność bibliotek pedagogicznych na rzecz doskonalenia pracowników oświaty i wspomagania szkół oraz placówek edukacyjnych – przegląd dobrych praktyk; miejsce i termin: Lublin, 17 września 2015 r.

*Biblioteki szkolne miasta Piekary Śląskie. Sukcesy, problemy, perspektywy* – organizacja: Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, I Liceum Ogólnokształcące im. Króla Jana III Sobieskiego w Piekarach Śląskich; zakres problemowy: konferencja związana z realizacją kierunku polityki oświatowej na rok 2015/2016 – rozwijanie kompetencji czytelniczych oraz upowszechnianie czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży; miejsce i termin: Piekary Śląskie, 30 września 2015 r.

#### PAŹDZIERNIK

III Seminarium Członków Zarządów Okręgu Małopolskiego SBP *Z polskiego na nasze – perspektywy rozwoju opracowania przedmiotowego w Polsce* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, Zarząd Okręgu Małopolskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich; zakres problemowy: opracowanie przedmiotowe zbiorów bibliotecznych, przyszłość języków hasel przedmiotowych KABA, przyszłość opracowania rzeczowego w Polsce, deskryptory Biblioteki Narodowej; miejsce i termin: Kraków, 5 października 2015 r.

*Nowoczesne formy pracy w bibliotece – możliwości placówek a potrzeby i oczekiwania użytkowników: II Lubelskie Forum Bibliologów, Informatologów i Bibliotekarzy* – organizacja:

IINiB UMCS w Lublinie; zakres problemowy: badania potrzeb użytkowników bibliotek, przykłady dobrych praktyk oraz nowatorskich działań i rozwiązań w obszarze pracy z użytkownikiem, nowe technologie i intermedia jako alternatywna forma aktywizacji użytkowników, animacja kulturalno-społeczna w bibliotece, open source w bibliotekach. Podczas konferencji odbył się panel dyskusyjny *Nowe (?) oczekiwania i potrzeby użytkowników współczesnych bibliotek – czy? i jak? placówki mogą im sprostać*; miejsce i termin: Lublin, 8 października 2015 r.

*Jubileusz 40-lecia działalności naukowo-dydaktycznej Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.* W sali Rady Wydziału Filologicznego w Katowicach odbył się jubileusz 40-lecia działalności naukowo-dydaktycznej Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ. W wydarzeniu wzięli udział przedstawiciele władz Uniwersytetu Śląskiego, dyrekcja i pracownicy IBiIN UŚ, a także zaproszeni goście z instytutów kształcących w zakresie bibliologii i informatologii oraz z bibliotek. Podczas uroczystości odbyło się również wręczenie książki dedykowanej dr. hab. prof. UŚ Leonardowi Ogiermanowi oraz spotkanie pracowników Instytutu ze studentami i absolwentami; miejsce i termin: Katowice, 16 października 2015 r.

*Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym. Teoria i praktyka* – organizacja: Katedra Kultury Informacyjnej i Zarządzania Informacją w Instytucie Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademska Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach (CINIBA); zakres problemowy: celem konferencji było stworzenie forum do podjęcia wspólnej refleksji nad interdyscyplinarnym rozumieniem pojęcia „kultura informacyjna”, a także miejsca konfrontacji teorii i praktyki propagowania kultury informacyjnej w różnych obszarach życia społecznego; miejsce i termin: Kraków, 9 października 2015 r., Katowice, 23 października 2015 r.

*Przyszłość kształcenia w zakresie informatologii i bibliologii* – spotkanie dyrektorów ośrodków kształcących bibliotekarzy – organizacja: KINiB UKW; zakres problemowy: rola bibliologii i informatologii, kształcenie studentów, biblioteki polskie, poziom nauczania w zakresie bibliologii i informatologii, formy promocji kierunku, aktywizacja studentów, znaczenie zawodu bibliotekarza i informatologa, kwalifikacje zawodowe, warsztat pracy bibliotekarza i informatologa; Bydgoszcz, 27 października 2015 r.

## LISTOPAD

*Bibliografia – teoria, praktyka, dydaktyka* – organizacja: IINiSB UW, Polskie Towarzystwo Bibliologiczne Oddział Warszawski; zakres problemowy: potrzeba kontroli bibliograficznej, zmiany zachodzące w bibliografii pod wpływem otoczenia, dialog społeczno-naukowy, którego celem jest z jednej strony zaspokajanie doraźnych potrzeb informacyjnych, z drugiej zaś zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa naukowego, kulturowego współczesnych społeczeństw; miejsce i termin: Warszawa, 117-18 listopada 2015 r.

*Tekstologia i typografia w przestrzeni cyfrowej* – organizacja: Zakład Tekstologii i Edytorstwa Dział Literackich Instytutu Literatury Polskiej UMK, Zakład Wiedzy o Prasie Instytutu Informatyki i Bibliologii UMK, Wydawnictwo Naukowe UMK; zakres problemowy: nowe wydawanie, nowe publikowanie: zakres i problemy edytorstwa naukowego w przestrzeni elektronicznej; elektroniczna edycja krytyczna – definicje, możliwości i perspektywy; rola nowoczesnych technologii w rozwoju edytorstwa naukowego; edytorstwo tradycyjne a cyfryzacja dzieł literackich; naukowe i literackie projekty cyfrowe (tradycja polska i zagraniczna); formy udostępniania i rozpowszechniania edycji cyfrowych; open access i wolne licencje w wydawnictwie; praca z tekstem i praca redakcji w trybie on-line; self-publishing, słowo i obraz – typografia w kontekście komunikacyjnym: nowoczesne metody projektowania różnego rodzaju publikacji; sztuka typografii a nowoczesne oprogramowanie graficzne; estetyka i czytelność w typografii; nowoczesny język typografii i dizajnu książki; rola detalu w typografii; granice obrazu/granice słowa (projekty eksperymentalne); znaki i symbole w komunikacji wizualnej; nośniki typografii; rola typografii w kulturze współczesnej; miejsce i termin: Toruń, 19-20 listopada 2015 r.

XII studencko-doktorancka konferencja naukowa *Metodologia mieszana w nauce o informacji i innych naukach* – organizator: Koło Naukowe Studentów Instytutu Informatyki i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego; zakres problemowy: zastosowanie metodologii mieszanej w różnych naukach i w badaniach interdyscyplinarnych, typy badań mieszanych, ocena wyników badań prowadzonych metodami mieszanymi, metodologia mieszana w perspektywie różnych koncepcji teoretycznych, triangulacja metod i badania wykorzystujące wiele metod; miejsce i termin: Kraków, 23 listopada 2015 r.

*Z dziejów książki i prasy. Stan badań za lata 2013-2015* – organizacja: Zakład Historii Książki i Bibliotek Katedry Informatyki i Bibliotekoznawstwa UKW; zakres problemowy: rola książki i bibliotek na przestrzeni dziejów, książka dawna, czasopiśmiennictwo, biblioteki polskie, księgoznawstwo, rola książki i prasy w kulturze, cenzura w II RP, prasa lokalna, dzieje księgozbiorów, warsztat historia książki, prasoznawstwo, bibliografie, kultura książki i prasy w ciągu wieków, ruch wydawniczy i księgarski w Polsce, formy promocji prasy i książki; Bydgoszcz, 29 listopada 2015 r.

## GRUDZIEŃ

*Przełamując granice książki. Perspektywa twórcy, odbiorcy, badacza* – organizacja: IINiB UWr; zakres problemowy: aparat pojęciowy edytorstwa – język opisu współczesnych zjawisk komunikacji piśmiennej; rynek publikacji elektronicznych; ewolucja zawodu wydawcy, zadania i odpowiedzialność; różne rodzaje publikowania – elementy łączące i odróżniające; nowe podmioty na rynku książki; projektowanie publikacji elektronicznych; jakość publikacji w kontekście przemian technologicznych i kulturowych; wpływ nowych technologii na praktyki lekturowe i kulturę czytelniczą; czytanie książki a czytanie Internetu; przygotowywanie do zawodu wydawcy; prognozy dla rynku książki. Miejsce i termin: Wrocław, 2-4 grudnia 2015 r.

III Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu *Współczesny polski system medialny – Procesy tabloidyżacji i komodyfikacji polskich mediów* – organizacja: Instytut Dziennikarstwa i Informatyki Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach; zakres problemowy: współczesny polski system medialny, zjawiska określane mianem tabloidyżacji i komodyfikacji mediów, kierunek ewolucji polskiego systemu medialnego, proces migracji mediów do cyberprzestrzeni, konsekwencje konwergencji dla polskiego systemu medialnego, kształtowanie mediów przez odbiorców, wpływ mechanizmów rynkowych na funkcjonowanie systemu medialnego, rola współczesnych dziennikarzy w kształtowaniu mediów; miejsce i termin: Kielce, 3 grudnia 2015 r.

IX Ogólnopolska Studencko-Doktorancka Konferencja Kół Naukowych Bibliotekoznawców *Materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe Polaków – wczoraj i dziś* – organizacja: Koło Naukowe Bibliotekoznawców Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; zakres problemowy: archiwa, biblioteki i muzea jako instytucje ochrony dziedzictwa narodowego, innowacyjność (rola technologii) w ochronie materialnego i niematerialnego dziedzictwa, zagrożenia dla dziedzictwa narodowego, polskie dziedzictwo za granicą, dziedzictwo mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych; miejsce i termin: Katowice, 10 grudnia 2015 r.

## ZMIANY KADROWE

### (porządek alfabetyczny wg nomenklatury jednostek)

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach:

dr hab. JACEK TOMASZCZYK – zastępca dyrektora do spraw naukowych od 1 października 2015 r.;

dr KAROL MAKLES – zastępca dyrektora do spraw dydaktycznych od 1 października 2015 r.

Instytut Informatyki Naukowej i Bibliologii UMK:

dr hab. EWA GŁOWACKA, prof. UMK – dyrektor od 1 stycznia 2015 r.

dr inż. MARIUSZ JAROCKI – zastępca dyrektora od 1 marca 2015 r.

Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa UWr:

dr hab. BOŻENA KOREDZUK, prof. UWr – kierownik Zakładu Teorii i Historii Książki od 1 października 2015 r.

Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej UŁ:

dr hab. MARIOLA ANTCZAK, prof. UŁ – kierownik od 1 października 2015 r.

Katedra Informatyki Naukowej i Bibliologii UKW:

dr ALDONA CHLEWICKA przestała być pracownikiem KBiIN, przeszła na etat starszego kustosa dyplomowanego i pełni funkcję Dyrektora Biblioteki Głównej UKW.

## ODZNACZENIA, NAGRODY

(porządek alfabetyczny osobowy)

Dr hab. EWA ANDRYSIAK, prof. UŁ (KBIN UŁ) – I nagroda w X Konkursie na prace popularnonaukowe i badawcze dotyczące historii pożarnictwa za redakcję pracy *Ochotnicza Straż Pożarna w Kaliszu 1864-2014. Praca zbiorowa*.

Dr GRZEGORZ GMITEREK (IINiSB UW) – Nagroda finansowa Rektora UW w uznaniu zasług dla prestiżu i rozwoju UW, 1 X 2015 r.

Prof. dr hab. ELŻBIETA GONDEK (IBiIN UŚ) – Złota Odznaka „Zasłużony dla Uniwersytetu Śląskiego”.

Prof. dr hab. KRYSZYNA HESKA-KWAŚNIEWICZ (IBiIN UŚ) – tytuł „Honorowego Profesora Uniwersytetu Śląskiego”.

Dr ELŻBIETA JAMRÓZ-STOLARSKA (IINiB UWŹ) – Nagroda w konkursie Academia 2015 dla Wydawnictwa SBP „w uznaniu znaczenia publikacji dla historii polskiej książki” za monografię *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945-1989*.

Dr SEBASTIAN D. KOTUŁA (IINiB UMCS) – Nagroda naukowa SBP im. Adama Łysakowskiego za rok 2014 za pracę *Wstęp do open source*. Warszawa 2014; Nagroda Indywidualna II Stopnia Rektora UMCS za wyróżniającą się pracę na rzecz uczelni.

Mgr PIOTR LITWINIUK (IINiB UWŹ) – Nagroda Rektora za osiągnięcia organizacyjne.

Dr hab. RYSZARD NOWICKI, prof. UKW (KINiB UKW) – Nagroda Specjalna na 19. Poznańskich Dniach Książki w Konkursie na Najlepszą Książkę Akademicką w roku 2015 za publikację *Rola katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych w Polsce*.

Dr hab. ALICJA MATCZUK (IINiB UMCS) – Nagroda naukowa SBP im. Adama Łysakowskiego za rok 2014 za pracę *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*. Lublin 2014; Nagroda Indywidualna II Stopnia Rektora UMCS za wyróżniającą się pracę na rzecz uczelni.

Dr hab. LEONARD OGIERMAN, prof. UŚ (IBiIN UŚ) – Złota Odznaka „Zasłużony dla Uniwersytetu Śląskiego”.

Dr hab. MONIKA OLCZAK-KARDAS (IDI UJK) – Nagroda II stopnia Rektora UJK.

Prof. ADAM PAWŁOWSKI (IINiB UWŹ) – Nagroda Rektora za osiągnięcia organizacyjne.

Dr IWONA PUGACEWICZ (IINiSB UW) – Nagroda finansowa Rektora UW w uznaniu zasług dla prestiżu i rozwoju UW, 1 X 2015 r.

Prof. dr hab. DANUTA SIERADZKA (IBiIN UŚ) – Złota Odznaka „Zasłużony dla Uniwersytetu Śląskiego”.

Prof. dr hab. IRENA SOCHA (IBiIN UŚ) – Złota Odznaka „Zasłużony dla Uniwersytetu Śląskiego”.

Dr ELŻBIETA JAMRÓZ-STOLARSKA (IINiB UWŹ) – Nagroda Rektora za osiągnięcia naukowe w 2014 r. (wręczona w 2015 r.)

Prof. dr hab. JANUSZ TONDEL (IINiB UMK) – wyróżnienie Rektora UMK za działalność naukowo-badawczą.

Dr ARKADIUSZ WAGNER (IINiB UMK) – wyróżnienie Rektora UMK za działalność naukowo-badawczą.

Dr RAFAŁ WERSZLER (IINiB UWŹ) – Odznaczenie z okazji 70-lecia utworzenia Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość; Nagroda na II Białogardzkim Biennale Artystycznym „Ludzkie Twarze”.

Dr hab. TERESA WILKOŃ, prof. UŚ (IBiIN UŚ) – Złota Odznaka „Zasłużony dla Uniwersytetu Śląskiego”.

Prof. dr hab. ANNA ŻBIKOWSKA-MIGOŃ (IINiB UWŹ) – Nagroda Rektora za całokształt osiągnięć naukowych.

## NEKROLOGI

### (porządek alfabetyczny osobowy)

Dr hab. Wanda Pindel (Pindłowa) (1933-2015). Nekrolog został opublikowany w „Przeglądzie Bibliotecznym” 2015, z. 4, s. 659-665.

Prof. dr hab. Janusz Sowiński (20 marca 1939 r., Równe – 27 lutego 2015 r., Wrocław). Absolwent polonistyki Uniwersytetu Wrocławskiego (1962). Doktorat napisany pod kierunkiem prof. Jana Trzynałdowskiego obronił na Uniwersytecie Wrocławskim w 1982 r., stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dziedzinie bibliologii uzyskał w 1991 r. U progu swojej kariery zawodowej związał się z Zakładem Narodowym im. Ossolińskich, początkowo pracował jako bibliotekarz w Bibliotece, potem zatrudnił się w Wydawnictwie. Przeszedł wszystkie szczeble kariery od stanowiska inspektora produkcji, przez kierownika redakcji, aż do redaktora naczelnego. W 1991 r. podjął pracę w Instytucie Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego, a od 1995 r. poświęcił się wyłącznie pracy naukowo-dydaktycznej. W 1996 roku został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego, w 2000 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. Zajęcia prowadził ze znanostwem i z pasją, dlatego był bardzo lubiany przez studentów.

Należał do Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, gdzie pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Bibliologii i Bibliotekoznawstwa, był także członkiem Ko-

misji Nauk Filologicznych Oddziału Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu. Przez wiele lat działał w Towarzystwie Miłośników Wrocławia. Za swoją działalność naukowo-dydaktyczną był wielokrotnie nagradzany, w tym odznaczeniem Budowniczy Wrocławia (1969), Brązowym Krzyżem Zasługi (1970), Złotą Odznaką „Zasłużony dla województwa wrocławskiego i miasta Wrocławia” (1983) i Złotą Odznaką Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (1992).

Poza Uniwersytetem Wrocławskim wykładał także w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Katedrze Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej w Wyższej Szkole Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu i w Instytucie Humanistycznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu.

Miał szerokie zainteresowania naukowe, koncentrujące się wokół zagadnień związanych z kulturą i życiem literackim Wrocławia i Dolnego Śląska oraz historią drukarstwa i ruchu wydawniczego. Szczególną pasją darzył typografię. Jego dorobek naukowy tworzy 7 książek oraz liczne artykuły naukowe i prace publicystyczne.

Na podstawie nadesłanych materiałów  
oprac. *Dorota Grabowska*  
Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych  
Uniwersytet Warszawski

*Tekst wpłynął do Redakcji 16 lutego 2016 r.*

**NAGRODA NAUKOWA STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY  
POLSKICH im. ADAMA ŁYSAKOWSKIEGO ZA ROK 2015**

Nagrodą Naukową SBP im. A. Łysakowskiego honorowani są autorzy, których publikacje mają istotne znaczenie dla teorii, dydaktyki i praktyki bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. W tym roku do Komisji Nagrody wpłynęło 10 zgłoszeń publikacji wydanych w 2015 r.

1 kwietnia 2016 r. Komisja przeprowadziła głosowanie, wyłaniając cztery, które otrzymały wymaganą liczbę głosów. Są to książki autorstwa: dr hab. Ewy Głowackiej z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, dr hab. Małgorzaty Korczyńskiej-Derkacz z Uniwersytetu Wrocławskiego, dr Doroty Siweckiej z Uniwersytetu Wrocławskiego, dr hab. Marzeny Świgoń z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

a) prace o charakterze teoretycznym, metodologicznym, źródłowym

Ewa Głowacka: *Kultura oceny w bibliotekach. Obszary, modele i metody badań jakości zasobów oraz usług biblioteczno-informacyjnych*. Toruń: Wydaw. Naukowe UMK, 2015, 281 s.

b) prace o charakterze dokumentacyjno-informacyjnym

Małgorzata Korczyńska-Derkacz (wstęp, przypisy i opracowanie): *Kronika Państwowego Instytutu Książki (1945-1949)*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015, 205 s.

c) podręczniki akademickie

Dorota Siwecka: *Światowy model informacji bibliograficznej: programy i projekty (1950-2010)*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2015, 355 s.

d) prace o charakterze praktyczno-wdrożeniowym

Marzena Świgoń: *Dzielenie się wiedzą i informacją: specyfika nieformalnej komunikacji w polskim środowisku akademickim*. Olsztyn: Wydaw. UWM, 2015, 226 s.

Wręczenie dyplomów i pamiątkowych medali laureatom odbędzie się podczas konferencji w Opolu we wrześniu 2016 r.

*Jadwiga Sadowska*

*Informacja wpłynęła do Redakcji 27 kwietnia 2016 r.*

**Barbara Sordylowa**  
**(1934-2016)**  
**Wspomnienie**



W środowisku bibliotekarzy, pracowników informacji naukowej, bibliotekoznawców i bibliologów Barbara Sordylowa znana była jako wicedyrektorka Biblioteki Jagiellońskiej i dyrektorka Biblioteki Polskiej Akademii Nauk, wieloletnia redaktorka naczelna „Przeгляdu Bibliotecznego”, członkini licznych gremiów zawodowych i naukowych, autorka książek, rozpraw i artykułów. Jej śmierć zasmuciła wielu byłych współpracowników, kolegów i znajomych, którzy wraz z Rodziną pożegnali Panią Docent na krakowskim cmentarzu. Przypomnę Jej życie i dzieło.

W wydanym w końcu 2015 r. wspomnieniowym szkicu pisze Barbara Sordylowa „pro domo sua” o swym krakowskim rodowodzie po kądzieli. Matka, Barbara Martysiuk z domu Kowalska, pochodziła z wielce zasłużonej dla Krakowa rodziny. Udokumentowana historia rodziny sięga pradziadka Walentego Kowalskiego (ur. w 1834 r.) – majstra ciesielskiego pracującego na Wawelu i dziadka Aleksego – architekta, który wybudował w 1906 r., według własnego projektu, zabytkowy dziś grobowiec na Cmentarzu Rakowickim, a w 1912 r. kamienicę przy ul. Czystej nr 19 w Krakowie dla swej licznej rodziny. Tu 8 października 1934 r. przyszła na świat Barbara Łucja Martysiuk, tu spędziła dzieciństwo ucząc się w szkole podstawowej

i wczesną młodość uczęszczając do słynnego IX Liceum Ogólnokształcącego im. Józefa Joteyko, a w latach 1952-56 studiując polonistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po uzyskaniu magisterium przez rok pracowała w Bibliotece UJ w trybie umowy-zlecenia, a od 1 grudnia 1957 r. otrzymała etat bibliotekarza. Od 1958 r. przechodziła szkolenia zawodowe w wielu oddziałach Biblioteki, m.in. w Oddziale Katalogowania Rzeczowego Zbiorów, prowadziła katalog przedmiotowy wydawnictw polskich. W 1962 r. mgr Barbara Sordylowa (w 1960 r. poślubiła polonistę Władysława) złożyła egzamin państwowy na bibliotekarza dyplomowanego. 1 stycznia 1964 r. objęła stanowisko st. bibliotekarza, a dwa lata później – adiunkta. W 1970 r. awansowała na kustosza, a w 1972 r. – st. kustosza dyplomowanego. Uzyskawszy zawodowe przygotowanie obejmowała powierzone Jej stanowiska kierownicze w Bibliotece, m.in. Oddziału Gromadzenia i Uzupelniania Zbiorów (1962-72) i Oddziału Informacji Naukowej (1972-74), a 1 października 1974 r. została powołana przez dyrektora BJ, prof. Władysława Serczyka, na stanowisko jego zastępcy do spraw informacji naukowej, szkolenia i doskonalenia zawodowego personelu, organizowania okolicznościowych wystaw.

Równoległe z pracą bibliotekarską Barbara Sordylowa prowadziła działalność naukową i dydaktyczną w Międzywydziałowym Studium Bibliotekoznawstwa UJ, przekształconym w Zakład Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej; wykładała bibliografię i prowadziła ćwiczenia z tego zakresu.

W sferze Jej zainteresowań badawczych były: bibliotekoznawstwo, informacja naukowa i bibliografia literacka; z tego ostatniego zakresu przygotowała rozprawę poświęconą bibliografii Gabriela Korbuta, która była podstawą przewodu doktorskiego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego i nadania stopnia doktora; promotorem pracy była prof. Helena Więckowska. Po przeredagowaniu tekst ukazał się drukiem w 1971 r. jako „*Literatura polska*” Gabriela Korbuta. *Z dziejów polskiej bibliografii literackiej*. Praca została nagrodzona przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Podjęty temat Autorka kontynuowała, publikując m.in. listy Korbuta i materiały źródłowe na łamach czasopism bibliologicznych („*Roczniki Biblioteczne*” 1972, „*Rocznik Biblioteki Narodowej*” 1975, „*Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*” 1976). W 1978 r. wydała monografię *Gabriel Korbut. Życie i dzieło*, dobrze ocenioną przez recenzentów, nagrodzoną przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

Podsumowaniem doświadczeń zawodowych i naukowych dr Sordylowej była książka adresowana głównie do studentów – użytkowników informacji naukowej – zatytułowana *Podstawowe zagadnienia informacji naukowej*, wydana w 1977 r. przez Uniwersytet Jagielloński. Miała ona charakter podręcznika, ale zawierała ówczesne podstawy informacji naukowej, odnosiła się do jej genezy i określała rolę we współczesnym świecie.

W okresie pracy w Bibliotece Jagiellońskiej Pani Doktor wchodziła w skład Senackiej i Rektorskiej Komisji Bibliotecznej oraz Komisji do Spraw Struktury i Rozwoju Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Schyłek 1976 r. przyniósł wielką zmianę w życiu i działalności Barbary Sordylowej; z dniem 1 listopada została przeniesiona służbowo do pracy w Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Najpierw pełniła funkcję wicedyrektora Biblioteki, a następnie, po przejściu na emeryturę dr Leona Łosia, została mianowana 1 kwietnia 1981 r. przez Sekretarza Naukowego PAN jej dyrektorem.

W okresie pracy w PAN-owskiej Bibliotece Pani Doktor zintensyfikowała studia nad zagadnieniami informacji naukowej, zaangażowała się w budowę Systemu Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej SINTO, kontynuowała badania problemów związanych ze specjalizacją bibliotek, źródłami informacji naukowej, rolą Biblioteki Narodowej w krajowym systemie biblioteczno-informacyjnym, miejscem informacji i komunikacji społecznej wśród nauk humanistycznych oraz powoływaniem bibliotek centralnych. Wyniki studiów publikowała głównie na łamach „Przeglądu Bibliotecznego”, którego była redaktorem naczelnym od 1978 r. Ukazywały się one m.in. w 1979 r. (z. 1, s. 107-114, z. 2, s. 171-178), 1981 r. (z. 1, s. 5-24) i w 1984 r. (z. 1, s. 3-16, z. 3-4, s. 263-265). Zaś artykuły Dr Sordylowej dotyczące współpracy międzynarodowej w bibliologii i relacji pomiędzy informacją naukową, bibliologią i bibliotekoznawstwem zamieścił „Przegląd Biblioteczny” w 1989 r. (z. 4, s. 309-315), 1991 r. (z. 1, s. 57-60), 1998 r. (z. 2-3, s. 129-133). Artykuł nt. specjalizacji zbiorów *The cooperation of Polish libraries in implementing the plan of the library collections specialization* wydrukowało międzynarodowe czasopismo biblioteczne „Libri” (1985, vol. 35, no. 2, pp. 107-112). Wynikiem doświadczeń zawodowych i szczegółowych studiów naukowych jest książka Pani Doktor *Informacja naukowa w Polsce. Problemy teoretyczne, źródła, organizacja* wydana w 1987 r. w oficynie Ossolineum we Wrocławiu, recenzowana do druku przez profesorów: Barbarę Bieńkowską i Wojciecha Gasparskiego. Książka spotkała się z bardzo dobrym przyjęciem. Autorka zwróciła w niej uwagę na znaczenie pojęcia informacja naukowa, które odnosi się do zawartości treściowej komunikatów naukowych, a nieuwzględnienie tego aspektu pojęcia informacja naukowa powoduje nieporozumienia w komunikowaniu naukowym. Przedstawiła również podstawowe założenia krajowego systemu informacyjnego, koncepcję systemu SINTO i udział w nim bibliotek, plan specjalizacji zbiorów bibliotecznych, powołanie bibliotek centralnych dla określonych dziedzin oraz bibliotek współpracujących z nimi. Pisała też o zadaniach Biblioteki Narodowej w systemie informacyjnym i roli w opracowywaniu bieżącej bibliografii narodowej. Dziś zawarty w książce materiał ma charakter historyczny, bowiem z omawianych planów nie zrealizowano wszystkich, np. uchwałą Rady Ministrów z 30 maja 1990 r. zlikwidowano INTE, które było gestorem SINTO.

Przedstawiona książka pióra Sordylowej była podstawą przewodu habilitacyjnego na Uniwersytecie Wrocławskim. Pozytywnie rozprawę zrecenzowali profesorowie: Juliusz Kulikowski, Krzysztof Migoń i Andrzej Szewc; kolokwium odbyło się 27 października 1987 r., a Centralna Komisja Kwalifikacyjna ds. Kadr Naukowych zatwierdziła uchwałę Rady Wydziału Filologicznego z 31 marca 1988 r. o nadaniu Jej stopnia doktora habilitowanego w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Tegoż roku otrzymała nominację na stanowisko docenta w Bibliotece PAN w Warszawie.

Pani Docent, kierując Biblioteką, brała czynny udział w konferencjach międzynarodowych dotyczących problemów związanych z bibliologią, informacją naukową i bibliotekoznawstwem, wygłaszając referaty, które zwykle publikowała na łamach „Przeglądu Bibliotecznego”. Uczestniczyła m.in. w kolokwiach w Bułgarii, Francji, Hiszpanii, Tunezji, na Węgrzech. W Sofii np. w 1988 r. wystąpiła z odczytem *Wzajemne relacje pomiędzy dyscyplinami: informacja naukowa, bibliologia, bibliotekoznawstwo*, ogłoszonym w materiałach konferencyjnych oraz w języ-

ku francuskim w czasopiśmie „Révue de Bibliologie Schéma et Schématisation” (1989, no 31, s. 14-18) i w języku polskim w „Przeglądzie Bibliotecznym” (1989, z. 3, s. 251-259). W 1990 r. brała udział w 56. Konferencji Ogólnej IFLA w Sztokholmie, a wygłoszony na niej referat ukazał się w „Przeglądzie Bibliotecznym” (1991, z. 1, s. 57-60). Wystąpienia na zagranicznych konferencjach ułatwiała Pani Docent dobra znajomość języka francuskiego i angielskiego.

Poza działalnością zawodową i naukową Barbara Sordylowa pełniła liczne funkcje organizacyjne oraz uczestniczyła w wielu gremiach, pracowała społecznie. W latach 1983-90 była członkiem Państwowej Rady Bibliotecznej przy Ministrze Kultury i Sztuki, reprezentując biblioteki PAN-owskie, na temat których pisała w „Przeglądzie Bibliotecznym” (1987, z. 1, s. 29-36; 1993, z. 3-4, s. 325-330). W 2003 r. poświęciła sieci bibliotek PAN osobny zeszyt „Przeglądu” (z. 3, s. 21-220). Przez jedną kadencję 1984-87 pracowała w ministerialnej Komisji Egzaminacyjnej dla Bibliotekarzy i Dokumentalistów Dyplomowanych. Jako członek Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich Pani Dyrektor w latach 1985-90 przewodniczyła Komisji Wydawniczej przy Zarządzie Głównym SBP, wchodziła w skład Komisji ds. Nagrody Naukowej im. Adama Łysakowskiego. Była też przewodniczącą Zespołu ds. Informacji Naukowej i Upowszechniania Nauki przy Komitecie Badań Naukowych (1991-93), który opiniował wnioski o dofinansowanie działalności wspomagającej badania naukowe. W 1991 r. Zespół pod kierunkiem Barbary Sordylowej zorganizował naradę poświęconą problemom informacji naukowej i upowszechniania nauki w czasach przemian politycznych, społecznych i ekonomicznych. Wnioski z niej i sprawozdanie ukazały się w „Przeglądzie Bibliotecznym” (1991, z. 3-4, s. 360-369). W tymże roku doc. Sordylowa zamieściła w „Przeglądzie” artykuł *Biblioteki i informacja naukowa w dobie przemian* (1991, z. 2, s. 135-145), w którym przedstawiła możliwości działania bibliotek i innych placówek informacyjnych w warunkach gospodarki wolnorynkowej. Przy okazji oprotestowała niefortunne określenie „działalność ogólnotechniczna” odnoszące się do działań wspierających badania naukowe używane przez KBN („Przegląd Bibliotecznym” 1991, z. 2, s. 179-181). W 1993 r. ukazał się w „Przeglądzie” obszerny artykuł Sordylowej *Rola i zadania bibliotek naukowych w nowych warunkach ekonomiczno-społecznych* (1993, z. 1-2, s. 15-25), w którym poruszyła najważniejsze problemy dotyczące tych placówek.

Od czasu opublikowania w 1987 r. książki Barbary Sordylowej *Informacja naukowa w Polsce...*, prezentowane poglądy Autorki uległy modyfikacji; znalazły one wyraz w kolejnej publikacji: *Z problematyki bibliotek i informacji naukowej*, wydanej w 1997 r. przez Bibliotekę PAN w Warszawie. Pani Docent podjęła w niej m.in. temat polityki biblioteczno-informacyjnej w nowej sytuacji ustrojowej i ekonomicznej, ustosunkowała się też do postanowień Ustawy o bibliotekach z 1997 r., uważając np., że likwidacja pojęcia ogólnokrajowej sieci bibliotecznej spowoduje dezintegrację bibliotek; całe środowisko bibliotekarzy było krytyczne wobec nowej Ustawy. Nadto Autorka poruszyła kwestię badań naukowych, terminologii dotyczącej informacji naukowej, dokumentalnych źródeł informacji, zwłaszcza bibliografii i inne problemy aktualne w końcu XX w.

W 1990 r. dyrektor Sordylowa została powołana na członka Komitetu Naukoznawstwa przy Prezydium PAN, w latach 1993-95 była jego sekretarzem naukowym, a w 1996-2002 przewodniczyła Sekcji Informacji i Komunikacji Naukowej Komitetu; została powołana w jego skład na kadencję 2003-06, ale tej pracy już

nie podjęła. Sekcja Informacji zorganizowała 24 listopada 1998 r. pod kierunkiem Pani Przewodniczącej konferencję *Komunikowanie w nauce*, na której wygłosiła referat wprowadzający *Informacja i komunikacja naukowa. Pojęcia i wzajemne relacje*; ukazał się on w czasopiśmie „Zagadnienia Naukoznawstwa” (1999, nr 1, s. 35-41). Barbara Sordylowa wzięła także udział w drugiej konferencji zorganizowanej 24 października 2002 r. przez Sekcję, Bibliotekę PAN i SBP, na której przedstawiła referat *Terminologia bibliotekoznawstwa i informacji naukowej a potrzeby społeczeństwa informacyjnego*, zamieszczony później w „Przeglądzie Bibliotecznym” (2003, z. 1-2, s. 9-16). W 2000 r. „Przegląd” poświęcił zeszyt specjalny ważnej sprawie finansowania bibliotek i zorganizował forum dyskusyjne na ten temat; wzięła w nim również udział doc. Sordylowa z referatem *Finansowanie bibliotek a reformy* („Przegląd Biblioteczny”, 2000, z. 1-2, s. 37-47); przedstawiła w nim diagnozę stanu finansowania instytucji pozaprodukcyjnych, do których należą m.in. biblioteki.

Kierując Biblioteką PAN, Pani Dyrektor reprezentowała tę księżnicę na konferencjach Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarskich IFLA. Uczestniczyła w konferencjach ogólnych w Chicago (1985), Paryżu (1989), Sztokholmie (1990) Moskwie (1991), Barcelonie (1993), Amsterdamie (1994) oraz w Jerozolimie (2000). Sprawozdanie z konferencji w Barcelonie opublikowała na łamach „Przeglądu Bibliotecznego” (1994, z. 1-2, s. 113-116).

Biblioteka PAN w Warszawie prowadziła prace nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych*; początkowo kierowała nimi dyrektor Biblioteki, prof. Maria Dembowska, następnie dyrektor dr Leon Łoś (t. I ukazał się w 1978 r.). W 1986 r. na redaktora naukowego t. II *Słownika* powołano ówczesnego dyrektora – Barbarę Sordylową (tom III wyszedł w 1982 r., część 1 t. II w 1990 r., część 2 w 1994 r., część 3 w 2001 r.). Postawienie w stan likwidacji Biblioteki PAN i jej zamknięcie w 2005 r. spowodowało przerwanie prac nad kolejnymi tomami *Słownika*; materiały dotyczące tej publikacji przekazano do archiwum PAN.

Doc. dr Barbara Sordylowa, kierując Biblioteką PAN, była członkiem jej Rady Naukowej (1981-2004) oraz Rady Naukowej Biblioteki Gdańskiej PAN (1999-2006).

W czerwcu 2003 r., w związku z upływem kolejnej 4-letniej kadencji (1999-2003) dyrektora Biblioteki PAN, Barbara Sordylowa przystąpiła ponownie do konkursu na to stanowisko; otrzymała od Prezesa Akademii powołanie tylko na p.o. dyrektora i tylko na czas od 1 sierpnia do 31 grudnia 2003 r. W listopadzie 2003 r. na spotkaniu pracowników i dyrektora Biblioteki poinformowano o zamiarze jej likwidacji. Nie mając możliwości zmiany decyzji władz PAN, Barbara Sordylowa poprosiła o przeniesienie na emeryturę z dniem 27 grudnia 2003 r., na co Prezes Akademii wyraził zgodę. Biblioteka PAN po 50 latach działalności przestała istnieć. Dokumentację przekazano do archiwum PAN w Warszawie, księgozbiór wraz z ewidencją przejęła Biblioteka Gdańska PAN, a historyczną część zbiorów dawnego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego – Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie.

Pani Docent położyła znaczne zasługi jako wieloletni redaktor naczelny czasopisma naukowego „Przegląd Biblioteczny”. Funkcję tę pełniła w latach 1978-2003, przejmując redaktorstwo po prof. Marii Dembowskiej. Na łamach periodyku zamieszczała wiele własnych artykułów na temat aktualnych problemów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, publikowała odredakcyjne artykuły wstępne, sprawozdania i inne teksty. Z inicjatywy Pani Redaktor *Bibliografię zawartości* „Prze-

glądu Bibliotecznego" 1977-1996 (R. 45-64) opracowała Hanna Zasadowa; Doc. Sordylowa napisała do niej *Przedmowę* („Przegląd Biblioteczny” 1997, z. 4 jubileuszowy 1927-1997). Redaktor naczelna zaproponowała powołanie przez Wydział I Nauk Społecznych PAN Rady Redakcyjnej oceniającej pracę redakcji „Przeglądu”; pierwszą przewodniczącą Rady, powołanej w 1978 r., została prof. Helena Więckowska. Pismo współwydawało od 1972 r. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich i Biblioteka PAN do jej likwidacji w 2003 r. Od 2004 r. „Przegląd” wydaje SBP.

Z końcem 2003 r. wygasła ostatnia nominacja Barbary Sordylowej na redaktora naczelnego periodyku. W 2004 r. funkcję tę przejęła Maria Lenartowicz. Za wybitne zasługi dla Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich Pani Docent otrzymała Honorową Odznakę SBP (1984), Medal z okazji 70-lecia SBP (1988), Medal SBP „Bibliotheca Magna Perennisque” (1996), Medal „W dowód uznania” za zasługi dla bibliotekarstwa i SBP (2004). W 2013 r. została członkiem honorowym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

W latach 1989-91 na zlecenie Centralnej Komisji do Spraw Tytułów i Stopni Naukowych Pani Docent opracowała pięć opinii rzeczoznawczych uchwał rad wydziałów o nadanie stopnia doktora habilitowanego w zakresie bibliologii i informacji naukowej. Od 1 października 1993 r. prowadziła, na prośbę prof. Hanny Tadeusiewicz, zajęcia dydaktyczne w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Wykładała bibliografię i inne źródła informacji naukowej, prowadziła wykład specjalizacyjny z zakresu bibliotek naukowych oraz seminarium magisterskie (wypromowała pięć magistrantek). Z pracy zrezygnowała z dniem 1 października 1996 r.

Barbara Sordylowa uczestniczyła w przygotowaniu książek jubileuszowych i wspomnień, poświęconych np. profesorom: Marii Dembowskiej, Wandzie Pindlowej, Stanisławowi Pigionowi, Helenie Więckowskiej oraz Janowi Wołoszowi. W książce, którą przygotowała do druku: *Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego* (Warszawa 2002) znalazło się 14 wywiadów i 7 wspomnień pośmiertnych; 5 wywiadów przeprowadziła Barbara Sordylowa. W książce wykorzystano materiały biograficzne zamieszczone w „Przeglądzie Bibliotecznym” w latach 1979-1998.

Ostatnią publikacją doc. Sordylowej jest książka wydana własnym sumptem w 2015 r. pt. *Wybrane zagadnienia informacji i komunikacji naukowej oraz bibliotek. Szkic wspomnieniowy*, zawierająca podsumowanie życia i dokonań Autorki wraz z bibliografią Jej publikacji, indeksem osobowym i materiałem ilustracyjnym. Ogółem bibliografia za lata 1965-2015 liczy ponad 130 poz., jest wśród nich 7 książek własnego pióra i 2 zredagowane, pozostałe to rozprawy, artykuły autorskie, oredakcyjne, wstępy, sprawozdania i inne teksty.

Po przejściu na emeryturę Pani Docent powróciła do Krakowa, a będące w jej posiadaniu listy i inne materiały rękopiśmienne przekazała za zgodą dyrektora BJ, prof. Zdzisława Pietrzyka, do Oddziału Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Profesor podziękował na piśmie za ten dar, przeznaczony do udostępniania.

Za osiągnięcia w pracy zawodowej i naukowej otrzymała nagrody ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Stowarzyszenia Wydawców Polskich, Złoty Krzyż Zasługi i Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1988).

Zmarła w Krakowie 12 lutego 2016 r., pochowana została 19 lutego na Cmentarzu Rakowickim, gdzie spoczął wcześniej także Jej mąż Władysław, zmarły w Warszawie w 1995 r.

I tak zamknęło się koło życia Barbary Sordylowej. Opuściła rodzinny Kraków po 20 latach pracy w Bibliotece UJ w listopadzie 1976 r. i podjęła pracę w Bibliotece PAN w Warszawie, skąd po 28 latach powróciła do Krakowa w listopadzie 2004 r., gdzie mieszkała wraz z córką Danutą przez kolejnych 12 lat, do końca życia pozostając aktywna naukowo.

„Gazeta Wyborcza” z 18 II 2016, s. 6 (nekr.);

H. T a d e u s i e w i c z: *Redaktorzy naczelni. „Przeglądu Bibliotecznego”. Sylwetki. „Przegląd Biblioteczny”* 2007, z. 4, s. 502-505 (z fot.);

Z. G r u s z k a: „Przegląd Biblioteczny”. *Monografia*. Łódź-Warszawa 2012, *passim* (z fot.);

B. S o r d y l o w a: *Wybrane zagadnienia informacji i komunikacji naukowej oraz bibliotek. Szkic wspomnieniowy*. Kraków 2015 (z bibliogr. i fot.);

Też: *Życiorys oraz przebieg pracy zawodowej i naukowej*, w posiadaniu m.in. córki Danuty S o r d y l.

*Hanna Tadeusiewicz*

*Tekst wpłynął do Redakcji 19 kwietnia 2016 r.*

**Jadwiga Piotrowska**  
**(1928-2016)**



22 kwietnia 2016 r. w Łodzi zmarła Jadwiga Piotrowska, emerytowana dyrektor Biblioteki Głównej Akademii Medycznej w Łodzi (ob. Centrum Informacyjno-Biblioteczne Uniwersytetu Medycznego). Urodziła się 11 września 1928 r. w Kolonii Olsza (gmina Mroga, powiat Brzeziny, województwo łódzkie) w rodzinie robotniczej Wawrzyńca i Julii Lewandowskich. Podczas okupacji niemieckiej w 1942 r. ukończyła Szkołę Podstawową w Rogowie. Naukę kontynuowała na tajnych kompletach gimnazjalnych, pracowała przymusowo przy budowie niemieckiego lotniska. Po zakończeniu II wojny światowej uczyła się w Gimnazjum i Liceum Społecznym w Łodzi, gdzie w 1947 r. otrzymała świadectwo dojrzałości. W roku akademickim 1947/48 rozpoczęła studia polonistyczne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego; po dwóch latach wybrała specjalizację bibliotekarską, otrzymała wówczas stypendium Naczelnej Dyrekcji Bibliotek. W 1952 r. uzyskała magisterium na podstawie pracy *Łódzkie biblioteki naukowe po II wojnie światowej*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Jana Muszkowskiego. Jako studentka podjęła pracę biurową w Centralnym Zarządzie Przemysłu Włókienniczego w Łodzi (1948-49). Od 1951 r. związała swoją drogę zawodową z Biblioteką Główną Akademii Medycznej w Łodzi, gdzie zajmowała stanowiska od bibliotekarza do starszego kustosa dyplomowanego. Była kierownikiem Czytelni Naukowej (1959-77), Oddziału Udostępniania Zbiorów (1977-79), zastępcą dyrektora Biblioteki Głównej (1979-82). W 1982 r. została p.o. dyrektora, a od 1984 r. do przejścia na emeryturę w 1990 r. była dyrektorem. W latach 1991-97 kierowała założoną przez siebie Biblioteką Katedry Onkologii AM.

Jadwiga Piotrowska prowadziła prace badawcze z zakresu bibliotekarstwa, bibliografii i biografistyki, co ułatwiała jej biegła znajomość języków obcych: angielskiego, francuskiego, niemieckiego i rosyjskiego. Wchodziła w skład zespołu opracowującego *Materiały do bibliografii [Akademii Medycznej w Łodzi] 1945-1960* (red. U. Pelińska, Łódź 1962), była współautorką *Centralnego katalogu czasopism zagranicznych w bibliotekach łódzkich za lata 1955-1970* (t. 1-2, Łódź 1973). W latach 1974-1990 zestawiała i wydawała *Bibliografię dorobku piśmienniczego pracowników Aka-*

demii Medycznej w Łodzi, opracowała spisy publikacji profesorów Franciszka Vetulaniego i Stanisława Cwynara. Wypowiadała się na temat działalności Biblioteki Głównej m.in. w artykułach *Biblioteki zakładowe w systemie biblioteczno-informacyjnym wyższych uczelni medycznych* („Biuletyn GBL” 1984, nr 336, s. 91-92), *Biblioteka Główna* („Annales Academiae Medicae Lodzensis” 1990, supl. 26, s. 372-378), *Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Łodzi (1950-2002)* („Kronikarz” 2006/2007, nr 2, s. 209-277), *Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Łodzi – ze wspomnień emerytki* („Forum Bibliotek Medycznych 2010, nr 1, s. 560-564). Zamieszczała artykuły biograficzne poświęcone pracownikom Biblioteki, m.in. *Elżbieta Jankowska (1922-1972)* („Bibliotekarz” 1972, nr 10, s. 320), *Julian Dmitrowicz (1912-1981)* („Biuletyn GBL” 1986, nr 339, s. 69-71). Zajmowała się dydaktyką, prowadziła wykłady i ćwiczenia z „Podstaw naukowej informacji medycznej” dla pracowników Uczelni i z „Przy sposobienia bibliotecznego” dla studentów I roku wszystkich kierunków studiów AM. Była opiekunem wakacyjnych praktyk studentów bibliotekoznawstwa oraz praktyk zawodowych pracowników bibliotek naukowych. Organizowała w bibliotece wystawy okolicznościowe, ekspozycje nowych nabytków i darów wydawnictw zwartych i ciągłych oraz zbiorów specjalnych, oprowadzała wycieczki. Brała udział w spotkaniach dyrektorów bibliotek resortu zdrowia i opieki społecznej, łódzkich bibliotek naukowych. Uczestniczyła w ogólnopolskich konferencjach problemowych bibliotek medycznych, III Konferencję zorganizowała w Łodzi w dniach 15-16 września 1983 r. W 2009 r. wystąpiła z referatem na XXVII Konferencji. Wzięła udział również w konferencji „Bibliologia, bibliotekarstwo, informacja naukowa”, która odbyła się 29 lutego 2016 r. w Centrum Informacyjno-Bibliotecznym Uniwersytetu Medycznego w Łodzi.

Dnia 19 czerwca 2015 r. Jadwiga Piotrowska uczestniczyła w I Zjeździe Absolwentów łódzkich studiów bibliotekoznawczych, podzieliła się z obecnymi wspomnieniami o swoich czasach studenckich i prof. Janie Muszkowskim. Znajdą się one w przygotowywanej publikacji.

Była członkiem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, w latach 1982-1990 zasiadała w Senacie AM i w Senackiej Komisji Badań Naukowych i Współpracy z Zagranicą. Została odznaczona m.in. Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Pamiątkowym Akademii Medycznej w Łodzi. Wielokrotnie była wyróżniana nagrodami JM Rektora AM. Była szanowana i ceniona przez władze Uczelni i pracowników. Według przełożonych była „(...) doskonałym, w pełnym tego słowa znaczeniu pracownikiem, bardzo pracowitym, systematycznym, dokładnym i całkowicie kompetentnym w zakresie pełnionych obowiązków. Można na Niej polegać jak na Zawiszy. Człowiek z wyjątkowym, rzadkim w naszych czasach, morale”. Aktywna była nie tylko na polu zawodowym, uprawiała sport: łyżwiarstwo, narciarstwo i pływanie.

Dnia 4 maja 2016 r. na łódzkim Cmentarzu Żarzew w imieniu Uniwersytetu Medycznego, koleżanek i kolegów z Biblioteki pożegnał Ją dr Ryszard Żmuda.

*Magdalena Rzakowolska*

*Tekst wpłynął do Redakcji 9 maja 2016 r.*



## WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

„Przegląd Biblioteczny” drukuje materiały oryginalne i tylko takie, których autor nie zamierza opublikować w innych czasopismach lub pracach zbiorowych.

Teksty artykułów są recenzowane zgodnie z zasadami *double-blind peer review*. Każdy artykuł recenzowany jest przez dwóch recenzentów dobieranych spośród specjalistów problematyki w nim poruszanej, na podstawie jednolitego formularza. Podstawowymi kryteriami oceny artykułu są: zgodność tematu z profilem czasopisma, wartość merytoryczna tekstu, jego organizacja logiczna i forma językowa. O przyjęciu tekstu do publikacji autorzy informowani są w ciągu 6-10 tygodni od otrzymania go przez Redakcję.

Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie przedstawionych poniżej zasad przygotowania i przesyłania materiałów do publikacji.

### 1. ZASADY OGÓLNE

Teksty powinny być napisane w programie WORD w formacie RTF. Artykuł nie powinien przekraczać 36 000 znaków (ze spacjami), a recenzja, sprawozdanie itp. – 14 000 znaków (ze spacjami). Teksty należy nadsyłać w formie elektronicznej na adres e-mail redakcji: [przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl](mailto:przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl), ewentualnie na płycie CD/DVD wraz z jednym egzemplarzem wydruku na adres: Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego”, Wydawnictwo SBP, 00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7.

Do każdego artykułu należy dołączyć **streszczenie autorskie** w języku polskim o objętości ok. 100 wyrazów (ok. 1000 znaków), słowa kluczowe oraz przekład tytułu artykułu i streszczenia na język angielski. **Streszczenie powinno zawierać następujące informacje: teza/cel artykułu, metody badań, najważniejsze wyniki, wnioski.**

Wydawnictwo SBP i Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” podpisała porozumienie z redakcją „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” (CEJSH) w sprawie elektronicznej publikacji streszczeń prac naukowych ukazujących się w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Przedsięwzięcie to nie ma charakteru komercyjnego, a służyć ma popularyzacji polskiego dorobku naukowego. Jeśli Autor nadsyłałanego do „PB” artykułu **nie wyraża zgody** na publikację jego abstraktu w CEJSH, prosimy o wyraźne określenie na piśmie swego stanowiska.

Autorzy artykułów proszeni są o przygotowanie odrębnej strony tytułowej, zawierającej tytuł artykułu, nazwisko autora oraz adres do korespondencji i *e-mail*. Zgodnie z zasadami przeciwdziałania zjawiskom *ghostwritingu* i *guest authorship*. Redakcja prosi również, aby na tej stronie ujawnione zostały nazwiska i afiliacje wszystkich osób, które przyczyniły się do powstania artykułu, ich rola i udział w przygotowaniu publikacji (kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych w pracy zgłoszonej do druku; procentowy udział w przeprowadzonych badaniach i opracowaniu artykułu). Redakcja zobligowana jest do poinformowania, iż *ghostwriting* i *guest authorship* są przejawem niezetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki muszą być przez Redakcję demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.). Redakcja

prosi także o podanie informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów (*financial disclosure*).

**Na pierwszej stronie artykułu powinien być umieszczony jedynie tytuł oraz oświadczenie Autora/Autorów, że tekst przedstawiany redakcji „Przeglądu Bibliotecznego” nie był dotychczas opublikowany ani zgłoszony do publikacji w żadnym innym czasopiśmie.** Jeśli tekst był prezentowany na konferencji, należy podać jej szczegółowe dane wraz z ewentualnymi informacjami o publikacji materiałów konferencyjnych. Jeśli artykuł jest częścią przygotowywanej do druku książki, należy podać jej dane oraz planowany termin publikacji. Zapewnienie anonimowości tekstów przekazywanych do recenzji wymaga, aby w tekście artykułu w żadnym miejscu nie była umieszczona informacja umożliwiająca identyfikację autora.

## 2. ZASADY SZCZEGÓŁOWE OPRACOWANIA ARTYKUŁU

Tekst artykułu powinien być podzielony na nienumerowane podrozdziały zaopatrzone w tytuły. W pierwszej części zaleca się umieścić informacje wprowadzające w problematykę prezentowaną w artykule. W części ostatniej – wnioski końcowe i podsumowanie przedstawionych rozważań.

Tytuły czasopism, wystaw, konferencji, programów itp. powinny być zapisane w cudzysłowie; tytuły publikacji (książek, artykułów itp.) należy wyróżnić kursywą.

**Materiały ilustracyjne (tabele, wykresy itp.) powinny być przygotowane w odcieniach szarości z zaznaczeniem ich miejsca w tekście; wszystkie ilustracje powinny mieć własną numerację oraz tytuły (dopasowany stopień pisma legendy danego rysunku czy wykresu [8 p. Arial]).**

Przypisy powinny być umieszczone na dole strony i ponumerowane liczbami arabskimi; zaleca się ograniczenie liczby przypisów do niezbędnego minimum.

**Przypisy bibliograficzne zastępuje się odesłaniem do bibliografii załącznikowej, którą należy opracować zgodnie z zasadami APA Style;** odesłanie w tekście umieszcza się w nawiasie okrągłym wg poniższych zasad. Ogólne powołania na literaturę w tekście należy podawać w formie:

- odesłanie do jednego dzieła: (Kowalski, 1990) lub (*Biblioteki...*, 1976);
- odesłanie do kilku dzieł: (Abramowicz, 2001; Kowalski, 1990; 1995) lub (*Biblioteki...*, 1976; Jankowska & Majewski, 2004, Berners-Lee et al., 2001).

Odwołania do określonych stron cytowanych tekstów należy podawać w formie: (Iyer, 1995, p. 15) albo (Taradejna & Taradejna, 2004, s. 231-233) albo [Zybert, red., 2004, s. 18].

Opisy bibliograficzne wykorzystanych źródeł należy umieścić na końcu tekstu w bibliografii załącznikowej w układzie alfabetycznym autorów. Prace zbiorowe należy umieszczać pod nazwiskiem redaktora. Jeśli brak w źródle nazwy autora lub redaktora pracy zbiorowej, na pierwszym miejscu umieszcza się tytuł. W opisach dzieł wydanych za granicą obowiązuje pisownia stron, numerów, skrótów w języku tekstu (np. „W” w języku polskim „In” w języku angielskim, „s.” w języku polskim „p.” w języku angielskim). Opisy prac tego samego autora powinny być uporządkowane według chronologii występującej, a w każdym z nich należy powtórzyć nazwisko i imię (imiona) autora. Prace tego samego autora opublikowa-

ne w tym samym roku należy oznaczać wg zasady: Dembowska, Maria (1976a)..., Dembowska, Maria (1976b)..., itd. Przykłady redagowania opisów bibliograficznych przedstawiono poniżej.

## KSIĄŻKA

Dembowska, Maria (1991). *Nauka o informacji naukowej: organizacja i problematyka badań w Polsce*. Warszawa: IINTE.

Iyer, Hamalata (1995). *Classificatory structures. concepts, relations and representation*. Frankfurt/Main: Indeks Verlag.

Taradejna, Małgorzata; Taradejna, Ryszard (2003). *Dostęp do informacji publicznej a prawna ochrona informacji dotyczących działalności gospodarczej, społecznej i zawodowej oraz życia prywatnego*. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.

## PRACA ZBIOROWA

*Biblioteki publiczne województwa toruńskiego: informator* (1976). Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika.

Burgess, Robert G., ed. (1993). *The research process in educational settings : ten case studies*. London: Falmer Press.

Zybert, Elżbieta B., red. (2002). *Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym*. Warszawa: Wydaw. SBP.

## ARTYKUŁ W CZASOPISMIU

Augustyniak, Anna (2004). Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1/2, s. 3-21.

Dervin, Brenda; Nilan, Michael (1986). Information Needs. *Annual Review of Information Science and Technology*, vol. 21, pp. 3-31.

## ARTYKUŁ W PRACY ZBIOROWEJ

Gawrysiak, Piotr (2000). W stronę inteligentnych systemów wyszukiwawczych. W: *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne*. Materiały konferencyjne pod red. Cz. Daniłowicza. Wrocław: Oficyna Politechniki Wrocławskiej, s. 59-69.

Hartley, Joellen T.; Harker, Judith O.; Walsh, David A. (1980). Contemporary issues and new directions in adult development of learning and memory. In: *Aging in the 1980's : Psychological issues*. Ed. by L. W. Poon. Washington, DC: American Psychological Association, pp. 239-252.

## ARTYKUŁ W CZASOPIŚMIE ELEKTRONICZNYM

Berners-Lee, Tim; Hendler, James; Lassila, Ora (2001). The Semantic Web. *Scientific American* [online], May [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21>>.

Frederickson, B.L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention & Treatment* [online], vol. 3 [dostęp: 11.12.2001]. Dostępny w WWW: <<http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre0030001a.html>>.

Glapa, Janusz (2002). Informacja gospodarcza w Książnicy Pomorskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [online], nr 11 (40); [dostęp: 11.03.2003]. Dostępny w WWW: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/glapa.php>>.

## DOKUMENT Z WITRYNY INSTYTUCJI, ORGANIZACJI LUB OSOBY PRYWATNEJ

APA (1995). *APA public policy action alert: Legislation would affect grant recipients* [online]. American Psychological Association [dostęp: 25.01.1996]. Dostępny w WWW: <<http://www.apa.org/ppo/istook.html>>.

Chou, Luyen; McClintock, Robbie; Moretti, Frank; Nix, Don. H. (1993). *Technology and education; Choosing pasts and imagining educational futures* [online]. Columbia University, Institute for Learning Technologies; [dostęp: 25.11.1996]. Dostępny w WWW: <<http://www.ilt.columbia.edu/publications/papers/newwine1.html>>.

MENiS (2004). *PISA 2003 – Informacja przygotowana przez OECD* [online]. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu; [dostęp: 14.12.2004]. Dostępny w WWW: <[http://www.men.waw.pl/wspolpraca/biezace/pisa\\_oecd.php](http://www.men.waw.pl/wspolpraca/biezace/pisa_oecd.php)>.

Smith, Brian (2004). *Ontology and information systems* [online]. The Buffalo University, Department of Philosophy; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://ontology.buffalo.edu/ontology.doc>>.

US NLM (2004). *Unified Medical Language System* [online]. US National Library of Medicine. National Institutes of Health; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://www.nlm.nih.gov/research/umls/umlsmain.html>>.

Po przyjęciu artykułu do druku autorzy proszeni są o przesłanie swojej fotografii o dobrej rozdzielczości (elektronicznie, w formie pliku JPG lub TIF, ewentualnie pocztą, w formie odbitki o dobrej jakości) oraz krótkiej informacji biograficznej (do 70 słów), która powinna zawierać następujące elementy: tytuł/stopień naukowy lub zawodowy autora, aktualne miejsce pracy i zajmowane stanowisko; specjalności naukowe lub zawodowe, najważniejsze publikacje (maks. 3).

Redakcja nie przyjmuje tekstów, które nie są opracowane zgodnie z powyższymi wskazówkami i zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z Autorem. Redakcja nie zwraca przesłanych materiałów.

## GUIDELINES FOR AUTHORS

The editors of „Library Review“ accept only manuscripts that have not been published before and are not planned to be published in other journals or collective works.

Papers are reviewed through a double-blind peer review process. Each paper is reviewed with a standard review form filled in by two referees selected from professionals with expertise in appropriate domain. The reviewers use the following evaluation criteria: compatibility of the subject discussed with the journal profile, scientific merit, appropriate text arrangement and correct language use.

The editors of „Library Review“ kindly requests Authors to follow the journal guidelines while preparing and sending papers for publication.

### 1. GENERAL GUIDELINES

Papers should be submitted as RTF (Rich Text Format) files with maximum of 36,000 characters including spaces per paper and 14,000 characters including spaces per review, report, etc. Papers saved as RTF files should be sent by e-mail to: [przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl](mailto:przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl). Files saved on CD or DVD together with one printed copy of the paper may also be mailed to: Redakcja Przeglądu Bibliotecznego, Wydawnictwo SBP, 00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7.

Each paper should be accompanied by keywords and an abstract maximum 100 words/1000 characters long **prepared by the author. The abstract should present a thesis/objective of the paper, research methods applied, most important results and conclusions.**

Wydawnictwo SBP (Polish Librarians Association Publishing House) and the editors of „Library Review“ have signed an agreement with the editors of “The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” (CEJSH) concerning electronic publishing of abstracts of papers published in “Library Review”. This agreement is non-commercial and focused on the promotion of Polish scientific achievements. The Authors of papers sent to “Library Review” who do not give their consent to the publication of their abstracts in CEJSH are kindly asked to express their view in written form.

Authors are expected to prepare a separate title page including the title of the paper, the Author’s name, mailing and e-mail address. Furthermore, in compliance with the policy against ghostwriting and guest authorship Authors are requested to reveal names and affiliations of all persons who contributed to the paper and the extent of their contribution (the author of the concept, assumptions, methods, etc. used in the submitted manuscript; the percentage of the author’s contribution to the research and the paper preparation). **Ghostwriting and guest authorship** are the mark of scientific dishonesty and all their occurrences have to be brought to public attention by the editors even if appropriate institutions need to be informed (institutions employing authors, scientific associations, associations of scientific editors, etc.) Authors are also requested to describe sources of funding that have supported the work and the financial involvement of research institutes, associations and other entities (financial disclosure).

**First page of the submitted paper should include only the title and Authors' statement that the text presented to "Library Review" has neither been published nor considered for publication in any other journal.** If the paper was presented at a scientific meeting, Authors should provide detailed information about the event and the conference proceedings. If the paper is planned as a part of a book, Authors should provide its metadata and planned publishing date. In order to ensure the anonymity of the review process, Authors are asked not to place any information in the text that could be used to identify the author.

## 2. DETAILED GUIDELINES FOR PAPER PREPARATION

The text should be organized into unnumbered subtitled sections. It should start with an introductory overview and end with conclusions and the summary of the discussion.

Titles of journals, exhibitions, conferences, programs, etc. should be put in double quotation marks; titles of publications (books, journal papers, etc.) should be italicized.

**Illustrative content (tables, graphs, etc.) should be saved as greyscale or black-white pictures and their place within the text should be clearly marked; all illustrations should be numbered and entitled.**

Footnotes should be placed at the bottom of appropriate pages and numbered with Arabic numerals; it is recommended to limit the number of footnotes to the most indispensable ones.

**Bibliographic footnotes should be replaced with references to the end-of-work bibliography prepared according to APA Style;** references within the body of the paper should be placed in brackets according to the rules provided below. General references to literature within the body of the paper should be formed as follows:

- the reference to one work: (Kowalski, 1990) or (*Biblioteki...*, 1976);
- the reference to several works: (Abramowicz, 2001; Kowalski, 1990; 1995) or (*Biblioteki...*, 1976; Jankowska & Majewski, 2004, Berners-Lee et al., 2001).

The references to the specified pages of publications cited in the text should be written as follows: (Iyer, 1995, p. 15) or (Taradejna & Taradejna, 2004, pp. 231-233).

Bibliographic descriptions of the sources cited in the paper should be placed in the end of the text as a bibliography ordered alphabetically by authors. Collective works should be ordered by the name of the editor. If the work lacks the name of the author or the editor, it should be ordered by title. The descriptions of foreign publications should include page numbering, numbers and abbreviations in the language of the text (e.g. "W" in Polish "In" in English, "s." in Polish "p." in English). The descriptions of several works by the same author should be ordered by the year of publication, ascending, and each of these descriptions should include the last and first name of the author. Several works of the same author published in the same year should be additionally marked with letters added to the year of publication, e.g. Dembowska, Maria (1976a)..., Dembowska, Maria (1976b)..., etc. See below the examples of correct bibliographic descriptions.

## BOOKS

Dembowska, Maria (1991). *Nauka o informacji naukowej: organizacja i problematyka badań w Polsce*. Warszawa: IINTE.

Iyer, Hamalata (1995). *Classificatory structures. concepts, relations and representation*. Frankfurt/Main: Indeks Verlag.

Taradejna, Małgorzata; Taradejna, Ryszard (2003). *Dostęp do informacji publicznej a prawna ochrona informacji dotyczących działalności gospodarczej, społecznej i zawodowej oraz życia prywatnego*. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.

## COLLECTIVE WORKS

*Biblioteki publiczne województwa toruńskiego: informator* (1976). Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika.

Burgess, Robert G., ed. (1993). *The research process in educational settings : ten case studies*. London: Falmer Press.

Zybert, Elżbieta B., red. (2002). *Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym*. Warszawa: Wydaw. SBP.

## JOURNAL PAPERS

Augustyniak, Anna (2004). Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1/2, s. 3-21.

Dervin, Brenda; Nilan, Michael (1986). Information Needs. *Annual Review of Information Science and Technology*, vol. 21, pp. 3-31.

## PAPERS IN COLLECTIVE WORKS

Gawrysiak, Piotr (2000). W stronę inteligentnych systemów wyszukiwawczych. W: *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne*. Materiały konferencyjne pod red. Cz. Daniłowicza. Wrocław: Oficyna Politechniki Wrocławskiej, s. 59-69.

Hartley, Joellen T.; Harker, Judith O.; Walsh, David A. (1980). Contemporary issues and new directions in adult development of learning and memory. In: *Aging in the 1980's : Psychological issues*. Ed. by L. W. Poon. Washington, DC: American Psychological Association, pp. 239-252.

## ELECTRONIC JOURNAL PAPERS

Berners-Lee, Tim; Hendler, James; Lassila, Ora (2001). The Semantic Web. *Scientific American* [online], May [accessed on: 30.06.2004]. Available on WWW: <<http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21>>.

Frederickson, B.L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention & Treatment* [online], vol. 3 [accessed on: 11.12.2001]. Available on WWW: <<http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre0030001a.html>>.

Glapa, Janusz (2002). Informacja gospodarcza w Książnicy Pomorskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [online], nr 11 (40); [accessed on: 11.03.2003]. Available on WWW: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/glapa.php>>.

## DOCUMENT FROM THE WEBSITE OF AN INSTITUTION, ORGANIZATION OR INDIVIDUAL

APA (1995). *APA public policy action alert: Legislation would affect grant recipients* [online]. American Psychological Association [accessed on: 25.01.1996]. Available on WWW: <<http://www.apa.org/ppo/istook.html>>.

Chou, Luyen; McClintock, Robbie; Moretti, Frank; Nix, Don. H. (1993). *Technology and education; Choosing pasts and imagining educational futures* [online]. Columbia University, Institute for Learning Technologies; [accessed on: 25.11.1996]. Available on WWW: <<http://www.ilt.columbia.edu/publications/papers/newwine1.html>>.

MENiS (2004). *PISA 2003 – Informacja przygotowana przez OECD* [online]. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu; [accessed on: 14.12.2004]. Available on WWW: <[http://www.men.waw.pl/wspolpraca/biezace/pisa\\_oecd.php](http://www.men.waw.pl/wspolpraca/biezace/pisa_oecd.php)>.

Smith, Brian (2004). *Ontology and information systems* [online]. The Buffalo University, Department of Philosophy; [accessed on: 30.06.2004]. Available on WWW: <<http://ontology.buffalo.edu/ontology.doc>>.

US NLM (2004). *Unified Medical Language System* [online]. US National Library of Medicine. National Institutes of Health; [accessed on: 30.06.2004]. Available on WWW: <<http://www.nlm.nih.gov/research/umls/umlsmain.html>>.

When the paper is accepted for publication, the Authors are asked to send in their high resolution photographs (by e-mail, as JPG or TIF files, or by regular mail, as high resolution printouts) and short biographical notes of maximum 70 words which should include the Authors' scientific/professional titles, current employers and positions occupied, scientific/professional specializations and most important publications (max. 3).

The editors do not accept texts which do not follow the guidelines listed above and stipulate the right to reduce texts and introduce changes accepted by the authors. The editors do not return materials sent to "Library Review".



## OGÓLNOPOLSKI PORTAL BIBLIOTEKARSKI

WWW.SBP.PL

- najświeższe wiadomości,
- gorące dyskusje,
- Archiwum Cyfrowe,
- Katalog staży i praktyk,
- specjalistyczna księgarnia,
- porady prawne,
- scenariusze zajęć dla bibliotek,
- baza bibliotek.

Zapraszamy do współpracy i kontaktu z redakcją:



redakcja.portal@sbp.pl



22 608-28-25



/StowarzyszenieBibliotekarzyPolskich



/SBP\_pl

**Drodzy czytelnicy!**

**PORTAL SBP jest dla Was. Korzystajcie z niego AKTYWNIE!**

## PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

### Warunki prenumeraty

Zamówienia na „Przegląd Biblioteczny” prosimy kierować na adres:

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich  
02-086 Warszawa  
Al. Niepodległości 213

- pocztą
- telefonicznie – tel. (22) 825-50-24, (22) 608-28-26
- faksem – (22) 825-53-49
- pocztą elektroniczną – e-mail: sprzedaz@sbp.pl

Sprzedaż odręczna (w godz. 9<sup>00</sup> – 15<sup>00</sup>)

- w siedzibie SBP (Al. Niepodległości 213)
- w Wydawnictwie SBP (ul. Konopczyńskiego 5/7, 00-335 Warszawa  
tel/fax (22) 827-52-96)

Nasze konto: Credit Agricole Bank Polska S.A. 46 1940 1076 3122 4176 0000 0000

„Przegląd Biblioteczny” można otrzymywać:

- składając zamówienie na dowolny okres lub na poszczególne zeszyty zarówno archiwalne, jak i bieżące; odbiorca wnosi wówczas opłatę po otrzymaniu przesyłki (zeszytu) wraz z rachunkiem
- za gotówkę bezpośrednio w Dziale Sprzedaży Wydawnictwa SBP

**Cena prenumeraty na 2016 r. – 184 zł**

Wydawnictwo SBP. Warszawa 2016  
Nakład 470 egz. Ark. wyd. 13,0. Ark. druk. 12,0.  
Łamanie: Robert Lis  
Druk i oprawa: Mazowieckie Centrum Poligrafii  
ul. Piłsudskiego 2A, 05-270 Marki, www.c-p.com.pl  
e-mail: biuro@c-p.com.pl, tel. (22) 497-66-55

